

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

NÜZÛL SİRASINA GÖRE MEKKÎ SÛRELERDE MÜNÂSEBÂTÜ'L-KUR'ÂN İLMİNİN
UYGULAMASI - ALAK SÛRESİ İLE SÂD
SÛRESİ ARASI

YÜKSEK LİSANS

Gökhan TİRYAKİ

EYLÜL-2024
GÜMÜŞHANE

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

**NÜZÛL SIRASINA GÖRE MEKKÎ SÛRELERDE MÜNÂSEBÂTÜ'L-KUR'ÂN
İLMİNİN UYGULAMASI - ALAK SÛRESİ İLE SÂD
SÛRESİ ARASI**

**THE IMPLEMENTATION OF THE SCIENCE OF MUNÂSABÂT AL-QUR'ÂN
IN THE MAKKÎ SURAS IN RELATION TO THE ORDER OF NUZÛL
BETWEEN SURAH ALAQ AND SURAH SÂD**

YÜKSEK LİSANS

Gökhan TİRYAKİ

**EYLÜL-2024
GÜMÜŞHANE**

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

NÜZÜL SIRASINA GÖRE MEKKÎ SÛRELERDE MÜNÂSEBÂTÜ'L-KUR'ÂN
İLMİNİN UYGULAMASI - ALAK SÛRESİ İLE SÂD
SÛRESİ ARASI

THE IMPLEMENTATION OF THE SCIENCE OF MUNÂSABÂT AL-QUR'ÂN
IN THE MAKKÎ SURAS IN RELATION TO THE ORDER OF NUZÛL
BETWEEN SURAH AL- ALAQ AND SURAH SÂD

YÜKSEK LİSANS

Gökhan TİRYAKİ

Danışman: Doç. Dr. Mustafa KAYHAN

EYLÜL-2024
GÜMÜŞHANE

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum **Nüzûl Sırasına Göre Mekî Sûrelerde Münâsebâtü'l-Kur'ân İlminin Uygulaması – Alak Sûresi ile Sâd Sûresi Arası** isimli bu tezimin, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, alıntı yaptığım tüm çalışmaları kaynakçada belirttiğimi ve Gümüşhane Üniversitesi'nin lisanslı kullanıcısı olduğu intihal yazılım programı ile Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün belirlediği kıstaslara uygun olarak raporladığımı taahhüt ederim. Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

27//09/2024

.....
Gökhan TİRYAKİ

TEŞEKKÜR

Çalışmanın başından sonuna kadar her türlü aşamasında görüş ve uyarılarından istifade ettiğim, kaynaklara ulaşmamda yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Mustafa KAYHAN'a, her daim yol gösteren Prof. Dr. Abdurrahman ALTUNTAŞ, Prof. Dr. Muhammed YILMAZ ve Dr. Mehmet Kuyanay hocalarıma, tez süresince yardımlarını esirgemeyen Dr. Selma TİRYAKİ ve Sümeyra ŞAHİN TİRYAKİ'ye, eğitim hayatım boyunca maddi manevi desteğini esirgemeyen annem Rahime TİRYAKİ ve babam Ali TİRYAKİ'ye çok teşekkür ederim.

Gökhan TİRYAKİ
GÜMÜŞHANE – 2024

ÖZET

Bu çalışma, nüzûl sırası esas alınarak ilk evre mekkî sûrelerinde münâsebât konusunu işlemeyi hedeflemiştir. Tez, bir giriş ve iki ana bölümden oluşmuştur. Giriş bölümünde araştırmanın önemi, amacı, konusu, yöntemi ve kaynaklarıyla birlikte kavramsal çerçevesi incelenmiştir. Birinci bölümde nüzûl sözcüğünün anlamı ve Kur'ân'ın tenzili sırasında Hz. Nebi (a.s)'ın muhatap olduğu durumlar açıklanmıştır. Bunların yanında nüzûl sırasını bilmenin faydaları ve nüzûl çeşitlerine de burada temas edilmiştir. Bir de sûrelerin isimlendirilişi, mekkî ve medenî şeklinde tasnifi ve bunun hikmetleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu çalışmada incelenen Alak-Sâd arası sûrelerin tasnifi yapılmıştır. Birinci bölümün sonunda çalışmanın ana konusunu oluşturan münâsebât ilminin tanımı, anlamı ve gayesiyle ilgili çeşitli meseleler tetkik edilmiştir.

İkinci bölümde mekkî sûrelerin evrelere ayrılışı açıklanmıştır. Bu açıdan ilk evre sûreleri kendi içinde dört alt kısma ayrılmıştır. Bunlarda Mekke döneminin ilk evresinde inen otuz dokuz sûreyi oluşturmaktadır. Öncelikle her bir sûre hakkında genel bilgi verilmiştir. Daha sonra sûrelerin başıyla sonu arasındaki konu birliği incelenmiş, birbirleriyle olan münâsebât ilişkileri araştırılmıştır. Böylece Alak ile başlayıp Sâd ile biten ilk evre sûreleri âyetler bağlamında, sûreler bağlamında ve bir âyetin Kur'ân'ın tümüyle olan ilişkisine de kısmen temas edilerek, bu hususlar münâsebât bağlamında tetkik edilmiştir. Elde edilen verilerin yazıldığı sonuç kısmıyla da araştırma tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Nüzûl, Mekkî Sûreler, Münâsebât, Münâsebâtü'l-Kur'ân.

SUMMARY

The objective of this thesis is to examine the subject of munâsâbât in the initial stage makkî surahs, with reference to the order of nuzûl. The thesis is comprised of an introduction and two principal chapters. The introduction covers the research's conceptual framework, significance, purpose, subject, method, and sources. In the first chapter, the meaning of the word nuzûl and the situations that the Prophet was addressed during the revelation of the Qur'ân are explained. In addition to these, the benefits of knowing the order of nuzûl and the types of nuzûl are also mentioned here. The suras' designation, their classification as Makki and Madani, and the reasoning behind this are also discussed. Furthermore, the classification of the surahs between Al-Alaq-Sâd analysed in this study has been made. At the end of the first chapter, various issues related to the definition, meaning and purpose of the science of munâsabât, which constitutes the main subject of the study, are examined.

The second part discusses the division of the Makkî suras into phases, focusing on 39 surahs from the initial phase of the Meccan period. This section begins with general information about each surah, then analyzes the thematic unity between their beginnings and ends, as well as their interrelations (munâsebât). The suras, starting with Al-Alaq and concluding with Sâd, are examined in the context of verses and their connections within the Qur'ân. The research concludes with a summary of the findings.

Key Words: Qur'ân, Nuzul, Makkî Suras, Munâsebât, Munâsebât al Qur'ân.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	III
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI.....	IV
TEŞEKKÜR.....	V
ÖZET.....	VI
SUMMARY	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
TABLolar DİZİNİ	XI
KISALTMALAR	XII
GİRİŞ	1
I. Araştırmanın Konusu ve Amacı.....	1
II. Araştırmanın Önemi ve Yöntemi.....	2
III. Araştırmanın Kaynakları.....	3
IV. Araştırmanın Kavramsal Çerçevesi	4

BİRİNCİ BÖLÜM

NÜZÜL BAĞLAMINDA MÜNÂSEBÂTÜ'L-KUR'ÂN VE İLİŞKİLİ OLDUĞU

İLİMLER

1. Nüzûl Bağlamında Münâsebâtü'l-Kur'ân ve İlişkili Olduğu İlimler	5
1.1. Nüzûl Bağlamında Sûrelerin Tasnif Edilmesi	6
1.1.1. Kur'ân'ın Nüzûl Sırasının Bilinmesinin Faydası	6
1.1.1.1. Kur'ân'ın Nüzûlü	7
1.1.1.2. Kur'ân'ın Tertibi	8
1.1.1.3. Kur'ân'ın Cem'i.....	8
1.1.2. Âyetler Bağlamında Nüzûl Sırasını Dikkate Almanın Yararı.....	9
1.1.2.1. Âyet Tertibi	10
1.1.2.2. Sûre Tertibi.....	11
1.1.2.3. Tertibin Vahye Dayanması	11
1.1.2.4. Tertibin İctihâda Dayanması	12
1.1.3. Siyâk-Sibâk Bağlamında Nüzûl Sırasını Önemsemenin Avantajı	13
1.1.4. Kur'ân'ın Bütünlüğü Bağlamında Nüzûl'ü Dikkate Almanın Faydası.....	14
1.2. Mekkî Sûrelerin Yapısal Özellikleri ve Buna Bağlı Oluşan Tasnifler.....	16
1.2.1. Mekkî Sûreler	17

1.2.2. Vahyin Nâzil Olduğu Mekân, Zaman ve Kişilerin Belirleyici Olması	18
1.2.3. Mekkî Sûrelerin Özellikleri.....	18
1.2.4. Mekkî Sûrelerin Nüzûl Sırasına Göre Tasnifi.....	20
1.3. Münâsebâtü'l-Kur'ân İlmi ve Âlimlerin Görüşleri	21
1.3.1. Münâsebâtü'l-Kur'ân İlminin Gayesi.....	23
1.3.2. Kelimeler Arası Münâsebât ve Uyum	24
1.3.3. Münâsebât İlminin Tarihsel Gelişim Süreci.....	25
1.3.4. Âyetler Arası Münâsebât.....	27
1.3.5. Sûreler Arası Münâsebât İlminin Çeşitleri	30
1.3.6. Münâsebât İlmi Bağlamında Kur'ân'da Bütünlük	31
1.3.7. Âyetler Arasında Münâsebât Çeşitleri	34
1.3.8. Sûreler Arası Münâsebât İlişkisi	36

İKİNCİ BÖLÜM

MEKKÎ SÛRELERDE MÜNÂSEBÂTÜ'L-KUR'ÂN İLMİNİN UYGULAMASI

(ALAK İLE SÂD ARASI SÛRELER)

2. Mekkî Sûrelerde Münâsebâtü'l-Kur'ân İlminin Uygulaması (Alak ile Sâd Arası Sûreler).....	38
2.1. Münâsebât Bağlamında Mekkî Sûrelerde Evreler	39
2.1.1. Birinci Evre Sûreleri.....	39
2.1.2. İkinci Evre Sûreleri	39
2.1.3. Üçüncü Evre Sûreleri	40
2.1.4. Dördüncü Evre Sûreleri.....	40
2.2. Birinci Evre Birinci Aşama Sûreleri (Alak ile İnşirâh).....	41
2.2.1. Alak Sûresi	41
2.2.2. Müddessir Sûresi	44
2.2.3. Müzzemmil Sûresi.....	49
2.2.4. Kalem Sûresi	52
2.2.5. Mesed Sûresi	56
2.2.6. Tekvîr Sûresi	59
2.2.7. A'lâ Sûresi.....	62
2.2.8. Leyl Sûresi.....	65
2.2.9. Fecr Sûresi.....	68
2.2.10. Duhâ Sûresi	71
2.2.11. İnşirâh Sûresi.....	73
2.3. Birinci Evre İkinci Aşama Sûreleri (Asr ile Nâs)	75

2.3.1. Asr Sûresi	76
2.3.2. Âdiyât Sûresi	78
2.3.3. Kevser Sûresi.....	80
2.3.4. Tekâsür Sûresi	82
2.3.5. Maûn Sûresi.....	84
2.3.6. Kâfirûn Sûresi	86
2.3.7. Fîl Sûresi	87
2.3.8. Felak Sûresi	89
2.3.9. Nâs Sûresi.....	92
2.4. Birinci Evre Üçüncü Aşama Sûreleri (İhlâs ile Kureyş).....	93
2.4.1. İhlâs Sûresi	94
2.4.2. Fâtîha Sûresi	95
2.4.3. Necm Sûresi	98
2.4.4. Abese Sûresi	103
2.4.5. Kadr Sûresi	105
2.4.6. Şems Sûresi	107
2.4.7. Burûc Sûresi	110
2.4.8. Tîn Sûresi	112
2.4.9. Kureyş Sûresi	114
2.5. Birinci Evre Dördüncü Aşama Sûreleri (Kâria ile Sâd).....	115
2.5.1. Kâria Sûresi	115
2.5.2. Zilzâl Sûresi.....	117
2.5.3. Kiyâme Sûresi	118
2.5.4. Hümeze Sûresi.....	122
2.5.5. Mürselât Sûresi.....	123
2.5.6. Kâf Sûresi	126
2.5.7. Beled Sûresi.....	130
2.5.8. Târık Sûresi	132
2.5.9. Kâmer Sûresi	135
2.5.10. Sâd Sûresi	139
3. SONUÇ	146
KAYNAKÇA.....	148
EKLER.....	153
ÖZGEÇMİŞ	156

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Nüzûl Sırasına Göre Birinci Aşamada Nâzil Olan Mekkî Sûreler (1-39) 20

KISALTMALAR

a.s	: Aleyhisselam
b.	: Bin
bk.	: Bakınız
c.	: Cilt
c.c.	: Celle Celâluhû
çev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Hız.	: Hazreti
ö.	: Ölüm
r.a	: Radıyallahu anhu
sad.	: Sadeleştiren
sav.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
ter.	: Terüme
thk.	: Tahkik eden
vd.	: Ve diğerleri
ö.	: ölüm/vefat
Yay.	: Yayınları
yy.	: Yayın Yeri Yok

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Tefsir usûlünde, sûreler arası münâsebât ilmiyle ilgili bir başlık yer almaktadır. Bu konu hem eski hem de yeni ulûmu'l-Kur'ân eserlerinde mevcuttur. Bu çalışmayla, münâsebât ilminin konusuna, amacına, muhtevasına ve alt birimlerine temas edilmiştir. Bu ilmin, Kur'ân'ın mu'ciz, yani benzerinin yapılamayacak olması bakımından büyük bir önemi vardır. Bu bağlamda, Mekkî sûrelerde nüzûl sırasına göre münâsebât konusunun araştırılmaya ve incelenmeye müsait olduğu tarafımızca tespit edilmiştir.

Münâsebât sözcüğüyle birbirini takip eden sözcükler, cümleler, veya arka arkaya anlatılan hadiseler arasındaki irtibat ve ilişki kastedilmektedir. Münâsebâtü'l-Kur'ân ilmi, Kur'ân âyetlerinin ve sûrelerinin birbirleriyle olan mana irtibatını, insicamını, anlamsal veya konusal uyumunu mevzû edinen bir disiplin olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ilim, diğer ilimlere göre oldukça geç bir dönemde ortaya çıkmıştır. Bu konudan ilk bahseden müfessir Ebû Bek'r en-Nisâbûrî (ö. 324/936) olmuştur. Ancak kendisi bu alanda yazılı bir eser bırakmamıştır. Bu konuyu kitabîleştiren müfessir ise Ebû Bekir er-Râzî (ö. 313/925) olmuştur. Râzî, bu konuyu âyetler ve sûreler arası irtibat açısından mana birliklerine dikkat çekerek işlemiştir. Yine o, tüm kelâm-ı ilahinin bir sistematik üzere dizildiğini beyan etmiş ve bunun gerekçesini saymıştır. Bu alanda ilk müstakil eser, Ebu Ca'fer Ahmed B. el-Ğirnâtî (ö. 708/1308)'nin “*el-Burhân fî tertîbi suveri 'l-Kur'ân*” adlı eseridir.

Aradan iki asır geçtikten sonra âyetler arasındaki münâsebât üzerinde duran *Ahkâmu'l Kur'ân* sahibi Muhyiddin İbnû'l-Arâbî (ö.543/1248) olmuştur. Süyûtî de (ö. 911/1505) eserlerinde bu konuya temas etmiştir. O, İbnû'l-Arâbî'nin “*Siracül Müridin*” adlı eserinden naklettiği bir alıntıda şu cümlelere yer vermiştir: “Münâsebât ilmi, Kur'ân âyetlerinin bir kelime gibi tutarlı ve düzenli yapıda incelenmesini sağlayan büyük bir ilimdir.”¹ Yine Süyûtî, *el-İtkân* adlı meşhur eserinde, Nisâbûrî'nin münâsebât ile ilgili söylemlerini şu ifadelerle aktarmıştır. “Bu âyet, neden bu âyetin yanına konuldu? Bu sûreyi, bu sûrenin yanına koymanın hikmeti nedir?”² Bu durum, münâsebât ilminin, Kur'ân'ın lafız ve mana yönünden mu'ciz olmasının yanında sûre ve âyet tertibinde mu'ciz olduğunu göstermektedir. Çünkü Allah'ın indirmiş olduğu kelâmda düzensizliğin ve rastgele dizilmişliğin söz konusu olamayacağı ilkesi dikkate alınmıştır. Bu çalışmada mekkî dönemin ilk aşamasında inen (1/39) sûreler arasındaki

¹ Celâluddîn es-Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kurân*, thk. Şuayb el-Arnâvûd (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 2008). 630

² Süyûtî, *el-İtkân*, 630.

ilişkiler ve münâsebât ele alınmıştır. Farklı değerlendirmeler olsa da bu araştırmada ilk evre sûrelerinin 1-39'uncu sûreler arasında olduğu tespitinden hareket edilmiştir. Çalışmada sûreler arası ilişkilerin yanında, sûrelerin dizilişinin mu'cizeliğine, sûrelerde geçen pasajların birbiri arasındaki bağlantılara değinilmiştir. Dolayısıyla cahiliye Araplarının daha Kur'ân inmeye başlar başlamaz, Kur'ân'a, elçiye, mûminlere ve davete verdikleri tepkiler ve süreçte karşılaştıkları durumlar sûreler bağlamında etüt edilmiştir.

II. Araştırmanın Önemi ve Yöntemi

Kur'ân, insanların psikolojik ve sosyolojik durumlarını dikkate almış ve onları aşama aşama İslâm'a ısrıdarak tenzil yöntemini benimsemiştir. Ancak eski inanç ve düşüncelerine aşırı bağlılık gösteren, sosyal statülerinin yıkılmasından korkanlar ise her daim Kur'ân'a ve Hz. Muhammed (s.a.v)'e karşı çıkmış ve kendilerine bahşedilen bu lütuf ve mükâfata karşı olumlu tutum geliştirememiştir. İlk vahiyden itibaren tevhit davetiyle yüzleşen müşrikler, kendilerine indirilen Kur'ân âyetlerine birtakım tepkiler geliştirmiştir. Hem müşriklerin bu tutumu sergilemeleri, hem de davetin seyri açısından inen her âyet ve sûrenin belli aşama ve nüzûl dönemlerinin olduğu aşikârdır. Bu açıdan, hem nüzûl dönemlerine hem de münâsebât konusuna değinen yazarlar olsa da bu alanda nüzûl sırasını da dikkate alarak münâsebât ilmiyle ilgili özel bir çalışma yapılmış değildir. Bu tezle bu alana öncülük edilmesi ve ileride yapılacak çalışmalara bir örnek oluşturması amaçlanmıştır.

Bu bağlamda, nüzûl dönemi ve nüzûl sırası dikkate alınmış, âyetlerin ve sûrelerin birbirleriyle ilişkilerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Zira bir sûrenin, belli bir olayı ya da durumu haber verdiği önemsenmiş, bu sûrelerin birbiriyle bağlantısız olmadıklarının tespiti detaylandırılmıştır. Araştırmada birçok veri toplanmış, eski müfessirlerin eserleri aslî kaynaklardan çevrilmiş ve konuyla ilgili güncel kitaplardan istifade edilmiştir. Bu araştırmanın alanında tek ve özgün olması da bundan sonra alanda yapılacak araştırmalara ön ayak olacağı öngörülmüştür. Çalışmada daha çok konulu tefsirle birlikte analiz, tez, tümevarım ve tümdengelim yöntemleri kullanılmıştır. Öncelikle nüzûl sırasının tanımı, gayesi ve bilinmesinin faydaları açıklanmıştır. Bunun yanında Mekkî sûreler nüzûl sırasına göre incelenmiş ve inen sûrelerin birbiriyle olan münâsebâtı tespit edilmiştir. Böylece sûreler ve âyetler arasındaki ilişki, konu birliği bağlamında belirlenmiştir. Aynı zamanda sûreler ve âyetler arasında tespit edilen münâsebât örnekleri, sosyo-kültürel anlamda müşriklerin inanışlarına olan etkilerine de temas edilmiştir.

Yine bu tezde, Mekke döneminin ilk aşamasında inen Âlak ile başlayan, Sâd ile biten sûreler tasnif edilmiştir. Bu sûreler arasındaki konu birliklerine ve anlamsal uyuma temas edilmiştir. Araştırmada birçok tefsir eseri de aslî kaynaklardan çeviri, yapılarak analiz edilmiştir. Bunun yanında günümüz tefsir eserleri de tetkik edilmiş, müfessirlerin sûreler ve âyetler arasında kurmuş oldukları ilişkiler araştırılmıştır. Netice olarak, ilk dönem inen Mekkî sûreler nüzûl sırası da dikkate alınarak münâsebât açısından etüt edilmiştir.

III. Araştırmanın Kaynakları

Münâsebât konusu öncelikli olarak Burhaneddin İbrahim el-Bikâî'nin (ö.885/1480) *Nazmu'd-Dürer fî Tenâsübi'l-âyat Ve's-süver*, adlı 22 ciltlik eserinde geniş olarak ele alınmıştır. Bu eserde yer alan ve tertip sırasına göre yazılan münâsebât konuları işlenmiştir. Muhsin Demirci'nin, *Kur'ân Tefsirinde Farklı Yorumlar* adlı 3 ciltlik eserinde sûrelerin ana konuları ve içerikleriyle Mekkî konular ile alakalı hususlar tek tek etüt edilmiştir. İzzet Derveze'nin (ö.1362/1984) *et-Tefsirü'l-Hâdis* adlı eserinden hadislerin ve sûrelerin sıralamasıyla ilgili takdirlerinden yararlanılmıştır. Bu çalışmada Muhammed Âbid el-Câbirî'nin (ö.1388/2010) *Fehmü'l-Kur'ân* adlı 3 ciltlik eserinden sûrelerin nüzûl sırasının tespiti konusunda yararlanılmıştır. Yine aynı tefsirden nüzûl bağlamında işlenen münâsebât konularını ve sûrelerin birbiriyle olan bağlantıları gibi ana konulardan istifade edilmiştir. Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî'nin (ö. 1365/1978) *Kur'ân'ı Anlama'nın Kaideleri* adlı eserinde sûrelerin iniş terbihiyle ilgili yaptığı tasnif dikkate alınmıştır. Onun uygulamış olduğu bu tasnif yöntemi ön açıcı bir işaret sayılmıştır.

Yine Zemahşerî'nin (ö.522/1144) *el-Keşşâf* adlı 6 ciltlik eseri, âyetler arası münâsebâtâ yer veren bazı açıklamalar sebebiyle kaynaklardan sayılmıştır. O'nun münâsebât ilmine bakışı tezde işlenen münâsebât ilmiyle oldukça fazla örtüştüğü anlaşılmaktadır. O'nun kullanmış olduğu peş peşe gelen sûrelerde âyetler arası münâsebât; bir âyetin Kur'ân'ın diğer sûreleriyle kurduğu bağlantı, bu çalışmaya büyük katkı sağlamıştır. Mevdûdî'nin (ö.1357/1979) *Tefhimü'l-Kur'ân* adlı tefsirinde mekkî ve medenî ayrımı yapması ve sûreleri belli evrelere ya da aşamalara ayırmasından da oldukça yararlanılmıştır. Bu alanda bir diğer önemli eser de Zeki Duman'ın (ö.1391/2013) *Beyanü'l-Hak* adlı 3 ciltlik tefsiri olmuştur. Bu eser de sûrelerin nüzûl sırası dikkate alınmış, konularına göre sûreler pasajlara ayrılmış ve bu bölümler arası bağlantı oluşturulmuştur. Bunlardan bu araştırmada çokça yararlanılmıştır. Bu ana ve temel eserlerin yanında, münâsebât bağlamında yazılmış tezler, bu alanda yayınlanmış makaleler, dergi yazıları ve daha birçok kaynak taranmıştır. Nüzûl sıralamasında

konuyla ilgili yazılmış olan makaleler ve tezlerin yanında bir de alana özgü birçok kitaptaki bilgiler incelenmiştir.

IV. Araştırmanın Kavramsal Çerçevesi

Bu tezde, Mekke dönemi, birinci aşamasında inen sûreler münâsebât açısından incelenmiştir. Nüzûl Sırasına Göre Mekkî Sûrelerde Münâsebâtü'l-Kur'ân İlminin Uygulaması – Alak Sûresi ile Sâd Sûresi Arası adlı bu çalışmada, nüzûl sırasının tanımı ve gayesi; Kur'ân'da nüzûl sırasını bilmenin faydaları ve hikmetini çözmede nüzûl sırasını bilmenin sağlayacağı kolaylıklar üzerinde durulmuştur. Ayrıca Mekkî ve Medenî sûre ayrımı yapmanın gerekliliği üzerinde de durulmuştur. Ulemânın Mekkî ve Medenî ayrımı yaparken dikkat ettikleri hususlar ele alınmıştır. Bu doğrultuda birinci evre sûreleri olan Alak ve Sâd sûreleri de, bazı kriterlere göre kendi içlerinde gruplandırılmıştır. Daha sonra münâsebât ilminin tanımı, önemi, gerekliliği ve âlimlerin münâsebât ilmine bakışları gibi hususlar irdelenmiştir.

Tezin ana konusu olan birinci aşama sûrelerinin Alak sûresiyle başlayıp Sâd sûresiyle bittiği görülmüştür. Bu sûreler arasındaki münâsebât ilişkileri öne çıkarılmıştır. Her bir sûreyi nüzûl sırasını dikkate alarak bir önceki sûreyle olan bağı veya ilişkisi tespit edilmiştir. Yine bu tezde, peş peşe gelen sûrelerin iniş sıralamasının hikmetinden bahsedilmiştir. Sûre içindeki bağlam, yapı ve incelik gibi özelliklere değinilmiş, Kur'ân'ın diğer sûreleriyle olan bağlantısı bulunmuştur. Bu durum tezin orijinalliğinin de bir diğer göstergesi olarak kabul edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

NÜZÛL BAĞLAMINDA MÜNÂSEBÂTÜ'L-KUR'ÂN VE İLİŞKİLİ OLDUĞU İLİMLER

1. Nüzûl Bağlamında Münâsebâtü'l-Kur'ân ve İlişkili Olduğu İlimler

İnsanlığa gönderilen son ilahi vahiy Kur'ân'dır. Allah (c.c) bu vahiyle insanlığı içine düşmüş olduğu delâletten, hidayete çıkarmıştır. Bu yüce kitap, insanlığın doğru ve yanlış ayırt etmesinde yegâne kaynaktır.³ Bu yol göstericiliğe rağmen vahyin başlangıcından son ana kadar ya da Hz. Âdem'den, Hz. Muhammed'e kadar ilahi vahye karşı çıkan ve onu engelleme çabası gösterenler hep olmuştur. Bu engellemeler ve karşı çıkışların en şiddetli olduğu dönem Kur'ân'ın ilk nüzûl dönemidir. İnkârcılar şiddetin dozunu gün geçtikçe artırmış işi boykota ve savaş meydanlarına varacak kadar ileri götürmüşlerdir.

İlk inen âyetler, kısalıkları ve kendilerine has üslûp özellikleriyle ön planda olmuştur. Bu âyetlerde muhatap ve uyarı ya Hz. Nebi'nin bizatihi kendisine yahut onun vahiyle tebliğ ettiği sözlerini yalanlayan ve ona karşı saldırgan tutum geliştirenlere olmuştur.⁴ Bu ilk nüzûl dönemlerinde sûrelerin en belirgin özelliği “rab” isminin daha sık kullanılmasıdır. Bu bağlamda bazı âyetlerde “*Yaratan rabbin adıyla oku!*”⁵, “*Rabbin adını tesbih et!*”⁶ ve “*Rabbin fil sahiplerine neler yaptığını görmedin mi?*”⁷ âyetlerinde olduğu gibi rab ismi ön plana çıkmaktadır.

Rab sözcüğü, ilk dönemden itibaren İhlâs sûresine kadar kullanılmıştır. Bu sûreden sonraki vahiylerde ise rab sözcüğünün yanında Allah lafzının kullanıldığı da görülmektedir. Bu durum sûrelerin nüzûl sırası açısından da dikkat çekicidir. İhlâs sûresine kadar olan dönemde nübüvvet ve rububiyet esası üzerine kurulan vahiy halkası, daha sonraki dönemde ulûhiyet terimini de içine alarak genişlemiştir. Bu durum Kur'ân'ın belli aşama ve şartlara göre inzâl olduğunu gösteren bir durum olarak değerlendirilmektedir. Zira Allah, insanların psikolojik ve sosyolojik olgularını düşündüğünden, vahiyleri belli şartlarda indirmiştir. Nitekim, kişiye şah damarından daha yakın olan Allah, kullarının yeni vahiylerle vereceği tepkiyi bildiğinden, doktorun vücudu ilaca alıştırmaya gibi, vahiyleri aşama aşama tenzil etmiştir.

³ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmiu'l-Beyan fî Te'vili'l-Kur'ân*, (Beyrut: er-Risâle Vakfı, 1995), 1/38-39.

⁴ Muhammed Âbid el-Cabiri, *Siyer Eşliğinde Kur'ân'ı Anlamak Fehmü'l-Kur'ân Nüzûl Sırasına Göre Tefsir*, çev. Muhammed Çoşkun (İstanbul: Mana Yayınları, 2014). 1/19-20

⁵ el-Alak 96/1.

⁶ el-Â'la 87/1.

⁷ el-Fil 105/1.

1.1. Nüzûl Bağlamında Sûrelerin Tasnif Edilmesi

Hız. Muhammed elçilik görevine başlamadan, özellikle otuz beş yaş ve sonrası dönemde tefekkür ve ibadetle daha fazla meşgul olmuştur. Bu amaçla Mekke'nin kuzeydoğusunda yer alan ve Kâbe'ye beş km. uzaklıkta bulunan Nur Dağı'ndaki Hira mağarasına çekilmiştir. Orada düşünce ve tefekküre dalmış ve insanlardan uzak bir şekilde yaşamıştır. Bu kendi başına kalma isteği, vahiy gelme zamanı yaklaştığında daha da artmıştır. Öyle ki, gördüğü rüyaların gün ışığı gibi gerçekleştiğine tanık olmuştur.⁸ Nihayet 610 yılında, bir Ramazan ayında, sabaha karşı Cebrail (a.s)'den ilk vahiy almış ve böylece 23 yıllık vahiy süreci başlamıştır.

Hız. Nebî, Cebrail'den getirdiği her vahiy, görev verdiği vahiy kâtipleri üzerinden kayıt altına almıştır. Onların yazdığı vahiyler daha sonra Hız. Nebi tarafından kontrol edilmiş ve yine bizzat işaret ettiği yerlere yerleştirilmiştir. Yazıya geçirilen bu vahiy parçaları, Hız Muhammed'in vefatına kadar kendisi tarafından kontrol ve muhafaza edilmiştir.⁹ Vefat ettiğinde ise Kur'ân'ın inzâlî tamamlanmış, eksiksiz bir şekilde her sûre ve her âyet yerli yerine yerleştirilmiştir. Kur'ân'daki bu yerleştirme, Kur'ân'ın mu'cizeliği ve konu bağlamının sağlanması açısından da oldukça önemli görülmektedir. Sûrelerin ve âyetlerin iki kapak arasında belli noktalara yerleştirilmesi, onun tek bir sûre gibi okunması kolaylığını sağlamıştır.

1.1.1. Kur'ân'ın Nüzûl Sırasının Bilinmesinin Faydası

Allah'ın kitabı üzerine çalışan veya araştırma yapan kişinin, Kur'ân'ın nüzûl sırasını ve tenzil aşamalarını izlemesi, böylece Kur'ân anlayışını bu tedrici yasama üzerine kurması gerekir. Böylece tedrici yasamada daha önce nâzil olmuş bir âyete dayanma hatasına düşmekten kurtulmuş olur. Çünkü bir âyetin ardından onun hükümlerini tamamlayan ya da açıklayan bir âyet gelmiş olabilir.¹⁰ Kur'ân'ın nüzûl sırasını bilmek, hangi sözcüğün hangi anlamda kullanıldığını öğrenmede avantaj sağlayacaktır. Böylece nüzûl sırasını bilmek, tarihsel olayları ve arap dil bilgisini de dikkate almak, Kur'ân'ı anlamayı ve araştırmayı daha kolay ve kalıcı hale getirecek bir unsurdur.

⁸ İbrahim Sarıçam, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, (Ankara: DİB Yayınları, 2014), 82; Ayrıca bk. Âdem Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi I Hız. Muhammed Dönemi*, (Bursa: Ensar Neşriyat, 2006), 46.

⁹ Ceylan Evgi, *Nüzûl Sırasına Göre Yazılmış Olan Tefsirlerin Tarihsel Arka Planı*, Yüksek Lisans Tezi. (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022), 7-8.

¹⁰ Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî, *Kur'ân'ı Anlamanın Kâideleri*, çev. Mehmet Yolcu ve Ahmet Yolcu (İstanbul: Yarı Yayınları, 2018), 186.

1.1.1.1. Kur'ân'ın Nüzûlü

Kur'ân, Allah'ın kelâm sıfatının beşeriyet ile buluşmasıdır. Allah, bu kelâmı, “*Biz onu kadir gecesinde indirdik.*”¹¹ buyurarak, vahyin kapılarını bu mübarek gecede insanlık âlemine açmıştır. Kur'ân'ın indiriliş süresince, inzâl ve tenzîl kavramları ön plana çıkmaktadır. İnzâl kelimesi; yüksek bir yerden aşağıya doğru inmek, yağmurun inmesi¹² gibi anlamlara gelmektedir. Tenzîl kavramı ise; bir şeyin inişini veya oluşumunu belirtmek, onu ait olduğu yere koymak¹³ anlamlarına gelmektedir. Bu kavramlar, Kur'ân için kullanıldığında inzâl kelimesi tek seferde indirilmeyi, tenzîl kelimesi ise münecemen indirilmeyi ifade etmektedir.¹⁴ Çünkü Kur'ân'ın, dünya semasına inişi hakkında tek seferde ya da peyderpey indirilmesiyle ilgili farklı rivayetler olsa da Peygambere inzâlî aşama aşama 23 yıllık bir zaman dilimini kapsamaktadır.¹⁵

Allah, ilk Peygamberden Hz. Muhammed'e kadar suhuf ya da kitaplar göndererek insanlık ile iletişim kurmuştur. Bu boyutsal iletişimin hangi kanallar aracılığıyla yapıldığı yine Allah tarafından belirtilmiştir. “*Allah beşer ile ancak vahiy göndererek veya perde arkasından konuşur. Yahut bir elçi gönderip izniyle ona dilediğini vahyeder.*”¹⁶ âyetiyle bu durum vurgulanmıştır. Vahye muhatap olan kişiler ise Allah'ın kulları arasından seçmiş olduğu peygamberler olmaktadır. Vahiy kelimesi, özel manada “gizli ve süratlı bir şekilde bildirmek”¹⁷ olsa bile Kur'ân'da, ilham etmek,¹⁸ işaret etmek,¹⁹ vesvese vermek²⁰ gibi anlamlara gelmektedir. Kur'ân, tamamıyla Hz. Peygambere indirilen vahiy olduğuna göre bu vahiyle o'nun nasıl buluştuğu, Kur'ân'ın nüzûl tertibi açısından önemlidir. Rivayetlerde aktarıldığı üzere Allah Resul'ü önce sadık rüyalarla vahyin ağırlığına alıştırmıştır. Daha sonra arı uğultusuna benzer bir sesle kendisine vahyedilmiştir. Bunların yanında Cibril, bazen kendisine aslî surette bazen de insan kılığına bürünerek vahyi inzâl etmiştir.²¹

¹¹ el-Kadr 97/1.

¹² Ebû Abdîrrahmân el-Halîb b. 'Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *Kitabu'l-'Ayn*, thk. Abdulhamid Hindavi (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 4/213.

¹³ Ebü'l-Huseyn Ahmad b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzi el-Kazvînî, *Mu'cemu Mekâyisi-Lüga* (Beyrut: Darü'l-Fikr Yayınevi, 1991), 5/417.

¹⁴ Kazvînî, *Mu'cemu Mekâyisi-Lüga* 5/417-418; ayrıca bk. Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed 'Abdirrezzak el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. 'Âli eş-Şîrî (Beyrut: 1994, 15/729.

¹⁵ Ebu Abdullah Muhammed b. Bahadır ez-Zerkeşî, “*el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*” thk. Ebil Fadl ed-Dimyâtî, (Kahire: Dâru'l-Hadis Yayınları, 2006), 1/160.

¹⁶ eş-Şurâ 42/51.

¹⁷ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzur, *Lisânü'l-'Arab* (Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1999), 15/381-382.

¹⁸ el-Nahl 16/168.

¹⁹ el-meryem 19/11.

²⁰ el-Enâm 6/121.

²¹ Ebû 'Abdillâh Mhammed. b. İsmail b. İbrahim el- Cufî el Buhârî, *el-Câmî'u's-Sahîh* (Kahire: Mektebetü's-Selefiyye ve'l-Mektebe, 2011), 1/178.

1.1.1.2. Kur'an'ın Tertibi

Tertip kelimesi, رتب fiilinin mastarı olup, bir şeyi sabitleştirmek ya da derecelerine göre dizmek manalarına gelmektedir.²² Terim anlamı ise; mushafta yazıldığı ya da zihinlerde hıfzedildiği şekilde peş peşe okuma²³ anlamını ihdas etmektedir. Mushaf tertibinin esas alındığı bu tabir, Kur'an'ın, kelime, âyet ve sûrelerinin bir sistem dâhilinde üç şekilde ortaya konulduğunu da göstermektedir.²⁴ Ancak Mushaf tertibinin yanı sıra, Kur'an tertibi açısından bakıldığında, daha geniş bir alan ortaya çıkmaktadır. Çünkü Kur'an tertibi, hem mushaf tertibini hem de nüzûl tertibini içine almaktadır. Genel kabule göre herhangi bir bozulma olmadan günümüze kadar ulaştığı bilinen Mushaf tertibinin temel dayanağı tevkîfi oluşudur. Buna göre sûrelerdeki âyetlerin tertibi tevkîfidir. Bu konuda müslümanlar arasında herhangi bir ihtilaf yoktur. Sûre tertibi ise; bazılarında tevkîfi, bazılarında ise ictihadi bir yapıya sahiptir.²⁵ Nitekim bu hususta en dikkat çekici misal, bazı nüzûl eserlerinde Fâtiha sûresi ilk sırada yer alırken, bazılarında ise İhlâs sûresinden sonraya konulmuştur.

Bütün bu ifadeleri dikkatle irdelediğimizde âyet ve sûreler arasında sistematik bir düzenin bulunduğu aşikârdır. Bu da Kur'an'ın lafzı gibi tertibinde mu'cizevi bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.²⁶ Kur'an'ın âyet ve sûreleri arasındaki eşsiz münâsebât ile ilgili Râzî, Bakara sûresi hakkında şu hususları dile getirmiştir. “Bir kimse Bakara sûresinin nazım, yani diziliş ve tertibinin eşsizliği konusunda derinlemesine araştıma yaparsa, Kur'an'ın lafız açısından mu'ciz olduğu gibi tertip ve âyetlerin dizilmesi yönünden de mu'ciz olduğunu görecektir.”²⁷ Bu eşsiz tertip ve diziliş, bütün âyet ve sûreleri birbirine bağlayan bağıdır. Her bir âyet ya da sûre, öncesi ve sonrası arasındaki irtibatı kuvvetlendirmekte ve desteklemektedir.

1.1.1.3. Kur'an'ın Cem'i

Cem' kelimesi; toplamak, tedvin etmek, bir araya getirmek²⁸ gibi anlamlara gelmektedir. Kur'an'ın cem'i denildiğinde onunla anlaşılan, dağınık halde bulunan âyet ve sûre materyallerinin bir araya toplanmasıdır. Hz. Nebî'nin hayatta ve Kur'an konusunda tam bir otorite olması, o'nun vefatına kadar böyle bir ihtiyacı ortaya

²² İbn Manzur, *Lisânü'l-'Arab*, 5/129; ayrıca bk. Mucîdu'd-Dîn Ebû Tahir Muhammed b. Yakub, *Fîrûzâbâdî, Kâmûsu'l-Muhît* (Beyrut: Lübnan Kütüphanesi, 1987), 322.

²³ Muhammed b. Sâlih b. Muhammed el-Oseymîn, *Usûl fî't-tefsîr* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 2001), 17.

²⁴ Oseymîn, *Usûl fî't-tefsîr*, 18.

²⁵ Ahmed b. İbrahim b. Zübeyir el-Gırnâtî, *el-Burhân fî tenâsubi suveri'l-Kur'an* (Mağrib: Vizâretü'l-Evkâf ve Şuûni'l-İslâmî, 1990), 182-183.

²⁶ Adurrahman Yapar, *Muhammed el-Mütevellî eş-Şa'râvî'nin Tefsirinde Münâsebâtü'l-Kur'an*, Doktora Tezi. (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2024), 81.

²⁷ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, *et-Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, (Beyrut: Darü'l-Fikr Yayınevi, 2005), 7/25.

²⁸ İbn Manzur, *Lisânü'l-'Arab*.

çıkartmamıştır.²⁹ Hz. Nebî'nin vefatından sonra, dağınık halde bulunan ve kaybolma tehlikesi taşıyan Kur'ân lafızlarının yazılı olduğu materyallerin bir araya toplanması ihtiyacı oluşmuştur. Bilhassa Yemâme'de (12/633) kurrâ hafızların şehit olması, bu ihtiyacın bir an önce giderilmesi gerektiğini gün yüzüne çıkartmıştır.³⁰ Yaşanan bu hadiseler neticesinde Hz. Ömer'in (ö.23/644) teşviki, Hz. Ebû Bekir'in (ö.13/634) onayı ve Zeyd b. Sâbit'in (ö.45/665) başkanlığında bu derleme çalışmalarının ilk temeli atılmıştır.

Kur'ân'ı derleme işi kendisine tevdi edilen Zeyd, farklı malzemelerin üzerinde yazılmış olan vahiyleri yaklaşık olarak bir yıllık bir zaman diliminde toplayıp ilk nüshayı oluşturmuştur. Yapılan bu çalışma bittikten sonra herhangi bir eksiklik olup olmadığını kontrol eden Zeyd, Tevbe sûresinin son iki âyetinin yazılmadığını fark etmiştir. Bu iki âyet Huzeyme b. Sabit'in yanında bulunmuş ve sıralamadaki yerine eklenmiştir. Oluşturulan bu ilk nüsha, Abdullah b. Mesut'un (ö.32/652) teklifi ile “*Mushaf*” adını almıştır.³¹

Bugün, müslümanların elinde bulunan Kur'ân, bu ilk nüsha değildir. Şuan ki mevcut Kur'ân nüshaları, Hz. Peygamber'in yazdırdığı, Hz. Ebu Bekir'in cem ettirdiği, Hz. Osman'ın (ö.35/656) çoğaltıp İslâm beldelerine gönderdiği Mushafların kopyalarıdır.³² Bu uygulama genel kabul görmüş ve İslâm dünyasında bu konuda herhangi bir ihtilaf yaşanmamıştır. İlk dönemlerden itibaren Kur'ân'ı tefsir eden müfessirler, hangi metodu benimserse benimsesinler onun bu yönüne her daim riayet etmişlerdir.³³ İslâm coğrafyasının birçok bölgesinde, okunan ve riayet edilen bu tertip biçimi, Kur'ân'ın daha rahat okunmasına ve bölgelere göre büyük farklılıklar oluşmamasına katkı sağlamıştır. Böylelikle önceki din mensuplarına nasip olmayan böyle bir meziyet, son kitaba ve onun elçisine nasip olmuştur.

1.1.2. Âyetler Bağlamında Nüzûl Sırasını Dikkate Almanın Yararı

Kur'ân'ı anlamaya çaba sarf ederken öncelikle, cümle ve âyet çerçevesinde anlatılmak istenenin bilinmesi ve kavranması gereklidir.³⁴ Bu açıdan âyetlerin ve nasların nüzûl aşamalarını izlemek, Kur'ân'ın tedrici aşamalarının keşfedilmesine ve o

²⁹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü “İlmu Usûlit-Tefsir”* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1971), 63-64.

³⁰ Apak *Anahatlarıyla İslâm Tarihi II*, 62-65.

³¹ ez-Zerkeşi, *el-Burhan*, I/164-165 .

³² Ebûbekir b. Muhammed el-Bâkılânî, *el-İntisâr li'l-Kur'ân*, thk. Muhammed es-Seyyid Osmân, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012), 278-282.

³³ Yaşar Kurt, *Kur'ân'ın Nüzûl Süreci ve Nüzûl Sırasını Esas Alan Tefsir Üzerine*, On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 33/(2012), 39.

³⁴ Halis Albayrak, *Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine*, (İstanbul: Şule Yayınları, 2020), 47-48.

âyetlerin Kur'ân'da yer almasının hikmetlerinin kavranmasına katkı sağlayacaktır.³⁵ Mesalâ: Bakara sûresinde ribâ yiyenlerin, şeytan çarpmış kimseler olduğundan bahsedilmektedir. Bu vahiyde “*Ribâ yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar...*”³⁶ buyrulmuştur. Devamında ise onları bu duruma getiren şeyin ne olduğu açıklanmıştır. Zira Allah'ın, alışverişi helal, ribâyı haram kıldığı halde bu insanlar, alışverişle ribâyı eşit tuttukları bilinmektedir. Yani onlar, bu ikisi arasında hiç bir fark olmadığı kanaatini dile getirmişlerdir. Neticede onlar, alışverişinde ribâ gibi olduklarını söyledikleri için şeytan çarpmış kimseler gibi dirilecekleri vurgulanmıştır.³⁷

Kur'ân'da “*Oysa Allah, alışverişi helal, buna karşın ribâyı haram kıldı...*”³⁸ denilmiştir. Bu açıdan Kur'ân'ın hangi âyeti olursa olsun tek bir bakış açısıyla değil, çok yönlü, tutarlı ve bütünsel bir bakış açısıyla âyetlere yönelmek gerekmektedir. Bir konudaki âyetin veya belli sayıdaki âyetlerin, öncesiyle ve sonrasıyla ilişkileri tespit edilmeli ve ardından anlamaya çalışılmalıdır. Bu durum, Kur'ân'ın hikmetinin daha kolay ve daha doğru anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

1.1.2.1. Âyet Tertibi

Âyet kelimesi lügatta; bir şeyin varlığını gösteren, onu apaçık ortaya çıkaran, işaret ve delil gibi manalara gelmektedir.³⁹ Kur'ân'da ise; âyet kelimesi 382 kez geçip çeşitli manalarda kullanılmaktadır. Misâl: “*...Dillerinizin ve renklerinizin farklı olması onun delillerindendir...*”⁴⁰ âyetinde delil manasında, “*Onlara nice mu'cizeler verdik...*”⁴¹ âyetinde mu'cize manasında ve “*...Büyük ibret ve ders vardır.*”⁴² âyetinde ibret manalarına gelmektedir. Vahyin geliş şekilleri farklılık arz etse de, Resulullah genel itibarıyla Cibril vasıtasıyla vahiyleri almıştır. Cebrail'in âyetleri getirmesi ve Resulullah'a okuması, âyetlerin yerinin tesbiti bakımından önemlidir. Böylece inen her âyet, Cibril vasıtasıyla Hz. Muhammed'e okunmuş, ondan da vahiy kâtiplerine yazdırılmış ve sûredeki uygun yerine yerleştirilmiştir. Bu yerleştirme işlemi, nüzûl süreci tamamlanana kadar devam etmiştir.⁴³

Hz. Nebî, Cibril'in kendisine indirdiği bu âyetleri dikkatlice dinleyip ezberlemiştir. Kendisine gelen bu âyetleri namazlarında okumuş, namaz sonraları

³⁵ Meydânî, *Kur'ân'ı Anlamanın Kâideleri*, 186.

³⁶ el-Bakara 2/275.

³⁷ Albayrak, *Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine*, 46; Zeki Keskin, *Kur'ân'a Modernist Yaklaşımların Eleştirisi*, (İstanbul: Ensar Yayınları, 2018), 188-210.

³⁸ el-Bakara 2/275.

³⁹ Rağib el-İsfahânî, *Müfredat/Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, çev. Abdülbâki Güneş ve Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, (2010), 112.

⁴⁰ er-Rûm 30/32.

⁴¹ el-Bakara 2/211.

⁴² en-Nahl 16/13.

⁴³ Süyûtî, *el-İtkân*, 71-74.

ashabına âyetlerin ahkâmı hakkında bilgilendirme yapmıştır. Yine Hz. Nebî, inen âyetleri her yılın sonunda Cibril'e arz etmiştir. Son sene de ise bu arz iki kez yapılmıştır. Butün bu açıklamalar neticesinde âyetlerin tertibinin tevkîfi olduğu ortaya çıkmaktadır.⁴⁴

1.1.2.2. Sûre Tertibi

Sûre kelimesi lügatta; yüksek bir makam, üstün derece, şeref ve binanın kısımları gibi manalara gelmektedir.⁴⁵ Terim olarak; Kur'ân âyetlerinin bir araya getirilmesiyle oluşan ve Hz. Nebî tarafından sınırları belirlenen kısımlardır.⁴⁶ Sûre tertibi açısından daha öncede belirtildiği gibi, Hz. Peygamber'in herhangi bir müdahalesi olmamıştır. O'nun zamanında daha çok Kur'ân'ın tilâvet tertibi üzerinde durulmuştur. Ancak O'nun vefatından sonra Kur'ân'ın bölümleri olan sûrelerin tertibinin kim tarafından ve neye göre yapıldığı tartışmaya açık bir konudur. Bu noktada sûrelerin tevkîfiliği konusunda İslâm bilginleri arasında büyük ihtilaflar yaşanmıştır. Nitekim sûrelerin tertibinin tevkîfi olduğunu söyleyen âlimler olduğu kadar, içtihadı olduğunu belirten âlimler de fazladır.

1.1.2.3. Tertibin Vahye Dayanması

Bu görüşü benimseyen müfessirler, şu görüşler etrafında birleşmektedir. **(1)** Âyetlerin tertibinde olduğu gibi, sûrelerin tertibi de vahiy yoluylaadır. **(2)** İnen her âyet ve sûrenin yerini Hz. Nebî bizzat ashabına göstermiş ve yazdırmıştır. **(3)** Zeyd'in son arzda bulunmuş olması ve Kur'ân'ı baştan sona iki kere dinlemiş olması, Kur'ân'ı âyet âyet ve sûre sûre ezberlemesine sebebiyet vermiştir. **(4)** Sûrelerin kendi iç yapısında var olan uyum ve diğer sûrelerle olan münâsebâtı da göz önüne alındığında, sûre tertibinin ilahi kaynaklı olması kuvvetle muhtemeldir.⁴⁷

Bu görüşte olanların temel dayanakları şu şekilde özetlenebilir. Kur'ân, önce bütün halinde dünya semasına indirilmiştir. Sonra 23 yılda aşama aşama yeryüzüne inmiştir. İnen her sûre, cereyan eden bir olay üzerine ya da soru sorana cavap mahiyetinde nâzil olmuştur. Cebrâîl, indirdiği her âyeti, Resulullah'a bildirmiştir. İndirilen her âyet, Resulullah tarafından ashâbına yazdırılmıştır. Yazılan bu metinlerle Kur'ân'ın tazmin ve düzeni kendiliğinden yerine oturmuş olmaktadır. Bu minvalde bir sûreyi öne alan ya da geriye bırakan, bu tazmin ve düzeni bozmuş olmaktadır.⁴⁸ Sûrelerin tertibinin tevkîfi oluşundaki en önemli delil, Kur'ân'ın levh-i mahfûza bütün olarak indirilmesidir. Resulullah her sene, o yıl inmiş olan âyetleri Cebrâîl'e arz

⁴⁴ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 53.

⁴⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 4 /386.

⁴⁶ Abdulhamit Bırışık, "Sûre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37: 538-539.

⁴⁷ Zerkeşî, *el-Burhân* 172-175; Bâkılânî, *el-İntisâr li'l-Kur'ân*, 278-282.

⁴⁸ Süyûtî, *el-İtkân*, 134-137.

etmektedir. Vefat yılında ise bu arz iki kere olmuştur. En son inen âyet “*Şu günden sakının ki o gün Allah’a döndürüleceksiniz...*”⁴⁹ âyetinin ribâ ile deyn âyetleri arasına konulmasını Cibril emretmiştir.⁵⁰ Bu konudaki en dikkat çekici görüşü ise Suyûtî, Beyhâkî’nin (ö. 458/1066) *el-Burhân* adlı eserinden şöyle nakletmiştir. “Beyhâkî’ye göre; havâmîm ve tavâsîn sûrelerinin peş peşe tertip edilmesi, müsebbihâtın ise ard arda tertip edilmeyişi, aralarına başka sûrelerin girmesi, sûre tertibinin tevkîfî olduğunu göstermektedir. Nitekim Şu’arâ ve Kasas sûrelerinin arasına bunlardan daha kısa olduğu halde Neml sûresinin konulmuş olması bu durumu desteklemektedir. Eğer sûre tertibi sahâbe içtihadıyla olsaydı, Neml sûresinin Kasas sûresinden sonra gelmesi gerekirdi.”⁵¹ Bu ibareler, sûrelerdeki düzen ve tazminin tevkîfî olduğunu göstermektedir. Sûrelerdeki bu yapı, sahâbenin içtihadına bırakılmayacak kadar önem arz eden bir konu olduğuna da işaret sayılmaktadır.

1.1.2.4. Tertibin İctihâda Dayanması

Değişik materyaller üzerine kayıtlı olan âyetleri toplayıp, bir araya getirme görevi Zeyd’e verilmiştir. O, bu görevde dönemin ileri gelenleri tarafından desteklenmiş, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer gibi sahâbileri her daim yanında hissetmiştir. Nitekim bu derleme işi titizlikle yapılmış, asla oldu bittiye getirilmemiştir. Yapılan bu derleme ve istinsah faaliyetlerinde ise 12 kişilik bir heyetin olduğu ve çalışmalarını beş yıllık bir zaman diliminde tamamladığı tarihi kaynaklarda geçmektedir.⁵² Çoğaltma aşamasında ise dönemin en önemli ismi Hz. Osman gelmektedir. O’nun bu konuda en dikkat ettiği husus daha önce yazılmış olan ancak yazı ve okuyuş olarak ana nüshaya uymayan Mushafları imha etmesidir.”⁵³ Bu konuda Kur’ân’daki sûrelerin tertibinin sahâbe içtihadıyla olmasının en temel delili, ana nüshanın yanında bazı sahâbelere atfedilen Mushafların varlığı ve bu Mushafların ana Mushaf ile farklılıklar oluşturmalarıdır.

Bu Mushaflar hakkında Sicistani’nin, (ö.316/1323) *Kitabu’l-Mesâhif* adlı eserinde sahâbeden; Hz. ‘Ömer, Ali, ‘Übeyy b. Ka’b, ‘Abdullah b. Mesut, ‘Abdullah b. ‘Abbâs, Hz. ‘Aişe, Hz. Hafsa, gelmektedir. Tabînden ise; ‘Ubeyd b. ‘Amr el-Leysi, Ata b. Ebi Rebah, İkrime Mevla İbn ‘Abbâs, Mücahid b. Cübeyr, Said b. Cübeyr, Esved b. Yezid ve Alkame b. Kays, Muhammed b. Ebi Mûsâ’ya nisbet edilen Mushaflar ön plana çıkmaktadır.⁵⁴ Bu mushaflarda ki farklılıklar açısından elimizde bulunan Kur’ân’daki

⁴⁹ el-Bakara 2/281.

⁵⁰ Süyûtî, *el-İtkân* 137-138.

⁵¹ Süyûtî, *el-İtkân* 137-138.

⁵² Ebû Bekr ‘Abdullah b. Ebî Dâvûd Süleymân b. Eş’as es-Sicistânî el-Hanbelî, *Kitâbu’l-Mesâhif*, thk. Mühîbbüddin Abdussubhan Vâiz, (Beyrut: : Dâru’l-Beşâru’l-İslamiyye, 2002), 213-214.

⁵³ Ahmed b. Ebî Ya’kûb b. Ca’fer b. Vehb b. Vâdih Ya’kûbî, *Târîhu’l-Ya’kûbî* (Beyrut: Müessesetü’l-Âlemî li’l-Matbuât, 1995) 2/162-177.

⁵⁴ İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbu’l-Mesâhif*, 283-286.

sıralama; “Fâtiha, Bakara, Âl-i İmran, Nisâ ve Maide” şeklinde gelmektedir. İbn ‘Abbâs’ın mushafında ise sıralama “Alak, Kalem, Duhâ, Müzzemmil ve Müddessir” şeklinde olmaktadır. ‘Ubey b. Ka‘b’ın mushafında ise bu sıralama; “Fâtiha, Bakara, Nisâ, Âl-i İmran ve En‘âm” şeklinde gelmektedir.⁵⁵

Nitekim hem sahâbeden hem de tabiînden aktarılan bu ibareler, sûre tertibinin tevkîfî değil, icthadi bir yapıda olduğunu göstermektedir. Ayrıca Kur‘ân’ın ilk muhatapları olarak, o’nu ilk ve birincil ağızdan öğrenen, okuyan ve yaşayan toplumun sûre tertibinin vahye dayandığını düşünmesi, ilk nüshadaki sûre tertibi dışında başka tertibin olmaması çıkarımına yol açacaktır. Bunun yanında oluşan bütün sûre tertiplerine, üst seviyeden itirazların yükselmesi gerekmektedir. Ancak ne sahâbeden ne de tabiînden, Kur‘ân’ın tertip ve yapısına yönelik böylesine büyük bir itiraz gelmemiştir. Bu durum, sûre tertibinin bir kısmının tevkîfî olduğunun düşünülmesine imkân sağlasa bile, çoğunlukla icthadi yapıda olduğunun en büyük göstergesidir. Bunun yanında sûreler arası münâsebât ve eşsiz uyum da dikkate alındığında, sûrenin başı ve sonu arasındaki uyum ve insicam da gözlemlendiğinde, tevkîfilğin sûre tertibinde kısmi olduğu net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

1.1.3. Siyâk-Sibâk Bağlamında Nüzûl Sırasını Önemsemenin Avantajı

Siyâk-sibâk: âyetlerin bağlamında, herhangi bir ifadenin öncesinde veya sonrasında yer verilen ifadeler için kullanılan bir terimdir.⁵⁶ Bu açıdan âyetlerin sıralamasına vakıf olmak, âyetten sonra gelen ve âyetin içerdiği manayı detaylandıran başka âyetlere başvurmayı da ifade etmektedir. Siyâk-sibâk yöntemiyle müfessirler, bir âyetin önceki ya da sonraki âyetle bağlantısını şöyle oluşturmaktadır. Önceki âyette bu konuya şöyle değinilmiştir. Buradaki âyetin bundan önceki ve sonraki âyetler ile bağlantısı şudur, şeklinde âyetleri önceki âyetler ya da sonraki âyetlerle tefsir etme yöntemini benimsemişlerdir. Bu yöntemle aklın işlevselliği daha da artmıştır. İlk bakışta dağınık bir görünüm arz eden parçalar bütünleştirilerek hata payı en aza indirilmiştir.⁵⁷ Fahreddin er-Râzî (ö.666/1268), *Mefâtihu’l-Ğayb* adlı eserinde bu konuya temas etmiştir. “O, âyetler ve sûreler arası irtibata çok önem verdiğini belirtmiştir. Sûrelerin tertip ve münâsebetleri üzerinde en fazla kendisinin durduğunu ve bu konuya en çok özeni gösteren müfessirlerden birisi olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, siyâk-sibâk çerçevesi yanında, âyetlerin tesellülü ve tenâsükü üzerinde de çalışmalar yaptığını ifade

⁵⁵ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 80-82.

⁵⁶ Albayrak, *Kur‘ân’ın Bütünlüğü Üzerine*, 47.

⁵⁷ Muhammet Yılmaz, *Muhamed Ebû Zehre ve Zehretü’t-Tefâsîr İsimli Tefsirindeki Metodu* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2010), 133-134.

etmiştir. Yine o, âyetlerin, nazmına ve birbirleri arasındaki irtibata önem göstermeyen müfessirleri şiddetle kınamıştır.”⁵⁸

Âyetleri siyâk ve sibâk çerçevesinde anlamamanın önemi ve bu konunun saf dışı bırakıldığında düşülen hatayla ilgili Zemahşerî şu örneği vermiştir. O meşhur eserinde “*Ne Mesih Allah’a kul olmaktan çekinmiştir ne de büyük melekler.*”⁵⁹ âyetini açıklarken, meleklerin insanoğlundan daha üstün oldukları izlenimini zihinde uyandırdığını ifade etmektedir. Oysa âyetin öncesine ve sonrasına bakıldığında onunla verilmek istenen mesajın, ehli-kitabın dindeki aşırı tutumlarının ve mazeretsiz iddialarının konu edildiği ve Hz. İsa’nın Allah’ın oğlu olmadığı, aksine o’nun kulu olduğu açıkça beyan edilmektedir.⁶⁰ Görüldüğü gibi âyetlerin siyâk ve sibâk çerçevesinin ihmâl edilmesi, müfessiri bazı hatalara sevk edebilmektedir. Çünkü âyette meleklerin, insanoğlundan üstünlüğünden bahsedilmemiştir. Ayrıca âyetten insandan üstünlüğü de çıkarılamaz.

1.1.4. Kur’ân’ın Bütünlüğü Bağlamında Nüzûl’ü Dikkate Almanın Faydası

Kur’ân’ın bütünlüğü, son yıllarda daha çok önemsenen bir konu olmuştur. Kur’ân’ın bütünlüğü ile kastedilen onun en küçüğünden, en büyük parçasına kadar olan düzenliliğine ve mesajların birbirini desteklemesine yapılan vurgudur. Bu bağlam; Kur’ân’ın en küçük parçası olan harf, sözcük, kelime ve terkipten başlayıp, belli konulardaki âyetler, kıssalar ve sûrelerin birbirine bağlılıklarını ve birbirlerini desteklemelerini ifade etmektedir.⁶¹ Nâzil olan her bir vahiy, daha iner inmez önünden veya arkasından münâsîp gelecek en uygun kısma yerleştirildiği rivayetlere yansımıştır. Bu da gösteriyor ki o parçalar daha inmeden önce, belirli bir plan dâhilinde konulacak yerleri belirlenmiştir.⁶² Bu belirleme Kur’ân’ın mu’cizeliği noktasında, sadece sûrelerin anlamında değil, bütünlüğü bağlamında da ön plana çıkmıştır. Yani vahyin inzâli kadar onun sûrelere yerleştirilmesi de mu’cize özelliği taşımaktadır. Daha doğrusu sıralamasının da vahye dayandığı anlaşılmaktadır.

Ra’d sûresinin nüzûlü sırasında izlenen konu birliği ve uyum, bu konuda muhteşem bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda ilk âyete bazı meâl yazarları, “*Elif-Lâm-Mim-Ra. İşte bunlar kitabın âyetleridir. Sana rabbinden indirilen*

⁵⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 25/25.

⁵⁹ en-Nisâ 4/172.

⁶⁰ Cârullah Mahmud b. Ömer b. ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf 'An Hakâ'iki Ğavâmidü't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fî Vucuhi't-Te'vil*, çev. Muhammed Çoşkun, Adil Bebek vd. (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016), 2/346-347.

⁶¹ Albayrak, *Kur’ân’ın Bütünlüğü Üzerine*, 47.

⁶² Musa Bilgiz, *Âyetler ve Sûreler Arası Münâsebet “Said Havva Örneği”*, (Ankara: Araştırma Yayınları, 2006), 26-27.

*gerçektir. Fakat insanların çoğu inanmazlar.”*⁶³ manasını vermiştir. Sûrenin ilk âyetinde üç temel konuya yoğunlaşıldığı tespit edilmiştir. Bu konular; Allah’tan insanlara gelen mesaj, Allah’ın elçisinin sözlerinin doğruluğu ve elçi gönderilmesine rağmen çoğu insanın, iman etmeyecek olmasıdır.

Sûrenin ilk âyetinde Hz. Muhammed’e gönderilen vahiylerin önemine ve gerçekliğine vurgu yapılarak giriş yapılmıştır. Bu durum, onun getirdiklerinin hak olduğunu ve onun büyük bir mertebeye eriştiğinin kanıtıdır. Bu mertebelerin en büyüğü Allah’a imanın yanında Resul’üne de iman etmek şeklinde, Kur’ân’ın getirdiği açık çağrıdır. Hak olana, ancak akıllı kişiler inanır. Çünkü inanç aklın konusudur. Fakat insanlar, bunca delil ve onca nimete karşın aklını kullanmamış ve gereği gibi iman etmemiştir. Onların iman etmeme nedenleri delilleriyle ortaya koyulmalı ki ahirette herhangi bir mazeretleri kalmassın.⁶⁴ İşte Ra’d sûresinin devamı, bu delilleri sıralamayı üstlenmiştir. Gökleri herhangi bir direk olmadan yücelten, yeri yarıp döşeyen, her türlü meyveden ikiyeşerli yaratan ve geceyi gündüze bürüyen Allah’tır. İşte bunlarda aklını kullananlar için sonsuz deliller ve ibretler vardır.

Bu delillerden sonra sûrede esrarengiz doğa olayları karşısında insanın ne kadar da aciz ve zayıf olduğu sıralanmıştır. Müminler bu durumlar karşısında kudret sahibi Allah’a sığınmayı ilke edinmiştir. Oysa müşrikler, kendilerine hiç bir fayda sağlayamayacak olan putlara ve insan yapımı şeylere sığınmayı âdet edinmiştir. İşte sûre, Allah’ın her şeye gücünün yettiğini, evrenin tamamında yalnızca Allah’ın dilemesinin etkili olduğunu ilerleyen âyetlerde kesinkes vurgulamıştır.⁶⁵ Müşrikler bu inatçı tavırlarına ve inanmamak için gösterdikleri ısrarlarına karşın geliştirilen bu deliller, yine de onları ikna etmeye yetmemiştir. Onlar her zaman daha fazlasını istemişlerdir. Onların durumu, *“İnkâr edenler o’na rabbinden bir mu’cize indirilseydi ya! diyorlar. Sen ancak bir uyarıcısın. Her kavim içinde bir yol gösterici mutlaka vardır.”*⁶⁶ âyetinde açıkça dile getirilmiştir. Sûre, yedinci âyetle birlikte müşriklerin içine düştüğü bu durumu açıklamıştır. Yine de kurtuluş kapısı açık tutulmuş, rablerine dönebilmeleri için iman edip salih amel işlemelerinin yeterli olduğu açıklanmıştır.⁶⁷

Ra’d sûresinin devam eden kısmında Allah, elçisinin gönlünü almış ve müşriklerinin taleplerine asla yanaşmaması gerektiğini bildirmiştir. Bu konuda Hz. Resul’ü 4 konuda eğitmiştir. (1) Onlar, kendilerine mu’cizeler gösterilse, onlar buna ayan beyan şahit olsa yine de inanmazlar. Çünkü onlar inatçıdır ve büyüklük

⁶³ er-Ra’d 13/1.

⁶⁴ Meydânî, *Kur’ân’ı Anlamanın Kâideleri*, 48-49.

⁶⁵ Meydânî, *Kur’ân’ı Anlamanın Kâideleri*, 50-51.

⁶⁶ er-Ra’d 13/7.

⁶⁷ Meydânî, *Kur’ân’ı Anlamanın Kâideleri*, 52.

taslamaktadır. Akıl ve kalpleri ikna edilecek gibi değildir. (2) Şüphesiz ki en mükemmel mekân, Allah'ındır. (3) Allah, tüm insanlara sınamayı takdir ettiğinden, bu imtihandan geçenler olduğu gibi kalanlar da olacaktır. (4) Hiçbir resul, Allah'ın izni olmadan herhangi bir mu'cize getiremez. Bu nedenle müşriklerin talepte bulunması, mu'cize gelmesi için yeterli sebep olarak kabul edilmemiştir.⁶⁸ Ra'd sûresinde işlenen bu konulara ve daha fazlasına değinilmiştir. Bu nedenle Hz. Nebi'ye iman etmeyen müşriklere karşın “...Benimle sizin aranızda risaletimin doğruluğuna tanık olarak Allah yeter.”⁶⁹ sözlerini deklare etmesi emredilmiştir.

Böylece Ra'd sûresinde ele alınan tüm konular, belli bir şema içerisinde insanlara aktarılmıştır. Öncesini sonrasından ayırmak, sûrenin başı ve sonu arasındaki bağlantıyı dikkate almadan çözümleme yapmak, müfessirleri ve Kur'an'ı anlamaya çalışanları hataya sevk edecektir. Ra'd sûresi, Kur'an sûreleri ve o sûrelerde yer alan konuların belli bir düzen içerisinde ve bir planlama dâhilinde geldiğinin en güzel örneğidir. Ra'd sûresinde ortaya konan bu şematik bütünlük, hemen her sûrede benzer şekilde dizayn edilmiştir. Müfessir bunu görmemezlikten gelmemelidir. Aksi halde hatadan da korunamaz.

Kur'an'da sadece konular itibarıyla değil, Ra'd sûresinde de görüldüğü üzere, ihtiva ettiği hakikatler yönünden de bütünlükten bahsedilmiştir. Nüzûl sırası bağlamında da Kur'an'daki bu bütünlük ve holistik açıkça bellidir. Sûrelerde bu sıralama, öncesi ve sonrası arasındaki bağlantının, sûreler arasındaki bilgi aktarımının sağlanması açısından son derece önemlidir. Kur'an, insanların hidayete ermeleri için bütün delilleri ve teklifleri sıralamıştır. O, her yönden insanı kuşatmış ve başka hiç bir delile ihtiyaç bırakmamıştır. Nitekim bir âyette bu durum “Biz o kitapta hiç bir şeyi eksik bırakmadık...”⁷⁰ ifadesiyle dile getirilmiştir.⁷¹

1.2. Mekkî Sûrelerin Yapısal Özellikleri ve Buna Bağlı Oluşan Tasnifler

Kur'an'ın yapısal özelliği sistematik bir tertibe sahip olmadığından, muhteva olarak dağınık bir görünüm arz etmektedir. Bu durum onun daha iyi anlaşılması için hicret öncesi ve hicret sonrası olmak üzere, iki ayrı dönemde nâzil olan âyet ve sûreler olarak bir tasnifin yapılmasını mümkün kılmaktadır. Mekke dönemi olarak bilinen hicret öncesi dönemin içerik olarak yapısal özellikleri, başta tevhit ilkesi olmak üzere, putların İslâm'da yerinin olmayışı, kıyamet sahneleri, ceza, mükâfat, cennet ve

⁶⁸ Meydânî, *Kur'an'ı Anlamanın Kâideleri*, 53-54.

⁶⁹ el-İsrâ 17/96.

⁷⁰ el-Enâm 6/38.

⁷¹ Bilgiz, *Âyetler ve Sûreler Arası Münâsebet*, 27-28.

cehennem gibi konuları kapsamaktadır. Yine bu dönemde inen sûreler, üslûp açısından kısa hacimli olmaları dolayısıyla daha yalın ve özür.⁷²

Bu üslûp, Kur'ân'ın hitap ettiği çevre ve toplumun karakteristik özelliklerine uygundur. Çünkü ilk dönem nâzil olan âyetlerde vahye muhatap olan Arap toplumunun dil birikimi ve edebiyat alanındaki gelişmeleri üst düzey olmasına rağmen nâzil olan Kur'ân âyetlerinin yanında bu birikim sönük kalmıştır. Vahyin alanının genişlemesi, kişilerin çoğalması ve değişmesiyle de bu muhteva değişmiş mekkî ve medenî sûrelerin yapısal özellikleri ve üslûp tarzı ortaya çıkmıştır.⁷³ Kur'ân'ın bu üslûbu ve yapısal özelliklerini dikkate alarak yapılan çalışmalar, düşülecek hatayı en aza indirgemektedir. Bu bağlamda mekkî sûrelerin her bir evresi ayrı ayrı değerlendirilip daha sonra bütüncül bir bakış açısı kullanılmalıdır. Bu tutum ve yaklaşım medenî sûreler için de uygulanmalıdır.

1.2.1. Mekkî Sûreler

Kur'ân 114 kısımdan meydana gelmektedir. Bu 114 kısmın her bir parçası sûre diye isimlendirilmiştir. Sûre s-v-r kökünden türemiştir. Lügavi anlamı ise “yükseklik, mevki, şeref, şan ve bir evin bölümü” gibi anlamlara gelmektedir. Kur'ân'ı, mekkî ve medenî şekilde ayıran en önemli kıstas, bu dönemlerin içerisinde inen sûrelerdeki yapı ve üslûptur.⁷⁴ Bu yapı ve üslûp insanların inanışları ve dönemseller etkileri sebebiyle farklılık göstermektedir. Nitekim ilk dönemlerde kısa ve net ifadeler kullanan Kur'ân, daha sonraları uzun ifadeler kullanmıştır. Bunun yanında mekkî ve medenî sûrelerin benzer ifadeler kullandığı da olmuştur. Mekkî sûrelerde ise ağırlık inanç konusu olmaktadır. İnsanları tek bir ilahın varlığına davet etmektedir. İnsanların en önemli problemi olan bu inanç konusu aşılardan hukuki düzenlemeleri yapmak olası değildir. Bu yüzden mekkî sûrelerde inanç konusu halledildikten sonra, hukuki düzenlemeler medenî sûrelere bırakılmıştır.⁷⁵

Kur'ân'ı anlamaya çalışmak, onun hikmetlerini çözmeye çaba sarf etmek, indiğı ilk dönemden itibaren âlimlerin uğraşı alanı olmuştur. Kur'ân'ı doğru ve sağlıklı şekilde anlama çabası, o'nu mekkî ve medenî ayırımına tabi tutmayı gerektirmiştir. Bu uğraşlar neticesinde, tarih içerisinde Kur'ân'ı tanımak ve anlamak bağlamında Kur'ân'a girişle ilgili ilimleri içeren “*Ulûmu'l Kur'ân*” ilmi doğmuştur. Bu konuda çok kıymetli eserler

⁷² Hadiye Ünsal, *Erken Dönem Mekkî Sûrelerin Muhteva Tahlili*, (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2014), 44 .

⁷³ Ahmet Bektaş, *Mekkî Sûrelerde Edebi Üslûp Özellikleri Meryem Sûresi Örneğı* (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2018), 29-30.

⁷⁴ Handan Filinte, *Mekkî Sûrelerde Kişilik İnşası* (İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 83.

⁷⁵ Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, çev. Muhammed Han Kayani ve Ali Ünal, (İnsan Yayınları: Ankara, 2020), 1/25-26.

de yazılmıştır. Mekkî ve medenî ayrımı, gerek içerik, gerekse terkip ve yapı düzeyinde Kur'ân metninin biçimlenişinde katkısı bulunan iki önemli süreç arasındaki ayrımı ifade etmektedir. Bu ayrım, Kur'ân'ın canlı bir yapı gibi tarihi olgu ve süreçlere müdahil şekilde indiği anlamına gelmektedir.⁷⁶ Bu tarihi olgu ve süreç düşünüldüğünde Kur'ân sûrelerinin mekkî ve medenî olduğu noktasında zaman, mekân ve muhatap gibi farklı belirleyici unsurlar oluşmaktadır.

1.2.2. Vahyin Nâzil Olduğu Mekân, Zaman ve Kişilerin Belirleyici Olması

Mekke'de inen âyetler ve sûreler mekkî, Medine'de inen âyetler ve sûreler medenî olarak belirlenmiştir. Bunun yanında Mekke'nin civarı olan Mina, Hudeybiye ve Arafat gibi bölgelerde nâzil olanlar da mekkî olarak kabul edilmektedir. Yine Uhud, Kuba ve Bedir gibi Medine'ye yakın yerlerde inen âyetler veya sûreler de medenî sayılmıştır. Yirmi üç yıllık vahiy sürecinde bunların dışındaki yerlerde nâzil olan âyetler de elbette olmuştur. Bu bakımdan mekkî ve medenî âyet ve sûreleri tanımlayan bu bilgiler tümel bir karakter taşımamaktadır.⁷⁷

Mekkî ve medenî ayrımına girmeyen ve bunların dışında kalan bölgelerde inen sûre ve âyetler için de seferi terimi kullanılmıştır. Yine ayırmadaki zamandan maksat hicret öncesi ve sonrası nâzil olan vahiyle öncelenmiştir. Buna göre hicret öncesi nâzil olan âyet ve sûreler mekkî, hicret sonrası nâzil olan âyetler ve sûreler medenî sayılmıştır. Çoğu âlim bu görüşü benimsemiştir. Bazı tanımlarda dikkate alınan mekân ile Mekke ve Medine kastedilmiştir. Buna göre Mekke ahalisine hitap eden âyetler mekkî, Medine halkına hitap eden âyetler ise medenî sayılmıştır. Bu ifade Kur'ân'da Mekkeliler üzerine küfür egemen olduğu için “Yâ Eyyühennas” şeklinde hitap olunmuştur. Buna karşın, Medinelilere de iman egemen olduğundan “Yâ Eyyühellezine Âmenü” şeklinde hitap olunmuştur.⁷⁸ Toplumsal açıdan sûrelerin hitap ettiği insanlar ve onların bulunduğu ortamlar, bir bakıma âyetlerin içeriklerini kısmen ele verdiği veya oluşturduğundan mekân, zaman ve kişilerin bilinmesi, sûrelerdeki kimi hikmetleri kavrama açısından önemlidir.

1.2.3. Mekkî Sûrelerin Özellikleri

Kur'ân, yirmi üç yıllık nübüvvet ve risâlet döneminde farklı olaylar, çeşitli şartlar ve hadiseler üzerine inzâl olmuştur. Nitekim kimi zaman bir soruya cevap olarak, kimi zaman da bir olayı aydınlatmak için vahyin indiği görülmektedir. 23 yıllık vahiy sürecinin ilk 13 yıllık zaman dilimi Mekke dönemi olarak bilinmektedir. Bu dönem de

⁷⁶ Nasr Hâmid Ebû Zeyd, *İlahi Hitabın Tabiatı “Metin Anlayışımız ve Kur'ân İlimleri Üzerine”*, çev. Mehmet Emin Maşalı (Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2001) 102.

⁷⁷ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 55-58.

⁷⁸ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 58.

oradaki insanlar arasında inanç açısından büyük bir devrimin yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu dönem, âyet sayısı bakımından Kur'ân'ın üçte birine, sûre sayısı açısından ise dörtte üçüne denk gelmektedir.⁷⁹ Bu dönemin dışında kalan on yıllık dönem ise Medine dönemini oluşturmaktadır. İnen âyet ve sûrelerin içerik ve üslûp yapıları Mekke ve Medine'de nâzil oldukları hakkında bilgiler sunmaktadır. Mekke dönemi vahyin indiği ortamın zorluğu, insanların İslâm'a karşı almış oldukları sert tavır, inen âyet ve sûrelerin tarih ve nüzûl sebeplerinin tesbitini zorlaştırmıştır. Medine dönemi ise İslâm'ın yayışı ve yayılışı açısından, Mekke dönemine nazaran, rahatlama dönemi olarak bilindiğinden inen âyet ve sûrelerin tarih ve nüzûl sebeplerinin tesbiti daha kolay olmaktadır.

Mekkî ve medenî âyet ve sûrelerin özellikleriyle ilgili yazılan eserlerde bazı ilkeler ileri sürülmüştür. Bu açıdan mekkî sûrelerin genel özellikleri olarak şunlardan bahsedilebilir. Buna göre (1) Kur'ân'da on beş sûrede, otuz üç defa geçen ﴿﴾ lâfzının bulunduğu sûreler mekkîdir. Ummânî, ﴿﴾ lafzının kullanılmasının gerekçesini şöyle izah etmiştir. “Kur'ân'ın tertibine göre son yarısının ekserisi Mekke'de nâzil olmuştur. Bu sûrelerin karşısında yer alan Mekkelilerin mütekebbir olmaları dolayısıyla bu ve benzeri lafızlar tekrar edilmiştir. Bu lafızların tekrar etmesi, mütekebbir müşrikleri tehdit etmeyi sağlamıştır.” (2) İçerisinde secde âyeti bulunanlar mekkîdir.⁸⁰ (3) Bakara ve Hac hariç, içerisin de yâ eyyühennâs ifadesi bulunan, yâ eyyühellezine âmenü ifadesi bulunmayanlar mekkîdir. (4) Bakara ve Âl-i imran hariç, huruf-u mukattaayla başlayan sûreler mekkîdir.⁸¹ Mekkî sûrelerin bu özelliklerinin yanında üslûbuna dair de bazı niteliklerinin olduğu ifade edilmiştir. Bu bağlamda mekkî sûrelerde bulunan âyet ve sûrelerin büyük çoğunluğu ahenk, ölçü ve düzen açısından tam bir uyumluluk göstermiştir.⁸²

Son olarak, Mekke dönemi âyetleri oldukça kısa vecizedir. Bu durumun başlıca nedeni dönemin psikolojik tahrir unsurlarıyla ilişkili olarak kabul edilmiştir. Bu yüzden âyetlerde bir patlama ve anî harekete geçirme etkisi görülmektedir.⁸³ Bu durumda şöyle bir çıkarım yapmak mümkündür. Sûrelerin tahlilini yapmak onları hem içerik hem de yapı düzeyinde araştırmayı gerekli kılmaktadır. Kısaca sûreleri araştırırken sûrelerin inmiş olduğu ortamı da bilmek ve tanımak gerekmektedir. Bu sayede sûreler arası münâsebât kurmak ve sûrelerin birbirleriyle olan bağlantısını çözmek kolaylaşacaktır.

⁷⁹ İzzet Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı* (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1989). 2/131.

⁸⁰ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 58.

⁸¹ Subhi es-Salih, *Kur'ân İlimleri*, çev. M. Said Şimşek, (Konya: Hibaş Yayınları), 146.

⁸² Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, 2/131.

⁸³ İclal Ekinçi, *Mekkî Sûrelerde Hoşgörü*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 21.

1.2.4. Mekkî Sûrelerin Nüzûl Sırasına Göre Tasnifi

Prof. Dr. Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî, mekkî sûrelerin tasnifinde, bulunduğu döneme kadar gelen her türlü rivayeti, Kur'ân ışıığında araştırma ve değerlendirmeye tabi tutmuştur. O, yazdığı “*Kur'ân'ı Anlamanın Kaideleri*” adlı eşsiz, özgün ve kapsamlı eserinde bu konuya temas etmiştir. Bu sebeple bazı değişiklikler olmasına rağmen genel olarak bu araştırmada onun tasnifi tercih edilmiştir.

Tablo 1. Nüzûl Sırasına Göre Birinci Aşamada Nâzil Olan Mekkî Sûreler (1-39)

Sûrenin Adı	Nüzûl Sırası	Mushaf Sırası	Sûrede Bulunan Medenî Âyet
Alak	1	96	Tamamı mekkîdir.
Müddessir	2	74	10,11 ve 20. âyetleri hariç mekkîdir.
Müzzemmil	3	73	10,11 ve 20. âyetleri hariç mekkîdir.
Kalem	4	68	17-33 ve 48. âyetleri hariç mekkîdir.
Mesed	5	111	Tamamı mekkîdir.
Tekvîr	6	81	Tamamı mekkîdir.
A'lâ	7	87	Tamamı mekkîdir.
Leyl	8	92	Tamamı mekkîdir.
Fecr	9	89	Tamamı mekkîdir.
Duhâ	10	93	Tamamı mekkîdir.
İnşirâh	11	94	Tamamı mekkîdir.
Asr	12	103	Tamamı mekkîdir.
Âdiyât	13	100	Tamamı mekkîdir.
Kevser	14	108	Tamamı mekkîdir.
Tekâsür	15	102	Tamamı mekkîdir.
Maûn	16	107	Tamamı mekkîdir.
Kâfirûn	17	109	Tamamı mekkîdir.
Fîl	18	106	Tamamı mekkîdir.
Felak	19	113	Tamamı mekkîdir.
Nâs	20	114	Tamamı mekkîdir.
İhlâs	21	112	Tamamı mekkîdir.
Fâtiha	22	1	Tamamı mekkîdir.
Necm	23	53	32. âyeti hariç tamamı mekkîdir.
Abese	24	80	Tamamı mekkîdir.
Kadr	25	97	Tamamı mekkîdir.

Tablo 1. (Devamı)

Sûrenin Adı	Nüzûl Sırası	Mushaf Sırası	Sûrede Bulunan Medenî Âyet
Şems	26	91	Tamamı mekkîdir.
Burûc	27	85	Tamamı mekkîdir.
Tîn	28	95	Tamamı mekkîdir.
Kureyş	29	106	Tamamı mekkîdir.
Kâriâ	30	101	Tamamı mekkîdir.
Kıyâme	31	75	Tamamı mekkîdir.
Zilzâl	32	99	Tamamı mekkîdir.
Hümeze	33	104	Tamamı mekkîdir.
Mürselât	34	77	48.âyeti hariç tamamı mekkîdir.
Kaf	35	50	38.âyeti hariç tamamı mekkîdir
Beled	36	90	Tamamı mekkîdir.
Târık	37	86	Tamamı mekkîdir.
Kamer	38	54	Tamamı mekkîdir.
Sâd	39	38	Tamamı mekkîdir.

Bu konuda başkaca tasnifler ve sıralamalar bulunmaktadır. Onlardaki bilgilerde bazı ufak değişikliklerle bunlara benzetmektedir. Misâl: Habenneke, Fatihâ sûresini beşinci sırada değerlendirmiştir ve açıklamasını bu yönde yapmıştır. Câbirî, Fatihâ sûresini yirmi ikinci sırada değerlendirmiş ve açıklamalarını bu yönde yapmıştır. Aynı sûreyi Zeki Duman, ilk sıraya yerleştirerek çalışmalarını bu yönde ilerletmiştir. Fatihâ sûresini nüzûl sırasının yanında münâsebât ilişkisi bağlamında da tetkik edildiğinde yirmi ikinci sırada değerlendirilmesi, Kur’ân’ın akış yönüne daha uygun düşmektedir.

1.3. Münâsebâtü'l-Kur'ân İlmi ve Âlimlerin Görüşleri

Kur’ân, Allah tarafından Hz. Muhammed’e, onun vasıtasıyla da insanlığa vahyedilen, Arapça olarak inzâl olup mütevatir şekilde bizlere gelen Kîtâb-ı Ekber’in adıdır. Bir diğer ismi gufran olan Kur’ân, kıraat manasında olup mastardır. Nitekim bir sözcüğün ya da cümlelerin, Kur’ân olarak isimlendirilmesi için, Kur’ân olarak inzâl edilmiş olması gerekmektedir. Bu yüzden Hz. Nebi’nin tefsirlerine Kur’ân denmediği gibi, onun hadislerine de Kur’ân denilmemiştir.⁸⁴ Kur’ân sözcüğü, münâsebât açısından da önemli görülmektedir. O’nun iki kapak arasında kendisini ifade ettiği birçok ismi mevcuttur. “...Furkan’ı da indirdi...”⁸⁵, “Andolsun zikir’den sonra...”⁸⁶ ve “İşte

⁸⁴ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, haz. Asım Cüneyd Köksal, Murat kaya (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, (2021), 1/102-105.

⁸⁵ el-Âl-i İmrân 2/3-4.

⁸⁶ el-Enbiyâ 21/105.

böylece, sana da emrimizle Ruh'u vahyettik..."⁸⁷ buyrulmuştur. Kur'ân'ın indiriliş amacı ise, insanlığı içine düşmüş olduğu bu şirk batağından son kez vahiy aracılığıyla kurtarmaktır. Yüce Allah, vahyi Arapça olarak inzâl etmiştir. Yani insanların birbirleriyle iletişime geçtiği dillerden biri olan Arap dili, Kur'ân için vesile kılınmıştır. Allah, bu kelâmın anlaşılması için Arapça'yı vesile kıldığı gibi, Arapça'nın edebi dil ve sanat üslûbunu da kullanmıştır.⁸⁸ Nitekim Kur'ân, mübalağa, teşbih ve mecaz-ı mürsel gibi birçok edebi özelliği bünyesinde barındırmaktadır. Kur'ân, bu özellikleriyle dönemin gelişen edebiyat ve şiir anlayışına meydan okumuştur. Muallakat-ı seb'a olarak da bilinen ve Kâbe'nin duvarına asılan en güzel şiirler dahi Kur'ân'ın yanında sönük ve aciz kalmıştır.

Münâsebât sözcüğünün kökü, Arapçada ن-س-ب kelimesine dayanmaktadır. نسب ise belli şeylerde ortaklık anlamına gelmektedir. Bu tıpkı ana babanın birbirleri arasında var olan ortaklığa benzemektedir.⁸⁹ Terim olarak ise; yakınlık, benzerlik, uygunluk gibi birbiriyle bağlantılı, peşi sıra gelen sözcükler ya da cümleler için kullanılmıştır. Kısaca buna irtibat veya alaka demek mümkündür.⁹⁰ Yani bununla birbirine şekil ve muhteva yönüyle benzeyen bir veya bir kaç cümlelerin, diğeriyle olan münâsebâtı ve alakası, o iki şeyin yapı ve ifade ettiği mana bakımından birbirine uygunluğu ve benzer olması kastedilmiştir. Netice itibarıyla kelimede ortaya çıkan mana bir başka cümle ya da pasaja uygulandığında ardından gelen cümlelerin, o cümlelerin ifade ettiği anlamın, akla ve mantığa uygun bir yakınlık ve benzerlik ifade ettiğinin görülmesidir.⁹¹

Münâsebât ilmiyle, Münâsebâtü'l-Kur'ân ilmini aynı değerlendiren âlimler olduğu gibi ayrı ayrı ilimler olduğunu beyan edenler de mevcuttur. Bikâî, bu iki ilmin ayrı ayrı olduğunu iddia ederek, birini diğerinden ayıracak bazı özelliklerini saymıştır. Bu açıdan münâsebât ilmini, Münâsebâtü'l-Kur'ân ilminden ve diğerlerinden daha umumi görmüş ve onu, "Kur'ân'ın âyetlerinin tertibini bilmek ve kelimelerin dizilişindeki hikmeti kavramaktır."⁹² diye tarif etmiştir. Münâsebâtü'l-Kur'ân ise "Kur'ân'ın cüzleri arasındaki mahiyet ve illeti tesbit etmektir."⁹³ şeklinde tanımlamıştır. Kur'ân'da âyetler ve sûreler arası bu yakınlık, benzerlik ve uyum, aslında münâsebât ilminin gerekçesini oluşturmaktadır. Bazı âlimler de bu durumu fark etmiş ve münâsebât ilmine belli bir

⁸⁷ eş-Şûrâ 42/52 .

⁸⁸ Yavuz Tuğberk, *Münâsebâtü'l-Kur'ân Çerçevesinde Mekkî Sûreler Arası Bağlam* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 71.

⁸⁹ İsfahânî, *Müfredat*, 1059.

⁹⁰ Bilgiz, *Âyetler ve Sûreler Arası Münâsebet*, 34.

⁹¹ Yıldız, *Âyet ve Sûreler Arasındaki Münâsebet*, 7/59.

⁹² Burhaneddin İbrahim el-Bikâî, *Nazmü'd-Dürer fî tenâsübi'l-âyât ve's-süver* (Kahire, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî), 1/6.

⁹³ Bikâî, *Nazmü'd-Dürer*, 1/6.

merhaleden sonra gerekli önemi göstermişlerdir. Onlar, bir âyetin içerdiği hikmeti en sağlam şekilde anlamak, öncesi ve sonrası arasındaki bağlantıyı kurmanın, münâsebât ilminin bilinmesiyle mümkün olacağını dile getirmişlerdir. Bu durum münâsebât ilminin diğer ilimlere göre daha geç bir dönemde Kur'ân ilmi olarak değerlendirilmesine neden olmuştur.

1.3.1. Münâsebâtü'l-Kur'ân İlminin Gayesi

Kur'ân ilimleri açısından Münâsebâtü'l-Kur'ân, Kur'ân'ın tefsirinden kıraat farklılıklarına ve sebep-i nüzûlüne, hatta nâsih ve mensûhuna kadar birçok yönden ele alınıp değerlendirilmesi olarak bilinir. Bu bakımdan Münâsebâtü'l-Kur'ân ilmi, konu bütünlüğünden başlayarak Kur'ân'ın farklı yerlerinde bulunan âyet, sûre, kelime ya da hükümlerle Kur'ân'ın tümü çerçevesinde münâsebâtı araştırmak anlamındadır.⁹⁴ Buna göre münâsebât ilmi, Kur'ân'ı oluşturan parçaların tertibindeki hikmetin bilinmesine katkı sağlayan bir disiplin olarak tarif edilebilir.⁹⁵ Bu bağlamda Arap sözcüklerini, gramerini ve dil bilgisini bilmek, âyetler arasındaki münâsebâtı çözmede çok büyük kolaylık sağlayacaktır. Bir kelimenin birkaç anlama geldiği bilindiğinde, öncesi ve sonrası arasındaki ilişkiyi belirlemek adına münâsebât ilişkisine başvurmak âyetin anlamının daha net olarak kavranmasını sağlayacaktır. Bu sayede farklı anlamlara gelen lafızların o anda hangi anlamda kullanılması gerektiği ortaya çıkacaktır.

Zerkeşî, (ö.792/1392) *el-Burhân* adlı eserinde Münâsebâtü'l-Kur'ân ilminin önemini ve gayesini ifade etmiştir. O, Münâsebâtü'l-Kur'ân ilmi hakkında; “akılların, kıymetini bilip takdir edeceği şerefli bir ilimdir.”⁹⁶ Yine aynı eserinde münâsebât ile ilgili, “Falanca falana uyar. Ona yakındır, ona benzerliği mevcuttur. Bu benzerlik ve yakınlık âyetlerin başlarının, sonlarının ve referanslarının uygunluğu için geçerlidir.”⁹⁷ ifadelerine yer vermiştir. Bu açıdan bakıldığında sûrelerin kendi içlerindeki âyetlerle, hükümlerle ve olaylarla münâsebetlerinden de bahsedilebilir. Meselâ bir âyette, “*Ben onu sekara sokacağım. Sekarın ne olduğunu sen nereden bileceksin! Zira o, geride bir şey bırakmaz. Derileri yakar kavurur. Üzerinde on dokuz vardır.*”⁹⁸ buyrulmuştur. Görüleceği üzere bu âyette Allah, inanmayanları sekara sokacağını beyan etmiştir. Sonraki âyette ise sekarın ne olduğunu hem sormuş hem de yanıtlamıştır. Açıkça görüldüğü üzere aynı sûrenin içindeki âyetler arasında da münâsebât ilişkisi göze çarpmaktadır. Bu durum, münâsebât ilmi denildiğinde sûreler arası münâsebât olacağı

⁹⁴İhsan Koç, “Münâsebâtü'l-Kur'ân (Âyet ve Sûreler Arasındaki İrtibatı Yeniden Düşünmek)”, Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi 2/2, (2018), 187-192.

⁹⁵ Bilgiz, *Âyetler ve Sûreler Arası Münâsebet*, 32.

⁹⁶ Zerkeşî, *el-Burhân*, I/36.

⁹⁷ Zerkeşî, *el-Burhân*, I/36.

⁹⁸ el-Müddessir, 74/24-30.

gibi âyetler arası münâsebâtın varlığını da göstermektedir. Bunların yanında müfessirler sûrenin kendi içinde başı ve sonu arasında da münâsebâtın kurulabileceğini ifade etmiştir. Yine sûrenin başıyla, önceki sûrenin sonu arasında da münâsebât kurulabilmektedir.

1.3.2. Kelimeler Arası Münâsebât ve Uyum

Varlık âleminde görülen ve hissedilen bu muazzam denge ve uyum, bütün insanlar ve cinler, hatta insanların ve cinlerin tamamının bir araya toplanmasıyla bile gerçekleştiremeyecekleri muazzam bir dengedir. Bu Allah'ın elçisine indirdiği vahyin kesinliğinde olduğu gibi asla şüphe bırakmayacak şekilde açıktır. Varlık âleminde bulunan bu kusursuz dengeyi Kur'ân, ilk âyetinden son âyetine kadar kendisinde barındırmaktadır. Nitekim Kur'ân'da bulunan bu uyum, en büyük parçası olan sûreden en küçük birimi olan sözcüğe kadar içeriğinde mevcuttur. Kur'ân'da var olan kelimeler arası bu eşitlik, uyum, oran, orantı ve denge Kur'ân'ın icaz yönlerini bulma açısından araştırma ve incelemenin konusu olmaktadır. Ortaya çıkan sonuçlar ihtilafa, izahata veya başka bir deyişle, yoruma yer bırakmayacak şekilde kendini göstermektedir.⁹⁹ Nitekim bu konudaki bir âyette, meâlen; *“De ki: İnsanlar ve cinler bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek için bir araya gelseler; onların bir kısmı, bir kısmına yardımcı olsa bile onun bir benzerini getiremezler.”*¹⁰⁰ buyrulmuştur. Kur'ân âyetlerinde geçen kelime tekrarlarında ve bunlar arasında bulunan münâsebât ilişkisini hayat ve ölüm veya el-hayat ve el-mevt özelinde incelemek gerekirse şöyle denilebilir.

Bu iki terim insanlığın varoluş ve sonu açısından gerçeklikleri inkâr edilemeyecek düzeye işaret etmektedir. Çünkü gözle görülen akılla idrak edilen bu hadiseler, inkâr edilemez özelliktedir. Biri bu dünya hayatına başlangıcı, diğeri ise bu dünya hayatından gidişi betimlemiştir. Bu Allah'ın adalet üzere var ettiği iki hadise olarak değerlendirilmiştir. Bu iki hadiseden hayat sözcüğü, Kur'ân'da yetmiş bir âyette kullanılmıştır. Bir âyette hayat diye geçerken, bir başka âyette yuhyi ve bir başka âyette ise hay olarak kullanılmaktadır.¹⁰¹ Bu iki terimin ifade ettiği manâ varlığı, insanlığın ebediyete kavuşacağı zamana kadar devam edecektir. Ahiret hayatının başlangıcıyla birlikte bu iki terimden mevt, tüm fonksiyonlarını yitirecektir.¹⁰² Ama hayat, yeniden devam edecektir. Bu konuyla alakalı bazı âyetlerde şöyle *“Mal ve oğullar dünya*

⁹⁹ Abdurrezzak Nevfel, *Kur'ân'da Ölçü ve Ahenk*, çev. Muzaffer Kalaycıoğlu, (İstanbul: İnkılab Yayıncılık, 2018), 101.

¹⁰⁰ el-İsrâ, 17/88.

¹⁰¹ Nevfel, *Kur'ân'da Ölçü ve Ahenk*, 24-26; ayrıca bk. Mukâtil b. Süleyman, *Kur'ân Terimleri Sözlüğü*, thk. Abdullâh Mahmûd Şehhâte, çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: İşaret Yayınları, 2003), 118-121.

¹⁰² Zeynep CERAN, *Kur'ân-ı Kerim'de Ahiret Hayatının Aşamaları* (Ankara: Fecr Yayınları, 2022), 130-133.

*hayatının süsüdür...*¹⁰³, “...Her canlıyı sudan yarattık...”¹⁰⁴ ve “...O, sizi öldürecek, sonra diriltecek, sonra ona döndürüleceksiniz.”¹⁰⁵ buyrulmuştur. Bu iki terimden bir diğeri olan mevt sözcüğü ve bundan türeyen kelimeler, Kur’ân’da yeteri kadar kullanılmaktadır. Hatta sadece mevt kelimesinin, Kur’ân’da otuz beş yerde geçtiği ifade edilmiştir. Bu konuyla ilgili âyetlerde meâlen, “Ölüm sarhoşluğu gerçekten geldi. İşte bu, öteden beri kaçıdığın şeydir.”¹⁰⁶, “Sende öleceksin, onlarda ölecekler...”¹⁰⁷ ve “Ey iman edenler! Sakın ola siz, inkâr eden, yeryüzünde sefere ya da savaşa çıkan kardeşleri hakkında: ‘eğer bizim yanımızda olsalardı ölmezlerdi ve vurulmazlardı’ diyenler gibi olmayın...”¹⁰⁸ buyrulmuştur.

Kelime tekrarlarındaki bu uyum, âhenk ve münâsebât, Kur’ân’ın başından sonuna kadar hemen her sûrede ve her âyette hatta her sayfada bulunmaktadır. Ancak Kur’ân’ın ortaya koymuş olduğu biçimde olabilmesi için bu araştırmaların, varılan bu sonuçların, sadece fihristlerden aynı kökten türeyen kelimelerin bulunup bir araya getirilmesiyle olmayacağı aşîkârdır. Tefsirine girilecek âyetler için, Kur’ân’î bütünlük göz önüne alınmalı, bu âyetlerin anlamları siyâk-sibâk bağlamında kontrol edilmeli ve konunun araştırılması gerekmektedir. Yani henüz işin başındayken Kur’ân’ın bütünsel yapısı gözden geçirilmelidir.¹⁰⁹ Bu açıdan, Kur’ân’a bütünsel olarak bakmak, ilk sûreyle son sûreyi bir okumak, peş peşe inen âyetleri ve pasajları birbirine bağlamak olarak anlaşılmalıdır. Çünkü tarihi olgu ve şartlar göz önüne alındığında hemen her vahiy, bir öncekini ya destekleyici ya açıklayıcı ya da ilerideki bir konuya giriş niteliğindedir.

1.3.3. Münâsebât İlminin Tarihsel Gelişim Süreci

Kaynakalarda ifade edildiği üzere, Münâsebâtü’l-Kur’ân ilmi, diğer ilimlere nazaran daha geç bir dönemde ortaya çıkmıştır. İslâmi ilimler içerisinde varlık gösteren tüm ilimler, belli aşamalar kaydederek gelişme göstermiştir. Kur’ân ilimleri içerisinde de birçok ilimler mevcuttur. Sarf, nahiv, tefsir, hadis, fıkıh, kelâm ve belâgat gibi ilim dalları birbirleriyle bağlantılı bir şekilde gelişme göstererek zamanla müstakil birer ilim dalı haline gelmiştir. Dolayısıyla Münâsebâtü’l-Kur’ân ilmi de bu ilimlerden bir tanesidir. Âyet ve sûreler arasındaki ilişkiyi tesbit etmeye yarayan bu ilim dalı, ilk zamanlarda müstakil bir ilim dalı olarak değil, diğer ilimler içerisinde varlığını

¹⁰³ el-Kehf 18/46.

¹⁰⁴ el-Enbiyâ 21/30.

¹⁰⁵ el-Bakara 2/28.

¹⁰⁶ el-Kaf 50/19.

¹⁰⁷ ez-Zümer 39/30.

¹⁰⁸ el-Âl-i İmran 3/156.

¹⁰⁹ Albayrak, *Kur’ân’ın Bütünlüğü Üzerine*, 51.

sürdürmeye çalışmıştır. Zaman içerisinde gelişme göstererek müstakil bir ilim dalı haline gelmiş ve âlimlerin üzerinde hususi olarak durduğu bir alana dönüşmüştür.¹¹⁰

Rivayet tefsirinin ortaya çıkışı ve gelişimi, dirayet tefsirinden önceye dayanmaktadır. Dirayet tefsirinde ise; ön plana akıl yürütme ve ichtihad çıkmaktadır. Tenâsüb ilminin de akıl yürütme ve yorumlama kabiliyeti üzerindeki etkisi düşünüldüğünde, dirayet tefsiri alanında bu konunun değerlendirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.¹¹¹ Bütün bu ifadeler neticesinde, tenâsüb konusunda akıl yürütme ve yorumlama çabası içine giren ilk kişi Nîsâbü'rî olmuştur. O, Bağdat'ta öğrencileriyle ders yaparken âyetlerin ve sûrelerin birbiriyle olan münâsebâtından söz etmiştir. Âyetler arasındaki hikmetin ne olduğuna ve bir âyetin bir âyetten sonra ne şekilde geldiğini açıklamaya çalışmıştır.¹¹²

Nisaburî'den yaklaşık olarak iki asır sonra, münâsebât hakkında çalışmalar yapan, *Ahkâmu'l-Kur'an* isimli eserin sahibi Ebu Bekir İbnu'l-Arabî'nin (ö.543/1148) olmuştur. Süyûtî, İbnu'l-Arabî'nin *Sirâcu'l-Munîr* adlı eserinde bu konuyla ilgili şu hususları dile getirmiştir. “Kur'ân'daki âyetlerin irtibatı o kadar güçlüdür ki, lafızlarının dizilimi ve manalarının birbiriyle teması sayesinde tam bir bütünlük arz etmektedir. Fakat bizim tenâsüble ilgili çalışmalarımız diğer insanlar tarafından hoş karşılanmadığını fark ettiğimizde bu konu ile ilgili çalışmayı bıraktık.”¹¹³ ifadelerine yer vermiştir. Bu ifadeler tenâsüb ilmine ilgi gösteren âlimler olduğu kadar, karşı çıkanların olduğunu da göstermektedir.

Münâsebâtü'l-Kur'ân ilminin bir üst aşamaya çıkıp tefsir eserlerinde yer edinmeye başlaması ise Zemahşerî ile birlikte olmuştur. O, âyetler arasındaki münâsebâtı *el-Keşşâf* adlı eserinde işleyerek, münâsebât konusuna eserinde yer vermiştir. Bu husus, münasebât konusunun artık sözden çıkıp hususi bir alana kaydırıldığını göstermektedir. Zemahşerî'den sonra, Münâsebâtü'l-Kur'ân ilmiyle ilgili eserlerinde bahseden, Fahreddin Razî,

Ebu'l-Hasan Ahmed el-Harallî (ö. 638/1240), Şerefuddin Ebu'l-Fadl Muhammed el-Mursî (ö. 655/1257) ve İbnu'n-Nakîb el-Makdîsî (ö. 698/1298) gibi isimler ön plana çıkmaktadır. Bu alandaki ilk müstakil eserin ortaya çıkması ise; Ebu Ca'fer Ahmed b. el-Ğırnâtî (ö. 708/1308)'nin “*el-Burhân fî tertîbi suverî'l-Kur'ân*” adlı eseriyle olmuştur. Münâsebâtü'l-Kur'ân alanında zirve noktayı temsil eden eser ise Burhaneddin

¹¹⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb* 7/25-28.

¹¹¹ Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2011), 501-502.

¹¹² Zerkeşî, *el-Burhân*, 36-39.

¹¹³ Zerkeşî, *el-Burhân*, 37-39.

İbrahim b. Ömer el-Bikâî'nin "*Nazmü'd-dürer fî tenâsübi'l-âyi ve's-süver*" adıyla yazmış olduğu 22 ciltlik eser gelmektedir.¹¹⁴

Nitekim Münâsebâtü'l-Kur'ân ilmine ilgi gösteren bu âlimlerin yanında, bu ilmi eleştirenler de mevcuttur. Bu isimlerin en bilineni İzzuddin b. Abdusselam (ö. 606/1262) olarak kaynaklarda geçmektedir. O, münâsebât ilminin çok faydalı bir ilim olduğunu, ancak uygulanabilirliğinin pek mümkün olmadığını ifade etmektedir. Kur'ân'ın, yirmi üç yıl gibi bir zaman diliminde aşama aşama indiğini ifade ederek, âyet ve sûreler arasında böyle bir irtibatın kurulmasının pek mümkün olmadığını savunmaktadır. Görüldüğü üzere Münâsebat'l-Kur'ân ilmi tarihsel süreç içinde gelişerek müstakil bir ilim haline gelmiştir. Hemen her ilimde karşıt fikirlerin olması, tenasüb konusunda da zıt düşüncelerin varlığını göstermesi doğal karşılanmalıdır.

1.3.4. Âyetler Arası Münâsebât

Kur'ân-ı Kerim'de bazı âyetler söylenen bir sözü, yapılan bir eylemi yasaklama mahiyetinde inerken, diğerleri ise insanların sorduğu sorulara cevap mahiyetinde nâzil olmuştur. Cebrail, bu âyetleri ya insanların sordukları sorulara bir cevap, ya yapmış oldukları eylemler ya da hukuksal çerçevede, gıdaların helal-haram şeklinde hükümlerine izah mahiyetinde getirmiştir.¹¹⁵ Bu doğrultuda nâzil olan "*Onların sana getirdiği her misâle (batıl soruya karşı) mutlaka biz sana, gerçeği ve en güzel açıklamayı getiririz.*"¹¹⁶ âyetini İbn Abbas (r.a)'ın bu şekilde yorumladığı rivayet edilmiştir. Nihayetinde Kur'ân'ın peyderpey inişi, ahkâmın tedrici olarak yerleşmesini sağlamaktadır. Böylece insanların âyetleri kabulü de kolaylaşmıştır. Kur'ân'ın bir defada bir bütün olarak indirilmesi halinde, insanların birçoğunun ondaki emirleri ve yasakları kabule yanaşmayacağı, hatta nefret bile edeceği belirtilmiştir. Kur'ân'ın kullanmış olduğu bu tedrici yasama kanunu, insanlar da yerleşmiş olan âdetlerin birdenbire kaldırılamayacağını göstermektedir. Nitekim aksi yapılan bir hamlenin ters tepme olasılığı oldukça yüksektir. Hz. Aişe'den bununla ilgili şöyle rivayet nakledilmiştir. "Kur'ân'ın ilk inen sûrelerinde cennet ve cehennem zikri geçmektedir. Müslümanların sayısı artıp, iman kalplerine iyice yerleştikten sonra helal ve haramlarla ilgili âyetler nâzil olmuştur. Eğer ilk inen âyetler 'içki içmeyin' âyeti şeklinde olsaydı, insanlar 'biz asla içkiyi bırakmayız' derlerdi. Şayet 'zina etmeyin' denilseydi, 'biz zinayı asla terk etmeyiz' derlerdi."¹¹⁷

¹¹⁴ Demirci, *Tefsir Usulü*, 505-510.

¹¹⁵ Celâleddin es-Süyûtî, *Muhtasar "El-İtkan fî Ulûm'il-Kur'an"* Kur'an İlimleri, çev. Ömer Kara (İstanbul: Ravza Yayınları, 2018), 54-55.

¹¹⁶ el-Furkân 25/33.

¹¹⁷ Hayrettin Karaman, vd. *Kur'ân Yolu Tefsiri Türkçe Meâl Tefsir*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 1/345-348.

Tefsir ilmiyle uğraşan müfessir, âyetlerin belli aralıklarla ihtiyaca binaen, belli sayılarda indiğini görecektir. İnzâl olan sûreler, bazen beşer âyet, bazen onar âyet, bazen daha fazla ya da daha az şeklinde indiği anlaşılmaktadır. Hatta Nisâ sûresinin bir âyetinde geçen “özürsüz olanlar”¹¹⁸ bölümünün tek başına indiği bilinmektedir.¹¹⁹ Cebrail, vahyi indirirken âyetleri olaylara ve durumlara has inzâl etmiştir. Bazen bir olayı, başka bir âyetle devam ettirmiş ya da sonlandırmıştır. Bazen de bir konuyu bütün âyet bağlamında açıklamıştır. Böylece bir âyetle yarım kalan, başka bir âyetle tamamlanmış yine bir âyetle kapalı olan, başka bir âyetle muhkem hâle getirilmiştir. Kur’ân’ın bu şekilde bir inzâl yöntemini izlemesi, olaylara anlık müdahale imkânını sağlamıştır. Böylece inzâl olan vahiyler insanları uyarma ve yaptıkları hatalardan dönme imkânını onlara tanımıştır. Kur’ân’ın içerisinde barındırdığı bu özellik, âyetler arasındaki münâsebâtı da net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Burada söylenenleri Kiyâme sûresinden bir örnekle açıklamak gerekir. Kiyâme sûresinin 14 ve 15’inci âyetlerinde insanın nefesine karşı düşkünlüğü anlatılmaktadır. Yine aynı âyetlerde insanın kendisini suçlu görmemesi ve kendisini belli birtakım hususlardan dolayı sorumlu tutmaması anlatılmaktadır. Bu âyetleri takip eden dört âyet, vahyin nüzûlü sırasında Resulullah’ın acele ederek dilini kımıldatmamasını, Kur’ân’ın kalbine yerleştirilmesi, kıratının öğretilmesi ve açıklanmasının Allah’a ait olduğunu ifade etmektedir.¹²⁰ Aynı sûrede geçen bu iki konu, ilk bakışta iki ayrı hususu dile getirdiği ve aralarında herhangi bir münâsebât olmadığı intibahı uyandırmaktadır. İki hadiseyi sûre bütünlüğü bağlamında incelediğimizde karşımıza çıkan tablo farklı olmaktadır.¹²¹

Sûrenin başından itibaren son saatten söz edildiği için, amelinde kusurlu olan kimse, kendiliğinden aceleye kapılacaktır. Aslında hayırlı işlerde acele etmek, dinen arzulanan bir iştir. Bu bakımdan âyet hayırlı işler yapmaktan daha önemli olan vahye kulak vermeyi, dikkat çekici bir cümleyle tembihte bulunmuş, Hz. Nebi’nin vahyi iyice dinlemesini ve manasını kavramasını emretmiştir. Daha sonra vahye uygun bir din anlayışını toplumda inşa görevini Resulullah’a yüklemiştir. Vahyi ezberlemeye çalışmak, manasını kavramaya engel teşkil ettiğinden Allah, elçisinden acele etmemesini istemiş, gelen vahyi sonuna kadar dinlemesini ve muhtevasını kavramasını istemiştir. Bu açıdan Hz. Nebi’nin acele ettiği ezberleme işini Allah üzerine almıştır.¹²²

¹¹⁸ Âyet için bk. en-Nisâ 4/5..

¹¹⁹ Süyûtî, *Muhtasar*, 55.

¹²⁰ el-Kiyâme 75/16-20.

¹²¹ Yıldız, *Âyet ve Sûreler Arasındaki Münâsebet*, 55; Ayrıca bk. Muhsin Demirci, *Kur’ân Tarihi*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 179-181.

¹²² Süyûtî, *el-İtkân*, 634.

Birbirine zıtlık teşkil eden bu âyetlerin inzâlî bitince tekrar son sâatle¹²³ ilgili konuya dönmüş, insanın acele etmemesini ifade eden **وَالْأُولَىٰ** kelimesini kullanmıştır.

Kıyâme sûresinde geçen ve umumi manada zikredilen nefis sözcüğünden, hususi manada Resulullah'ın nefsine geçilmiştir. Bununla şu husus kastedilmiş olmaktadır. Ey Muhammed! Şüphesiz her nefis böyledir. Senin nefsin de böyledir. Senin nefsin, nefislerin en şerefli ve en üstünüdür. Bu bakımdan senin nefsin en üstün vasıflarda kalsın manasında bir anlam kastedilmiştir. Burada şu çıkarımı yapmak mümkündür. Kur'ân'ın âdeti üzere son saatle ilgili âyetlerden sonra, mutlaka kulun ahirette sunacağı kitaptan söz eder veya dünya hayatında yaptığı her şeyi ihtiva eden amel defterinden bahseder. Amel defteri, Kur'ân'da kitap kelimesiyle zikrolunduğundan onu okuyacak üzerinde hesap verecek olanın insanın nefsi olduğu beyan edilmiştir. Umumi manadaki nefis, hususi manadaki nefse hamledilince, ikisi arasında münâsebât kurmak da böylece kendiliğinden kolaylaşacaktır.¹²⁴ Bu münâsebât açısından tümdengelim yöntemini ifade etmektedir. Genelden özele geçilen bu yöntemde bazen geniş çevrelere hitap etmesi gereken bir durumda, konu tek bir fert ile ilişkilendirip ortaya koyulmaktadır. Bu şekilde hitap edilen kitle içindeki her bir şahıs, anlatılan durumu sanki kendisi için anlatılıyormuş hissiyatı içinde olacaktır.

Yine bu bağlamda, Kur'ân'da Resul göndermek ve azap etmek arasındaki münâsebât da oldukça açıktır. Çünkü Resulün görevi, Allah'tan almış olduğu vahyi insanlara tebliğ etmek, inanan ve inkâr edenler arasındaki ayrımı ortaya çıkartmaktır. Vahyi inkâr eden ve inkârda diretenler cehenneme sevk edilirken onlara, size bir uyarıcı gelip gelmediği sorulacak, onlar da geldiği şeklinde cevap vereceklerdir.¹²⁵ Onların bu duruma düşme nedeni kendilerine bahşedilen bu imkânı iyi değerlendirememiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Yine bu durum neticesinde onlar, inkâr ederek azaba uğrayanlardan olmuşlardır. Nitekim bu durumu destekleyen “*Yemin olsun, biz Allah'a kulluk edin ve tağuttan sakının diye her ümmete bir peygamber gönderdik.*”¹²⁶ ve “*Biz elçi göndermedikçe hiçbir kavme azap edecek değiliz.*”¹²⁷ âyetlerinde görüldüğü üzere her topluma bir uyarıcının geldiği beyan edilmiştir. Allah, bu âyetlerle hem insanları uyarılmış, hem de onların azaba uğramalarının haklılığını ortaya koymuştur.¹²⁸ İnsanlığın varoluşundan beri her topluma gönderilen, hemen hemen her elçiye bu emir verildiğinden, araştırmada konu ile ilgili âyetler bütüncül olarak okunmaktadır. Bu

¹²³ Ceran, *Kur'ân-ı Kerim'de Ahiret Hayatının Aşamaları*, 29-30.

¹²⁴ Yıldız, *Âyet ve Sûreler Arasındaki Münâsebet*, 71-72.

¹²⁵ Âyet için bk. el-Mülk 67/8-9.

¹²⁶ en-Nahl 16/36.

¹²⁷ el-İsrâ.

¹²⁸ Mustafa Kayhan, *İslam Hukuku Açısından Kur'ân Kıssalarının Kritiği* (Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996), 25.

okuyuş tarzı, toplumların helak oluş sebeplerini daha net bir şekilde anlamamızı sağlayacaktır. Uyarıcıyı dinlemeyen ve başına gelenlere karşın insanın hiçbir mazeretinin olmayışı, bu şekilde ortaya çıkmaktadır.

1.3.5. Sûreler Arası Münâsebât İlminin Çeşitleri

Münâsebâtın bazı çeşitleri vardır. Sûreler arası münâsebât bunlardan biridir. Ancak bunun gibi bir sûrenin tertip olarak önceki sûreyle münâsebâtı da vardır. Yine bir sûrenin kendi iç bütünlüğünde, başıyla sonu arasında münâsebât da kurulmuştur. Yine bir sûrenin tertip itibarıyla sonrasındaki sûreyle de münâsebâtı dile getirilmiştir. Ayrıca sûrenin kendi içinde bulunan pasajların arasında münâsebât olabileceği gibi diğer sûrelerin pasajları arasında da irtibat kurulabilmektedir. Son olarak bir sûre, Kur'ân'ın tümüyle ilişkili de olabilmektedir.

Allah, Mü'minûn sûresinin başında “*Müminler muhakkak kurtuluşa ermişlerdir.*”¹²⁹ Sonunda ise “*Hakikat, kâfirler kurtuluşa eremezler.*”¹³⁰ buyurmuştur. Görüldüğü gibi sûrenin başıyla sonu arasındaki münâsebât oldukça açıktır. Bazı bilginler, sûrelerin içinde barındırdığı âyetler, hükümler ve olaylar arasında da münâsebât ilişkileri kurmuştur. Meselâ bir âyette, “*Ben onu sekara sokacağım. Sekarın ne olduğunu sen nereden bileceksin? O, geride bir şey bırakmaz, derileri yakar kavurur ve üzerinde on dokuz vardır.*”¹³¹ buyrulmuştur. Burada bir âyette inkârcıları sekara sokacağını söyleyen Allah, diğer bir âyette sekarın ne olduğunu sormuş ve açıklamıştır. Bu husus aynı sûrenin kendi içindeki âyetler arasında bile münâsebât ilişkisini ortaya koymaktadır.

Bir sûrenin sonuyla, başka bir sûrenin başı arasında da ilişki kurulabilmektedir. Misâl: Fîl sûresinin sonuyla, Kureyş sûresinin başı arasında lafzî bir alaka bulunmaktadır. Fîl sûresinin sonunda ʔ harfi mevcutken, kendinden sonra gelen Kureyş sûresi de aynı harfle başlamaktadır. Okuyucu, sûreyi bitirip diğerine geçtiğinde zorlanmadan açık ses uyumuyla diğer sûreye intikal edebilmektedir.¹³² Kur'ân'da mevcut olan bu sûreler arası münâsebât örnekleri, bu ilmi çok yönlü bir ilim olarak karşımıza çıkartmaktadır. Bu ilim diğer ilimlerle de yakından ilişkilidir. Bu bağlamda sûreler arası ilişki, Kur'ân'ın sadece edebî yönünü ortaya koyan bir ilim değil, bunun çok daha ötesinde, Kur'ân'ın i'caz yönüne işaret eden bir ilim olarak

¹²⁹ el-Mü'minûn 23/1.

¹³⁰ el-Mü'minûn 23/117.

¹³¹ el-Müddessir 75/26-30.

¹³² Bilgiz, *Âyetler ve Sûreler Arası Münâsebet*, 37-38. Ayrıca bk. Celâluddîn es-Suyûtî, *Kur'ân Sûrelerinin Sıralanışındaki sırlar Tenâsuku'd-dürer fî tenâsubi's-suver*, tah. Abdülkadir Ahmed Atâ, çev. Mustafa Karakoç (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2004), 152-153.

değerlendirilmesini sağlamaktadır.¹³³ Bu durum münâsebât ilminin sadece âyetler, sûreler ve pasajlar arasında sınırlı kalmadığını da göstermektedir. Kur'ân'da mevcut münâsebât örnekleri en küçük birimden en büyük birime kadar olduğu aşîkârdır. Yani hem sözcük olarak, hem de gramer yapısı bakımından Kur'ân'da azımsanmayacak kadar münâsebât örnekleri mevcuttur.

1.3.6. Münâsebât İlmi Bağlamında Kur'ân'da Bütünlük

Kur'ân, bölümleri, bölümlerinin bünyesinde ana başlıkları ve tali başlıkları olan bir kitap değildir. Genellikle kitaplardaki bilgiler, fikirler ve mantıki deliller, telif metoduyla insicamlı bir şekilde belli bir konunun etrafında oluşmaktadır.¹³⁴ Fakat Kur'ân'ın tertibi alışılmış teliflerin dışında bir görünüm arz etmektedir. Zaten hayatı bütünüyle kucaklayan, insanların yollarını aydınlatan, onlara dünya ve ahiret mutluluğunun sebilleri gösteren bir kitabın, sadece belli konuları işlemesi de beklenemez.¹³⁵ Bu bağlamda, Kur'ân'ın bir kısmını diğerinden ayırmak mümkün değildir. Onun bütün cüzleri birbirleri arasında tam bir uyum ve bağlılık içindedir. Bir organizmanın bir parçasını diğerlerinden ayırmanın mümkün olmadığı gibi o organizmayı oluşturan damarlar, sinirler ve kan akışı gibi sistemlerin hepsi vakitlice tam bir bütün şeklinde hareket etmektedir. Birinin eksikliği, tüm sistemi bozmaktadır. İşte, Kur'ân'da bu düzen ve tertipte bir oluşuma sahiptir. Bir parçasının dikkate alınmaması dahi tüm Kur'ân sistemini bozabilmektedir.¹³⁶

Kur'ân'ın parçaları, yerine göre birbirini tamamlayan, yerine göre birbirini açıklayan nitelikleriyle ayrılmaz bir bütün oluşturmaktadır. Çünkü bir yerde kapalı olan ifade, başka bir yerde açık olarak verilmekte, başka bir yerde muhtasar olarak verilen fikir, diğer tarafta tafsilatlı olarak açıklanmakta, bir yerde mutlak olan, başka bir yerde kayıtlanmış olarak getirilmekte ve bir yerde genel ifadeli bir husus, diğer yerde tahsil edilmiş şekliyle bulunabilmektedir. Ayıca aynı kökten türeyen kelimeler, değişik ortamlarda farklı anlamlar kazanmaktadır. Yine kök itibarıyla farklı olan sözcükler, birçok yerde aynı anlamı vurgulayabilmektedir. Nitekim Kur'ân ilimlerinden biri olarak kabul edilen *Vücuḥ* ve *Nezair* ilmi Kur'ân'ın bu yönünü incelemektedir. Bilginler, bu konuda çok farklı eserler yazmıştır.

Kur'ân üzerine yapmış olduğu semantik çalışmalarıyla bilinen Japon asıllı Toshihiko Izutsu, Kur'ân'ın bütünlüğü ile ilgili olarak şöyle demiştir. “Kur'ân'da

¹³³ Fatih Tekkoyun, *Rûḥu'l-Maânî'de Âyetler ve Sûreler Arası Münâsebât* (Van: Yüzüncü Yıl Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 30.

¹³⁴ âyetler için bk. en-Nisâ 4/174; el-Mâide 5/15; el-A'râf 17/157; el-İbrâhîm 14/1; el-Hadîd 57/9.

¹³⁵ âyetler için bk. Âl-i İmrân 3/138; el-Mâide 5/46; en-neml 27/2; Lokmân 31/3; el-Kasas 28/43; el-Bakara 2/159-185.

¹³⁶ Bilgiz, *Âyetler ve Sûreler Arası Münâsebet*, 30-31.

kelimeler arası ilişki son derece önemli görülmektedir. Misâl: Allah, selâm, nebi, iman gibi çok önemli Kur’ân sözlerini toplayıp, Kur’ân’ın bunlara ne anlam verdiklerine bakılıp mananın kavranabileceği zannedilmektedir. Fakat hakikatte mesele öyle sanıldığı kadar basit değildir. Çünkü bu sözcükler, Kur’ân’da birbirinden ayrı, yalın halde bulunmamaktadır. Her birinin ötekiyle yakın bir ilişkisi vardır. Bu kelimeler, müşahhas anlamlarını, birbirleriyle olan bu ilişki sisteminden alırlar. Diğer bir ifadeyle bunlar, kendi aralarında büyük küçük çeşitli guruplar teşkil ederler ve birbirlerine muhtelif yollarla bağlanırlar. Bu suretle sonunda gayet düzenli bir bütün, son derece kavramsal bir münâsebât ağı kurarlar. İşte önemli olan husus, bu anlam sistemini yakalayabilmektir.”¹³⁷ Bu durumdan anlaşılacağı üzere, manalar yalnız başlarına değil belli bir sistem içerisinde değer kazanmaktadır.

Bu bütünlük ilişkisi Kur’ân’ın birçok bölümünde karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bu durumun en net örneği de içki âyetlerinde kendisini göstermektedir. “*Sana içki ve kumarı soruyorlar. De ki: Her ikisinde de büyük bir günah ve insanlar için yararlar vardır ama günahları yararlarından daha büyüktür.*”¹³⁸ İçki, Arapçada **خمر** kökünden gelmektedir. Hamr ise; örtmek manasına gelen isimdir. Teşride tedricilik konusundaki ilk yasaklama da bunun üzerinedir. Terim olarak bir şeyi örtmek, kapatmak, şahitliği gizlemek gibi anlamların yanında aklı işlevsiz ve kullanılmaz hale getirmek içinde bu fiil kullanılmaktadır.¹³⁹ Aklı işlevsiz bırakması açısından cahiliye döneminde fal okları ile yapılan ve meysir adı verilen bir diğer uygulama mevcuttur. Cahiliye arapları kendi aralarında on adet ok belirleyip bu okları deriden torbanın içine koyardı. Daha sora güvendikleri bir kişinin eliyle karıştırıp teker teker okları torbadan çekerd. Her kişi adına çekilen ve daha önce kendi adına belirlenen payı alırdı. Ancak herkes eşit ödeme yapmasına karşın boş çeken bir kişi herhangi bir pay alamazdı. Bu döngü sürekli devam ederdi. Allah, aklı işlevsiz bırakması açısından bu âyetle hem içki hem de kumar hususuna değinmiştir. Böylece insanların içki ve kumara karşı tutumlarının değişmesindeki ilk adım atılmıştır.¹⁴⁰ Bu durum Kur’ân’ın sık sık başvurduğu bir yöntemdir. Önce insanları alıştırmaya açısından tam bir engel koymayıp, aşama aşama yasaklama cihetine gitmesidir.

¹³⁷ Toshihiko Izutsu, *God And Man In The Quran “Kur’an’da Allah ve İnsan”*, çev. Süleyman Ateş (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1975), 15-16.

¹³⁸ el-Bakara 2/219.

¹³⁹ Mustafa Hocaoglu, “*Teşride Tedricilik Konusuna Farklı bir yaklaşım*”, Tefsir Araştırmaları Dergisi 2018, 2:2, 26-286.

¹⁴⁰ Zeki Duman, *Beyanü'l-Hak Kur’ân’ı Kerim’in Nüzül Sırasına Göre Tefsiri* (Ankara: Fecr Yayınları, 2006), 3/79.

“Ey iman edenler; Ne dediğinizi bilmeyecek derecede sarhoşken ve yolculuk haliniz hariç, cünüpkən gusletmedikçe, namaza yaklaşmayın.”¹⁴¹ İçki ile ilgili indirilen bir diğer âyetle müslümanların Allah’ın huzuruna vardıkları zaman açık ve berrak bir zihin halinde olmaları emredilmiştir. Zihinleri kapalı ve bilinç dışı hallerde namaza durmaları yasaklanmıştır. Böylelikle içki içen kimselerin içkiyi içme ve elde bulundurma süreleri namaz ibadeti vesilesiyle biraz daha daraltılmış olmaktadır.¹⁴²

“İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları, şeytanın pis işleri olarak nitelendirilmiş ve onlardan uzak durulması istenmiştir.”¹⁴³ İçki aşamalı olarak yasak edilmiş haramlardandır. Bu pasaj içkiyle ilgili son âyetleri içermekte ve içkiyi tam anlamıyla yasaklayıcı nihâi hükmü belirtmektedir.¹⁴⁴ Görüldüğü üzere içkiyle ilgili âyetler de tedricen bir yasaklama mevcuttur. Bunu anlamamanın en temel yolu, Arabistan’ın dönem şartlarını göz önünde bulundurmaktır. Bunu bilen yüce Allah, hiç şüphesiz ki yarattığı insanların acziyetini de bildiğinden içkiyi bir anda değil aşama aşama, insanlara sindire sindire yasaklama yoluna gitmiştir. Bizi ilgilendiren kısım aslında içkinin tedriciliği hususundan çok bu âyetlerde var olan bir düzen ve uyumun olduğudur. Yani birbirleri arasındaki münâsebât ilişkisiyle Kur’ân’daki bütünlük arz eden durumun, içki âyetlerinde de kendisini göstermesidir.

Bu konu ile ilgili dikkat çeken bir başka örnekte cebr anlayışında ortaya çıkmaktadır. Kur’ân’a göre cebr anlayışına düşmemek için Allah’ın dilemesini bütünlük içinde anlamak gerekmektedir. Yani onun yaratıcılığını, kudretini ve hikmetini ele alan pasajlar ile birlikte değerlendirmek gerekmektedir. İnsanın sorumluluğu, iradesi, yapıp ettikleri karşısında ceza ya da mükâfat gibi karşılaşacağı durumlarda göz önüne alınıp incelenmelidir.¹⁴⁵ Bu anlayış gözetilmediği takdirde tam bir cebr anlayışına düşmek kaçınılmaz hale gelmektedir. Konu birliği açısından oluşan bu bütünlük anlayışı, farklı zamanlarda inen âyetlerin bir arada okunması anlamına gelmektedir. Bu okuyuş tarzı bizi hem konu bağlamından koparmayacak hem de konular arası bağlantı kurmayı kolaylaştıracaktır. Kur’ân da varolan bu özellik, ilk sûrelerden son sûrelere kadar kendisini göstermektedir.

Bu konuda en bilinen misâlde Eşarî’nin Allah’ın dilemesi konusundaki yöntemidir. “...Allah dileseydi birbirlerini öldürmezlerdi.”¹⁴⁶, “Dileseydik herkese

¹⁴¹ en-Nisâ 7/43.

¹⁴² Duman, *Beyânu’l-Hak*, 1/241.

¹⁴³ el-Mâide 5/90.

¹⁴⁴ Duman, *Beyânu’l-Hak*, 1/538.

¹⁴⁵ Geniş bilgi için bk. Albayrak, *Kur’ân’ın Bütünlüğü Üzerine*, 45-58.

¹⁴⁶ el-Bakara 2/253.

*hidayet verirdik...*¹⁴⁷, “Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz.”¹⁴⁸, “...Allah dilemedikten sonra, artık sizin dininize dönmeniz bize yakışmaz...”¹⁴⁹ ve “...Her istediği yapandır...”¹⁵⁰ Eşarî bu âyetleri sıralayarak, Allah’ın dilemesi hakkındaki görüşlerini ortaya koymuştur. Burada Eşarî’yi eleştirenler olduğu kadar yaptığını övüp haklı bulanlarda mevcuttur. Eşarî’nin yaptığı sadece zikredilen bu âyetleri bir araya getirerek Allah’ın dilemesi konusundaki âyetleri, bütüncül boyutuyla ele alıp değerlendirmektir. Eşarî’nin bu açıklamasını açtığımızda Kur’ân’ın bir bütün olduğu gerçeği ortaya çıkmış olmaktadır. Bu da Kur’ân’da, bir âyetin başka âyetlerle münâsebât ilişkisini ortaya koymaktadır.¹⁵¹ Allah’ın dilemesi konusundaki âyetleri tek açıdan ele aldığımızda, bir âyeti okuyup diğerlerini yok saymamız gibi okumalar yaptığımız durumda bahsettiğimiz cebr anlayışına düşmekten kurtulamayız.

1.3.7. Âyetler Arasında Münâsebât Çeşitleri

Kur’ân’da âyetler arasında varlığı bilinen belli benzerlikler bulunmaktadır. Bu benzerlikler Kur’ân’ın dil zenginliğini göstermektedir. Bu bakımdan bazı âyetler kendisinden önceki ya da sonraki âyeti tamamlamakta, bazısı da o âyete açıklık getirmektedir. Âyetler arasındaki bu düzen Kur’ân’da ki sistematik olguyu ortaya koymaktadır. Böylece her bir âyetin öncesi ve sonrasıyla bağlantılı olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Sûreyi bu doğrultuda anlamaya çalışırken onun bütüncül yapısı mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Âyetler arasında var olan bu gibi benzetmeler de bir takım lafızlarla isimlendirilmiştir.

Âyetler arası münâsebâtın dört biçimde kurulduğu veya ilgili eserlerde bunun dört şekilde uygulandığı görülmüştür. Bunların ilki, **tanzir** diye isimlendirilmiştir. **Tanzir:** Birbirine yakın iki özelliğin ardışık olarak zikredilmesidir. Yani benzer iki hadiseyi peş peşe getirerek açıklamaya çalışmak olarak bilinir.¹⁵² Bu konuda en bilinen misâl: Enfâl sûresi 74 ve 75’inci âyetlerinde ortaya çıkmaktadır. “*İman edip hicret eden ve Allah yolunda cihad edenler ve (muhacirleri) barındırıp yardım edenler var ya; işte onlar gerçek müminlerdir. Onlar için bir bağışlanma ve bol bir rızık vardır.*”¹⁵³ ve “*Daha sonra iman edip hicret eden ve sizinle birlikte cihad edenlere gelince, işte onlarda*

¹⁴⁷ es-Secde 31/13.

¹⁴⁸ et-Tekvîr 81/29.

¹⁴⁹ el-A’râf 7/89.

¹⁵⁰ el-Burûc 85/16.

¹⁵¹ Ebû'l-Hasan el-Eş'ârî, *el-İbane an Usuli'd-Diyane*, tah: et-temimi, (Riyad: Darü'l-Fazile Yayınları. 2023), 1/7.

¹⁵² Mehmet Faik Yılmaz, *Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münâsebet* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), 35.

¹⁵³ el-Enfâl 8/74.

sizdendir... ”¹⁵⁴ Bu âyetlerde iman edip hicret edenlerin ve Allah yolunda cihat edenlerin gerçek müminler olduğu belirtilmiştir. Bundan sonra da iman eden ve edecek olanlarında sizden olduğu yani müminlerden olduğu vurgulanmıştır. İki âyette de aslında benzer iki husus dile getirilmiş ve müminlere açık tebligat verilmiştir. O halde bize düşen görev Allah’ın âyetlerini rehber edinip iman eden her mümini kardeş olarak görmemiz ve ona yardım etmemizdir.

Âyetler arasında münâsebât çeşitlerinden birisi de zıtlık anlamına gelen **mudadde** olarak isimlendirilmiştir. **Mudadde**: Zıt sözcükler arasında zihni bir bilgi kurarak tanımların ve anlamların daha da pekişmesini sağlamaktadır. Kur’ân’ın birçok yerinde azap âyetlerinden sonra rahmet âyetlerinin konu edilmesi, imandan sonra küfrün zikredilmesi bu bağlamda anlaşılabilir.¹⁵⁵ Bu konuda en dikkat çekici misâl de Nisâ sûresinin 56 ve 57’nci âyetlerinde ortaya çıkmaktadır. “*Şüphesiz âyetlerimizi inkâr edenleri biz ateşe atacağız. Derileri yanıp döküldükçe, azabı tatmaları için onların derilerini yenileyeceğiz. Şüphesiz Allah, mutlak güç sahibidir.*”¹⁵⁶ ve “*İman edip salih ameller işleyenleri ise, içinden ırmaklar akan, içlerinde ebedi kalacakları cennetlere koyacağız...*”¹⁵⁷ Yüce Allah, ilk âyette inkâr edenlerin durumunu ve onların ahirette karşılaşacakları azabın dehşeti ve korkutucu şiddetini açıklamıştır. Bu âyetle birlikte inkâr edenlere kesin uyarı niteliğinde bildiri sunulmuştur. Ancak bu âyetleri okuyan insanın içini kaplayan korkuyu ve dehşeti hemen sonraki âyet ile teskin edip, bu hususun yalnızca inkârcılar üzerine olduğunu belirtmiştir. İman edenler bu yakıcı azabın dışında oldukları gibi onları sayısız nimet ve cennet bahçeleri beklemektedir. Allah, burada birbirine zıt iki hadiseyi peş peşe vermekte, hem inkârcıları inkârında ısrar etmemeleri bağlamında hem de müminleri salih amel işlemeye devam etmeleri konusunda uyarmaktadır.

Âyetler arasında münâsebâtın üçüncüsü **istitrat** diye isimlendirilmiştir. **İstitrat**: Bir konudan bahsedilirken bir anda başka bir konuya temas edilip yeniden asıl konuya dönülmesine denmektedir.¹⁵⁸ Bu durum Kur’ân’da A’râf sûresinin 157, 158 ve 159’uncu âyetlerinde karşımıza çıkmaktadır. “*Onlar yanlarında ki Tevrat’ta ve İncil’de yazılı buldukları Resul’e, o ümmi peygambere uyan kimselerdir. O, onlara iyiliği emreder kötülükten alıkoyar. Onlara iyi ve temiz şeyleri helal kötü ve pis şeyleri haram kılar. Üzerindeki ağır yükleri ve zincirleri kaldırır...*”¹⁵⁹, “(Ey Muhammed) De ki: Ey

¹⁵⁴ el-Enfâl 8/75.

¹⁵⁵ Yıldız, *Âyet ve Sûreler Arasındaki Münâsebet*, 35-36.

¹⁵⁶ en-Nisâ 4/56.

¹⁵⁷ en-Nisâ 4/57.

¹⁵⁸ Yıldız, *Âyet ve Sûreler Arasındaki Münâsebet* 35-36.

¹⁵⁹ el-A’râf 7/157.

insanlar! Şüphesiz ben, yerlerin ve göklerin hükümranlığı kendisine ait olan Allah'ın hepinize gönderdiği peygamberiyim. Ondan başka hiçbir ilah yoktur. O, diriltir ve öldürür..."¹⁶⁰ ve "Musa'nın kavminden hak ile doğru yola ileten ve onunla adaletli davranan bir toplulukta vardı."¹⁶¹ Allah ilk âyette Tevrat ve İncil ile geçmiş kavimlerden bahsederken bir anda konuyu Hz. Muhammed'e getirip ona iman edilmesini emretmiştir. Bu durum ilk bakışta okuyucuya tuhaf gelebilir. Ancak bu olgu Kur'an'ın edebi üslûbunu bizlere sunmaktadır. Çünkü Arap dil ve edebiyat yapısında bu gibi olgulara rastlamak mümkündür. Okuyucu tekrardan dikkatini okuduğuna vermesi hususunda konu bir anda başka hadiseye veya cümleye bağlayıp tekrardan eski pasaj ile devam etmesi sağlanmaktadır. Bu şekilde dağılan zihin yapısı tekrar canlandırılmak ve dikkatli okuyuş yapılması sağlanmaktadır.

Âyetler arası münâsebâtın son şekline **intikâl** denilmiştir. Okuyucunun dikkatini çekmek için "ﻻ" ve "ﻻ" ifadesiyle geçiş yapmada kullanılır.¹⁶² Bu konuya Sâd sûresinin 49 ve 56'ncı âyetleri arasında rastlamak mümkündür. "Bu bir öğüttür. Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için elbette güzel bir dönüş yeri, kapıları kendilerine açılmış Adn cennetleri vardır. İşte bunlar hesap günü size vaad edilenlerdir. İşte bu bizim verdiğimiz rızıktır. İşte böyle, şüphesiz azgınlık için elbette kötü bir dönüş yeri, cehennem vardır..."¹⁶³ Allah bu âyetler de bu, şu ifadelerini kullanarak okuyucunun dikkatini âyetlere vermesi, "buraya dikkat et" der gibi zamirler ile bakış açısının tamamıyla hedefe odaklamasını sağlamaktadır.

1.3.8. Sûreler Arası Münâsebât İlişkisi

Kur'an'da geçen âyet ve sûrelerin mana ve feyzleri azalmayan, okudukça okuyana, düşündükçe düşünene, okuduğunu anlamaya çalıştıkça akledene, eşsiz tat ve lezzetler sunan ilahi bir kitaptır. Kur'an'da kelimeler ve terkipler dizilirken, en güzellerinden, onları oluşturan harflerin ve seslerin kulağa en hoş gelenlerinden seçilmiştir. Arap olan ve olmayan bütün insanlar, Kur'an'ı dinlerken tatlı ve güzel bir kelâm olduğunu hissetmiştir. Bizler en basit bir yazı yazdığımızda dahi seçtiğimiz kelime ve terkiplerin yerli yerine oturmasına, birbirleri ile ilişkili olmasına dikkat etmekteyiz.¹⁶⁴ Bu bağlamda yüce Allah'ın biz insanlığa gönderdiği kitabın da mevcut tüm kitapların üzerinde olması onun mu'ciz oluşundan kaynaklanmaktadır. Kur'an, ister

¹⁶⁰ el-A'râf 7/158.

¹⁶¹ el-A'râf 7/159.

¹⁶² Yıldız, *Âyet ve Sûreler Arasındaki Münâsebet*, 35-36.

¹⁶³ es-Sâd 38/49-56.

¹⁶⁴ Bilgiz, *Âyetler ve Sûreler Arası Münâsebet*, 11-17.

nazım, ister edebi, ister meydan okuma vs. olması bakımından ilahi mu'cizelerle donatılmış eşsiz bir kitaptır.

Kur'ân'da her sûre belli hakikatleri ortaya koymak için indirilmiştir. İnsanların inanış ve şirk gibi ahiret hayatını etkileyecek konuların yanında ticaret, evlilik, komşuluk, helal ve haramlar noktasında da belli kurallar getirmiştir. Bu kurallara uyulma noktasında insanlığı uyarmış ve her duruma karşı ödül ve ceza sistemini uygulamıştır. *“Artık kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse, onun mükâfatını görecektir. Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse, onun cezasını görecektir.”*¹⁶⁵ âyeti de bizlere Kur'ân'ın bu tutumunu göstermektedir. Sûrelerin inzâli ve ortaya koyduğu bu hakikatlerin de birbirleri ile bağlantısız olması düşünülemez. Çünkü bazen bir sûrenin devamı niteliğinde gelen diğer sûre, bazen de tamamlayıcı olarak gelebilmektedir.

¹⁶⁵ ez-Zilzâl 93/7-8.

İKİNCİ BÖLÜM

MEKKÎ SÛRELERDE MÜNÂSEBÂTÜ'L-KUR'ÂN İLMİNİN UYGULAMASI (ALAK İLE SÂD ARASI SÛRELER)

2. Mekkî Sûrelerde Münâsebâtü'l-Kur'ân İlminin Uygulaması (Alak ile Sâd Arası Sûreler)

Risaletin on üç yıllık evresinde inen sûrelere mekkî sûreler denir. Mekkî sûrelerin indiği şartlar ve zaman sûrelerin sıralamasıyla ilgili çok fazla malzeme içermediklerini göstermemektedir. Medenî sûrelerde ise durum daha farklıdır. Ortamın ve şartların rahatlığı, sûrelerin iniş nedenleri ve sebeplerinin daha rahat bilinmesini ve kayda geçirilmesini sağlamıştır. Oysa mekkî sûrelerin iniş sebeplerini tespit etmek ve ayrıntılı olarak ortaya koymak oldukça zordur. Resulullah'ın İslâm'ın ilk yıllarında karşılaştığı zorluklar ve tehditler, İslâm'a girenlerin sayısındaki azlık gibi durumlar, sûrelerin iniş nedenlerini ve şartlarını tesbit etmeyi zorlaştırmıştır. Bu sebeple mekkî sûrelerde, medenî sûreler gibi rivayet bolluğu bulunmadığından inzâl ve münâsebât durumlarını tespit etmenin yolu içerik ve üslûpla denetimini zorunlu kılmaktadır. Ayrıca verdiği mesajların tarihi verilerle doğrulanması ve bunların ortaya konulmasıyla mümkün olmaktadır.¹⁶⁶ Medenî sûrelerde ise durum daha farklıdır. Sûrelerin sayısındaki azlık ve tarihi kaynaklardaki bolluk, iniş sebeplerinin tespitini kolaylaştırmaktadır. Medenî sûrelerin anlamsal ve kavramsal yapısı, insanların toplumdaki yeri ve konumunu belirlediğinden münâsebâtlarının tesbitini daha kolay kılmaktadır. Nitekim: Yesrib halkının İslâm'ı kucaklaması da sûrelerin iniş sırasında kayda alınmasını, okunmasını ve yazılmasını kolaylaştırmıştır.

Ulûmû'l-Kur'ân ilimleri içerisinde yer alan mekkî-medenî sûreler ve âyetler ayrımı, münâsebât açısından oldukça önemlidir. Zira bu ayrımının önemini belirtmek açısından Mustafa Kayhan, Hasan b. Muhammed en-Nisâburî'nin (ö. 324/935) bir sözünü nakletmiştir. Nisâburî bu sözünde “Kur'ân ilimlerinin en şerefli mekkî-medenî ayrımını bilmek ve her biriyle alakalı durumlara vakıf olmaktır. Mekkî ve medenî tefrikini bilmeyenlerin ve farklarını ayırt edemeyenlerin Kur'ân hakkında söz söylemeleri doğru değildir.”¹⁶⁷

¹⁶⁶ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 1/20-25.

¹⁶⁷ Mustafa Kayhan, “*Kâf Sûresi Örneğinde Mekkî Sûrelerdeki Medenî Ayetler Meselesi*”, Marife Dini Araştırmalar Dergisi 14/1 (2014), 135.

2.1. Münâsebât Bağlamında Mekkî Sûrelerde Evreler

Sûrelerde mekkî ve medenî ayrımının olması, hitap ettiği kişilerin tespitinde, aktardığı bilgilerin doğruluğunda, insanların hayatlarına müdahale etmesinde belirleyici bir rol üstlenmektedir. Her bir sûrenin insanların hayatlarına dokunmak, onları tevhit üzere birleştirmek için belli olaya binaen indiği bilindiğinden Mekke dönemi sûrelerini evrelere ayırmak, nüzûl ve münâsebât açısından araştırmada görece bir kolaylık sağlayacaktır.¹⁶⁸ Kur'ân'da bulunan sûreler mekkî ve medenî olarak ayrılırken, mekkî sûreler kendi içinde dört ana evreye ayrılmaktadır. Mekke dönemi ilk evresi yine kendi içinde dört aşamaya taksim edilmektedir. Tezimizin ana konusu mekkî sûrelerin ilk evresinde inen otuz dokuz sûreyi oluşturan Alak sûresinden Sâd sûresine kadar olan sûrelerden oluşmaktadır. Mekke dönemi ilk aşama sûrelerine geçmeden önce Mekke döneminin dört evresini genel olarak incelemek, sûrelerin indiği ortamın öğrenilmesi açısından gerekli olmaktadır.

2.1.1. Birinci Evre Sûreleri

Hz. Peygamber'in risâlet gömleğini giymesiyle başlayan ve Habeşistan'a hicretin öncesine kadar devam eden evredir. Bu evrede putlara saldırı, ilk müslümanların karşılaştığı zorluklar ve bazı rahatlatıcı mesajlar vermesine kadar geçen zamanı kapsamaktadır. Bu evrenin en belirleyici özelliği davetin sadece belirli kişilerle sınırlı kalması ve gizlice yapılmasıdır. Aile efradından İslâm'a davet edilenlerin ve halkın çoğunun Hz. Muhammed'in davetine karşı çıktığı bu evre Resulullah için en zor dönem olarak tarihi kaynaklarda yer almaktadır.¹⁶⁹ Hem risâletin yüklemiş olduğu ağır sorumluluk hem de insanların o'na mecnun, sâhir ve şair gibi iftiraları Hz. Nebi'nin içine düştüğü zor durumu göstermektedir. Bu evrede inen sûrelerin sıralaması da göz önüne alındığında Alak sûresinden Sâd sûresi aralığındaki sûreleri kapsar ve otuz dokuz sûreden oluşur. Bu sûreler; *Alak, Müddessir, Müzzemmil, Kalem, Mesed, Tekvîr, A'lâ, Leyl, Fecr, Duhâ, İnşirâh, Asr, Âdiyât, Kevser, Tekâsür, Maûn, Kâfirûn, Fîl, Felak, Nâs, İhlâs, Fâtîha, Necm, Abese, Kadr, Şems, Buruc, Tîn, Kureyş, Kâriâ, Kiyâme, Zilzâl, Hümeze, Mürselât, Kaf, Beled, Târîk, Kamer ve Sâd* sûreleridir.

2.1.2. İkinci Evre Sûreleri

Risâletin ilanından sonra birinci evrenin bitişi olan Sâd sûresinden Mü'min sûresi aralığındaki sûreleri kapsamaktadır. A'râf sûresiyle başlayan Mekke döneminin ikinci evresi Mü'min sûresiyle son bulmaktadır. Bu evrenin nisbeten birinci evreyle benzerlikleri oldukça fazladır. Hz. Muhammed'e bireysel karşı çıkışların fazlaştığı,

¹⁶⁸ Süyûtî, *el-İtkân* 31-33; Taberî, *Câmiu'l-Beyan* 45-46; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 57-58.

¹⁶⁹ Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî* 33-34

irili ufaklı küçük gruplaşmaların olduğu ve kabilecilik anlayışının yoğunlaştığı zaman dilimidir. Burada fiili işkenceler yapılmaktadır. Bu sebeple iki defa Habeşistan'a hicret yapılmıştır. Tarih olarak bi'setin 5-7'nci yıllarını kapsar.¹⁷⁰ Kabilesi bakımından zayıf olan müslümanların eziyet, boykot ve işkenceler gördüğü bu evre, zayıf müslümanlara saldırı ve dışlama evresi olarak bilinir. Nitekim Hz. Peygamber'in kabilesinin güçlü ve basiretli oluşu onun bu saldırılara maruz kalmasını engellemiştir. Bu evrede inen sûreler; *Â'râf, Cin, Yâsîn, Furkân, Fâtır, Meryem, Tâhâ, Vâkıa, Şuarâ, Neml, Kasas, İsrâ, Yunûs, Hûd, Hûd, Yûsuf, Hicr, En'âm, Sâffât, Lokmân, Zümer ve Mü'min* sûreleridir.

2.1.3. Üçüncü Evre Sûreleri

Bu evre, Fussilet sûresinin inişiyle başlayıp Tûr sûresinin inişiyle kapanır. Yaklaşık olarak bi'setin 7 ve 10'uncu yıllarını içermektedir. Burada işkencelerin oldukça arttığı ve dayanılmaz hale geldiği bu dönem peygamberliğin onuncu yılına kadar sürmektedir. Bu evre boykot yılları olarak da bilinir. Birinci ve ikinci evrede var olan sûrelerle nisbeten bağlılık gösteren üçüncü evre sûreleri Resulullah'ın eşi Hz. Hatice ve amcası Ebû Tâlib'in ölümüne kadar bir süreyi içermektedir. Bu dönemde yapılan işkenceler öylesine artmıştır ki, müslümanların tamamı kabile ayırt edilmeksizin yok edilmek istenmiştir. Müslümanlar için dayanılmaz hale gelen bu işkenceler ve maruz kaldıkları eziyet onların daha güvenli gördükleri Habeşistan'a hicret etmelerine neden olmuştur. Müşrikler boykotla bu işi söndüremeyeceklerini anlamış onurluların da devreye girmesiyle boykot bitirilmiştir.¹⁷¹ Bu evrede inen sûrelerde; *Fussilet, Şûrâ, Zuhurf, Duhân, Câsiye, Ahkâf, Zâriyât, Gâşiye, Kehf, Nahl, Nûh, İbrahim, Enbiyâ, Mü'minûn, Secde ve Tûr* sûreleridir.

2.1.4. Dördüncü Evre Sûreleri

Mülk sûresinden Mutaaffî'n sûresine kadar geçen zaman dilimini kapsamaktadır. Bu evre tarihi kaynaklarda hüzn yılı diye bilinen Hz. Hatice ve Ebû Tâlib'in vefatından hicrete kadar geçen zaman dilimini içine almaktadır. Bu dönemde Mekke Hz. Nebi için dayanılmaz bir hale gelmiştir. Hicret için uygun bir yer arayan Hz. Muhammed önce Tâif'e gitmiştir. Onun Tâif'te karşılaştığı zulüm ve işkence, Tâif halkının kendisine ne yaşama ne de sığınma hakkı tanımış, çocuklara peygamberi taşılayacak kadar da ileri gitmişlerdi. Bu durum, Tâif halkının İslâm'ın sancaktarlığını yapma fırsatını da kaçırmış oldukları anlamına gelmektedir. Resulullah, Tâif'te karşılaştığı bu durumdan sonra Allah'ın emri doğrultusunda Yesrib'e hicret etmeye karar vermiştir. Bu hicretle Yesrib

¹⁷⁰ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân* 1/22

¹⁷¹ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân* 1/22-23.

halkı İslâm'ın sancaktarlığını yapma görevine de layık olmuştur.¹⁷² Mekke döneminin son evresi olan bu dönem; *Mülk, Hâkka, Meâric, Nebe, Nâziyât, İnfitâr, İnşikâk, Rûm, Ankebût* ve *Mutaffîfîn* sûrelerinin indirilmesiyle tamamlanmıştır. Ayrıca sûreler hakkında detaylı bilgiler, tablo-1 ve tablo-2'de gösterilmiştir.

Risaletin Mekke dönemini bu şekilde dört ana evreye ayırmak, sûrelerin nüzûl zamanlarını ve sıralamasını belirlemek açısından da oldukça önemlidir. Bu sayede hangi sûrenin hangi olaya istinaden indiği görece belirlenip anlaşılabilmektedir. Sûrelerin içeriği, anlatılan olayla bire bir örtüşmesi, o sûrenin zaman ve mekân açısından bilinmesine olanak sağlamaktadır. Konu, içerik ve üslûp özellikleriyle birlikte bunların tarihi kaynaklarla birlikte okunması hem sûrenin münâsebât açısından değerlendirilmesini hem de sıralamasını çözmede büyük katkı sağlamaktadır. Alak sûresiyle başlayıp Sâd sûresiyle biten Mekke döneminin ilk evre sûreleri bu minvalde incelenmiştir. Sûrelerin kronolojik sıralaması ve nüzûl sebepleri bu doğrultuda belirlenmiştir.

2.2. Birinci Evre Birinci Aşama Sûreleri (Alak ile İnşirâh)

13 yıl sürecek olan vahiy halkasının Mekke döneminin ilk evresinin başladığı zaman dilimidir. Bu bölümde, birinci evrede inen ilk aşama sûreleri olan *Alak, Müddessir, Müzzemmil, Kalem, Mesed, Tekvîr, A'lâ, Leyl, Fecr, Duhâ* ve *İnşirâh*, sûrelerinin münâsebât türleri bağlamında inceleneceği aşamadır. Bu evrenin başlangıç aşamasında Hz. Nebî'de, yalnız kalma isteğinin arttığı görülmüştür. Çeşitli yollarla vahyin ağırlığına alıştırıldığı bu aşama “rabbinin adıyla oku” âyetinin inzâli ile başlamıştır. Bu evrenin ilk aşaması, Hz. Nebî'nin en yakınlarını İslâm'a davete başladığı aşamadır. Ayrıca Hz. Hatice ve Hz. Ali gibi ilk İslâm'ı kabul edenlerin olduğu aşamadır. Yine bu aşama, Hz. Nebî'nin en yakınları tarafından çeşitli iftiralara uğradığı zaman dilimini içine almaktadır. Bu aşama, nübüvevetin 1 ve 2'nci yıllarına tekabül eden aşamadır.¹⁷³

2.2.1. Alak Sûresi

Bu aşamaya ve nüzûl sırasına göre birinci, mevcut Kur'ân'a göre doksan altıncı sıradadır. Toplam on dokuz âyet ve iki pasajdan oluşmaktadır. Müddessir sûresinden önce, bi'setin birinci yılında Mekke'de indirilmiştir. Adını “asılıp tutulan” anlamına gelen ve ikinci âyette geçen alak kelimesinden almaktadır.

¹⁷² Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, 33-34

¹⁷³ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. 'Umar 'Abd al-Salam Tadmuri (Beyrut: Darü'l-Kitabi'l-Arabî, 1990), 1/268-270.

İlk sûre olarak anılmasının nedeni başında bulunan ilk beş âyetin, Hz. Elçi'ye Hira mağarasında iken inzâl edilmesi sebebiyledir.¹⁷⁴ “Rabbinin adıyla oku” şeklinde başlayan Alak sûresi, Arapların, Lât, Menât ve Uzza gibi putlara, bir işe başlamadan önce veya başlarken onların adlarını zikretmelerine gönderme yapılması sebebiyle rabbinin adıyla oku denilmektedir.¹⁷⁵ İlk inen âyetle putlara ve putperestliğe açıkça cephe alan Kur’ân, hiçbir şekilde bu dinde onlara yer olmadığını göstermiştir.

Genel hatları itibarıyla bakıldığında sûrenin iki pasaja ayrıldığını, ilk beş ve ikinci on dört âyet olarak taksim edildiği anlaşılmaktadır. Yüce Allah, inen ilk beş âyetle Hz. İsa’dan beri kapanmış olan vahyin kapılarını insanlık âlemine yeniden açmıştır. Bu ilk beş âyette okuma ve anlamının önemi, tevhidi ve yaratılışı tam anlamıyla kavramak adına, bilginin ve ilmin yararından bahsedilmiştir. İkinci pasajda ise; Allah’ın bunca nimetine karşın, azgınlık ve taşkınlık eden insan prototipi resmedilmiştir.¹⁷⁶ Alak sûresinden itibaren görülen, işitilen, öğrenilen, bilgi ve ilimle medeniyetler kurup, çağ açıp çağ kapatan insanoğlunu var eden yüce Allah, hem bilginin hem de felsefenin konusu olmaktadır. O halde, Allah’ın var ettiklerini bilmek ve tespit etmek gayesine yönelik yapılan her türlü çalışma Allah’ın adı anılarak başlamalıdır. Allah’ın izni ve inayeti sayesinde bu çalışma ve gayretlerin sonucuna ulaşılacağı akıldan çıkarılmamalıdır.¹⁷⁷ İnsanı yaratan, ona şekil veren, inanıp ibadet ettiğinde onu meleklerden bile üst konuma çıkaran Allah, insanı bir gaye ve amaca göre yaratmıştır. Bu amaç ve gaye elde edilirken her daim kendisinin adının zikredilmesini emretmiştir.

Söylenabilir ki, İslâm’a göre bilginin ve medeniyetlerin gayesi, Allah’ın yarattıklarını düşünmek, âyetlerini incelemek ve indirilenleri anlamaya çalışmaktır. İlk inzâl olan âyetlerde okumak, yazmak ve bilmek gibi konulardan bahsedilmiş olması, şu hususa işaret etmektedir. İnsanı insan yapan en temel etken, yaratılanlar arasında en üst konuma yücelten faktör olarak kabul edilmesidir. Yani ilk inen âyetlerde ilimden, bilgiden, okumaktan ve yazmaktan bahsedilmiş olması, bundan sonra devam edecek olan vahyin ana temasının bilim, ilim, akıl ve tefekkürün olduğunu göstermektedir. Nitekim insanlığın içine düştüğü cehalet çukurundan kurtulması, yine Allah’ın göndermiş olduğu vahiy ve onun bahşetmiş olduğu akıl sayesinde olacağı aşîkârdır.¹⁷⁸

¹⁷⁴ Muhsin Demirci, *Kur’ân Tefsirinde Farklı Yorumlar “Tespitler-Değerlendirmeler”* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2017), 3/596.

¹⁷⁵ Muhammed Âbid el-Câbirî, *Siyer Eşliğinde Kur’ân’ı Anlamak Fehmü’l-Kur’ân Nüzûl Sırasına Göre Tefsir*, çev. Muhammed Çoşkun (İstanbul: Mana Yayınları, 2014), 1/21.

¹⁷⁶ Demirci, *Kur’ân Tefsirinde Farklı Yorumlar*, 3/596-597.

¹⁷⁷ Duman, *Beyânu’l-Hak*, 1/36.

¹⁷⁸ Duman, *Beyânu’l-Hak*, 1/35.

Alak sûresinin ilk beş âyetinde öğrenmenin vasıtası olan okuma emredilmektedir. Bununla vahyedilen yeni dinin öğrenilmesi amaçlanmaktadır.¹⁷⁹ Bu noktada alak maddesinden yaratılan insanla, kalemle öğrenilen din arasındaki irtibata dikkat çekilmektedir. Bu ilk beş âyetle en dikkat çekici münâsebât, asılı hücreden yaratılmak ile kalemle öğretmek arasında ortaya çıkmaktadır. Çünkü insanoğlunun, insan şekline gelebilmesi için, bilgi ve kültür aşamaları geçirmesi gerekmektedir. Bu aşamaların en alt kısmı, sûrede ifade edilen rahim duvarına takılan alak olmaktadır. En üstünü ise ilim öğrenilen mertebedir. Yani insanın âlim vasfını kazandığı mertebe olmaktadır. Bu ilk beş âyetle Allah, insanoğlunu mertebelerin en aşağısı olan alak konumundan alıp, en üst mertebe olan bilgi sahibi olma mertebesine getirmiş olduğunu hatırlatmaktadır.¹⁸⁰ Bu ilk beş âyetle ayrıca Allah tanıtılmakta ve putperestlik karşısında tevhit vurgusu ön plana çıkarılmaktadır. Bunların Allah vergisi olduğu ekrem ifadesiyle vurgulanmaktadır.

Bu ilk beş âyetin akabinde, dehşete kapılan elçinin müşriklere mecnun olmadığını nitelendirdiği görülmektedir. Bu Hz. Nebi’de bazı şüphelerin doğmasına da neden olmuştur. Bu ithamlar devam ederken rabbinin keremi sayesinde üzerine yemin edilen kalem ve onun yazdıkları ile Resul’ün mecnun olmadığı vurgulanmıştır. Alak sûresi ilk beş âyetiyle, Kalem sûresi ilk dört âyeti arasındaki bu münâsebâtan hareketle şöyle bir çıkarım yapılmıştır. Ey Muhammed! Seni basit bir alaktan yaratan rabbinin sana ileride insanlığı karanlıktan aydınlığa çıkaracağın vahyi ikram edecektir. Sen de bununla bilmediklerini öğrenecek ve kalem sayesinde yazıp insanlara aktaracaksın.¹⁸¹ Nitekim bu iki pasaj arasındaki uyum, Kur’ân’ın daha sonra inzâl olacak âyetleri tarafından da desteklenmektedir. Bu bağlamda; “*Rabbimiz! İçlerinden onlara bir peygamber gönder; onlara âyetlerini okusun, kitabı ve hikmeti öğretsin ve onları kötülükten arındırsın...*”¹⁸² âyeti Hz. Nebi’nin yüklendiği sorumluluğu belirtmek açısından bu ilk vahiyleri desteklemektedir.

On dört âyetten oluşan Alak sûresinin ikinci pasajında ikili bir tipolojiye odaklanılmıştır. Vahiy alan, onu uygulayan, insanlara onu anlatan elçiyle, onu engelleyen, nankör, inkârcı ve insanlık düşmanı şahıs mukayese edilmektedir. Sûrenin tabiriyle bu kişi; kendisini yeterli görüp azan, namaz kılmaktan kulu men eden, hakikatleri yalanlayıp ondan yüz çeviren ve perçeminden cehenneme sürüklenecek bu şahıs, tarihi kaynaklara göre Ebû Cehil’dir. Kâbe’nin etrafında namaz kılariken görürsem onun başını ayağımla ezeceğim diyecek kadar ileri giden cahil, zalim ve haddini bilmez

¹⁷⁹ Meydânî, *Kur’ân’ı Anlamanın Kâideleri*, 56.

¹⁸⁰ İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu’l-Beyân Kur’ân Meâli ve Tefsiri*, çev. İbrahim Tüfekçi, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016). 23/411-412.

¹⁸¹ Câbirî, *Fehmü’l-Kur’ân*, 1/23-24.

¹⁸² el-Bakara 2/219.

kimse olarak betimlenir. Alak sûresi ikinci pasajda bahsi geçen bu şahıs Müddessir, Müzzemmil ve Kalem sûrelerinde anlatılan şahısla aynı özelliklere sahiptir. Müddessir sûresi ikinci pasajında geçen ve tarihi kaynaklarda Velîd b. Muğîre olarak bilinen ve kendisine çokça mal ve evlatlar verilen, dünya nimetleri önüne serilen, saygın, özverili ve bilgili bir şahıs olarak geçmektedir. Ancak bu özellikleri taşımasına rağmen yinede burun kıvrıp İslâm'a Ebû Cehil gibi düşmanlık etmektedir.¹⁸³ Bu gibi kişiler aynı şahıslar olmasa bile özellikleri ve karşılaşacakları akıbet açısından birbirlerine benzemektedirler.

İslam'a düşmanlık eden bu gibi şahıslar için kullanılan ve hayır, asla anlamlarına gelen **كَلْب** sözcüğü, Ebû Cehil ve onun gibiler için bir men anlamı ifade etmektedir. “*Ona boyun eğme!..*”¹⁸⁴ yani ona aldırış etmeme tutumunu asla değiştirme. Bu vurgu tıpkı Kalem sûresinde “*Öyleyse yalanlayanlara itaat etme.*”¹⁸⁵ âyetindeki vurguyu anımsatmaktadır.¹⁸⁶ Görülüyor ki Alak sûresinin son kısmında değinilen konu bir başka sûre olan Kalem sûresinde giriş pasajını oluşturmaktadır. Ancak Alak sûresi ve Kalem sûresinin inzâli arasında bazı rivayetlerde belli zaman aralığının olduğu ifade edilmektedir. İki sûrenin birbiriyle olan münâsebât ilişkisi de göz önüne alındığında sûrelerin parça parça ve belirli aralıklarla indiğinin kanıtını ele vermektedir.

2.2.2. Müddessir Sûresi

Bu aşamaya göre ikinci, nüzûl sırasına ve usûl bilgilerine görede ikinci, elimizde bulunan Kur'ân'a göre yetmiş dördüncü sûredir. Toplam elli altı âyet ve beş pasajdan oluşmaktadır. Alak sûresinden sonra, Müzzemmil sûresinden önce, bi'setin birinci ve ikinci yıllarında Mekke'de indirilmiştir. Adını “örtüsüne bürünen” anlamına gelen ve birinci âyette geçen müddessir sözcüğünden almaktadır.

Alak sûresinin inişinden sonra kesilen vahiy, kırk günlük aranın ardından yeniden başlamıştır. Cebrail, Hz. Resul'e Müddessir sûresinin ilk âyetleriyle yeniden seslenmiştir. Sûrede, Hz. Muhammed'e insanları davet etme ve uyarma görevini yerine getirmesi tekraren emredilmiştir. Ayrıca sûrede, müşriklerin Kur'ân'a yönelik ithamları, peygamberle alay etmeleri gibi konuların yanında, melekler ve cehennem bekçileri konu edilmiştir. Yine ilk kez bu sûrede melâike ve ehlü'l-kitab kelimeleri zikredilmiştir.¹⁸⁷ Bu iki terimden biri, davetin önceki din mensuplarını da kapsadığını anımsatmaktadır. Diğeri, iman eslerinden biri olan meleklerle imanı vurgulamaktadır. Sûredeki geniş

¹⁸³ Duman, *Beyânu'l-Hak*, 1/39-45.

¹⁸⁴ el-Alak 96/19.

¹⁸⁵ el-Kalem 68/8.

¹⁸⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1370.

¹⁸⁷ Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis “Nüzûl Sırasına Göre Kur'ân Tefsiri”* çev. Mehmet Baydaş, Vahdettin İnce, (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 1997), 2648.

perspektif Hz. Muhammed'in davet misyonunu gözler önüne sermektedir. Sıkıntılı süreçlerin olacağı gibi rahat zamanların da geleceği süre genelinde ön plana çıkmaktadır. Her güçlkle beraber bir kolaylık vardır ilkesi gereğince, davet başlangıcında bazı zorlukların ve sıkıntıların olmasının doğal karşılanması beklenmektedir.

İlk inen vahyin ardından bir süre vahiy kesilmiştir. Bu durum İslâmi kaynaklarda fetretü'l-vahy olarak isimlendirilmiştir. Bu sürenin ne kadar olduğuyse tartışılmıştır. Bazı rivayetlerde iki yıl veya altı ay, bazı rivayetlerdeyse kırk gün olduğu belirtilmiştir. Bu süre zarfında “eğer Muhammed'e gelen şey Allah'tan gelen bir vahiy olsaydı kesilmezdi” şeklinde alaycı ifadelerin doğmasına neden olmuştur. Bu husus Allah Resul'ünü o kadar etkilemiştir ki tekrar vahiy alma, Cebrail'le tekrar karşılaşma arzusuyla Hira ve çevresinde sık sık dolaşmıştır. Ne var ki, beklediği gibi olmamış ve Cebrail kendisine bir türlü görünmemiştir. Bu duruma tahammül etmekte büyük zorluk çeken Hz. Muhammed'in dağlara çıktığı ve kendini oradan atmayı dahi düşündüğü kaynaklarda yer almıştır. Bunlar Hz. Nebi'nin psikolojisinin çok etkilendiğinin kanıtı olmuştur.¹⁸⁸

Resulullah, Hira'dan dönerken taşlık bir vadide duyduğu bir sesle irkilmiştir. Hz. Muhammed heyecanla sesin geldiği tarafa doğru yönelmiş ve sesin sahibi Cibril'i tüm ihtişamıyla karşısında görmüştür. O, akla hayale durgunluk veren muhteşem bir görünümle ufku kaplamıştır. Bir süre hayranlık ve korku içerisinde onu seyretmiş, sonra da büyük bir heyecan içerisinde evine dönüp tefekküre dalmıştır.¹⁸⁹ Korku ve endişeyle başlayan bu süreç, yerini heyecan ve görev aşkına bırakmıştır. Resulullah yüklendiği misyonun gereğini yapmak için aile fertlerinden başlayarak risâleti tebliğ aşamasına taşımıştır.

Fetretü'l vahiy olarak da bilinen bu süre bittikten sonra Allah, *يا ايها المدثر قم فانذر* ey “örtüye bürünen, kalk ve uyar...”¹⁹⁰ âyetiyle yeniden ona seslenmiştir. Alak sûresinin ilk beş âyetiyle geri kalan kısım arasındaki içerik ve üslûp farkı, Müddessir sûresinin, ilk on âyet ve geri kalan kısımda da görülmektedir. Kısa süren bu kesintinin ardından yeniden gelmeye başlayan vahiy, Alak sûresinde rabbinin adıyla oku düzeyinden, Müddessir sûresinde kalk insanları uyar düzeyine geçmiştir. Yani görev bi'setin ikinci aşaması olan risâlet aşamasına yükseltilmiştir.¹⁹¹ Bununla sadece kendisinin inanması değil, aynı zamanda insanları bu dine davet etme düzeyine geçmesi, Resulullah'tan

¹⁸⁸ Sarıçam, Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı, 84.

¹⁸⁹ Duman, *Beyânu'l-Hak*, 1/42.

¹⁹⁰ el-Müddessir 74/1-2.

¹⁹¹ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, 2038.

istenmiştir. Bu hatırlatma ve davet durumu, ileride inzâl olacak birçok sûrede yine kendisine hatırlatılacaktır. “Zira kendileri için Allah’tan başka ne bir dost, ne de bir şefaathçi bulunmaksızın rabblerinin huzurunda toplanmaktan korkanları, Allah’a karşı gelmekten sakınsınlar diye onları Kur’ân ile uyar.”¹⁹² ve “Kur’ân ataları uyarılmamış bu yüzdende gaflet içinde olan bir kavmi uyarasın diye...”¹⁹³ âyetleri de Hz. Nebi’ye bu kabilden yapılmış hatırlatmaları ifade etmektedir.

Sûrenin, “Kötü şeyleri tek et. Yaptığın iyiliği çok görerek başa kakma.”¹⁹⁴ âyeti Resulullah’a uyarı mahiyetinde bir hatırlatmadır. Yani burada verdiğini az görüp daha fazlasını isteme, verdiğine karşılık Allah sana daha fazlasını verecektir anlamı hâsıl olmaktadır. Çünkü; “Mallarını Allah yolunda harcayıp da arkasından başa kaktımayan, fakirlerin gönlünü kırmayan kimseler var ya, onların Allah katında has mükâfatları vardır.”¹⁹⁵ âyeti de bu kabilden bir hatırlatma içermektedir. Sûrenin kendisinden sonra inen sûreyle bağlantısını oluşturan bir diğer âyet, *فاذا نقر في الناقور* “Sûra üfürüldüğü gün işte o gün kâfirler için zorlu bir gündür.”¹⁹⁶ ifadesidir. Burada borunun üfürülmesi hadisesi zor günün meydana gelmesidir. Zor günden kasıt ise, kıyamet günüdür.¹⁹⁷ Münâsebât açısından bu durum kıyamet gününe yapılan atıfta ortaya çıkmaktadır. Müddessir sûresinde sûra üfürüldüğü gün, o gün zorlu bir gündür ifadesi Müzzemmil sûresinde, o gün dağlar ve yeryüzü sarsılır, çöküntü ile akıp giden kum yığımına döner ifadesiyle açıklanmıştır. O dehşetli güne atıfta bulunan Müddessir sûresiyle, o dehşetli günü açıklayan Müzzemmil sûresi arasındaki ilişki bu şekilde ortaya çıkmaktadır.

Sûrenin “Tek olarak yaratıp kendisine geniş servet ve gözü önünde duran oğullar verdiğim, kendisine serdikçe serdiğim o kimseyi bana bırak.”¹⁹⁸ âyeti sûrenin ikinci pasajının başlangıcını oluşturmaktadır. Sûrenin 11-29’uncu âyetlerinde kendisine her türlü imkân ve nimetin sunulduğu bu şahıs tarihi kaynaklarda da adı sıkça geçen Velîd b. Muğîre’dir. Âyetlerde anlatıldığı gibi o oldukça zengin, on tane evlâdı olup halk üzerinde baskın olan, dilediği her şeyi rahatça yapma gücüne sahip olan, edebi yönü güçlü, şair ruhlu ve saygın bir kişidir.¹⁹⁹ Yüce Allah, bu âyetle beni onunla baş başa bırak, sana yaptıklarına karşılık intikamını almaya ben yeterim demektedir. Yahut da onu ben yarattım, bunca nimeti ona ben bahsettim, onu yaratırken herhangi birinin müdahalesi olmadı, onu ölümünden sonra diriltecek olan yine benim ifadelerine yer

¹⁹² en-Nahl 17/51.

¹⁹³ el-Yâsîn 36/6.

¹⁹⁴ el-Müddessir 74/6.

¹⁹⁵ el-Bakara 2/262.

¹⁹⁶ el-Müddessir 74/8-9.

¹⁹⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1010-1011.

¹⁹⁸ el-Müddessir 74/11-14.

¹⁹⁹ Duman, *Beyânu'l-Hak*, 1/43.

vermektedir.²⁰⁰ Bu husus Kur’ân’ın diğer ayetleriyle de irtibatlı olmaktadır. Nitekim “*And olsun sizi ilk defa yarattığımız gibi teker teker bize geleceksiniz, size verdiğimiz şeyleri de arkanızda bırakacaksınız.*”²⁰¹ âyeti Müddessir sûresinin bu pasajını desteklemektedir.

Allah’ın yaratma sanatı açısından sûredeki münâsebât bu şekilde olurken, öncesi ve sonrası inen sûreler açısından münâsebât durumu farklılıklar arz etmektedir. Müddessir sûresinde anlatılan şahısla, Alak sûresi ikinci pasajda anlatılan kişilerin özellikleri benzerdir. Alak sûresinde yalanlayan, yüz çeviren, perçeminden yakalanılacak olan ve namazdan kulu men eden bu kişi ile Müddessir sûresinde servet verilen, oğullar bahşedilen, inatçı olan kişi ya da kişiler farklı, ancak aynı akıbet ve özellikleri taşımaktadır. Bu anlatılan şahısların bu duruma düşmelerinin nedeni yine Müddessir sûresi son pasajda anlatılmaktadır. Onlar yoksulu doyurmaz, ceza gününü yalanlar, batıla dalanlar ile birlikte olurlardı. Peş peşe inen bu iki sûrenin, ikinci pasajlarına baktığımızda iki şahıs prototipinde müşriklerin genel durumlarının ortaya konulduğu göze çarpmaktadır. İslâm, yeni yeni duyulmaya başlamışken İslâm’a davet, Mekke’nin ileri gelenlerinde sosyal statüsü yüksek, soylu, zengin Ebû cehil ve Velîd bin Muğîre gibi şahıslardan büyük tepki almıştır. Onlar biran önce bu durumun önüne geçmeye çalışmıştır.

Sûrenin üçüncü pasajında anlatılan ve bir ara cümle olma özelliği taşıyan “*Onun üzerinde on dokuz vardır. Biz cehennem görevlilerini yalnızca meleklerden tayin ettik...*”²⁰² pasajı müşriklerin tepkilerine neden olmuştur. Birçok müfessirin naklettiğine göre bu âyet nazil olunca müşrikler, Hz. Nebi’nin cehennemin bekçilerinin on dokuz olduğunu arkadaşlarına bildirmişlerdir. Bunu alaya alarak daha güçlü ve daha kalabalık olduklarını bu nedenle birini alt edemeyeceğini dillerine dolamışlardır. O sırada müşriklerden birisi on yedisini kendisinin halledeceğini geriye kalan ikisini de halletmeleri gerektiğini belirtmiştir. Buna şahit olan bazı müslümanlar onlara, “Yazık sizlere sayıya ne bakıyorsunuz! Siz melekleri sıradan iki gardiyan sandınız herhalde, hiç meleklerle insanlar bir tutulur mu?” şeklinde cevap vermiştir. Yaşanan bu hadise üzerine sûrenin otuz birinci âyetinin indirildiği rivayet edilmektedir.²⁰³ Bu hususlar göz önüne alındığında âyetin, başlı başına bir ara cümle olduğu anlaşılmaktadır. Âyetin bu olay üzerine inzâl olduğu ve Hz. Nebi tarafından sûredeki yerine yerleştirdiği de buradan anlaşılmıştır. Bu durumda birinci pasajın devamı bir açıdan sanki üçüncü pasaj

²⁰⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1013-1014.

²⁰¹ el-En’âm 6/94.

²⁰² el-Müddessir 74/30-31.

²⁰³ Câbirî, *Fehmü'l-Kur’ân*, 1/203.

olmaktadır. Birinci pasajda verilen “*Sur’a üflendiği gün, o gün son derece zor bir gün olacaktır. Kâfirlere ise hiç kolay olmayacaktır.*”²⁰⁴ ifadeleri sekâr/cehennem yani kıyamet günü sahnelerini anlatmaktadır.

Sûrenin üçüncü pasajında, “*Cehennem içinizden ileri giden ve geri kalan herkes için uyarıcı musibetlerin en büyüğüdür...*”²⁰⁵ buyrulmuştur. Bu âyette cehennem ifrat ve tefrit, yani dinde ileri giden ve çok geri kalanlar için uyarıcı musibetlerin en dehşetlisi olarak tanımlanmıştır. Çünkü her iki kesim ifratta ve tefritte direnmeleri sebebiyle cehennemliktir. Orta yolu tutup, salih iş yapanlar içinse cehenneme uyarıcı görevi yüklenmiş ve kendisinden sakınılması deklare edilmiştir.²⁰⁶ Burada kişinin hayra koşması ya da ondan geri kalması anlatılmaktadır. Her iki durumda da irade kişinin kendisine aittir. Zira bir âyette “*Dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin...*”²⁰⁷ âyetinde olduğu gibi iman konusunda da kişi irade ve tercih sahibidir.²⁰⁸ Allah’ın adalet prensibi gereği iman ve küfür hatta hidayet ve delalet, kulun hür iradesiyle gerçekleşmektedir. Yüce Allah, insanoğluna akıl, din, vahiy ve peygamber gibi yolunu bulabilecek emsalsiz imkânlar bahşetmiştir. Bunlardan yararlanıp yolunu bulanlar olduğu gibi bu imkânlardan yararlanamayan ve yoldan çıkanlar da mevcuttur.²⁰⁹ Bu durum, Müzzemmil sûresinin 15 ve 16’ncı âyetlerinde anlatılan Firavun’un, gönderilen elçiye karşı gelmesinde ortaya çıkmaktadır. Zira bu zalim, Allah’ın kendisine verdiği irade konusunda aşırılığa kaçmış ve Hz. Musa’ya karşı gelmiştir. Bu yüzden kendisi için kaçınılmaz son olan cehenneme girmiştir.

Sûrede gramer açısından da belli münâsebât ilişkileri kurulmaktadır. Mesela كل نفس بما كسبت رهينة “*Her nefis kazandığına karşılık bir rehindir.*”²¹⁰ anlamına gelen âyetindeki رهينة sözcüğünün müennes olduğu beyan edilmiştir. Bir diğer sûrede geçen رهين كل امرئ بما كسب رهين “*Herkes kazandıklarına karşılık bir rehindir.*”²¹¹ âyetindeyse رهين sözcüğü müzekker olarak kullanılmıştır. Bu iki sûrede geçen bu âyetler, ilk bakışta arap dil bilgisi açısından incelendiğinde bir tuhaflık arz edebilmektedir. Ancak iyice incelediğinde رهينة kelimesi, haber olduğundan mübtedaya uyumu gereklidir. Bu açıdan نفس müennes olduğundan رهينة de müennes olmuştur. Nedeni, fe’îl vezninde müzekker ile müennes aynıdır. Sözcük burada rehin anlamında isim olarak geçmektedir.

²⁰⁴ Müddessir 74/8.

²⁰⁵ el-Müddessir 74/35-37.

²⁰⁶ Duman, *Beyânu’l-Hak*, 1/47.

²⁰⁷ el-Kehf 18/29.

²⁰⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1036.

²⁰⁹ Duman, *Beyânu’l-Hak*, 1/50.

²¹⁰ el-Müddessir 74/38.

²¹¹ et-Tûr 22/21.

Yani كل نفس بما كسبت رهين denmesinde herhangi bir sorun görülmemektedir.²¹² İlk bakışta gramer açısından sorun gibi gözüken âyetler, içerik olarak incelendiğinde Kur’ân’daki dil bilgisi yönünün ne kadar ince elenip sık dokunduğunu ve kusursuz bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu âyetler hem münâsebât açısından hem de Kur’ân’ın i’câzı açısından oldukça önemlidir.

Sûrenin “Dileyen kimse ondan öğüt alır. Bununla beraber, Allah dilemeksizin onlar öğüt almazlar...”²¹³ âyetinde bazı münâsebât noktaları bulunmaktadır. Bu bağlamda sûrenin son kısmının bir önceki Alak sûresiyle doğrudan irtibatı tesis edilmiştir. Alak sûresinde anlatılan müşrik kişi, kendisine verilen tüm nimetlerden yüz çevirmiştir. Müddessir sûresindeki dileyenin ondan öğüt alacağını belirten âyetine karşılık, Alak sûresinde anlatılan ve öğüt almadığı gibi İslâm’a karşı zorbalık besleyen kişi olarak lanse edilmiştir. Bu aynen Müzzemmil sûresinde Firavun’un öğüt almayıp yüz çevirenlerden olmasında da anlatılmıştır. O da öğüt almadığı gibi peygambere eziyet etmiş ve ona zorbalığı reva görmüştür. Bu âyetler bundan sonra anlatılacak olan tüm İslâm düşmanları hatta Müslümanlar için de geçerlilik kazanacaktır. Yani dileyen öğüt alıp doğru yolu bulacak, dileyen de karşı gelerek alacağı cezaya razı olacaktır. Bu âyet, zamanla sınırlı kalmayıp günümüze de rehberlik etmektedir. Nasıl ki İslâm düşmanları o dönemle sınırlı değilse, bugün de İslâm’a düşmanlık edenler, ilahi mesajlardan öğüt almayan kimselerdir.

2.2.3. Müzzemmil Sûresi

Bu aşamaya ve nüzûl sırasına göre üçüncü, mevcut Kur’ân’a göre yetmiş üçüncü sûre olarak kabul edilmiştir. Toplam yirmi âyet ve iki pasajdan oluşmaktadır. Müddessir sûresinden sonra, Kalem sûresinden önceye yerleştirilmektedir. Sûre, bi’setin birinci veya ikinci yılında Mekke’de indirilmiştir. Adını “elbisesine bürünen” anlamına gelen ve birinci âyette geçen Müzzemmil kelimesinden almaktadır. Bununla önceki sûre arasında isimleri bağlamında da bir benzerlik veya münâsebât bulunmaktadır. Müzzemmil sûresinde elbisesine bürünen, Müddessir sûresinde örtüsüne bürünen denilmesi, oldukça anlamlı durmaktadır. Alak sûresi de buna büyük bir katkı vermektedir. Zira bu iki sıfat alaktan olanı vurgulamaktadır.

Bu sûrenin indiriliş tarihiyle ilgili çeşitli rivayetler mevcuttur. Kimine göre sûrenin tamamı mekkî, kimine göreyse tamamı medenîdir. Kimileri de sadece son âyetin medenî olduğunu belirtmektedir. Sûrenin medenî olduğunu söyleyenlerin dayandıkları delillerden biri, Hz. Aişe’den aktarılan aşağıdaki rivayete dayanmaktadır.

²¹² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1034.

²¹³ el-Müddessir 74/56.

H. Muhammed, H. ÂiŖe ile ancak Medine döneminde aynı odayı paylaŖmıŖtır. Mekke’de böyle bir Ŗey söz konusu değildir.²¹⁴ Sûrenin mekkî olduğunu söyleyenlerin delilerinden biri ise, İbn Kesîr ( .774/1373) tarafından aktarılan rivayete yaslanmaktadır. Müzzemmil s resinin tamamı Mekke’de nazil olmuŖtur. Yirminci  yetteki ahk mla ilgili âyetler ise fikh  bir yükümlülük olarak vacip veya farz için değil, gelecekte müminlerin yaŖayacaęı sosyal durumları haber vermek içindir.²¹⁵ İnzâl dönemi araŖtırıldıęında bu süre hakkındaki rivayetler daha da artmaktadır. Ancak s renin önceki ve sonraki s relerle olan münâsebât iliŖkisi göz önünde bulundurulduğunda mekkî olduğu içerik denetiminden kolaylıkla anlaŖılmaktadır.

Müzzemmil s resinde H. Nebi’nin örtünmeyi istemesi ilk dönemde indiğinin göstergesi sayılmıŖtır. Kaynakların belirttiğine göre H. Nebi, ilk vahiyle karŖılaŖtıęında biraz korkmuŖ ve biraz da telaŖlanmış olarak evine d nm Ŗtir. H. Hatice’ye beni  rt n, beni  rt n Ŗeklinde tembihte bulunmuŖtur. Bir müddet sonra Cebrail, bu s reyi ona getirerek yatağından kalkmasını ve peygamberlik vazifesini yapmaya baŖlamasını emretmiŖtir. Sûrenin Müzzemmil diye hitapla baŖlaması, H. Nebi’nin üzerine örtü alıp yatmasına dayanmaktadır.²¹⁶ Ayrıca s rede, nübüvvete baŖlamanın yanında, m Ŗriklerin saldırı söylemlerine sabredilmesi, onların cezalarının Allah’a havale edilmesi gibi hesap, ceza ve mükâfat konuları da iŖlenmiŖtir.

Müzzemmil s resi, ilk pasajla bir önceki s renin yani Müddessir s resinin giriŖ pasajı arasında açık bir hitabet iliŖkisi göze çarpmaktadır. Müddessir s resinde, Allah’ın, “*Ey örtüye bürünen, kalk da uyar...*”²¹⁷ Ŗeklinde devam eden âyetlerde vahyin kesilmesi sebebiyle, ey sıkıntıya bürünen, ey n b vv t görevini y klenmiŖ olan, kalk ve yakın kesimlerinden baŖlayarak insanları İslâm’ı tebliğe ve davete baŖla diye devam ettiği görülmektedir. Bika , Nazm ’d-Dürer adlı eserinde bu konuyla ilgili Ŗu münâsebâta dikkat  ekmiŖtir. O, “*يا ايها المزمّل* veya *يا ايها المدثر*” âyetleri için ey uyuyan ifadesini kullanmıŖtır. Yani ona göre burada peygamberlik için seçilmesi, kendisine vahyedilmesi ve vahyin baŖlaması sebebiyle ayağa kalk manasında yükleri taŖımak anlamına gelmektedir. Bundan sonraki süreçte senin için artık g revlendirilmeniz sebebiyle yorulmak ya da inat etmek yoktur. Artık kalkacak ve yakınlarından baŖlayarak insanlara bu dini anlatacaksın denildiğini beyan etmiŖtir.”²¹⁸

İki s renin giriŖ kısmı incelendiğinde H. Nebi’nin endiŖeye kapılması, kendisine cin musallat olduğunu ve mecnun olduğunu d Ŗ nmesi sebebiyle korkmuŖ, evine gitmiŖ

²¹⁴ Câbirî, *Fehmü’l-Kur’ n*, 1/399.

²¹⁵ Duman, *Beyânu ’l-Hak*, 1/58.

²¹⁶ Demirci, *Kur’ n Tefsirinde Farklı Yorumlar*, 3/442.

²¹⁷ el-Müzzemmil 73/1.

²¹⁸ Bika , *Nazm ’d-Dürer f *, 1/22.

ve yorganının altına kapanmıştır. Bu o'nun elçilik hadisesini henüz kabullenemediğini göstermektedir. Ayrıca *يا ايها المذثر* ve *يا ايها المزمّل* âyetleri, gramer açısından da benzerlikler taşımaktadır. *مزمّل* sözcüğünün aslı örtüsüne bürünen ve örtüsünü üzerine geçiren anlamında mütezemmildir. Buradaki tâ harfi, zê harfine idğam edilmiştir. Nitekim *مذثر* kelimesi de mütedessir sözcüğünden dönüşmüştür.²¹⁹ Bu durum âyetlerin hem anlam, hem içerik, hem de dil bilgisi yönünden münâsebât ilişkisini ortaya koymaktadır.

Sûrenin “*Şüphesiz biz sana sorumluluğu ağır bir söz vahyedeceğiz...*”²²⁰ âyetinin yer aldığı ilk pasajı oluşturan 1 ve 9’ncu âyetler, Resulullah’tan acilen bazı işleri yapmasını istemektedir. Bu anlamda geceleyin namaz kılmak için kalkması, Kur’ân’ı ağır ağır ve düşünerek okuması emredilmektedir. Çünkü henüz vahyin başında olduğu ve âyetler yeni yeni gelmeye başladığından daha ağırlarının da geleceği zımnen ifade edilmektedir. Ağır bir sözün vahyedileceği meselesindeyse ağır sözden maksadın, maddi yönde bir ağırlık değil, daha hikmetli sözler, seni ve sana inananları motive edici bilgiler, şirkte cehalette ısrar edenlerin ağırlına gidecek ifadeler gibi manevi bir ağırlık kastedilmiştir. Nitekim müşriklerin edinmiş oldukları tanrıları aşağılayıcı sözlerin söylenmesi onlara ağır gelmektedir.²²¹ Bu anlamda “*Onlara Allah’tan başka tanrı yoktur denildiği vakit birbirlerine kibirlenirlerdi.*”²²² âyetinde ifade edildiği üzere hakikat olan sözleri kaldıramayacak derecede isyankâr olmuşlardır. Sûrenin bir sonraki sûre olan Kalem sûresiyle olan münâsebâtı da bu ağır söz vesilesiyle ortaya çıkmaktadır. Resulullah’ın yüklenmiş olduğu bu ağır söz yani vahyi insanlara anlatması, müşriklerin sert müdahalesiyle karşılaşmasına neden olmuştur. Oysa, “*Onlar isterler ki sen yumuşak davranasın da onlarda sana yumuşak davansın...*”²²³ âyetindeki gibi müşriklerin Hz. Nebi’den yumuşak davranmasını talep etmektedirler. Ağır ifadeleri asla kabul etmemektedirler. Oysa vahyin söz şiddeti, Hz. Nebi’nin değil Allah’ın elindedir.

Sûrenin “*Nasıl Firavun’a bir elçi gönderdiysek, size de hakkınızda şahitlik edecek bir elçi gönderdik. Ancak Firavun o peygambere karşı geldi ve isyan etti...*”²²⁴ âyetinde Nebi’ye şiddetle karşı çıkan Mekke müşrikleri konu edilmektedir. Bu âyette Allah’ın onlara hitap ettiği açıkça bellidir. Allah’ın insanlara şahitlik edecek elçiyi göndermesi, onlar için söz ve eylemlerinde hakkı bilmesi ve tanınması içindir. Yani onlar Nebi’ye kulak vermedikleri takdirde Firavun’un başına gelenlerin bir benzerinin de müşriklerin

²¹⁹ Zemahşeri, *el-Keşşaf*, 6/982.

²²⁰ el-Müzzemmil 73/5.

²²¹ Duman, *Beyânu ’l-Hak*, 1/56.

²²² es-Sâffât 34/35.

²²³ el-Kalem 68/9.

²²⁴ el-Müzzemmil 73/15.

başına gelmesi anlatılmaktadır.²²⁵ Bu durumda şimdiye kadar nâzil olan Alak ve Müddessir sûrelerinin ilk pasajları genelde peygambere hitap şeklinde başlamıştır. İlk pasajların hemen ardından ise İslâm’a zorbalık ve isyan eden müşrikler anlatılmaktadır. Müzzemmil sûresinde de bu hitap yöntemi seçilmiş, hitap önce Resulullah’a yönlendirilmiş, daha sonrasında müşriklere hitap edilmiştir. Nâzil olan her bir sûrenin giriş kısmı ve ardından gelen pasajın münâsebâtı hemen hemen bu düzeyde olmaktadır.

Müzzemmil sûresi, önceki iki sûre olan Alak ve Müddessir sûreleri gibi münâsebât açısından şahıs özelinde yoğunlaşmamıştır. Aksine sûre, önceki iki sûreye nazaran Kureyş halkına seslenmiş, geçmiş kavimlerden Firavun’u örnek göstermiş ve onun üzerinden insanları uyarmıştır. Bu durumda nüzûl süresince ilk defa önceki milletlerden birine temas edilmiştir.

Sûre pasajlar arası ve önceki sûrelerle olan münâsebâtı bu yönde açıklanırken sûrenin kendi içindeki âyetler arasında da münâsebât ilişkisi mevcuttur. Müzzemmil sûresi 15 ve 16’ncı âyetlerin de geçen Firavun’a gönderilen elçi *فرعون رسول* ve *الفرعون* âyetlerinde gramer açısından ilişkiler mevcuttur. Peş peşe inen iki âyette *الرسول* kelimesi, önce nekre olarak gelmiş ve daha sonra ise marife yapılmıştır. Bunun nedeni Firavun’a peygamberlerden bir tanesinin gönderildiğinin ifade edilmesidir. Aynı peygamberden tekrar bahsedilince, o peygamber artık bilinen bir elçi konumuna geçmiştir. Aynı şahıstan bahsedildiğine işaret etmesi için *رسول* kelimesinin başına marifelik bildiren elif-lâm takısının gelmesini gerektirmiştir.²²⁶ Bu durum Müzzemmil sûresinin önceki iki sûreyle hitabet ilişkisinin yanında, kendi içinde âyetler arası gramer kurallarını da en ince detayları bağlamında münâsebât oluşturduğunu göstermektedir.

2.2.4. Kalem Sûresi

Bu aşamaya ve nüzûl sırasına göre dördüncü, mevcut Kur’ân’a göre altmış sekizinci sûredir. Toplam elli iki âyet ve dört pasajdan oluşmaktadır. Müzzemmil sûresinden sonra, Mesed sûresinden önce, bi’setin birinci ve ikinci yıllarında Mekke’de indirilmiştir. Adını “yazı yazmak” anlamına gelen ve birinci âyette geçen kalem kelimesinden almaktadır.

Sûret-i nûn diye de anılan Kalem sûresinin mekkîmi yoksa medenîmi olduğu konusunda âlimler arasında ihtilaf yaşanmıştır. İkrime, Câbir b. Abdullah ve Hasan el-Basri gibi bazı âlimler sûrenin Mekke’de nâzil olduğu görüşünü benimsemiştir. Abdullah b. Abbas ise sûrenin, bir kısmının Medine’de diğerinin ise Mekke’de nâzil

²²⁵ Mevdûdî, *Tefhimu’l-Kur’ân*, 2036.

²²⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/996.

olduğu kanaatini taşımıştır.²²⁷ Âyetlerin içerik, konu ve üslûbuna bakıldığında sûrenin bütünüyle Mekke döneminde indiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Buradaki asıl husus, sûrenin Alak sûresinden hemen sonra inip inmediği meselesidir. Mevcut nüzûl sıralamalarında ikinci sıraya konulan Kalem sûresiyle ilgili bu sıralama, Hz. Âişe'den gelen bir rivayetle çelişmektedir. Hz. Âişe bu aktarımında “Kur’ân’da ilk nâzil olan sûre, Alak sûresinin ilk âyetleridir. Sonrasında bir müddet vahiy kesilmiş ve daha sonra Müddessir sûresi nazil olmuştur.”²²⁸ yargısını belirtmiştir. Kur’ân’ın ve sûrelerinin akış yönüne bakıldığında Kalem sûresinin, Alak sûresinden sonra değil, Müddessir sûresinden sonraki bir zaman diliminde indiği anlaşılmaktadır.

Kalem sûresi, Hz. Muhammed’in elçiliğine ve desteklenmesine, yüce bir ahlak üzere olduğuna, kendisine yapılan bunca düşmanlıklara karşın vakur durmasına vurgu yapmaktadır. Ayrıca Kureyşlileri uyarma ve öğüt verme bağlamında ilk defa bahçe sahipleri temsiline, Hz. Peygamber’in karşılaştığı zorluklara karşın ilk kez Yunus peygamberin kisasına yer vermiştir.²²⁹ Sûreye genel perspektif üzerinden baktığımızda üç ana konu üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Buna göre; (1) vahye itiraz eden muhaliflerin ileri sürdükleri dayanaklara karşı cevap verilmekte, (2) müşriklerin yaptıkları tutumların ve takip ettikleri yolun yanlış olduğu açıkca vurgulanmakta (3) ve son olarak yapılan bunca kavli tehdit ve sözlü işkenceye rağmen Resulullah’tan sabretmesi istenmektedir.²³⁰ Bu temel konular içerisinde en dikkat çekenini ise Resulullah’tan sabretmesinin istenmesidir. Bu husus, münâsebât açısından da önemlidir. İlk kez Resulullah’a diğer peygamberler üzerinden uyarı yapılmakta ve “*Balık sahibi (yunus) gibi olma. Hani o derltli derltli rabbine niyaz etmişti...*”²³¹ âyetiyle, Hz. Nebi ikaz edilmektedir. Yani bu âyette o, bu yapılanlara şimdilik sabretmeye çalış ve dayan, Hz. Yunus’un yaptığı gibi sabırsızlık gösterme. Zira zamanı geldiğinde onların karşısında senin için, biz sana hicret yolunu da savaş yolunu da devreye alacağız.

Kalem sûresi ilk pasajının ilk inen Alak sûresiyle olan ilişkisi öncelikli olarak göze çarpmaktadır. Bu sûreye kaleme yemin edilerek başlanması, Alak sûresinde geçen “*Oku! Yaratan rabbinin adıyla oku...*”²³² ifadesiyle benzerlik kurulmasıdır. Alak sûresi ilk beş âyette olduğu gibi, Kalem sûresinin ilk âyetlerinde de insanlık âlemine, Alak sûresinin içerdiği mesajları taşıdığı anlaşılmaktadır. İlk inen âyetlerde ilim, düşünme ve tefekkürden daha sonra yazı malzemesinden söz ediyor olması, insanlığın

²²⁷ Demirci, *Kur’ân Tefsirinde Farklı Yorumlar*, 3/398.

²²⁸ Câbirî, *Fehmü'l-Kur’ân*, 1/205.

²²⁹ Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, 2648.

²³⁰ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur’ân*, 1992.

²³¹ el-Kalem 68/48.

²³² el-Alak 96/1-2.

kurtuluşunun ancak okumada, yazmada, ilimde ve tefekkürde olduğuna bir vurgu sayılmaktadır.²³³ Böylece iki sûre arasındaki münâsebât ortaya çıkmış olmaktadır.

Ayrıca ilk pasajda Allah'ın, Resul'üne verdiği nimet sayesinde mecnun olmadığı vurgulanmıştır. Bu tutumdan maksat Mekke müşriklerinin düşmanlıklarından dolayı Hz. Nebi'ye nispet ettikleri mecnun olduğu iddiasının çürütülmesidir. Allah'ın keremi sayesinde nübüvvete seçilmiştir. Nübüvvet için gerekli olan tüm akıl ve zekâ yetisine sahiptir. Onların bu kötülüklerine, eziyetlerine sabretmen ve bu uğurda onlara karşı koyma dolayısıyla *“Sana bitip tükenmez bir ecir vardır.”*²³⁴ ifadesiyle mükâfatlandırılacağı teminatı deklare edilmiştir. Bu ifade, Kur'an'ın birçok yerinde yinelenerek ve tekrarlanarak insanlığa hatırlatılmaktadır. Mesela; *“Bu, onlara ardi arkası kesilmez bir lütuf olarak verilmiştir.”*²³⁵ âyetinde de bu durumdan bahsedilmektedir. Yine bu pasajda; Hz. Muhammed'in müşriklerin baskılarına karşı koymasına ve sabretmesine karşılık Allah, onun ahlakını övmekte ve onun muazzam bir karaktere sahip olduğunu vurgulamaktadır. Onun bu özelliği de *“Sen af yolunu tut, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir.”*²³⁶ âyetinde emredilenin ahlak olduğu belirtilmiştir.²³⁷ Rivayete göre Hz. Âişe'ye, Hz. Elçi'nin, ahlâkı sorulduğunda, “O'nun ahlâkı Kur'an'dır.”²³⁸ cevabını vermiştir.

Sûrenin *“Biz yakında onun hortumuna damga vuracağız.”*²³⁹ âyetiyle başlayan pasajda dikkat çeken bir hususa yer verilmiştir. Zira âyette burun ifadesi kullanılmayıp, hortumuna ifadesinin tercih edilmesidir. Âyette hortumuna ibaresi tercih edilmiştir. Bu ifadenin kullanılması, Allah'ın elçisine ve âyetleri karşısında burun kıvrıran, kibirlenen ve gururlu tavırlarıyla fil gibi burnunu havaya diken kimsenin tavrı için seçilmiştir. Bu kimse tabirlendiği için ve karşısındaki şahsı aşağılamaktan geri durmadığı için burnu filin hortumuna benzetilmiştir. Bu kimsenin yakında burnunun kırılacağı ve zillete mahkûm edileceği bu âyetle bildirilmektedir.²⁴⁰ Burada sözü edilen kişiye tarihi kaynaklarda adı sıkça geçen Velîd b. Muğîre'dir. Bu konu önceki sûre olan Müddessir sûresi ikinci pasajında bahsi geçen kişiyle aynıdır. Zira orada, *“Çokça mal verilen, evlat sahibi olan, dünya nimetleri önüne serilen...”*²⁴¹ gibi açıklamalarla onun gibi kimselerin akıbetinin iyi olmadığı vurgulanmıştır.

²³³ Duman, *Beyânu'l-Hak*, 1/59.

²³⁴ el-Kalem 68/5.

²³⁵ Hûd 11/108.

²³⁶ el-A'râf 7/199.

²³⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/848-858.

²³⁸ Yavuz Köktaş, *Tüm Yönleriyle Ahlâk Hadisleri I* (Ankara: Sts Yayınları, 2014) 111-112.

²³⁹ el-Kalem 68/16.

²⁴⁰ Duman, *Beyânu'l-Hak*, 1/61; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/858.

²⁴¹ el-Müddessir 74/11-26.

Âyetteki hortomuna ibaresi münâsebât açısından da dikkat çekicidir. Bu ifade karşıdaki şahsı bir tür aşağılamadır. Çünkü insanların organlarının belirtilmesi, o organa benzeyenler için bir takım isimlerle ifade edilmektedir. Burada da karşıdaki şahsın kibirli ve gururlu hallerinden dolayı onun burnu, fil hortomuna benzetilerek aşağılanmıştır.²⁴² Bu şekilde benzer bir kullanım “...Onun perçemini elimize alır, o yalancı ve günahkâr alnı yerde sürükleriz.”²⁴³ âyetinde aynı minvalde kullanılmıştır. İki sûrede de İslâm’ın azılı düşmanları hedef alınmıştır. Onlar vücudun en şerefli yeri sayılan, yüz kısmından aşağılanmaktadır.

Yine, Müzzemmil sûresinin ikinci pasajında da ifade edilen “onların ithamlarına, söylediklerine sabredilmesi gerektiğine, onlara mühlet verilmesine, onlar için çılgın bir ateş olduğuna...”²⁴⁴ dair vurgu, bu kibirli tavrın olumsuz neticelerini vurgulamaktadır.²⁴⁵ Velîd b. Muğîre ve onun gibi kimselerin akıbetinin sekar cehennemi olduğu, “Onları sekara sokacağım. Yakında onun burnunu elbette kıracağız.”²⁴⁶ âyetlerinde açıkça belirtilmektedir. Nitekim bu kişiler, tarihin her döneminde aynı vasıflara sahip insanların özellikleridir. Bu kimseler üzerinden aslında tüm müşriklere mesaj verilmektedir. Ayrıca aynı dönemlerde inen bir sonraki sûre olan Mesed sûresinde adı açıkça zikredilen Ebû Leheb, bu insan tiplerinden en önde olanı olmakla betimlenmiştir.

Kalem sûresinin ikinci pasajında anlatılan bahçe sahipleri ve Hz. Yunus kıssası vahyin ileriki aşamalarında daha detaylı anlatıldığı görülmektedir. Burada bahçe sahiplerinin durumuyla, Kureyş halkının durumu benzerliği kısmen vurgulanmaktadır. Bu husus kısaca ele alınmalıdır. Bahçe sahipleri, Sana’da babalarından miras kalmış, son derece bakımlı ve verimli arazilerin sahipleriydiler. Her yıl hasat mevsiminde hasadı yapar ailenin bir yıllık ihtiyacını ayırır ve geri kalanıysa fakirlere dağıtmayı gelenek haline getirmişlerdi. Rivayete göre babaları ölünce bu üç kardeş, fakir kalacakları korkusuyla bahçedeki mahsulü toplamayı ve kimseye vermemeyi kararlaştırdılar. Erkenden bahçeye gittiklerinde karşılaştıkları manzara sebebiyle dehşete kapıldılar. “Doğrusu bizler mahrum bırakılmışız...”²⁴⁷ diyerek yaptıkları hatanın farkına vardılar.²⁴⁸

Kureyş halkı ve bahçe sahipleri arasındaki bu belirgin münâsebât ise mahrum bırakılmak ifadesinde ortaya çıkmaktadır. Bahçe sahipleri imtihan edildiği gibi Kureyş

²⁴² Râzî, *Mefâtîhu ’l-Ğayb*, 30/86.

²⁴³ el-Alak 96/15-16.

²⁴⁴ Âyetler için bk. el-Müzzemmil 73/11-14.

²⁴⁵ Duman, *Bevânu ’l-Hak*, 1/61.

²⁴⁶ el-Müddessir 74/26.

²⁴⁷ el-Kalem 68/27.

²⁴⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/860.

halkıda imtihana tabi tutulmuştur. Hz. Resul'ün davetini yalanlayan Mekke müşrikleri de bahçe sahiplerinin mahrum bırakıldığı gibi mahrum bırakılmıştır. Her türlü meyvenin bulunduğu bahçe sahiplerinin elinden nasıl nimetleri alınmışsa, her türlü imkânın bahşedildiği Kureyş halkının da imkânları ellerindekileri alınıp, onlarda açlık ve kıtlık ile imtihan edilmiştir. Bahçe sahipleri mallarından infak etmek ve fakirlere vermekle yükümlü kıldığı gibi, Kureyş halkı da şükredici ve davete uyması bakımından sorumlu tutulmuştur.²⁴⁹ Mekkeli müşriklerle bahçe sahipleri arasındaki bu yakın ilişki iki tarafın da elde etmiş oldukları nimetlere karşı nankörlüğünü gözler önüne sermektedir.

Alak sûresinin “*Secde et ve rabbine yaklaş.*”²⁵⁰ şeklindeki âyetiyle ilgili bir açıklama yapılmış ve başka bir âyetle arasında münâsebât kurulmuştur. Hz. Âişe'den şöyle bir rivayet nakledilmiştir. “Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını affetmiştir. O halde, senin bu yoğun çaban ve secdede ağlaman ve rabbine yalvarman nedir? Bu serzenişe Hz. Nebî, “Ben Rabb’ine şükreden bir kul olmayayım mı? Rabb’imden daha çok dereceler istemeyeyim mi?” demiştir. Şüphesiz şükretmek artırmaya sebep olmaktadır.²⁵¹ Kendisinin geçmiş ve gelecek günahlarının bağışlanmasına rağmen rabbine secdeden geri durmayan Hz. Resul’e bir bakılsın, bir de kendilerine her türlü nimetin bahşedilmesine rağmen, isyandan ve inkârdan geri durmayan Kureyş halkına bakılsın. Bahçe sahiplerine yapıldığı ve onların ellerindeki nimetler alındığı gibi, Kureyş halkına da bahşedilen bunca nimet, Allah’ın bir emriyle geri alınabilir. İki hususta da hem bahçe sahiplerinden, hem de mesaj verilmek istenen Kureyş halkından yalnızca Allah’a şükretmeleri ve yalnızca o’na secde etmeleri beklenmektedir.

2.2.5. Mesed Sûresi

Bu aşamaya ve nüzûl sırasına göre beşinci, tertip sırasına göre yüz on birinci sûredir. Toplam beş âyetten oluşmaktadır. Kalem sûresinden sonra Tekvîr sûresinden önce, peygamberliğin üçüncü yılında Mekke’de indirilmiştir. Adını “elleri kurusun, lanet olsun” anlamına gelen ve birinci âyette geçen tebbet sözcüğünden almaktadır.

İncelemekte olduğumuz Mesed sûresinin indiriliş tarihinde ihtilaflar yaşanmaktadır. Bir rivayete göre Ebû Leheb, Hz. Muhammed’e gelmiş ve o’na, iman ederse ne kazanacağını sormuştur. Hz. Nebî’de, o’na diğer müslümanların kazandığının aynısını kazanacağını söylemiştir. Ebû Leheb, bu cevaba karşılık, ne yani benim onlardan bir fazlalığım olmayacak mı? şeklinde karşılık vermiştir. Bunun üzerine Ebû Leheb, demek şu fakirlerle ve kölelerle bir olacağım ha! Olmaz olsun böyle din, “*تبا لهذا*

²⁴⁹ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, (Beyrut: Dâru'l-Kur'ân'ı-Kerim, 1981), III/427.

²⁵⁰ el-Alak 96/19.

²⁵¹ Bîkâî, *Nazmü'd-Dürer*, 21/173.

”من دين“ şeklinde ağır ifadeler kullanarak Hz. Nebi'nin yanından ayrılmıştır. Bu olay üzerine Allah, bu sûrenin ilk âyetini indirmiştir.²⁵² Diğer bir rivayette, Ebû Leheb'in karısının resulün geçtiği yollara dikenli çalılar tuzakladığı aktarılmıştır. Bu hadise üzerine, Ebû Leheb'in cehenneme gireği, karısının da odun taşıyıcı olarak, birlikte cehennemini boylayacakları açıklanmıştır.

Sûrede, Ebû Leheb ve karısının cehennemlik olduğu anlatılmıştır. O'nun ve karısının Resulullah'a karşı düşmanca tavırları, Hz. Muhammed'in akrabalarından karşılaştığı ilk büyük ve açık düşmanca tavidir. Bu tutumları Hz. Nebi'nin psikolojisinde ve davetin seyri açısından etkili olmuştur. Zira sûrede, Ebû Leheb ve karısının henüz hayatta olmalarına rağmen, cehenneme gireceklerinin kesin olduğu da belirtilmektedir.²⁵³ Bu sûre özel bir sebeple veya bilinen bir kıssayla nazil olmuş olsa bile, ondan önceki sûreyle kuvvetli bir bağından ve münâsebâtından bahsedilmektedir. Nitekim bu sûre hakkında şu ifadelerin kullanılması yerinde olmaktadır. Ey Nebî! Sana tevdi edilen emaneti layıkıyla yerine getirmekteisin. Bu konudaki sıkıntılara göğüs gerdin. Bunun mükâfatını insanların İslâm'ı benimsemesiyle aldın. Ancak yanında olanlar kadar, karşında duranlar da olacaktır. Kureyş kâfirleri ve diğer inkârcılar bilsinler ki, hiç kimse için ateşten başka sığınılacak yer yoktur. İman dışında her şey yararsız ve faydasızdır.²⁵⁴ Resulullah ailesini ve yakınlarını İslâm'a davete başladıktan sonra, en büyük tepkiyi yine en yakınlarından görmüştür. Ancak onların bu zorbalıkları ve isyan tutumlarına karşın yine de İslâm'ın nuru engellenememiştir. İslâm'ın yayılışına ve müslümanların çoğalmasına set olunamamıştır.

Sûrenin ilk âyetindeki “İki kolu da helak olsun Ebu Leheb'in...”²⁵⁵ cümlesinden maksat, onun tümüyle helak olmasıdır. Bu kendi yapıp etmelerinden ötürü başına gelmektedir. Yine bu durum, insana verilen iradeyle de doğru orantılıdır. Birçok âyette insanın fiilleri hakkında başına gelenlerin kendi yapıp etmelerinin sonucu olduğu aşîkârdır. Mesela, “Bu, senin ellerinle yapıp ettiklerinden ötürüdür...”²⁵⁶ âyeti, Tebbet sûresinin ilgili âyetini açıklamaktadır.

Sûrenin devam eden âyetindeyse Ebû Leheb'e malının da kazandıklarının da fayda vermediği vurgulanmaktadır. Zira, “Çünkü yaptıkları bütün amellerine yöneldik ve onları dağılmış zerreciklere çevirdik...”²⁵⁷ âyetinde ifade edildiği gibi mal ve mülk, Allah'ın bir emriyle yok edilebilmektedir. Riveyete göre Ebû Leheb, yeğeninin

²⁵² Câbirî, *Fehmü'l-Kur'ân*, 1/205; Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, 32/169 .

²⁵³ Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, 2907.

²⁵⁴ Bikâî, *Nazmü'd-Dürer*, 22/430.

²⁵⁵ el-mesed 111/1.

²⁵⁶ eş-Şûrâ 42/30.

²⁵⁷ el-Furkân 23/25.

dedikleri gerçek ise malını ve çocuklarını verip ondan kurtulacağını söylemiştir.²⁵⁸ Ancak mal ve mülk Allah'a ait olduğundan Ebû Leheb ve onun gibilerin içine düştükleri bu acınası durum, Mesed Sûresi özelinde tüm insanlık için aynı zamanda bir uyarıdır. Sûre, Ebu Leheb'in iki kolunu özel olarak zikretmesi şu açıdan önemlidir. Kolların işlevini yitirmesi, kişiyi tamamıyla hayatta iş göremez hale getirmektedir. Buradaki ifadeyle aslında bütün bedeni kapsayan hatta mal, mülk ve evlatlarını da içine alan bir işlevsizlik durumundan söz edilmektedir. O, toplumda bedensel arızaları olan, malıyla mülkü yok olanları görenler için, bir ibretlik vakıa olarak sunulmaktadır.

Mesed sûresine geniş perspektiften bakıldığında, bu sûrenin aslında yeni bir dönemi başlattığı anlaşılmaktadır. Daha önce inen sûrelere bakıldığında, adı geçmeyen ancak özellikleri belirtilen şahıslar artık direkt olarak muhattap alınmaktadır. Kalem sûresinde, *“Çok yemin eden alçak, sivri diliyle insanları inciten, boğuculuk eden, azgın, günahkâr, mal ve oğul sahibi olan, kendisine Kur'ân okunduğu zaman öncekilerin masalları diyen...”*²⁵⁹, Müzzemmil sûresinde *“Bu gibi kimselere sabredilmesi ve yanlarından uzaklaşılması gerektiği, bu kişilerin nimetlerle şımartıldığı, onlar için hazırlanmış ağır boyunduruklar ve can yakıcı bir azabın olduğu...”*²⁶⁰ ve Müddessir sûresinde *“Çokça mal verilen, evlatlar bahşedilen, dünya nimetleri önüne serilen ve buna rağmen artırılmasını isteyen, âyetlere karşı inatçı tavır takınan, ölçüp biçen ve tasarlayan, kaşlarını çatıp surat asan, büyülenen, Kur'ân'a sihir ve insan sözüdür...”*²⁶¹ şeklinde isim belirtilmeden sıfatlar üzerinden anlatımlara yer verilmiştir. Hatta Alak sûresinde de *“Kulu namazdan engelleyen, yalanlayıp yüz çeviren, yaptıklarına son vermediği takdirde perçeminden yakalanıp sürüklenecek olan bu gibi kimselere sakın boyun eğme, Rabbi'ne secde et ve ona yaklaş.”*²⁶² denildiği bilinmektedir. Burada ise şahıs adı ve ahiretteki pozisyonu direkt olarak verilmektedir.

İlgili pasajlarda kişinin ya da kişilerin adı zikredilmezken Mesed sûresinde açıkça şahıs ismi geçmektedir. İslâm'a davetin içerisinde Kur'ân tarafından adı açıkça zikredilen tek kişi Ebû Leheb'tir. O, Kureyş'in ileri gelen zengin ve önder şahsiyetleri içerisinde İslâm düşmanlığıyla öne çıkan bir şahsiyettir. Alak, Müzzemmil, Müddessir ve Kalem sûrelerinde özellikleri belirtilen bu kimseler, aslında Ebû Leheb'in prototipleridir. Ebû Leheb, Velîd b. Muğîre ve Ümmü Cemil gibi olanların akıbetleri birdir. Onların hepsi, alevli bir ateşe gireceklerdir. Mesed sûresinde Ebû Leheb yerine Velîd b. Muğîre ya da Ebû Cehil ya da Ümmü Cemil yazılması sadece isim değişikliği

²⁵⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1452-1460.

²⁵⁹ el-Kalem 68/10-16.

²⁶⁰ El-Müzzemmil 73/10-16.

²⁶¹ el-Müddessir 73/11-25.

²⁶² el-Alak 96/10-19.

olacaktır. Olayın aslı, kişilerin akıbeti ve sûrelerin özü, aynı durumu anlatmaktadır. Kur'ân, Ebû Leheb'in şahsında tüm İslâm düşmanlarını açık hedef olarak belirlemiştir.

Mesed sûresi inzâl olduğunda Ebû Leheb'in hayatta olması ve Kur'ân'ın onun için cehennemlik demesi aslında olağanüstü bir mu'cizeyi de barındırmaktadır. Eğer bu âyetler indiğinde Ebû Leheb, ben iman ettim deseydi aslında bir nevi Muhammed'i yalancı, Kur'ân'ı da ilahi olmayan, sıradan insan sözleri diye addetme imkânı barındıracaktı. Ancak *"Allah dilemedikçe onlar iman etmezler."*²⁶³ âyeti, burada da tecelli etmiş ve Kur'ân'ın beşer sözü değil, vahye dayalı bir hitap olduğu bir kez daha anlaşılmıştır.²⁶⁴

2.2.6. Tekvîr Sûresi

Bu aşamaya ve nüzûl sırasına göre altıncı, mevcut elimizdeki Kur'ân'a göre seksen birinci sûredir. Toplam yirmi dokuz âyet ve iki pasajdan oluşmaktadır. Mesed sûresinden sonra, A'lâ sûresinden önce, bi'setin birinci yılında Mekke'de indirilmiştir. Adını "bitip tükenmek ve dürülmek" anlamına gelen ve birinci âyette geçen kuvvirat sözcüğünden almaktadır.

Sûrenin iki bölümden oluştuğu anlaşılmaktadır. Birinci bölümde, son sâatin bir takım dehşet verici tabloları, insanların hesaba çekilmeleri, hesap sonucuna göre cennet veya cehenneme varacakları anlatılmaktadır. İkinci bölümde, vahiy ve nübüvvet konularına yer verilmiştir. Resulullah'ın almış olduğu vahiy ve Cebrail'le kurmuş olduğu irtibatın, doğru olduğu vurgulanmıştır. Resulullah'a cin vb. şeylerin musallat olduğu iddiası net bir dille reddedilmiştir.²⁶⁵ Sûrenin başlangıcında Allah, inanan ve inanmayanların hesaplaşmasından bahsetmektedir. Ayrıca sûrede bu kimselerin aralarındaki bağın tamamen koparak adaletin sağlanması için son sâatin kopması ve ahiret gününe geçilmesi hadiselerinden de söz edilmektedir.²⁶⁶

Sûrede son sâatin gerçekleşmesiyle birlikte güneş ışığının kaybolması, dağların yerinden yürütülmesi, suların kaynatılıp coşturulması... gibi dehşet verici evrenin kozmik olaylarıyla ilgili hadiselerden bahsedilmektedir. Ancak bu hadiseler, Allah'ın dilediği insanlardan başkalarının yaşayacakları korkunç hallerden bir kısmı olarak ifade edilmektedir. Ardından ruhların kıyamet gününden sonra yaratılacak olan yeni bedenlerine iade edileceği haber verilmektedir. Bir de sûrede amel defterleri, hesap, cennet ve cehennemin hak olduğu, adalet üzere yaratıldığı hususlarına da

²⁶³ el-En'âm 6/111.

²⁶⁴ Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'ân'ı Kerim Tefsiri*, çev. Bekir Karlığa ve Bedreddin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2008). 15/495.

²⁶⁵ Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, 2726.

²⁶⁶ Bikâi, *Nazmü'd-Dürer*, 21/297.

değiniilmektedir.²⁶⁷ Tekvîr sûresi, ilk defa son sâat ve kıyâmet ahvalinin geniş çerçevede anlatıldığı ilk sûre olarak karşımıza çıkmaktadır. Allah'ın adaleti gereği hak olan bu hadiseler mutlaka gerçekleşecektir. Her insan dünyada iken yapıp ettiklerini eksiksiz bir şekilde görecektir ve karşılığını alacaktır.

Son sâatin bu sahnelerinden ilki güneşin dürülmesi hadisesidir. Güneşin dürülmesi demek, ışığının bütünüyle kaybolması ve ufuklardan bir daha görülmemesi demektir. Bu, Kur'ân'ın bazı bölümlerinde tekrar tekrar işlenmiştir. Mesela, *“Yazılı kâğıt tomarlarının dizilmesi gibi göğü düreceğimiz gün.”*²⁶⁸ âyetinde göğün dürülmesi aynı zamanda güneşin ve diğer varlıkların kaybolacağı anlatılmaktadır. Nitekim göğün dürülmesi olayıyla yıldızların da fonksiyonlarını yitireceği ve tane tane döküleceği beyan edilmektedir. Bu bağlamda, *“Şüphesiz Allah'tan başka taptıklarınız için cehennem odunusunuz. Siz oraya varacaksınız.”*²⁶⁹ âyetinde ifade edildiği üzere insanların taptıkları yıldızlar dahil tüm nesnelerin birer araç oldukları ve işlevini kaybedecekleri belirtilmektedir. Gökyüzünün işlevini kaybetmesiyle yeryüzündeki dağlar da yerinden uzaklaştırılıp un ufak edilecektir.²⁷⁰ Bu durum *“O sarsılmaz zannettiğin dağların, tıpkı bulutlar gibi geçip gittiğini görürsün.”*²⁷¹ âyetinde açıklanmaktadır.

Nitekim son sâatin sahnelerinden bahseden bu pasajın sonunda nefislerin birleştirileceği söylenmektedir. Nitekim bu ifade *“Siz de huzurumda üç sınıfa ayrıldığınızda...”*²⁷² âyetine benzemektedir.²⁷³ Yine burada, nefislerin birleştirilmesi hadisesi, mümin kimselerin kendileri gibi olan huriler gibi dünyadaki eşleriyle, kâfirlerin ruhları ise kendileri gibi kâfir ve inkârcı nefislerle buluştuğunda anlamına gelmektedir. Tekvîr sûresinde anlatılan kıyamet sahneleri Kur'ân'ın başından sonuna kadar hemen hemen her bölümünde az ya da çok işlenmektedir.

Sûrenin ilk pasajında birinci yeminle son sâatin kopacağını gösteren doğadaki olaylara işaret edilmektedir. İlk yeminin sonunda *“Her nefis o gün ne getirmiş olduğunu bilecektir.”*²⁷⁴ denilmektedir. Bu ifadeyle, o gün herkes amel defterinde yazılı olan iyilik ve kötülükleri bulacağı anlaşılmaktadır.²⁷⁵ Bu husus ileride ele alınacak Zilzâl sûresinde *“Kim zerre ağırlığınca iyilik yapmışsa onun karşılığını mutlaka bulacaktır; Kim de*

²⁶⁷ Duman, *Beyânu 'l-Hak*, 1/69.

²⁶⁸ el-Enbiyâ 21/104.

²⁶⁹ el-Enbiyâ 21/98.

²⁷⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1170-1175.

²⁷¹ en-Neml 27/88.

²⁷² el-Vakîâ 56/7.

²⁷³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1170-1175.

²⁷⁴ et-Tekvîr 81/14.

²⁷⁵ Câbirî, *Fehmü'l-Kur'ân*, 1/41.

*zerre ağırlığınca kötülük işlemişse onu mutlaka bulacaktır.”*²⁷⁶ âyetlerinde açıkça belirtilmektedir. Ayrıca bu durum, Hâkka sûresinde kitabı sol tarafından ve sağ tarafından verilenlerin ahirette karşılaşacakları durumla ilgili daha detaylı açıklanmaktadır.²⁷⁷

Sûrenin ikinci kısmında Kur’ân’ın değerli bir elçinin, yani resül-i emin’in sözü olduğu vurgulanmaktadır. Bu resûlün, arşın sahibi katında itibarlı, kuvvetli ve güvenilir Yani Allah’tan gelen bu hitap, güvenilir bir resul olan Cebrail ile yine güvenilir bir elçi olan Muhammed’e verilmesiyledir. Şüphesiz ki bu ayette geçen o zamiri, Kur’ân’a aittir. Değerli elçi de Cebrail olmaktadır. Bu durum münâsebât açısından dikkat çekicidir. Âyette “(Kur’ân’ı) ona, üstün güçlere sahip, muhteşem görünümlü Cebrail öğretti.”²⁷⁸ âyeti bu münâsebâtı ortaya konmaktadır. Görülüyor ki Tekvîr sûresi âyet bağlamında incelendiğinde Kur’ân’ın birçok sûresiyle münâsebât açısından bağlantılıdır.

Bu sûrede iki ayrı yemin söz konusu edilmektedir. Birinci yemini ve nedenini yukarıda açıkladık. İkinci pasajda ve yeminde şu ifadeler dikkat çekmektedir. İkinci yemin, gökyüzünde kendi yörüngelerinde hareket eden, gece ve gündüzün oluşumuyla, kaybolup yeniden görünen yıldızlardan söz etmektedir. Yeminin amacı Hz. Muhammed’e, önceki sûrelerde cinlerle irtibat kurduğunu ve Kur’ân’ın beşer sözü olduğunu söyleyenlere bir cevap vermektir. Bu yeminle, Hz. Muhammed’in cinlerle irtibat kuran bir kişi olmadığı ortaya konulmuştur. Kur’ân’ın cinlerin tesiriyle oluşmuş bir söz değil, Allah’ın vahyi ve doğru yolu gösteren ilahi bir öğüt olduğu belirtilmiştir.

Sûrede bu iki yeminin bir arada kullanılmış olması münâsebât açısından da önemlidir. Birinci yeminde sözü edilen cehennem ve ilahi cezadan kurtuluşun, ancak Hz. Muhammed’e ve Cebrail vasıtasıyla gelen Kur’ân’a iman etmek olduğunu belirtilmektedir.²⁷⁹ Bu noktada Alak ve Müddessir sûrelerinin ilk bölümlerine genel olarak baktığımızda bu iki sûrenin Hz. Peygamberin nübüvvetinin başlamasıyla birlikte İslâm inancının iki önemli esasını ortaya koymuş oldukları görülmektedir. Bu esasların birisi, yaratıcı ve öğretici olan Allah’a iman, diğeryse güvenilir tebliğci olan elçi Muhammed’e iman etmektir. Tekvîr sûresi bu noktada öncesi ve sonrasıyla bir köprü vazifesi görmektedir. Yeniden diriliş, cennet, cehennem ve hesap gibi konular açısından önceki iki sûreyle bağlantı kurulmaktadır. Daha sonrasında ise peş peşe inecek olan

²⁷⁶ ez-Zilzâl 93/7-8.

²⁷⁷ Âyet için bk. el-Hâkka 69/19-28.

²⁷⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1182; âyet için bk. en-Necm 53/5-6.

²⁷⁹ Câbirî, *Fehmü'l-Kur’ân*, 1/41.

A'lâ, Fecr ve Leyl sûreleriyle de yeminler aracılığı ile bağlantı kurulmaktadır.²⁸⁰ Tekvîr sûresinin ikinci pasajının sonunda “Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz.”²⁸¹ âyeti, bir önceki sûre olan Mesed sûresiyle yakından irtibatlıdır. (bk. Mesed sûresi bölümü). Sûrenin ikinci kısmında yer alan “Yemin olsun ki onu ufukta apaçık görmüştür”²⁸² âyetinde ön plana sürülen ru’yet meselesi, bir sonra inzâl olan A'lâ sûresinin ilk pasajının ana konusunu oluşturmaktadır. Burada iki sûre arasındaki münâsebât net bir şekilde kurulmaktadır.

2.2.7. A'lâ Sûresi

Bu aşamaya ve nüzûl sırasına göre yedinci mevcut Kur’ân’a göre seksen yedinci sûredir. Toplam on dokuz âyet ve üç pasajdan oluşmaktadır. Tekvîr sûresinden sonra, Leyl sûresinden önce, bi’setin birinci yılında Mekke’de indirilmiştir. Adını “en yüce” anlamına gelen ve birinci âyette geçen a'lâ sözcüğünden almaktadır.

Önceki Tekvîr sûresinde son sâatte evrenin durumundan net bir dille bahsedilmektedir. Bu sahnelerle insanlara yeniden dirilişin gerçek olduğu, bakıp görmekte oldukları yıldızların mutlaka söneceği, gökyüzünün soyulup açılacağı bildirilmektedir. Bunlar üzerinden son sâatin ve yeniden dirilmenin²⁸³ hak olduğu mesajı verilmektedir. İki sûre arasındaki münâsebât ilişkisi de gökyüzü ve yeryüzü üzerinden ortaya çıkmaktadır. Çünkü Tekvîr sûresinde gökyüzü üzerinden verilen mesaj, A'lâ sûresinde yeryüzü üzerinden anlatılmaktadır. Bu durum, “O ölçüyle yapıp yönlendirendir. O yeşil bitki örtüsünü çıkaran, sonra da onları çürüyüp kararmış çöpe çevirendir...”²⁸⁴ âyetlerinde belirtilmektedir. Bu âyetler, Allah’ın gücünün diriliş üzerindeki etkisine ve yaratma kudretine işaret etmektedir. Nasıl ki mevsimi geldiğinde topraktan bitkileri yeniden yeşertip canlandırıyor, vakti geldiğinde de toprakta ufalanıp yok olan insanoğlunu kabirlerden çıkarılacaktır.²⁸⁵

Sûrenin genelinde hitabın doğrudan Hz Muhammed’e yapıldığı görülmektedir. Tevhit, vahiy, Kur’ân ve tebliğ gibi içeriklerin işlendiği sûrede, Hz. Resul’e Allah’ın ismini tasdik etmesi emredilmektedir. Yine burada Hz. Nebi’den, Allah’ın, her türlü noksanlıklardan münezzeh olduğu ve onun tüm yaratılanlardan tenzih edilmesi gerektiğini vurgulaması istenmektedir.²⁸⁶ Sûrenin giriş konusunu rubûbiyyet

²⁸⁰ Câbirî, *Fehmü'l-Kur’ân*, 1/42.

²⁸¹ et-Tekvîr 81/29.

²⁸² et-Tekvîr 81/23.

²⁸³ Zeynep CERAN, “Belâgatin, İnsanın Ruhsal Durumlarını Yansıtmaya Kur’an’dan Bir Örnek: *ألم* E-Lem Soru Kalıbının Kur’an’da İspatlama, Hatırlatma ve Eleştirme Maksatlı Kullanımı”, Amasya İlahiyat Dergisi, 21/(2023). 16-17.

²⁸⁴ el-A'lâ 87/2-5.

²⁸⁵ el-Bikâi, *Nazmü'd-Dürr*, 21/393-394.

²⁸⁶ Demirci, *Kur’ân Tefsirinde Farklı Yorumlar*, 3/544.

oluşturmaktadır. İkinci kısımda ise ana konuyu nübüvvetin oluşturduğu görülmektedir. Sûre, ahiret konusuyla sonlanmaktadır. Nübüvvet konusunda iki guruba ayrılacak olan insanların Allah'tan korkan ve o'na iman edenlerin cennetlik, o'nu inkâr eden ve zorbalık yapanlarınsa cehennemlik oldukları açıklanmıştır.²⁸⁷ Bu üç temel esas üzenden sûrenin şekillendiği anlaşılmaktadır. Yani rubûbiyyet, nübüvvet ve ahiret denkleminde sûrenin tam bir bütünlük arz ettiği gözükmemektedir.

Sûre “*Rabbinin adını tesbih et...*”²⁸⁸ âyetiyle, Allah'ın adının tesbih edilmesi ve onun yüceltilmesi emriyle başlamaktadır. Aslında bu yücelik Allah'ın her şeye muktedir olması ve her şeyin o'na boyun eğmesi anlamındaki yücelik ifadesidir. Bu yücelik, “*Öyleyse yüce rabbinin adını tesbih et...*”²⁸⁹ âyetiyle de bir başka şekilde ifade edilmektedir. Bu açıklamalara göre nüzûl sırası temel alınmasa dahi bir sûrenin başıyla, başka bir sûrenin sonu arasında münâsebât kurulabildiği anlaşılmaktadır.²⁹⁰ Ayrıca sûrede, Cebrail'in getirdiği âyetleri ezberlerken Hz. Muammed'in acele etmemesi istenmektedir. “*Sana okuyacağız ve sen unutmayacaksın. Allah'ın diledikleri müstesna.*”²⁹¹ âyetiyle de bu duruma dikkat çekilmektedir. Bu husus, âyetleri ezberleme konusunda Allah'ın Hz. Nebi'ye yardım edeceğini ortaya koymaktadır. Nihayetinde bu ifade başka âyetlerle desteklenmekte, “*...Sana vahyedilmesi tamamlanmadan önce Kur'ân'ı okumakta acele etme...*”²⁹² ve “*O'nu çarçabuk almak için dilini kımıldatma. Şüphesiz onu toplamak ve okutmak bize aittir.*”²⁹³ âyetleriyle de Kur'ân'daki bu münâsebât ağı ortaya çıkmaktadır.

Yüce Allah, her şeye kadirdir. İndirmiş olduğu âyeti kalplere yerleştirmeye de onu gönüllerde unutturmaya da muktedir. Nitekim bu konuyla ilgili Zemahşerî'nin tefsirindeki ifadeler dikkat çekmektedir. O, bu sûrede bulunan *فلا تنسى* ifadesinin yasaklama anlamına geldiğini belirtmiştir. Kelimenin sonundaki elîf'in de fasıla uyumu için getirilmiş bir fazlalık olduğunu ifade etmiştir. Bu yorumunu da *فاضلونا السبيل* “*Önderlerimize ve büyüklerimize itaat ettik de onlar bizi yoldan saptırdılar...*”²⁹⁴ âyetiyle de desteklemiştir. Bu âyette geçen sebilen ifadesinin, elîfin fasıla uyumu için getirilmiş bir fazlalık olduğuna işaret etmiştir.²⁹⁵ Bu durumda âyetlerde bulunan münâsebât açısından şöyle bir ifade kullanılmaktadır. Vahyi tekrar etmekten ve

²⁸⁷ Câbirî, *Fehmü'l-Kur'ân*, 1/43.

²⁸⁸ el-A'lâ 87/1.

²⁸⁹ el-Vakîâ 56/96.

²⁹⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1254-1255.

²⁹¹ el-A'lâ 87/6.

²⁹² Tâhâ 20/111.

²⁹³ el-Kıyame 75/16-17.

²⁹⁴ el-Ahzâb 33/67.

²⁹⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1254-1255.

okumaktan asla durma, geri durursan unutturursun, durmadığın takdirde unutmassın. Ancak Allah'ın unutturmaya diledikleri müstesnadır. Buradaki en dikkat çekici münâsebât bir âyetin Kur'ân'ın birden fazla âyetiyle kurabildiği ilişkisidir.

Sûrenin ilk pasajına baktığımızda ana konu rubûbiyyet meselesidir. Burada hitap, doğrudan Hz. Nebinin kendisine yapılmaktadır. Ondan her şeyi yaratan, düzenleyen, istikamet veren ve her şeye bir son tayin eden Allah'ı tazim etmesini istenmiştir.²⁹⁶ Önceki Tekvîr sûresinin son pasajında “*Onu ufukta ayan beyan görmüştür...*”²⁹⁷ âyetiyle rubûbiyyet konusuna değinen Kur'ân, A'lâ sûrenin ilk pasajında geçen yaratan, yol gösteren, yeşillikler çıkaran ve rüzgârın önünde savuran... ifadeleriyle rubûbiyyeti farklı alana taşımış ve konuya farklı yönden değinmiştir. Bu husus Cebrail'in görülmesinin, o'nun alemdeki yaratma sanatını kavramak olarak değerlendirilmektedir. Yeryündeki ahengi ve düzeni kavramak, Allah'ın kanunlarını uygulamak ve o'nun yolunda yaşamak, Allah'ı görmeye eşdeğer sayılmıştır.

İkinci pasajda ana konuyu nübüvvet oluşturmaktadır. Bu pasajda Allah, elçisine yüklediği ağır sorumluluk karşısında psikolojisini rahatlatmıştır. Ona Kur'ân'ı öğreteceğinin ve mesajı tebliğ konusunda onu en kolay yola sevk edeceğinin teminatını vermiştir. Bu yüzden Allah'ın azametini insanlara anlatmasını ve mesajını iletmesi gerektiğini ifade etmiştir.²⁹⁸ Bu açıdan “*Sen onların başına dikilmiş bir zorba değilsin. Benim tehdidimden korkanlara Kur'ân ile öğüt ver.*”²⁹⁹ âyeti, nübüvvet konusunda Hz. Elçi'nin takip edeceği yolu belirtmiştir. Bu nübüvvet konusu, Kur'ân'ın nüzûl sırasına göre birçok sûresinde değişik verilerle yeniden gündeme getirilmiştir.

Sûrenin üçüncü ve son pasajı namaz ve ahiret yani mead konusuyla tamamlanmaktadır. Burada “*Arınan ve rabbinin adını anıp, namaz kılan kimse kurtuluşa erer.*”³⁰⁰ buyrulmaktadır. Bu âyette kast edilen namazın, beş vakit namazla ilgili olmadığı rivayet edilmektedir. Çünkü A'lâ sûresinin indirildiği zaman beş vakit namaz henüz farz kılınmış değildir. Fakat Alak sûresinin ikinci pasajında namaz kılanın engellenmesinden bahsedilmiştir. Burada şöyle bir çıkarımda bulunmak mümkündür. A'lâ sûresi mevcut sıralamada Tekvîr sûresinden sonraya yerleştirilmiştir. Namaz ibadetinden, bundan önceki her sûrede istisnasız bir şekilde söz edilmiştir. Özellikle Müddessir sûresinde, kâfirleri sekara sokan nedir diye sorulduğunda, “*Onlar, 'Biz namaz kılanlardan değildik.*”³⁰¹ Buradan anlaşıldığı üzere namaz emri Mekke

²⁹⁶ Câbirî, *Fehmü'l-Kur'ân*, 1/43.

²⁹⁷ et-Tekvir 81/23.

²⁹⁸ Câbirî, *Fehmü'l-Kur'ân*, 1/43.

²⁹⁹ Kâf 50/45.

³⁰⁰ el-A'lâ 87/14-15.

³⁰¹ el-Müddessir 74/42-43.

döneminin son yılları değil, daha erken dönemde olduğudur. Hatta Alak, A'lâ ve Fâtîha sûrelerinin birinci yılda indirildiği göz önüne alındığında, risaletin ilk yıllarında olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Hz. Nebî'nin dönemi boyunca, namazın olmadığı bir dönem yoktur. Tâ Mekke'nin başından itibaren ona namaz emredilmiştir. Bu akşam ve sabah kılınan iki ayrı namaz olabilir. Zaten ilk dönemde Allah'a ve Resul'üne itaat eden her mü'min gizli de olsa namaz ibadetini yerine getirdiği bilinmektedir. Ancak bu ibadet beş vakit namaz değildir. Dönemin hanif olarak adlandırılan kesimlerince yerine getirilip devam ettirilen namaz ibadetidir.³⁰²

Bu üçüncü bölümde insanların iki gruba ayrılacağı haber verilmektedir. Birinci grup, cennetlik olanlardır. Onlar, Allah'tan korkan, o'na iman eden ve o'nun adını anarak, o'na davet edenlerdir. Diğer grup bedbaht olup, cehennemlik olandır. Sûrenin bu üçüncü pasajının, ikinci pasajı şerh ettiği ve tamamladığı açıkça göze çarpmaktadır.”³⁰³ Yani Muhammed'in davetine uyup, Allah'a gönülden saygı duyanlar birinci grup kimselerdir. Davetten yüz çevirip, yan çizen ve ondan uzaklaşan kimseler ikinci guruba dâhil kimselerdir. Nitekim sûrenin bu son pasajında anlatılan iki gurup insan, Leyl sûrelerinin ilk pasajlarında daha da detaylandırılmaktadır. Bu şekilde bir sûrenin son pasajı, hem öncesiyle hem de sonraki sûrenin ilk pasajıyla münâsebât ağı kurabilmektedir.

2.2.8. Leyl Sûresi

Bu aşamaya ve nüzûl sırasına göre sekizinci mevcut elimizdeki Kur'ân'a göre doksan ikinci sıradadır. Toplam yirmi bir âyet ve iki pasajdan oluşmaktadır. A'lâ sûresinden sonra, Fecr sûresinden önce, bi'setin ikinci yılında Mekke'de indirilmiştir. Adını “gece” anlamına da gelen ve birinci âyette geçen leyl sözcüğünden almaktadır.

İnsanlar yapmış oldukları işler bakımından birbirlerinden farklı oldukları gibi, simâları itibarıyla da birbirlerine benzememektedir. Bu açıdan başkaları için nefsinin geri çekerek kadar takva ehli olmak ve cömert olmak, mümin kimseye mutluluk vermektedir. Ancak bu durum, malına mülküne güvenip, rabbine ihtiyacı olmadığını söyleyen cimri ve kâfir kimseye ise manasız gelmektedir.³⁰⁴ Sûre, genel itibarıyla bu iki zıt insan tipolojisinden bahsetmektedir. Dünyadaki her şeyin zıtlar veya çiftler halinde yaratıldığı düşünüldüğünde cömert olanın karşısında cimri kimsenin bulunması en tabii kanundur. Cömert olanın salih ameller işleyip cenneti hak etmesi, cimrininse yapmış olduğuna karşın, cehenneme duçar olması elzemdir.³⁰⁵ Sûrede bu hususların yanında,

³⁰² Duman, *Beyânu'l-Hak* 1/179.

³⁰³ Câbirî, *Fehmü'l-Kur'ân*, 1/43.

³⁰⁴ Duman, *Beyânu'l-Hak*, 1/79.

³⁰⁵ Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis*, 2800.

malından zekât veren kimselerden bahsedilmiş ve bunlar övülmüştür. Ayrıca bu kimseler cömert kimseler olarak değerlendirilmiştir. Bunlara mükâfat olarak cennet takdir edilecektir. Bunların karşısında bulunanlar ise, infak ve iyiliğe engel olanlar olup yerilmekte ve adalet gereği cehennemlik oldukları belirtilmektedir. Bu ikili anlatım hemen hemen vahiy süreci boyunca görülmektedir.

Sûre, belli esaslar üzerine yemin ederek başlamaktadır. Onlardan ilkinde “*Bürüdüğü zaman geceye...*”³⁰⁶ denilmektedir. Buradaki bürünme için çeşitli anlamlar ifade edilmektedir. Bu ifade münâsebât açısından da önem arz etmektedir. Nitekim bürünen şeyden maksadın “*Onu bürüyüp kapladığından ötürü geceye*”³⁰⁷ âyetinde olduğu gibi maksadın güneş olduğu ifade edilmiştir. Yine “*Geceyi, kendisini durmadan takip eden gündüze katan...*”³⁰⁸ âyetindeki gibi maksadın gündüz olduğu da ifade edilmiştir. Yine bir yerde “*Karanlık çöktüğü zaman, gecenin şerrinden...*”³⁰⁹ âyetindeki gibi gecenin en derin karanlığıyla gizlediği her şey olduğu ifade edilmiştir.³¹⁰ Burada belirtilmesi gereken asıl husus, bürünen şeyin ne olduğunu bulmaktan çok bir âyetin iki veya daha çok âyetle kurabildiği münâsebâtı ortaya çıkartmaktır. Zira münâsebât ilmi tamamen ihtiyaca dayanmaktadır.

Sûrede, yemin âyetlerinin devamında iki tip insan olgusundan bahsedilmektedir. Bu insan tiplerinden ilki, önceki sûrede zikredilen cennetlik kimselerdir. Bunlar, Allah’tan sakınan ve en güzeli tasdik edenlerdir. Onlara kolay olan daha da kolaylaştırılmaktadır. Kısaca bunlar, Allah’tan sakınmak, günah işlemekten kaçınmak ve malının hakkını vermek hususunda ehil kimselerdir. Bu yapmış olduklarına karşılık olarak da Allah’ın hidayetine ve cennetine mazhar olmaktadırlar. Bu pasajda anlatılanlar yalnızca önceki sûreyle değil “*Allah kimi hidayete erdirmek istiyorsa, onun kalbini İslâm’a açar.*”³¹¹ âyetinde olduğu gibi, Kur’ân’da birçok sûre ve âyetle ilişkilidir.³¹²

Bu insan tiplerinin bir diğeri de güzel olanı yalanlayıp, kendini müstağni gören kimsedir. Bu kimse takınmış olduğu cimrilik ve güzeli onaylamama tutumu sebebiyle cehennemliktir. Ona bu tutumu devam ettirdiği müddetçe, zor olan daha da zorlaştırılacaktır. Kısaca bu ifade Allah’ın yarattığına değer vermeyip, kendisini özel görüp, malından Allah için vermeyen, dünyevi arzularla yetinen kimseyi anlatmaktadır. Allah bu kimseyi yardımsız ve lütfesüz bırakmıştır. Yine bu insan tipleri, belirli

³⁰⁶ el-Leyl 92/1.

³⁰⁷ eş-Şems 91/4.

³⁰⁸ el-Â’râf 7/154.

³⁰⁹ el-Felak 113/3.

³¹⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1326.

³¹¹ el-En’âm 6/125.

³¹² Keşîr, *Hadislerle Kur’ân’ı Kerim Tefsiri*, 15/250; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1328.

pasaj ve sûreyle sınırlı kalmayıp “*Kimi saptırmak istiyorsa onun göğsünü, göğse doğru yükseliyormuşçasına daraltır ve sıkar.*”³¹³ âyetinde ve birçok sûredeki âyetlerle yakından ilişki kurabilmektedir.³¹⁴

Sûrede anlatılan bu iki tip insan, önceki sûre olan A'lâ sûresinin son bölümde de anlatılmıştır. İki sûre arasındaki en belirgin münâsebât, bu iki tiptelemede ortaya çıkmaktadır. Yani önceki sûrenin bazı âyetlerinde anlatılan bedbaht kimse, bu tiptelemin cehennemlik olan kişisine ait özelliktir. Yani kâfir olan aynı zamanda öğütten fayda almayacak olandır. Kaynakların belirttiğine göre bu kişi, Velîd b. Muğîre olsada onunla sınırlı değildir. O'nun gibi geçmişteki herkestir. Bu kişi en büyük ateşe girecektir. Orada ne ölecek ne de yaşayacaktır. Leyl sûresinin ilk pasajında anlatılan malından muhtaçlara verip, Allah'a karşı gelmekten sakınan, iyiyi de tasdik eden kimselere kolay olan daha da kolaylaştırılmaktadır. Bu kimseler dünya hayatını ahiret hayatına tercih etmeyen cennetlik kimselerdir. Ancak kimde cimrilik eder ve kendisini yeterli görür ve iyi olanı yalanlarsa o kişiye de zor olan daha da zorlaştırılır. Bu kimse, dünya hayatını ahiret hayatına tercih eden cehennemlik kimsedir. İki sûre özelinde anlatılan bu tiptelemelerle insanlar uyarılmıştır. Kur'ân, peş peşe indirdiği bu sûrelerle insanoğlunun varacağı en yüksek ve en alt dereceleri göstermiştir. Bu insan tiptelemeleri sebebiyle inen bu sûreler halka şeklinde birbirine bağlanmıştır.

Sûre içerdiği konular bağlamında A'lâ sûresiyle açık bir münâsebât kurmaktadır. Ancak içerisindeki düzen ve yapı itibarıyla da Tekvîr sûresiyle benzerlikleri ön plana çıkmaktadır. Çünkü Leyl sûresinde özellikle Kur'ân'ın ahiretle ilgili söylemi tesis edilmiştir. İkinci olarak ilk kez bu sûrede (buraya kadar nazil olan sûreler içerisinde) ele alınan yeni bir konuya fakirlere ve muhtaçlara yardım konusuna ağırlık verilmiştir.³¹⁵ Tekvîr sûresi de son sâat esnasında gerçekleşecek olan tabiat olaylarına yemin ederek başlamış, ardında hesap ve ceza gününden söz etmiştir. Daha sonra bütün kısa sûrelerde ana konu olan nübüvvet konusuna değinmiştir.³¹⁶

Tekvîr sûresinin başlangıcı, Leyl sûresinde de aynı tarzda işlenmiştir. Ancak hitap aynı olmakla birlikte, yemin edilen hususlar değişmiştir. Leyl sûresinde de bazı tabiat hadiselerine yemin edilerek giriş yapılmış ve önce insanların dikkati sûreye yönlendirilerek ana konuya geçilmiştir. Tekvîr sûresinde değinilen insanların sosyal hayatları, Leyl sûresiyle geniş tabana yayılmıştır. Artık Kur'ân'ın insanların sosyal

³¹³ el-En'âm 6/126.

³¹⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1227-1228.

³¹⁵ Câbirî, *Fehmü'l-Kur'ân*, 1/49.

³¹⁶ Câbirî, *Fehmü'l-Kur'ân*, 1/49-50.

hayatlarıyla doğrudan irtibat kurduğunu ve onların sosyal hayatlarını düzene koymayı amaçladığı mesajını alttan alta vermeye başlamıştır.

İnsan, hayra ulaşmak için çabalarken iyiyi de bulur şerri de bulur. Kim onu ahlaksızlık veya takvayla doldurursa bunlardan birine sahip olmuş demektir. Onu kötü yolda kullanan şerri, iyi yolda ve takvada kullanan ise hayra kavuşmaktadır.³¹⁷ Manâ ve münâsebât açısından baktığımızda sûrenin ikinci pasajında anlatılan sosyal hayat olgusu ön plana çıkmaktadır. Bu olgu, önceki sûrelerle ilişkili olduğu kadar, yeni nâzil olacak olan sûrelerle de ilişkilidir. Bu bakımdan nâzil olan Fecr sûresinde kavimlerin helâkıyla şerri isteyen kişilerin varlığına, nefisini takvayla kullanıp kemâle eren kişilerle, Allah'ın razı olduğu kulların varlığına dikkat çekilmiştir. Nitekim bu cümleler bundan sonra nâzil olacak, birçok sûrenin de ana konusunu oluşturacaktır. Kur'ân'ın, sadece iman edilmesi için indirilmediğinin, aksine sosyal ve siyasi hayatı da düzene kavuşturacağının mesajını vermiştir.

2.2.9. Fecr Sûresi

Bu aşamaya ve nüzûl sırasına göre dokuzuncu, elimizde bulunan Kur'ân tertibine göre seksen dokuzuncu sıraya yerleştirilmiştir. Toplam otuz âyet ve iki pasajdan oluşmaktadır. Leyl sûresinden sonra, Duhâ sûresinden önce, bi'setin ikinci yılında Mekke'de indirilmiştir. Adını “tan yerinin ağarması” anlamına da gelen ve birinci âyette geçen fecr kelimesinden almaktadır.

Sûre, sabahın aydınlığı, tan yeri, gece, çift ve tek gibi üzerine yemin edilmesi değer şeylere and içerek başlamaktadır.³¹⁸ Fecr sûresi zamansal geçişlerin yaşandığı sûre olarak karşımıza çıkmaktadır. Geçmişten Âd, Semûd ve İrem gibi kavimlerin yapmış oldukları bozgunculuk dolayısıyla helâka uğradıkları belirtilmiştir. Kureyşliler özelinden, insanlarda mal ve servet edinme tutkusu, bu uğurda bozgunculuk yapma, yetim, fakir, yoksul ve düşkünlere yardım etmeme gibi sosyal hayatı etkileyen konular üzerinde durulmuştur. Ayrıca sûrenin son kısmında haddi aşan kimselerin ahirette varacakları yerin cehennem olduğu belirtilmiştir. Bunun yanında, mutmain olmuş nefis sahipleri de yerilmiştir. Onların cehennemlik oldukları açık bir şekilde belirtilmiştir.

Kavimlerin helâkı, Kureyş halkının uyarılması ve insanlığın ahiret ahvalleri üzerinde duran sûrenin, geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman üçgeninde bütüncül bir yapıya sahip olduğu görülmektedir.³¹⁹ Gözün gördüğü, kulağın işittiği ve aklın idrak ettiği her şey, Allah'ın varlığına, gücüne ve birliğine işaret eden birer âyet olarak takdim

³¹⁷ el-Bikâi, *Nazmü 'd-Dürer*, 21/89.

³¹⁸ Demirci, *Kur'ân Tefsirinde Farklı Yorumlar*, 3/556.

³¹⁹ Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, 2778; Ayrıca bk. Ayşenur Fidan, *Kur'ân Dilinde Mekî ve Medenî Âyetlerin Bütünlüğü*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 108.

edilmektedir. Bilhassa ufukta görünen tan ağarması, birbirini takip eden gece ve gündüzler, tek ve çift yaratılanlar, erkek ve kadın olarak yaratılanlar olarak kısımlara ayrılmıştır. Bunların her birisi olgusal açıdan, içinde barındırdıkları bilimsel veriler ve insanlara fayda olmak üzere dönen, sonuçları itibarıyla düşünülüp incelenmeye ve araştırılmaya değer konulardır.

Kâinattaki düzenliliğe, mükemmelliğe dikkat çekmek ve aydınlanmış bir aklın bu mükemmelliğin yemine değer olduğunu görmesini sağlamak amacıyla bu sûreye de yemin edilerek başlanılmıştır.³²⁰ Vahyin başından beri, yemin edilerek başlanılan sûreler azımsanmayacak derecede çoktur. Bu bağlamda bu sûreyle önceki ve sonraki sûrelerin yeminler aracılığıyla arasında münâsebât kurulabilmektedir. Sabah vaktine edilen yemin bunlardan sadece bir tanesi olmaktadır. Bu açıdan, “*Aydınlandığında sabaha yemin olsun ki.*”³²¹ ve “*Yemin olsun aydınlandığı zaman sabaha ki...*”³²² âyetlerinde olduğu gibi bu sûreye de sabahın en özel zamanına yemin edilerek başlanmıştır. Hemen akabinde birçok özel gecelere yemin edilmesinin ardından “*Çekilip gittiğinde geceye...*”³²³ ve “*Yemin olsun yöneldiği zaman geceye...*”³²⁴ âyetlerinde olduğu gibi, bu defa genel anlamda geceye yemin edilmiştir.³²⁵ Nitekim gecenin gündüzü izlemesi, çiftin teki izlemesi ve on gecenin birbirini izlemesi tabiattaki düzenliliğe işaret etmektedir. Bu yönüyle yemin edilmeye değer kabul edilmektedirler. Leyl ve Fecr sûreleri daha ilk âyetlerinde yeminle başlaması, bu iki sûre arasındaki ilişkiyi gözler önüne sermektedir. Leyl sûresinde yapılan yeminler ve ardından gelen fakirlere ve muhtaçlara yardım edilmesi gibi toplumu ilgilendiren konular, Fecr sûresinde de kendini göstermiştir. Bu sûrede de önemli görülen varlıklar üzerine yemin edilmiş ve toplumsal konu olan kavimlerin helâkıyla insanlar uyarılmıştır.

Fecr sûresinin daha önceki sûrelerde işlenen konulara yeni bir tema ve yeni bir tarz eklediği görülmektedir. Tebbet sûresinde Ebû Leheb’e, Kalem sûresinde Velid’e ve bunlar nezdinde İslâm’a düşmanlık eden herkese yapılan uyarılar dikkat çekmektedir. Artık bu gibi kimselere, eski kavimlerin zenginlikleri, mal, mülk ve makamları ile övünen, resullerini yalanlayanların başına gelenlerin kureyşlilerin de başına gelebileceği mesajı verilmektedir. Bütün bu hususlar, İslâm düşmanlarının bakıp ibret alması için kavimlerin isimleri açıkça zikredilmiştir. Önceki sûrelerde şahıslara yapılan uyarı, Fecr sûresiyle birlikte Kureyş halkının tamamına yapılmaya başlanmıştır.

³²⁰ Câbirî, *Fehmü'l-Kur'an*, 1/52.

³²¹ el-Müddessir 74/34.

³²² et-Tekvîr 81/18.

³²³ el-Müddessir 74/33.

³²⁴ et-Tekvir 81/17.

³²⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1280.

Sûrenin 15 ve 26'ncı âyetlerinin bulunduğu pasaj Allah'ın, insanlara verdiği nimetler karşısında, insanların takındıkları tavırlar eleştirilmektedir. Nitekim Kureyşliler, servet sahibi oldukları için *“Rabbim bana ikram etti diye övünür. Ama Allah, onu fakirlikle imtihan edince hemen sızlanmaya başlar ve rabbim bana ihanet etti.”*³²⁶ demeye başlamıştır.³²⁷ Fecr sûresi ve Leyl sûresinin ikinci pasajları arasındaki münâsebât, sosyal hukuk ve düzenin sağlanması noktasında kendisini göstermektedir. Nitekim Leyl sûresinin ikinci pasajında şu hususlar vurgulanmaktadır. Sadaka verilmesinin önemi, muhtaçlara yardım yapılması, Allah'a karşı gelmekten sakınanlara ve iyilik edenlere kolay olan daha da kolaylaştırılır. Kim de cimrilik eder ve yalanlarsa zor olan ona daha da zorlaştırılır. Bu âyetlerle, insan fiillerinin ahirette belli karşılıklarının olduğuna vurgu yapılmaktadır. Fecr sûresinde de Kureyşlilerin yapmış olduğu tamahkârlıklarına, varlıkta şükürsüzlük ve yoklukta nankörlük etmelerine, servetlerinin azalmasına, haram yemelerine, yetim malı yemelerine, mirasa el koymalarına ve kadınlara haklarını vermeme gibi özelliklerine vurgu yapılmıştır.

İki sûre çerçevesinde betimlenen zıt tipler, insanoğlunun sosyal hayatını düzene koyma açısından önemlidir. Bu olay örgüsü, iki sûre arasındaki münâsebâtı da ortaya koymaktadır. Bu anlatılan toplumsal konularla Allah, insanoğlunu uyarmaktadır. Nitekim insanların elde etmiş oldukları bunca mal, mülk ve servete karşılık malından fakirlere ve yoksullara vermemesi en üst düzeyden eleştirilmektedir. Fecr sûresinde Kureyş halkı nezdinde insanların tamamına yapılan bu uyarı, bir sonraki sûre olan Duhâ sûresinde direkt olarak Hz. Muhammed'in kendisine yapılmaktadır. Nitekim *“Seni yetim bulup da barındırmadı mı? Seni yolunu kaybetmiş olarak bulup da yola iletmedi mi? Seni ihtiyaç içinde bulup da zengin etmedi mi? Öyleyse sakın yetimi ezme! Sakın isteyenini azarlama.”*³²⁸ pasajında olduğu gibi bu âyetler, Hz. Nebi'ye bir hatırlatma içermektedir. Kısaca Fecr sûresindeki genel ifade, Duhâ sûresinde peygamberin şahsına indirgenmiş olmaktadır.

Sûrenin son pasajında *“Ey kemale ermiş insan! Sen ondan razı, oda senden razı olarak rabbine dön. Kullarım arasına katıl ve onlarla birlikte cennete gir.”*³²⁹ denilmektedir. Son pasajda yukarıdaki tüm pasajların ve anlatılanların aslında sonucu söylenmektedir. Kim olursan ol kemale ermek, salih işler yapmak, yoksulu doyurmak, yetimi yedirmek ve mirası hakkıyla paylaşmak, gerçek mümin olmakla mümkündür. Bunları yaptığın takdirde rabbinin cenneti sana sonuna kadar açıktır. Müşriklerin dünya

³²⁶ el-Fecr 89/15-16.

³²⁷ Câbirî, *Fehmü'l-Kur'ân*, 1/54.

³²⁸ ed-Duhâ 93/6-10.

³²⁹ el-Fecr 89/27-30.

hayatına dalmaları, öte dünyayı umursamamaları, nefs-i mutmainne ile vugulanmıştır. Bu nefis, tasavvuftaki veya açıklamalardaki gibi mümin bir nefis değildir. Aksine ağzına kadar dünyaya batmış nefistir. Yani buradaki dön emri aslında müşrikler üzerine yapılan bir uyarıdır. Mümine dön denilmez. Çünkü o zaten rabbine dönmüştür.³³⁰

2.2.10. Duhâ Sûresi

Bu aşamaya ve nüzûl sırasına göre onuncu, elimizdeki Kur'ân tertibine göre doksan üçüncü sûredir. Toplam on bir âyet ve iki pasajdan oluşmaktadır. Fecr sûresinden sonra, İnşirâh sûresinden önce, bi'setin ikinci yılında Mekke'de indirilmiştir. Adını “kuşluk vakti” anlamına gelen ve birinci âyette geçen duhâ kelimesinden almaktadır.

Bu sûrenin nüzûlü hakkında birçok rivayet bulunmaktadır. Bu rivayetlerin en meşhuru Esved b. Kays'tan nakledilen şu rivayettir. Hz. Nebî, rahatsızlanmıştı. Rahatsızlığından dolayı üç gün yatağından kalkamadı. Bir kadın yanına gelerek: “Ey Muhammed! Herhalde şeytanın seni terk etti. Zira görüyorum ki, iki üç gecedir o senin yanına uğramadı.” şeklinde alaycı ifadelerde bulunmuştur. Bu durum üzerine Allah *“Kuşluk vaktine ve sükûna erdiğinde geceye yemin ederim ki, rabbini seni bırakmadı ve sana darılmadı.”*³³¹ âyetlerini indirmiştir.³³² Taberî'de bu sûre hakkında şu ifadeler yer vermiştir. “Fecr sûresi inzâl olduktan sonra, bir süre vahiy kesilmiştir. Ancak bu zamanın ne kadar olduğu tartışma konusudur. Bu süre zarfında Resulullah Cebrail'le görüşmemiştir. Bu durumu dillerine dolayan müşrikler, Hz. Muhammed'e, herhalde rabbini sana darılmış ve seni terk etmiş demişlerdir. Bunun üzerine Allah, bu sûreyi indirerek peygamberin üzüntüsünü gidermiştir.”³³³

Bu rivayetler bizlere şunu kesin olarak göstermektedir ki, Fecr sûresinden sonra bir süre vahiy kesilmiştir. Bu sûrenin ne kadar olduğu tartışmalı olsa da genel kabul dört ile kırk gün arasında değişmektedir. Sûreye genel itibarıyla baktığımızda Allah, elçisini terk etmediğini bildirmiş ve ona bahşetmiş olduğu nimetleri hatırlatmıştır. Ayrıca, yetime ve yoksula yardım edilmesi gibi konularda da teşvik etmiştir. Sûrenin bu hususları da onun erken dönemde nâzil olduğunun göstergesi sayılmıştır. Ayrıca peygamberin çocukluk yıllarında geçirdiği ekonomik ve psikolojik durumlara da bu sûre özelinde değinilmiştir.³³⁴

³³⁰ Murat Sülün, *Nefs-i Mutma'inne Âyetine Yeni Bir Yaklaşım*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 50:1 (2009) 23-24.

³³¹ ed-Duhâ 93/1-2.

³³² Kesîr, *Hadislerle Kur'ân'ı Kerim Tefsiri*, 15/257.

³³³ Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, VII/538.

³³⁴ Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, 2805-2806.

Önce hidayete erdirerek sana iyilik yapan, sonra vahyi vererek şerefli kılan ve böylece seni meleklerin bile üst konumuna yücelten Rabb'in, yüceler yücesidir.³⁴¹ Duhâ sûresinin ikinci pasajı, önceki iki sûrede olduğu gibi toplumsal sorumluluk üzerinde durmuştur. Bu sorumluluk, önceki iki sûrede açıkça işlenen yetimlere, fakirlere ve zayıflara karşı iyi muamelede bulunma ve onlara yardım etme hususudur. Biliniyor ki Hz. Muhammed, yetim olarak büyümüştür. Doğmadan, altı ay önce babası Abdullah vefat etmiştir. Altı yaşında annesi Âmine vefat etmiştir. Annesinin ölümünden sonra bu yetim ve öksüz çocuk, dedesi tarafından korunmuştur. Fakat O, pek çok yetim gibi, hiçbir zaman ortalıkta ve sahipsiz bırakılmamıştır. Öncelikle dedesi Abdülmuttalip, torununu bağrına basmıştır. Sekiz yaşındayken dedesi de vefat edince, amcası Ebû Talip yeğenine sahip çıkmıştır. Amcası, vefat edinceye kadar yeğeninin üzerine kol kanat germiş ve onu koruma altına almıştır. Onun “Benim cesedimi çiğnemedikçe hiç kimse yeğenime bir fiske dahi vuramaz.” sözü çok meşhurdur. Resulullah'ın bu şekilde büyümesi, Yüce Allah'ın ileride peygamber olarak görevlendireceği kişi için böyle bir yetiştirme tarzını uygun görmüştür denilebilir.³⁴² Yüce Allah, hem olgusal olarak, hem de sosyolojik açıdan bu insanı risâlet için hazırladığı da söylenebilir. Yetimin korunması ve malına el sürülmemesi meselesi, Kur'ân'ın diğer sûrelerinde de çokça işlenmiştir.

Bu sûrelerin vermiş olduğu sosyal mesajlar, aslında kamu düzenini korumakta büyük fayda sağlayan düzenlemeleri içermektedir. Kur'ân'ın toplumsal düzen içerisinde fakirleri, yetimleri, garipleri ve muhtaçları düşünmesi, onun evrensel ilahi kitap olduğuna da delâlet etmektedir. Kur'ân, asla belli bir kesime hitap etmez, aksine insanların tümünü içine alacak şekilde geniş kitlelere hitap etmektedir. Bu sayede Kur'ân, bundan önceki sûrelerde olduğu gibi bu sûrede de evrensel bir kitap olduğunu kanıtlamaktadır.

2.2.11. İnşirâh Sûresi

Bu aşamaya ve nüzûl sırasına göre on birinci elimizdeki Kur'ân'a göre doksan dördüncü sıradadır. Toplam sekiz âyetten oluşmaktadır. Duhâ sûresinden sonra, Asr sûresinden önce, bi'setin ikinci yılında Mekke'de indirilmiştir. Adını “açılıp genişlemek” anlamına gelen ve birinci âyette geçen inşirâh kelimesinden almaktadır. Sûrede önceki sûrede olduğu gibi davetin psikolojisine açık bir vurgu yapılmaktadır.

Açılıp genişlemek ve huzura kavuşmak anlamlarına gelen inşirâh sözcüğü, Hz. Nebî'nin gönül rahatlığına erdiğine ve huzura kavuştuğuna işaret etmektedir. Sûrede darlık ve sıkıntıya düşen Hz. Resul'ün teskin edilmesi ve Allah'ın ona yardım etmesi

³⁴¹ Bîkâî, *Nazmü'd-Dürer*, 21/102.

³⁴² Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 74; Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi I*, 37-39.

konu edilmektedir. Yine sûrede, manevi olarak Allah tarafından, Hz. Muhmmmed'in kalbine inşirah genişliği verilmesinden ve üzerindeki yükünün hafifletildiğinden bahsedilmiştir. Yine O'nun adının yüceltildiği ve karşılaşılan her türlü zorluktan sonra bir kolaylığın bulunduğu gibi hususlara da sûre özelinde değinilmiştir.³⁴³ Sûrenin özelde Hz. Elçi'ye hitap ettiği açıktır. Ancak genel durum, Hz. Nebî'nin şahsında tüm müslümanlara yapılmaktadır.

Önceki sûrenin "*Rabbinin nimetini an...*"³⁴⁴ şeklindeki son âyetiyle İnşirâh sûresi ilk âyeti arasındaki uyum, iki sûrenin bir bütün olarak değerlendirilmesine olanak tanımıştır. Bu durum, iki sûre arasındaki konu birliğinden dolayı da ortaya çıkmaktadır. Bazı sahabiler, bu ifadeler doğrultusunda sûreyi, Duhâ sûresinin bir devamı olarak görmüştür. Nitekim Duhâ sûresinin sonunda "*Rabb'inin nimetini an...*" âyetinden sonra İnşirâh sûresinde bu nimetin neler olduğu detaylandırılmış ve nimetle kastedilenin neler olduğu açıklanmıştır.³⁴⁵ Nimetin anılması âyetinden sonra, rabbinin kendisine nimetleri açıklaması, iki sûrenin bir bütün olduğunu göstermektedir. Göğsünün ferahlatılması, yükünün sırtından indirilmesi, adının yüceltilmesi ve karşılaştığı bunca zorluğa rağmen görevine devam etmesi, rabbinin ona bahsettiği nimetler olarak sıralanabilir.

Bu sûre ve bundan önceki sûre olan Duhâ sûresinin toplamı Allah'ın, Resul'üne bahsetmiş olduğu nimetleri sıralamaktadır. Seni bütün mahlûkattan, diğer yaratılmışlardan üstün kılarak sana doğruluk, eminlik, itidal, görgü ve paklık gibi vasıflar verilmesi bu nimetlerdendir. Nübüvvetten önce el-emin olan şanını, daha sonra nübüvvetle, sonra peygamberlikle, sonra hicretle taçlandırılması da Allah'ın elçisine bahsettiği nimetlerdir. Ayrıca tevhit, iman, ezan, kamet ve teşehhüt gibi hususlarda Allah'ın ismiyle birlikte Hz. Muhammed'in adının da yüceltilmesi bu nimetlerin en üstün noktaya ulaştığının göstergesidir.³⁴⁶ Resulullah'a bahşedilen bunca nimet, Duhâ ve İnşirâh sûresi arasındaki münâsebâtı ortaya koymaktadır. Bahşedilen bu nimetler Kur'ân'ın birçok âyetinde de ifade edilmektedir. Nitekim "*Kim Allah'a ve peygambere itaat ederse...*"³⁴⁷ ve "*Allah'a da itaat edin Resul'üne de itaat edin...*"³⁴⁸ âyetlerinde bu husus ifade edilmektedir.

Sûrenin "*Şüphesiz, güçlkle beraber bir kolaylık vardır. Gerçekten güçlkle beraber bir kolaylık vardır.*"³⁴⁹ âyetinin birbirini tekrarlaması, Allah'ın vaadinin doğruluğunu ve yetkinliğini göstermesi açısından önemlidir. Böylece, önceki ifadenin

³⁴³ Demirci, *Kur'ân Tefsirinde Farklı Yorumlar*, 3/584.

³⁴⁴ ed-Duhâ 93/11.

³⁴⁵ Bikâî, *Nazmü'd-Dürer*, 21/115.

³⁴⁶ Bikâî, *Nazmü'd-Dürer*, 22/119-120.

³⁴⁷ en-Nisâ 4/13.

³⁴⁸ el-Mâide 5/92.

³⁴⁹ el-İnşirah 94/5-6.

sonraki ifadeyi pekiştirmesi sağlanmaktadır. Nitekim bu durum Kur’ân’ın bir diğer sûresi olan Mürselât sûresinde kendisini göstermiştir. Sûrede, on kez tekrarlanan “*O gün yalanlayanların vay haline!*”³⁵⁰ âyetleri de bu kabilden bir pekiştirme içermektedir. Burada ki amaç, ilk söylenen cümleyi zihinlere ve kalplere tam anlamıyla yerleştirmektir. Yine bu âyetlerde münâsebât açısından uygun düşen, iki kolaylık durumunun ifade edildiği söylenebilir. Bu kolaylık durumuyla dünya hayatının çeşitli dönemlerinde kazanılan zaferler ya da ahirette karşılaşılabilecek kolaylıklar olduğu kaynaklarda aktarılmaktadır. Nitekim “*De ki! (ey münâfıklar) siz bizim için bekleye bekleye o iki güzelden (şehitlik ya da zafer) birini bekliyorsunuz.*”³⁵¹ âyetinde ifade edilen Allah’ın insanoğluna bahşettiği kolaylıktır.³⁵²

Sûrede, “*Belini çatırdatan o ağır yükünü sırtından indirmedik mi?*”³⁵³ âyeti bu sûrenin özel statüdeki en dikkat çekici konusunu oluşturmaktadır. Bu husus bizlere Duhâ sûresinde söz konusu edildiği üzere, Hz. Muhammed’in peygamberlik öncesi yıllarda toplumda yaşadıklarından ötürü üzerinde hissettiği manevi ağırlıktır. Hidayet öncesi yaşamış olduğu bilgisizlik, hikmetsizlik, çözümsüzlük halleri ve bunlardan dolayı yaşadığı sıkıntılardır. Elçilik görevini tebliğe başladığı andan itibaren ona karşı çıkanların tahammül edilemez boyutlara vardırılan hareketleri, baskıları ve engelleyici tavırları da bu sıkıntılardan bazılarıdır.³⁵⁴ Bu özellik iki sûrenin bir bütün olduğunu ve birbirini tamamladığını göstermektedir. Böylece, Mekke döneminin birinci evresinde inen birinci aşama sûreleri tamamlanmıştır. Bu sûrelerde hem iç bütünlükleri, başları ve sonları, ayrıca öncesi ve sonrasıyla olan münâsebâtları tesbit edilmiştir. Bunlar bazen net olarak görülüp gösterilebilirken, bazen net olarak görülmeyip çıkarımlar neticesinde gösterilmiştir.

2.3. Birinci Evre İkinci Aşama Sûreleri (Asr ile Nâs)

13 yıl sürecek olan Mekke döneminin ilk evresinin ikinci aşamasını kapsayan zaman dilimidir. Bu bölümde birinci evrede inen ikinci aşama sûreleri olan *Asr*, *Âdiyât*, *Kevser*, *Tekâsür*, *Maûn*, *Kâfirûn*, *Fîl*, *Felak* ve *Nâs*, sûreleri münâsebât türleri bağlamında incelenecektir. Bu dönemde şiddet ve baskılar fiziksel boyut kazanmıştır. Ancak artan şiddet ve baskılara rağmen İslam’a girenlerin sayısında artışlar yaşanmıştır. Bu artışlar, müşriklerin iyice sinirlenmesine şiddetin dozunu günden güne

³⁵⁰ el-Mürselât 77/19.

³⁵¹ et-Tevbe 9/52.

³⁵² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1347-1348.

³⁵³ el-İnşirah 94/2-3.

³⁵⁴ Duman, *Beyânu'l-Hak*, 1/99; Kesîr, *Hadislerle Kur’ân’ı Kerim Tefsiri*, 15/264-265.

artırlamalarına neden olmuştur. Bu aşama, nübüvevetin 2 ve 3'üncü yıllarına tekabül eden aşamadır.³⁵⁵

2.3.1. Asr Sûresi

Bu aşamanın birinci sûresi, nüzûl sırasına göre on ikinci sûre, mevcut Kur'ân'a göre yüz üçüncü sûredir. Toplam üç âyetten oluşmaktadır. İnşirâh sûresinden sonra, Âdiyât sûresinden önce, bi'setin ikinci yılında Mekke'de indirilmiştir. Adını “zaman ve çağ” anlamına da gelen ve birinci âyette geçen asr kelimesinden almaktadır.

Sûrede, insanın salih amel işlemek ve iman etmek gibi temel vazifelerinin yanında hakkı ve sabrı tavsiye etmekten başka kurtuluş yolunun olmadığı net bir dille vurgulamaktadır.³⁵⁶ Üslûp olarak bu sûrenin ilk inen sûrelerden olduğu göze çarpmaktadır. Cumhur-i müfessirin dışında kalan Katâde ve Mukâtıl gibilere göre ise Medine'de nâzil olmuştur.³⁵⁷ Asr sûresi önceki iki sûreden farklı olarak bireysel olarak insanın ahiretini kuracak temel inanç ve davranış esaslarını özetlemektedir. Önceki Duhâ ve İnşirâh sûrelerinde Allah, gecenin sessizliğinin, vuzmetin ve karanlığın bitiş anı olan kuşluk vaktine yemin etmiştir. Daha sonra elçisine verdiği nimetleri hatırlatmıştır. Bunları ifade ederken her zorluktan sonra bir kolaylık geleceğine de işaret etmiştir.³⁵⁸

Asr sûresinde iman edip ve salih amel işleyenlerin özelliklerinden birkaç tanesi Duhâ ve İnşirâh sûrelerin de zikredilmiştir. Ziyanda olanların özelliklerinden ise Fecr sûresi başta olmak üzere önceki sûrelerde söz edilmiştir. “*Yetimi incitmeyen, isteyeniyi azarlamayan, Allah'ın lütfettiği nimete karşı onu anan kimseler...*”³⁵⁹ âyetlerinde ifade edildiği gibi bu kimseler, Asr sûresinde belirtilen salih amel işleyen kimselerin özelliklerindendir. Bunları yaparken mutlaka zorluklarla karşılaşılacak olması da “*Hiç şüphesiz her güçlülükte birlikte bir kolaylık vardır. Evet, her güçlülükte birlikte bir kolaylık vardır.*”³⁶⁰ âyetleriyle de, insanoğluna güç ve destek verilmektedir.

Sûreye “*Asra yemin olsun ki...*”³⁶¹ sözüyle başlanılmıştır. Allah, bu sûreye tıpkı bundan önceki Duhâ, İnşirâh, Fecr ve Leyl sûrelerinde olduğu gibi yeminle başlamakta ve O, asra, zamana ve çağa yahut tek tek insanın sermayesine yemin etmektedir. Yüce Allah, böyle kıymetli bir gerçeklik ve imkân üzerine yemin ederek zamanın önemine dikkat çekmektedir. Bundan önceki sûrelerde gündüzün veya gecenin değişik

³⁵⁵ Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/301-303.

³⁵⁶ Zeki Keskin, *Edebi ve İctimâî Açından Asr Sûresi*, (Bursa: Emin Yayınları, 2018), 55-64.

³⁵⁷ Derveze, *et-Teşîru'l-Hadis*, 2857.

³⁵⁸ Câbirî, *Fehmü'l-Kur'ân*, 1/63.

³⁵⁹ ed-Duhâ 93/9-11.

³⁶⁰ el-İnşirâh 94/5-6.

³⁶¹ el-Asr 103/1-3.

vakitlerine, farklı sûrelerde yemin edilmiştir. Burada ise tümel olarak zamana yemin edilerek diğerlerinde ayrılmaktadır. Onu iyi değerlendirmeyen insanın sonunun, âyetteki deyimiyle hüsrân ve ziyan olacağı ifade edilmiştir. Burada ziyan ile ahiret azabının kastedilmiş olması muhtemeldir. Çünkü önceki sûre olan Fecr’de ahirette insanlar, “*Ah keşke bende şu gerçek hayatım için salih işler yapıp gönderseydim. İşte Oğün Allah’ın ona edeceği azabı hiç kimse edemez. Allah’ın ona vuracağı bağı hiç kimse ona vuramaz.*”³⁶² âyetleriyle Asr sûresinde, zamanı iyi değerlendirmeyen ve salih iş yapmayan insanın azaba uğrayacağı bildirilmektedir.

Bu açıdan sadece mekkî sûrelerde değil, medenî sûrelerin birçoğunda Asr sûresiyle münâsebât ilişkisi söz konusudur. Nitekim “*namazlara ve orta namaza devan edin...*”³⁶³ âyetinde asr ikinci namazı olarak tefsir edilmiştir. İmam Şafii, bu sûre hakkında “Asr sûresi öyle bir sûredir ki Kur’ân’da başka bir âyet nazil olmasaydı, şu pek kısa sûre bile insanlara yeterdi.”³⁶⁴ demiştir. O’nun Asr sûresi hakkındaki bu sözü, sûrenin nasıl kapsayıcı olduğunu, geçmiş ve gelecek âyetlerle olan münâsebâtını ortaya koymaktadır. Görüldüğü gibi Asr sûresi en kısa sûrelerden biri olmakla birlikte, Kur’ân’daki bütün dini ve ahlaki yükümlülüklerin ve öğütlerin özü sayılmaya değer bir anlam zenginliğine sahiptir.

Kur’ân’ın, en kısa ama manası bakımından en derin sûrelerinden birisi olan Âsr sûresi, birçok yazar tarafından da şiirlere konu edilmiştir. Bu bağlamda sûrenin kapsayıcılığını göstermesi açısından en bilinen örnek, Mehmet Âkif ERSOY’un (ö. 1936) Âsr sûresi hakkındaki şiiridir.

Hâlik’ın nâ-mütenâhî adı var, en başı: Hak.
Ne büyük şey kul için hakkın elinden tutmak!
Hani, Ashâb-ı Kirâm, ayrılalım, derlerken,
Mutlaka Sûres-i ve’l-Asr’ı okurmuş, bu neden?
Çünkü meknûn o büyük sûrede esrâr-ı felâh;
Başta îmân-ı hakîkî geliyor, sonra salâh,
Sonra hak, sonra sebat. İşte kuzum, insanlık.
Dördü birleşti mi yoktur sana hüsrân artık.
Müslüman hakka zâhir olmaya her an mecbur,
Sarsılır varlığı, göstermeye başlarsa fütür.
Hele zulmun galeyânında bu mecburiyyet,

³⁶² el-Fecr 89/24-26.

³⁶³ el-Bakara 2/238.

³⁶⁴ Bîkâî, *Nazmü’l-Dürer*, 22/234.

Daha şiddetli olur başkalarından elbet.³⁶⁵

Burada Kur'ân şâiri Âkif, manzum olarak Âsr sûresinin güzel bir tefsirini ortaya koymuştur. Bu vesileyle sûrenin anlam ve mesajına temas etmiş ve Kur'ân'ın diğer bölümleriyle olan münâsebâtına da değinmiştir. Çünkü sûrede özetlenen dört haslet; âsra yemin edilmesi, insanın ziyanda olması, iman edenlerin ve hayırlı işler yapanların, hakkı ve sabrı tavsiye edenlerin kurtulacak olması, Kur'ân'ın değişik sûrelerindeki, değişik âyetlerinde işlendiği görülmektedir. Hatta Kur'ân'ın temel konularının bu dört haslet etrafında oluştuğu da düşünülebilir.³⁶⁶ Böylece Âsr sûresi hem yeminler aracılığıyla, hem de içerdiği konular bağlamında, Kur'ân'ın birçok sûresi ve âyetiyle yakından irtibatlı olduğu ortaya çıkmaktadır.

2.3.2. Âdiyât Sûresi

Bu aşamanın ikinci sûresi, nüzûl sırasına göre on üçüncü sûre, elimizde bulunan Kur'ân'a göre yüzüncü sûredir. Toplam on bir âyetten oluşmaktadır. Asr sûresinden sonra, Kevser sûresinden önce, bi'setin üçüncü yılında Mekke'de indirilmiştir. Adını “koşan atlar” anlamına da gelen ve birinci âyette geçen âdiyât kelimesinden almaktadır. Bir bakıma bu atlara, nefislerin istekleri peşinde koşturan adiler de denilmektedir.

Sûrede, ses çıkararak koşanlar, kıvılcım çıkaranlar, tozkoparanlar ve sabahın erkeninde akın edenlerden bahsedilmekte ve bu hususlara yemin edilerek sûreye giriş yapılmaktadır.³⁶⁷ Ayrıca insanın nankörlüğü, mal ve mülk biriktirme hırsı yine bu sûrede kınanmıştır. Bütün bu yapılanların hesabı kalplerdekilerin dışarı saçıldığı ve sırların ortaya çıktığı gün sahipleri tarafından Allah'a verilecektir. O gün âlemlerin rabbi olan Allah onları bunlardan tek tek haberdar edecektir.³⁶⁸ Yani hiçbir şekilde yaptıkları yanlarına kâr kalmayacaktır.

İnsanlara hizmeti açısından atlar, tarih boyunca hep mübarek hayvan olmuştur. Özellikle savaş ve ulaşım için kullanılan atlar, insana hizmetleri ve faydaları açısından yemine değer görülmüştür. Günümüz teknolojisinin olmadığı zamanlarda atlar en önemli savunma ve saldırı araçlarından biridir.³⁶⁹ Fakat bu atları, şeytani arzular ve nefsin emelleri peşinde koşturanların, hesaplarının görüleceği beyan edilmiştir. Âdiyât sûresinin atlar hakkındaki bu ifadeleri “Onlara karşı gücünüzün yettiği kadar savaş

³⁶⁵ Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat*, neşr. M. Ertuğrul Düzdağ, (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 379 akt. Mustafa Kayhan, *Mehmet Âkif'in Eserlerinde Kur'ân ve Tefsir*, (Gümüşhane: Üniversite Yayınları, 2022), 193-194.

³⁶⁶ Kayhan, *Mehmet Âkif'in Eserlerinde Kur'ân ve Tefsir*, 193.

³⁶⁷ Demirci, *Kur'ân Tefsirinde Farklı Yorumlar*, 3/615.

³⁶⁸ Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, 2847.

³⁶⁹ Duman, *Beyânu'l-Hak*, 1/106.

*atları hazırlayın...*³⁷⁰ âyetinde belirtilmekte ve sûreler arası münâsebâtı ortaya çıkarmaktadır. Atlar üzerine yapılan bu yeminle birlikte sûrenin ana konusunu insanın nankörlüğü oluşturmaktadır. İnsanın nankörlüğünün birçok sebep ve nedeni mevcuttur. Âdiyât sûresinde bu neden insanda bulunan mal ve mülk kazanma hırsı olarak işaretlenmiştir. Sûredeki münâsebât ilişkisi de insanın nankörlüğü üzerinden ortaya konulmaktadır.

Kur'ân'ın birçok yerinde insanın nankör oluşunun çeşitli varyantlarından bahsedilmiştir. Mesela *“O, size hayat veren sonra sizi öldürecek, sonra da diriltecek olandır. Şüphesiz insan çok nankördür.”*³⁷¹ âyetinde yeniden dirilişi inkâr etmesi bu kenûdlüğünün bir versiyonudur. Yine *“Yemin olsun biz bunu insanlar arasında düşünüp ibret alsınlar diye tekrar tekrar açıkladık. Fakat insanların çoğu nankörlükte direttiler.”*³⁷² âyetinde ibret almaması ve düşünme yetisini kullanmaması bir başka çeşididir. Son olarak *“Şüphesiz biz onu yola koyduk. O bu yolu ya şükrederek ya da nankörlük ederek kat eder...”*³⁷³ âyetinde yolun tercihinde yanlış seçimi de bir başka nankörlük çeşididir. Kur'ân'da bulunan insanın bütün bu kenûd tutumları Kur'ân'ın tümüyle ilgili münâsebâta işaret etmektedir. Ayrıca insanın Rabbi'ne olan isyanını da göstermektedir. Girizgâhı yemin olan önemli konu, ziyanda/hüsranda olan insan tipinin karakteristiğidir. Bundan önce inen Asr sûresinde insana, dünya ve ahiret mutluluğunu kazandıran hasletlerden söz edilmiştir. Bu sûredeyse dünya ve ahiret hayatını insana zindan eden, hatta insanı Allah'a kafa tutma bedbahtlığına vardıran, aşırı mal sevgisinden ve onun en belirgin sonucu olan nankörlükten söz edilmektedir.³⁷⁴

Sûrenin önceki sûrelerle olan belirgin bir münâsebâtı da şudur. Yüce Allah, burada genel olarak tüm insanlara fakat özelde Kureyşliler'e seslenmektedir. Yolculuk, savaş ve ticaret aracı olarak bahşetmiş olduğu atlara yemin etmekte ve onların bu nimete nankörlük ettiklerini, malı ve mülkü ölümüne sevdikleri belirtilmektedir. Onların sergilemiş oldukları bu tavır ve davranış, nankörlüklerini açıkça ortaya koymaktadır. Bu çerçevede şu soru kendini doğal olarak ortaya atmaktadır. Bu nankör insan, kıyamet günü geldiğinde ve bütün insanlar Allah'ın huzurunda hesaba çekilmek üzere toplandıklarında, yaptığı gizli ve açık bütün davranışlarının açığa çıkacağını hiç hesaba katmaz mı?³⁷⁵ Kureyşlilerin içine düştüğü bu bedbahtlık ve isyan durumu, Allah

³⁷⁰ el-Enfâl 8/60.

³⁷¹ el-Hac 22/66.

³⁷² el-Furkân 55/50.

³⁷³ el-İnsân 76/3.

³⁷⁴ Duman, *Beyânu'l-Hak*, 1/106.

³⁷⁵ Câbirî, *Fehmü'l-Kur'ân*, 1/68.

tarafından bilinmektedir. Onların bu tutumlarını devam ettirmedeki inatları onların ahiretteki durumlarının hiç de iyi olmayacağına işaret etmektedir.

Âdiyât sûresi ve Asr sûresi arasındaki münâsebât yemin ve insanın nankörlüğüne yapılan vurguda ortaya çıkmaktadır. Nitekim sûreye yeminle başlanılıp sonrasında insanın nankörlüğüne vurgu yapılmıştır. Bu noktada sûre önceki Asr sûresiyle yakından ilişkilidir. Asr sûresinde de asra yemin edilmiş ve insanın ziyanda olduğunun belirtilmiştir. Bu açıdan iki sûre arasındaki münâsebâtı belirgin şekilde oraya koymaktadır. Sûredeki “*İnsan Rabbi’ne karşı çok nankördür.*”³⁷⁶ ifadesi, belli şahsa inmiş gibi görünse de onun nezdinde tüm insanlığa yapılmış bir uyarıdır. Nitekim bir sonraki sûre olan Kevser sûresinde Hz. Resul’e ebter diyen Âs b. Vâil bu özellikleri taşıyanlardan birisi olarak anlatılmaktadır. Ayrıca sûrenin iç bütünlüğünde insanın nimetlere karşı nankörlüğü tesbit edilmiştir. Bunun en büyük kanıtı olarak da atları nefsâni emelleri üzerinden haksızlık ve zulüm için koşturmaları kınanmaktadır.

2.3.3. Kevser Sûresi

Bu aşamanın üçüncü sûresi, nüzûl sırasına göre on dördüncü sûre, elimizde bulunan Kur’ân’a göre yüz sekizinci sûredir. Toplam üç âyetten oluşmaktadır. Âdiyât sûresinden, sonra Tekâsür sûresinden önce, bi’setin ikinci veya üçüncü yılında Mekke’de indirilmiştir. Adını “bitip tükenmeyen hayır ve nimet” anlamına da gelen ve birinci âyette geçen kevser kelimesinden almaktadır. Önceki sûrede tüm insanlığa verilen nimetler konu edilmişken bu sûrede Hz. Muhammed’e ve ona inananlara bahşedilenler öne çıkarılmaktadır.

Hz. Nebi’nin oğlu Kasım vefat ettiğinde Âs b Vâil Hz. Nebi’nin ebter olduğunu yani onun soyu sopunun kesik olduğunu dile getirmiştir. Öldüğünde soyunu devam ettirecek oğlu kalmadığını alaycı bir tavır ve irdeleyici sözleriyle söylemiş, Hz. Nebi’yi kabilesinden dışlamaya çalışmıştır. Bu sûre, hem Resulullah’ı teselli etmek hem de çocukları arasında oğlan ve kız ayrımı yapan bedbahtların suratlarına bir tokat olarak indirilmiştir. Sûrede erkek çocuğu ile övünme, şöhrat ve üstünlüğü dünya malında görme, kabile ve akraba çokluğuyla böbürlenme gibi özelliklerin yalnızca inançsız kimselerin özellikleri olduğu anlatılmıştır. Bu anlayışa göre, insanın dünyadaki tek ve yegâne amacı soyunu devam ettirecek erkek çocuk edinmek ve şanını yüceltmek için mal ve mülk peşinde koşmaktır.³⁷⁷ İşte bu zihniyetin Hz. Muhammed’e yaptığı ithamları karşısında Allah, bu sûrede elçisini teskin etmiş ve ona kin besleyenleri kınamıştır. Ona

³⁷⁶ el-Âdiyât 100/6.

³⁷⁷ Duman, *Beyânu’l-Hak*,1/109.

Kevser'i vermiş, namaz kılmasını ve kurban takdim etmesini emretmiştir.³⁷⁸ Resulullah'a karşı bu zorbalığı takınanlar ona ebter gibi lakaplar takanlar nezdinde bütün insanlığa uyarı yapılmıştır. Her insanın imtihanı farklı olduğundan Allah'ın kime neyi bahşedip etmeyeceği, asla alay konusu edilmemelidir.

Sûrenin "*Oysa ki biz sana Kevser'i verdik.*"³⁷⁹ âyetinde Kevser'in ne olduğu hususunda bir takım yorumlar yapılmıştır. Lafız olarak "pek çok şey" anlamına gelen kevser, terim olarak ise hayrı çok olan ve içinde çokça hayır barındıran şey olarak anlamlandırılmıştır.³⁸⁰ Ayrıca kevserin cennette bir nehir olduğu da söylenmiştir. Rivayete göre Hz. Peygamber bu sûre kendisine indirildiğinde onu okumuş ve şöyle demiştir. "Kevser nedir bilir misiniz? O, cennette bir nehirdir. Rabbim onu bana vaat etmiştir. Onda pek çok hayır vardır."³⁸¹

Kevser'in ne olduğu tartışma konusu olsa da, şu husus kesindir. Kevser, Allah'ın Hz. Muhammed'e bahşettiği hayırlardan sadece birisidir. Nitekim Allah, elçisine Kevser gibi birçok nimet bahşetmiştir. "*Yedi âyetin ve Kur'ân'ın verilmesi...*"³⁸², "*Allah'ın koruması altında olması...*"³⁸³, "*Nebilerin sonuncusu olarak seçilmesi...*"³⁸⁴ "*Şanının yüceltilmesi...*"³⁸⁵ ve "*Kendisine fetihlerin bahşedilmiş olması...*"³⁸⁶ bunlardan addedilmiştir. Allah'ın elçisine bahşettiği nimetlerin en önemlileri olarak bunlar zikredilmektedir. Bunların yanında Hz. Muhammed'e verilen daha pek çok hayır ve nimetten söz etmek mümkündür. Bu durumda münâsebât açısından kevserin verilmesiyle ilgili âyette yorum şöyle olmalıdır. Sana hem bu dünyanı hem de ahiretini tamamlayacak nice hayırlar verilmiştir. Bu nedenle şükür namazı kılman ve şükür kurbanını kesmen emredilmiştir.

Sûrenin "*Hiç şüphelen olmasın ki asıl sana dil uzatanların soyu kesiktir.*"³⁸⁷ âyeti İbn Abbas ve diğer bazı sahabeler tarafından şöyle tefsir edilmiştir. "...O, dilediğine kız evlat verir..."³⁸⁸ âyetiyle sadece kız evlatları olan Lut Peygamber kastedilmiştir. "...ya da dilediğine erkek evlatlar bahşeder."³⁸⁹ âyetiyle de İbrahim peygamber kastedilmiştir.

³⁷⁸ Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, 2879-2880.

³⁷⁹ el-Kevser 108/1.

³⁸⁰ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 6/1436.

³⁸¹ Mustafa Ertürk, "*Havz-ı Kevser*", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/546-459.

³⁸² el-Hicr 15/87.

³⁸³ el-Mâide 5/67.

³⁸⁴ el-Ahzâb 33/40.

³⁸⁵ el-İnşirâh 94/4.

³⁸⁶ el-Fetih 48/1.

³⁸⁷ el-Kevser 108/3.

³⁸⁸ eş-Şûrâ 42/49.

³⁸⁹ eş-Şûrâ 42/49.

“...ya da dilediğine erkeği ve dişiye birlikte verir...”³⁹⁰ âyetiyle Hz. Muhammed vurgulanmıştır. “...ya da dilediğini kısır bırakır...”³⁹¹ âyetiyle de Yahya ve İsa peygamberlere işaret edilmiştir. Şu husus kesindir ki, tarihin hemen her döneminde kız, erkek ya da çocuksuz olarak elçiler gelmiştir. Hz. Resul’e ebter diyen İbn Vâil ve onun gibilerin akıbetleri ise bu sûrenin açıklayıcısı konumunda olan Tekâsür sûresinde belirtilmiştir. Şüphesiz ki evlat sahibi olma ya da olmama, Yüce Allah’ın insanlara bir imtihanıdır. İnsana düşen sabretmesi ve yalnızca adını anarak ondan hayırlısını Allah’tan istemesidir.

2.3.4. Tekâsür Sûresi

Bu aşamanın dördüncü sûresi, nüzûl sırasına göre on beşinci sûre, elimizdeki Kur’ân’a göre yüz ikinci sûredir. Toplam sekiz âyetten oluşmaktadır. Kevser sûresinden sonra, Mâun sûresinden önce, bi’setin üçüncü yılında Mekke’de indirilmiştir. Adını “çoklukla övünme” anlamına da gelen ve birinci âyette geçen tekâsür kelimesinden almaktadır.

Müfessirlerin naklettiğine göre bu sûrenin nüzûl sebebi hakkında şöyle bir rivayetten bahsedilmektedir. Ben-i Abdümenaf ve Ben-i Sehm kabileleri rekabet etmektedir. Birbirlerine karşı sayı çokluğu ve ileri gelen kişilerin fazlalığıyla övünmektedir. Derken yapılan sayımın sonunda Ben-i Abdümenafın sayısı, Ben-i Sehm’den fazla çıkmıştı. Bunun üzerine ölümlerin de hesaba katılması istenmiş ve kabirdeki mezarları bile talan etmişlerdir. Bunun sonunda ise ben-i sehm üç kişi fazla çıkmıştır. Çünkü cahiliye döneminin geçmiş devirlerinde onların sayısının fazlalığı tespit edilmiştir.³⁹² Allah, bu sûreyi indirerek onların bu tutumun İslam’da yeri olmadığını belirtmiştir. Bunun yanında sayı çokluğu, mal fazlalığı ve mülk genişliğiyle övünmek nefsanî istekleriyse kınamıştır. Sûrenin Önceki sûrelerle olan münâsebâtı mal sevgisi noktasında görülmektedir. Malı sevme Âdiyat sûresinde, miras malını yemek ise Fecr sûresinde karşımıza çıkmaktadır. Bu durum sûreler arası münâsebâtı ortaya koymaktadır.

Burada Allah’ın elçisini yalanlayan ve ona mecnun, şair ve kâhin gibi lakaplar takan kimselerden bahsedilmektedir. Bunlar aynı zamanda, uyarılara kulak asmadan, iman edenleri aşağılayan, bir kısmına ağır işkenceler yapanlardır. Bu kişilerin Utbe, Âs, Ebû Leheb ve Ebû Cehil gibi kimseler oldukları rivayetlerde belirtilmektedir. Kureyş’in azgın önderleri olarak bilinen bu gruplar hayırda, iyilikte ve insani konularda değil de nüfus ve mal bakımından çoklukta birbirleriyle yarışa girmektedirler. Bunların bütün

³⁹⁰ eş-Şûrâ 42/50.

³⁹¹ eş-Şûrâ 42/50.

³⁹² Derveze, *et-Tefsiru’l-Hadis*, 2854-2855.

arzuları mal biriktirmek, yaptıkları ve yığdıklarıyla övünmektir. Onların en büyük hedefi o çağda geçerli nesne olan mal, oğul ve kabile gücüyle başkalarına karşı üstünlük sağlamaktır. Öyle ki bazıları, hangisinin daha çok olduğunu tespit için hayattaki kabile fertlerini tekrar tekrar saymıştır. Arzu ettikleri sonuca ulaşamayınca da ölümlerini saymak için mezarlığa koşmuşlardır. Böylece onlar, çoklukta birbirleriyle yarış gafletine dalmış beyinsizler olarak betimlenmiştir.³⁹³

Kevser sûresinde soydan evlattan bahsedilirken, Tekâsür sûresinde ise bunların çokluğuyla övünmek öne çıkarılmaktadır. Bu tipler yalnızca Resulullah'ı önemsememekte, aksine kendi aralarında da evlat sayısını yarıştırmaya girerek kendi gündemlerini topluma dayatmaktadırlar. Nitekim açıkça görüldüğü üzere bu sûrenin ana teması, ahireti vurgulamak ve nübüvveti anlamaktır. Yani sûreyi şu ifadelerle açmak yerinde olacaktır. Bu gibi şeylere dalarak ahiretinize de kendinizi de yazık ediyorsunuz. Bunlar, sizin dünyadaki makamınızı artırmayacağı gibi ahiretinizi unutmanıza ve akıbetinizin cehenneme varmasıyla sonuçlanacaktır.³⁹⁴ Bu aşamadaki sûrelerin hemen hepsinde ana konu ahiret ve nübüvvet üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bazen iki konu aynı sûrede, bazen de ayrı ayrı sûrelerde anlatılmaktadır. Bu bize, bu dönem sûrelerindeki konu bazlı münâsebâtı göstermeyi sağlamaktadır.

Sûrede *“Hayır ileride bileceksiniz. Hayır, ileride kesin bir bilgi ile bileceksiniz.”*³⁹⁵ âyetlerinde geçen لا lafzında bir tersleme ve ikaz anlamı vardır. Bu uyarı Nebi'nin açıkladığı din ve dünya gerçeğini bildiği halde umursamayanlara ve dünyayı yegâne amaç olarak görenlere yapılmaktadır. *“ileride bileceksiniz...”* ifadesi bu ihmal ve gafletin sonucuyla karşılaşılacağına dair bir tembihdir. Bu ikaz sûre de tekrarlanarak pekiştirme sağlanmıştır. Bu durum önceki sûrede, *“Şüphesiz ki her güçlülükte birlikte bir kolaylık vardır. Evet, her güçlülüğün yanında bir kolaylık vardır.”*³⁹⁶ âyetinde yapılan pekiştirmeyle aynı özelliği barındırmaktadır.³⁹⁷

Kur'ân bu uyarı ve pekiştirmeleri müslümanların dikkatini çekmek ve ileride karşılaşacakları durumları onlara açıkça bildirmek için zaman zaman kullanmaktadır. Sûrenin son kısmında ise tehditin yoğunlaştığı görülmektedir. Çünkü ثم edatıyla atıf yapılarak diğer cümleye geçilmektedir. *“Onu bizzat göreceksiniz.”*³⁹⁸ denilerek, uyarıldığınız o cehennem ve dehşetli günle karşılaşacaksınız. Sonra size verilen

³⁹³ Duman, *Beyânu'l-Hak*, 1/13.

³⁹⁴ Câbirî, *Fehmü'l Kur'ân*, 1/75-76.

³⁹⁵ et-Tekâsür 102/3-4.

³⁹⁶ el-İnşirâh 94/5-6.

³⁹⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1401-1402.

³⁹⁸ et-Tekâsür 102/6.

nimetlerden sorguya çekileceksiniz.³⁹⁹ Çünkü Allah'ın bahşetti nimetler, insanı cennet ve cehenneme götürme sebebidir. Bu sûrenin bitiş cümlesinde geçen ve sorguya çekilme nedeni olan bu nimetler, dinden ve dini sorumluluklardan alıkoyan şeyler olduğu belirtilmektedir. Bu nimetlerin insanı cehenneme götürme nedeniyse bir sonraki nâzil olan Maûn sûresinde açıklanmıştır. Bu husus iki sûrenin sonu ve başı arasında varolan münâsebâtı göstermesi bakımından önemlidir.

2.3.5. Maûn Sûresi

Bu aşamanın beşinci sûresi, nüzûl sırasına göre on altıncı sûre, mevcut Mushaf'a göre yüz yedinci sûredir. Toplam yedi âyetten oluşmaktadır. Tekâsür sûresinden sonra, Kâfirûn sûresinden önce, bi'setin ikinci yılında Mekke'de indirilmiştir. Adını “en küçük iyilik ve hayır” anlamına da gelen ve son âyette geçen maûn sözcüğünden almaktadır. Dini yalanlama, yetimi doyurma gibi dinsel ve sosyal konuları açıklamaktadır. Bunlar sûrenin baş-son, önceki-sonraki, sûrelerle münâsebâtında belirleyici olmaktadır.

Sûre, iki tip insanı konu edinmektedir. Birincisi, din gününü inkâr etmektedir. İkincisi, İslam'a göre ibadet etmeyen, müşriklikten gelen ve ibadet olarak yapılan ama ibadet olmayan sâlatı el çırparak ve ıslık çalarak yapmaktır.⁴⁰⁰ Ayrıca, ahireti inkâr eden, yoksula yardım etmeyen, yetimi itip kakan ve müşrik namazı kılarak ibadet ettiğini sanan bu gibi kimseler sûrede net bir dille kınanmıştır.⁴⁰¹ Üslûbu ve iniş sıralamasındaki yeri açısından, Maûn sûresinin kendisinden önceki sûrelerle bütünlük arz ettiğini anlaşılmaktadır. Zira bu sûrede de Kevser, Âdiyat, Asr ve İnşirâh sûrelerin de olduğu gibi yetim ve fakirlerin durumunu içeren sosyal meseleler işlenmektedir. Bu meselelere duyarsızlık, Hz. Muhammed'in mesajına da duyarsızlık olarak anlatılmaktadır.

Bu sûrenin tarihi kaynaklarda Âs hakkında nâzil olduğu da rivayet edilmiştir. Diğer müşrikler gibi bu müşrikte öldükten sonra diriltilmeyi reddetme ve din gününe iman etmemektedir. O, hem Allah'ın âyetlerini hem de ahiretteki cezayı inkâr etmekten çekinmemiştir.⁴⁰² Bunların en kötü özellikleri yetimi doyurmamaları, yoksulu giydirmeye ön ayak olmamalarıdır. Ayrıca mal, mülk ve evlat edinmekte onların en büyük üstünlük göstergesidir. Yine bunlar, insanları hor ve hakir görmekten de asla geri durmamışlardır. Ancak bunların belli bazı ibadet yaptıkları bilinmektedir. Nitekim onlar, Kâbe'nin sahibine belli ritüellerle ibadet görevini yerine getirmişlerdir. Salât

³⁹⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1403-1405.

⁴⁰⁰ Demirci, *Kur'ân Tefsirinde Farklı Yorumlar*, 3/642.

⁴⁰¹ Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, 2875.

⁴⁰² Ebu'l Hasan el-Vahidi, *Esbâb-ı Nüzûl “Kur'ân Âyetlerinin İniş Sebepleri”*, çev. Necdet Çağıl ve Necati Tetik (Ketebe Yayınları, 2020), 468.

maksadıyla Kâbe’de yapılan bu ibadet, onları karşılaştıkları akıbetten kurtaramayacaktır. Şüphesiz ki onları Veyl adlı cehennem beklemektedir. Çünkü onların salât ibadeti Kur’ân’ın anlattığı salât ibadetiyle örtüşmemektedir.

Âyette “*Namaz insanı her türlü kötülükten ve hayâsızlıktan alıkoyar.*”⁴⁰³ buyrulmaktadır. Dolayısıyla tam manasıyla edâ edilen namaz, insanı kötülükten ve hayâsızlıktan uzaklaştırmaktadır. Bunu yanında tam anlamıyla edâ edilen başta namaz ve diğer ibadetler kalpleri yumuşatmakta yani yoksulu doyurmaya teşvik etmeyi gerektirmekte, şefkat ve merhameti artırmakta ve ahlakı güzelleştirmektedir. Yani ebter diye insanları aşağılamamakta, ihtiyaç sahiplerine karşı kibar ve nazik davranmaktadır. Hatta insanlara üst perdeden bakmamaktadır. O halde kılınan namaz bir süre sonra sahibini kötülüklerden uzaklaştırmıyorsa, o etkinlik namaz olmaktan çok uzaktır. Nitekim Âs gibiler her ne kadar salât ibadeti yaptıkları rivayetlerde geçse de bu, Kur’ân’da beyan edilen el çırpma ve ısıklık çalmadır.⁴⁰⁴

Sûrenin “*Hesap gününü yalanlayan şahsı gördün mü?*”⁴⁰⁵ âyetinde bulunan ارايت kelimesi, okunuş itibarıyla bazı farklılıklar barındırmaktadır. Bu farklılık münâsebât açısından önemlidir. Bu hususu şöyle açıklamak gerekir. Aynı fiilde iki hemze barındırmasından dolayı hemzenin hazfedilmesiyle اريت şeklinde okunmuştur. Ancak bu kıraat tercih edilmemiştir. Bazı müfessirler ise bu sözcüğe hitap harfi ekleyerek ارايتك şeklinde okumuştur. Bu okuyuş ارايتك هذا الذي “*Benden üstün tuttuğun kişi bu mu söyler misin?*”⁴⁰⁶ anlamında ارايتك الذي âyetinden iktibas olunmuştur. Bu durumda sûrenin anlamı “*Sen yargı gününü yalanlayanın kim olduğunu biliyor musun? O, yetimi itip kakan, yoksulu doyurmamıştır*” şeklinde olmaktadır. Manaya, münâsebât açısından uygun düşen ve en yakın okuyuş şekli de bu olmaktadır.⁴⁰⁷

Tekâsür sûresindeki son âyette geçen “*Nihayet o gün nimetlerden mutlaka sorgulanacaksınız*”⁴⁰⁸ âyeti, Maûn sûresine eklenince münâsebât açısından neden sonuç ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki, sana bahşedilen bunca nimete karşın, yetimi itip kakarsan, düşkünün doyurmaya teşvik etmezsen, kafana göre sâlatı kıalarsan bunun bir cezası olacaktır. Nitekim böylesi kimseler, onlara bahşedilmiş olan bunca nimeti, hayra değil de şerre kullandığı için mutlaka sorguya çekileceklerdir. Bu durum sûreler arasında sosyal sorumluluk konuları bağlamında bahşedilenlerin olumlu yerlerde kullanılmaması sorgulanmakta ve sûreler arası münâsebât vurgulanmaktadır.

⁴⁰³ el-Ânkebut 29/45.

⁴⁰⁴ Câbirî, *Fehmü'l Kur’ân*, 1/79.

⁴⁰⁵ el-Mâun 107/1.

⁴⁰⁶ el-İsrâ 17/62.

⁴⁰⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1478.

⁴⁰⁸ et-Tekâsür 102/8.

2.3.6. Kâfirûn Sûresi

Bu aşamanın altıncı sûresi, sûre nüzûl sırasına göre on yedinci sûre, elimizde bulunan Mushaf'a göre yüz dokuzuncu sûredir. Toplam altı âyetten oluşmaktadır. Maûn sûresinden sonra, Fîl sûresinden önce, bi'setin birinci veya üçüncü yılında Mekke'de indirilmiştir. Adını "kâfirler topluluğu" anlamına da gelen ve birini âyette geçen kâfirûn kelimesinden almaktadır. Kâfirun sözcüğünün kullanılması için açık davetin yapılmış olması gerekir. Bu durum, Hz. Nebî'nin onlara açık daveti yaptığının, onların ise reddettiğinin kanıtıdır. Bu yüzden Allah onları kâfirler olarak tasvir etmektedir.

Muhtevasından da anlaşılacağı üzere Kureyşliler güç kullanarak, tehdit ederek ve dünya nimetleriyle aldanarak Resulullah'ı davasından vazgeçiremeyeceğini anlamıştır. İslâm'a girenlerin sayısı gün geçtikçe arttığını gören müşrikler, büyük bir endişe içine düştüler. Sonunda Hz. Nebî'ye uzlaşma teklifinde bulunmaya karar verdiler.⁴⁰⁹ Bu anlamda "Ey Muhammed! Sen bizim dinimize bir sene uy biz de senin dinine bir sene uyalım." gibi alçak bir pazarlığa giriştiler. Hz. Nebî bu teklifi net bir dille reddetmiştir. Çünkü burada müşriklerin içinde bulundukları durumu devam ettirmesi ve Allah'a ortak koşma hakkına sahip olması devam edecektir.⁴¹⁰

Sûrenin genelinden anlaşılacağı üzere bu sûrede ana konu Hz. Elçi'nin müşriklerin isteklerine maruz kalması ve din konusunda insanların tercih hakkına sahip olmasıdır.⁴¹¹ Rivayetler üzerinden bu sûreye bakıldığında, hem önceki sûrelerle olan ilişkisine hem de Kureyşlilerin düşünce biçimlerine uygun düşmektedir. Çünkü Kureyşliler, tüccar olup ticari zekâ gereği dinlerini ticari bir araç olarak kullanmıştır. Putların onlar için önemi, Arap kabilelerinin hac ibadeti nedeniyle Kâbe'ye gelmelerini sağlamaktır. Yine bu gelen kabilelerin putlara hediyeler sunmalarıyla kendilerine ekonomik kazanç sağlamayı amaçlamışlardır.⁴¹² Kısaca Kureyşliler hemen her durumda putları kullanmaktan geri kalmamıştır. Kâfirûn sûresinde de onların bu tavır ve davranışlarına karşılık "Sizin dininiz size benimki bana."⁴¹³ âyetiyle rabbinin net cevabını onlara bildirilmiştir.

Sûrede "De ki: Ey kâfirler!"⁴¹⁴ hitabı Mekke'de bir grubu oluşturan müşriklerdir. Çünkü onlar, Allah'a iman, elçiye ittiba ve ahirete inanma gibi iman esaslarından bir ya da bir kaçını reddetmiş, hakikati bilerek kabul etmemiş ve tevhit inancına aykırı şirk inancını benimsemişlerdir. Bu topluluğun inanç açısından Allah'a inanmaları, onları

⁴⁰⁹ Duman, *Beyânu'l-Hak*, 1/21.

⁴¹⁰ Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, 2881.

⁴¹¹ Demirci, *Kur'an Tefsirinde Farklı Yorumlar*, 3/654.

⁴¹² Câbirî, *Fehmü'l Kur'an*, 1/81.

⁴¹³ el-Kâfirûn 109/6.

⁴¹⁴ el-Kâfirûn 109/1.

kâfirler topluluğunun içine girmekten kurtaramamıştır.⁴¹⁵ Nitekim bu husus, Kur’ân’da “Yemin olsun eğer onlara gerçekten yağmuru indirip de onunla yeryüzünü ölümünden sonra kim diriltti diye sorsan mutlaka “Allah” diyeceklerdir.”⁴¹⁶ ve “Yemin olsun eğer onlara gökleri ve yeri kim yarattı diye sorsan elbette “Allah” yarattı derler.”⁴¹⁷ âyetiyle net olarak açıklanmıştır. Anlaşıyor ki müşrikler, Allah’a inanma konusunda herhangi bir ayrılık içerisinde değillerdir. Onları müşrik kategorisine sokan, Allah’a eş tuttukları putlardır. Bunun yanında Allah’ın elçisini inkâr etme ve ahiret yurdunu yok saymaları da bu kategoriye girmelerine neden olmuştur. Onlara göre bir peygamber gelecekse bile bu mutlaka Mekke’nin ileri gelen azgınlarından biri olacaktır. Yetim ve öksüz biri olmayacaktır.

Sûrenin sonundaki “Sizin dininiz size, benim dinim de banadır.”⁴¹⁸ âyeti, davet edildikten sonra, din konusundaki serbestliği belirtmesi açısından önemlidir. Zaten insanın, insan olarak addedilebilmesi ve yaratılış gayesinin tam anlamıyla vuku bulması için bu serbestlik zorunludur. “Dinde zorlama yoktur...”⁴¹⁹ âyeti, insanda bulunan bu irade serbestliğini ortaya koymaktadır. Sûrenin, Kur’ân’ın diğer sûreleriyle olan münâsebât ilişkisi bu şekilde ortaya çıkmaktadır. Ancak sûrenin önceki ve sonraki sûreler arasındaki münâsebât ilişkisi daha başka bir boyutta olmaktadır. Nitekim bir önceki sûre olan Maûn sûresinde, namazı kafalarına göre şirk inancı içinde kılan kimselerle, bu sûrede sırf çıkarları uğruna putları tanrı edinenler aslında aynı kişilerdir. Bu kimselerin bütün amaçları aslında, kendi çıkarları ve ticaretleridir. Bu gibi kimseler, Kur’ân tarafından lanetlenmiş ve cehennemlik oldukları belirtilmiştir. Bir sonra nâzil olan Fîl sûresi, bizi islâmiyet öncesine götürecek, ekonomik çıkarlar uğruna nasıl dine ve kutsal mekâna saldırılır, Ebrehe ve ordusu nezdinde gözler önüne serilecektir. Yani Kâfirun sûresinde anlatılan husus, bu kez bir örnek üzerinden işlenmektedir.

2.3.7. Fîl Sûresi

Bu aşamanın yedinci sûresi, nüzûl sırasına göre on sekizinci sûre, mevcut elimizdeki Mushaf’a göre yüz beşinci sûredir. Toplam beş âyetten oluşmaktadır. Kâfirûn sûresinden sonra, Felak sûresinden önce, bi’setin üçüncü yılında Mekke’de indirilmiştir. Adını birinci âyette geçen fîl sözcüğünden almaktadır. Ne olursa olsun, nefis atına binen ve bu şekliyle ticarete giren insanı ve toplumları eleştirmektedir. Bu yönüyle Âdiyat sûresiyle yakından ilişkilidir.

⁴¹⁵ Duman, *Beyânu ’l-Hak*, 1/21-22.

⁴¹⁶ el-Ankebût 26/63.

⁴¹⁷ ez-zümer 39/38.

⁴¹⁸ el-Kâfirûn 109/6.

⁴¹⁹ el-Bakara 2/256.

Bir âyette “...*Şehirlerin anası*...”⁴²⁰ olarak isimlendirilen Mekke o çağda, Arapların gözbebeği, Orta Doğunun kültür ve ticaret merkezidir. Fîl sûresinde de Mekke’yi tarumar etmek ve Kâbe’yi yıkmak için gelen Ebrehe ve ordusunun yaşadığı hezimet anlatılmaktadır.⁴²¹ Sûreyi daha iyi anlamak için fil olayını hatırlamak gerekmektedir. Rivayetlerde yer alan bu hadisenin özeti şu şekildedir. İslâm öncesi dönemde Mekke büyük bir ticaret merkeziydi. Mekke’nin ticaret merkezi olmasında en büyük etken ise şüphesiz ki Kâbenin orada olması ve bir ibadet mekânı özelliğinde bulunmasıdır. Bu durumdan rahatsız olan Ebrehe, Kâbe’nin bu gücünü kırmak için kendi topraklarında büyük bir ibadet mekânı inşa etmiştir. Arapları da nâsrani olmaya ve Kâbe’yi değil de bu yeni mekânı ibadet için kullanmaya dayatmıştır.⁴²²

Araplar, Ebrehe’nin bu çağrısına uymamış, Hicaz’daki Kâbe’ye bağlı kalmışlardır. Bu yüzden, hem ekonomik yönü kendisine çevirmek, hem de Kâbe’nin ün ve şanını kendi yaptırdığı mabede aktarmak için Ebrehe ordusuyla birlikte Kâbe’yi yıkmak için harekete geçmiştir. Ordusu dönemin üstün silahları sayılan büyük fillerle donatılmıştır. Mekke halkı bu orduya karşı koyamayacağını anladığından herhangi bir mukavemet göstermemiştir. Tahmini bir günlük beklemenin ardından Ebrehe, ordusuna saldırı emrini vermiştir. Ancak Allah’ın gönderdiği sürüler halinde uçan kuşlarının yardımıyla Ebrehe ve ordusu büyük bir hezimete uğramıştır.⁴²³

Bu rivayetlere baktığımızda sûrenin, önceki sûreyle irtibatı şöyle kurulmaktadır. Kâfirûn sûresinde Kureyş’in bazı ileri gelenleri sırf ekonomik çıkarlarını korumak amacıyla Hz. Resul’e ortak bir çözüm yolu teklif etmiştir. Bu teklif, Hz. Muhammed tarafından açık bir şekilde reddedilmiştir. Fîl sûresinde ise henüz üzerinden çok zaman geçmemiş bir olay anlatılmaktadır. Bu olay sahip olduğu stratejik ve ekonomik önemden dolayı Habeşlilerin ele geçirmek istediği Mekke’nin ilahi bir müdahaleyle, kurtarılmış olmasıdır.”⁴²⁴ Her iki olayın, aslında ekonomik amaçlı olduğu gözükmektedir. Bir tarafta sosyal statüleri kaybolacak ve servetleri azalacak korkusuyla Hz. Elçi’ye uzlaşma teklif eden müşrikler bulunmaktadır. Diğer tarafta para akışını lehine çevirmek için mabet yaptırıp, mabet yıkmaya kalkan Ebrehe ve ordusu yer almaktadır. Her iki hadisede zaman, mekân ve kişiler farklı olsa da çıkarlar ve amaç tamamen aynı gözükmektedir.

⁴²⁰ el-Enâm 6/92.

⁴²¹ Demirci, *Kur’an Tefsirinde Farklı Yorumlar*, 3/633.

⁴²² Râzî, *Mefâtîhu ’l-Ğayb*, 32/96-97.

⁴²³ Derveze, *et-Tefsiru ’l-Hadis*, 2866-2867.

⁴²⁴ Câbirî, *Fehmü’l Kur’ân*, 1/83.

Sûrenin “*Rabbinin fil sahiplerine neler yaptığını görmedin mi? Onların saldırılarını boşa çıkarmadı mı?*”⁴²⁵ âyetinde kelimeler arası münâsebât örnekleri bulunmaktadır. Âyette bulunan *في تضليل* boşa çıkarmadı mı? ifadesi, onu kayıp ve zayı kıldı anlamında kullanılmaktadır. Bu durum Kur’ân’da “*Kâfirlerin tuzağı hep boşa çıkmıştır...*”⁴²⁶ âyetinde de bu minvalde kullanımı bulunmaktadır. Bu durumda mana, Kâbe’yi hükümsüz kılmak isteyenlerin tuzaklarını rabbın, her daim boşa çıkartmıştır şeklinde olmaktadır.⁴²⁷

Bir başka münâsebât ise *سَجِيل* kelimesinde bulunmaktadır. Bu kelime inkârcıların özel isimlerinin yazılı bulunduğu dîvan defterlerine benzetilmektedir. Nitekim “*Siccin’in ne olduğunu sen ne bileceksin. O, yazılmış bir kitaptır.*”⁴²⁸ âyetinde de böyle bir benzetme bulunmaktadır. Fîl sûresinde bulunan *سَجِيل* kelimesinin *السجّال* kökünden türemiştir. Bunun sebebi “*Üzerlerine sürü sürü kuşlar göndermişti.*”⁴²⁹ âyetine yapılan bir göndermeye dayanmaktadır. Tıpkı “*Bunun üzerine biz de ayrı ayrı mu’cizeler olarak üzerlerine; tufan, çekirge, haşerat, kurbağa ve kan gönderdik.*”⁴³⁰ âyetinde ifade edilen azap gibi, Fîl sûresinde de müşriklere verilen fil azabı açıklanmaktadır.⁴³¹

Dünya üzerinde Ebrehe gibilerinin olmadığı hiçbir devir yoktur. Bu kişiler hiçbir vakit mal, mülk ve servet için kan dökmekten ve dini makamlara saldırmaktan geri durmamıştır. Onlar için tek önemli gerçek, kendi çıkarlarıdır. İslâm dini tüm sûreleriyle henüz inmemişken Allah, Kâbe’yi Ebrehe gibi bir kimsenin tasarrufuna bırakmamıştır. Bu durum gösteriyor ki, İslâm uğruna bu amansız eziyetlere katlanan resulünü de ashabını da asla yalnız bırakmayacaktır.

2.3.8. Felak Sûresi

Bu aşamanın dokuzuncu sûresi, nüzûl sırasına göre on dokuzuncu sûre, elimizde bulunan Mushaf’a göre yüz on üçüncü sûredir. Toplam beş âyetten oluşmaktadır. Kâfirûn sûresinden sonra, Nâs sûresinden önce, bi’setin üçüncü yılında Mekke’de indirilmiştir. Adını “sabah vakti veya yarmak” anlamına da gelen ve birinci âyette geçen felak kelimesinden almaktadır.

Felak ve Nâs sûrelerinin indiriliş sebebi şöyledir: Araplar, karanlık ortamlardan endişe duymakta ve cinlerin karanlıklarda göründüklerine inanmaktadır. Gece vakitlerinde vadilerde cinlere sığınmakta ve kalplerini bu şekilde teskin etmektedir. Bu

⁴²⁵ el-Fîl 105/1-2.

⁴²⁶ el-Mü’min 40/25.

⁴²⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1418-1421.

⁴²⁸ el-Mutaffifîn 83/8-9.

⁴²⁹ el-Fîl 105/3.

⁴³⁰ el-A’râf 7/33.

⁴³¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1418-1421.

tutumlarının yanında sürekli olarak sihirbaz erkek ve kadınlardan direktif almaktadır. Yaptıkları düğümlere üflemek, iplere düğüm atmak ve tılsımlara okumak gibi batıl şeylerden medet ummaktadır. Aynı zamanda hasetçinin gözlerinin tesirine olan inanış da bu dönemde yaygındır. Söz gelimi birisinin güzel bahçesi ya da hayvanına bir hal olduğunda hemen göz değmesiyle bu durumu izah etmektedir.⁴³²

Muhtevalarından da anlaşılacağı üzere Allah, peş peşe inen bu iki sûrede müşriklere karşı elçisi Muhammed'e güven vermiştir. Onun cesaretini artırmak maksadıyla sadece kendisine sığınmasını ve öğrettiği şu kelimelerle dua etmesini tavsiye etmiştir. Duasında, yaratılmışların, gece karanlığının, büyücülerin, hasetçilerin, vesvesecilerin, cin ve insan şeytanlarının ve hâsılı bütün zararlıların şerrinden her şeyin sahibi olan Allah'a sığınıyorum demesi istenmiştir. O, mutlaka beni koruyacaktır. O'ndan başka hiçbir güçten ve hiçbir insandan yardım beklemediğim gibi kimseden de korkup davamdan vazgeçecek değilim.⁴³³ Böyle bir ortama inen Kur'ân'ı düşündüğümüzde onu getiren elçiye isteklerini yaptıramayan müşriklerin, bir misilleme aracı olarak nazar, büyü ve cin gibi hadiselerle başvurmaları da olağandır. Bu husus Kalem sûresinin son kısmında açık bir şekilde belirtilmektedir. Orada Hz. Nebi'yi gözleriyle devirecek kadar kin ve düşmanlık besledikleri ifade edilmektedir.

Sûrenin ilk âyetindeki “الفلق” sözcüğü fecir vakti, gecedен yarılıp ayrılan anlamındadır. Evrenin yegâne yaratıcısı ve tek hükümdarı Allah'tır. O yüzden sûrede geçen bütün kötülüklerden sadece O'na sığınılması emredilmiştir. Bu sığınılan şeylerin neler olduğu konusunda yine Kur'ân, aydınlatıcı rolü üstlenmiştir. Nitekim “Eğer şeytandan bir kışkırtma seni dürterse hemen Allah'a sığın...”⁴³⁴ âyetinde şeytandan Allah'a sığınılması gerektiği emredilmektedir. Felak sûresinde ise sığınılması ve sakınılması gereken şeylerin ilki, “Yarattıklarının şerrinden...”⁴³⁵ cümlesiyle ifade edilmiştir. İnsan ve cin gibi sorumlu canlıların isyanı, günahı, vesvesesye ve kötülüğe teşviki gibi durumlar olarak da anlaşılmaktadır. Bilhassa insan, insanî vasfını kaybettiği zaman şerrin en büyük kaynağı olmaktadır. Bir âyette “İnsanların kendi işledikleri kötülükler sebebiyle karada ve denizde bozulma ortaya çıkmıştır.”⁴³⁶ âyetinde bu duruma temas edilmektedir.⁴³⁷

⁴³² Derveze, *et-Teḫsiru 'l-Hadis*, 2916.

⁴³³ Duman, *Beyânu 'l-Hak*, 1/127-128.

⁴³⁴ el-A'râf 7/200.

⁴³⁵ el-Felak 113/2.

⁴³⁶ er-Rûm 30/41.

⁴³⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1466-1469.

Sûrede ikinci sakınılması gereken husus “*Karanlık çöktüğü zaman gecenin şerrinden*”⁴³⁸ âyetinde belirtilmektedir. غاسق sözcüğü karanlığın tamamen çöktüğü ve gündüzün izlerinin tamamen yok olduğu vakte denilmektedir. Bu vakit, Kur’ân’da “*Güneşin zevâlinde gecenin karanlığına kadar namaz kıl!*”⁴³⁹ âyetinde belirtilmektedir. Gecenin karanlığı bedenlerin dinlenmesi ve zihinlerin olgunlaşması açısından asla şer değildir. Ancak insanların ve cinlerin şerlileri, gecenin izbe zamanlarını sevdiğinden karanlık şerrin kaynağı sayılmıştır. Bizatihi gecenin kendisi şer değil, hayırdır. Zira “*Allah rahmetinden ötürü geceyi dinlenesiniz diye yarattı.*”⁴⁴⁰ ve “*Yılların sayısını ve hesabını bilesiniz diye geceyi ve gündüzü iki alâmet olarak kıldık.*”⁴⁴¹ âyetlerinde gecenin yaratılış açısından hayır olduğu belirtilmektedir.⁴⁴² Nitekim hoşunuza giden şeylerde şer, beğenmediğiniz şeylerde ise hayır yaratılmıştır. Gece de kendisinde hayırlar barındıran vakit dilimidir. Öyle ki, gece vaktindeki dinlenme durumu var edilmeseydi, insanların dünya malına olan tamahları artacak mal ve mülk biriktirme hırsı daha da ileri düzeylere taşınacaktır.

Son olarak sakınılması emredilen husus “*Düğümlere üfleyen üfürükçü ve hasetçinin şerrinden.*”⁴⁴³ olarak belirlenmiştir. Bu kimseler, iplere düğümler atıp bu düğümlere yumuşak şekilde üfören ve tüküren kimselerdir. Bu işlerin tamamı şeytan işi birer pislik olarak nitelendirilmiştir. Kur’ân’da “*Kendilerini karşılığında sattıkları şey ne kötüdür.*”⁴⁴⁴ âyetiyle bu işleri yapanlar dinden çıkmış kimseler olarak nitelendirilmiştir. Yine bir başka âyette “*Yemin olsun ki onu satın alanların ahirette hiç bir nasibi yoktur.*”⁴⁴⁵ ifadesi, bu tutuma başvuranların ahiretteki durumunu ortaya koymaktadır. Yine bu sûrede böyle kimselerden sabahın ve her şeyin yaratıcısı Allah’a sığınılması emredilmiştir.⁴⁴⁶

İnsanı dünya denilen bu âlemde imtihana tabi tutan yüce Allah, şüphesiz ki başka âlemlerde başka varlıklarda yaratmış ve onları da imtihana tabi tutmuştur. Bu varlıklardan en bilinenleri ateşten yaratılan cinlerdir. İnsanoğlu güç yetiremediği zaman bu varlıkların kendilerine yardım etmeleri umuduyla bir takım bedbahtlıklara yönelmiştir. Nitekim çeşitli büyüler yapıp onları insanlara musallat etme arzusu, Mekke müşriklerinde de var olan bir haslettir. Maddi yollarla elçiyi yenemeyeceğini anlayan

⁴³⁸ el-Felak 113/3.

⁴³⁹ el-İsrâ 17/78.

⁴⁴⁰ el-Kasas 28/73.

⁴⁴¹ el-İsrâ 17/73.

⁴⁴² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1466-1470.

⁴⁴³ el-Felak 113/4.

⁴⁴⁴ el-Bakara 2/102.

⁴⁴⁵ el-Bakara 2/102.

⁴⁴⁶ Duman, *Beyânu'l-Hak*, 1/130.

müşrikler, onun maneviyatına saldırarak, onu alt etme fikrini geliştirmiştir. Fakat Allah'ın yardımı sayesinde bu çaba sonuçsuz kalmıştır.

Bu iki sûrenin öncesindeki sûrelerle ve bibiriyle ilişkilere baktığımızda, Kureyşlilerin böyle bir girişimde bulunmaları, Hz Muhammed'in onların bütün çözüm önerilerini reddetmesine dayanmaktadır. Onlar, Hz. Resul'e, makam, mal ve servet gibi bir insanın sahip olacağı ve nefsi hoş tutan şeyleri teklif etmiştir. Bunda başarı elde edemeyen müşrikler bu defa onu öldürme, ortadan kaldırma gibi yolları deneyecektir. Bütün bunlarda başarı sağlayamayan müşrikler, son olarak da nazar ve büyü gibi durumlara başvurmayı yeğlemiştir.

2.3.9. Nâs Sûresi

Bu aşamanın dokuzuncu sûresi, nüzûl sırasına göre yirminci sûre, elimizde bulunan Mushaf'a göre yüz on dördüncü sûredir. Toplam altı âyetten oluşmaktadır. Felak sûresinden sonra, İhlâs sûresinden önce, bi'setin üçüncü yılında Mekke'de indirilmiştir. Adını “insanlar” anlamına da gelen ve birinci âyette geçen nâs kelimesinden almaktadır. Felak sûresindeki bireysel konuma temas edilmişken, bu sûrede toplumsal konuma da temas edilmiştir.

Sûrede insan ve cin gibi varlıkların vesveselerinden, onların yanıltma ve saptırma gibi durumlarından Allah'a sığınılması emredilmektedir. Sûrede iki husus ön plana çıkmaktadır. İnsanın vesvesesi ki bununla kastedilen, kötü ahlak, insanın sapıtması, kötülük yapması ve sır tutmama gibi hallerle karşıdakine maddi ve manevi sıkıntı vermesidir. Diğerisi ise cinlerin vesvesesidir ki insanların iç dünyasında uyandırılan korku, panik ve ürperti gibi hususlar yanında onları kötülüğe sevk eden fesat ve fitne çıkaran durumları taşımasıdır. Bunlar, insanı namaz kılmaktan, ibadet etmekten alıkoyduğu gibi iman olarak da zayıflık göstermesine neden olabilmektedir.⁴⁴⁷ Muavvizeteyn olarak bilinen ve okunarak Allah'a sığınılan iki sûre, Felak ve Nâs sûreleridir. Bu iki sûre Duhâ ve İnşirâh sûreleri gibi, neredeyse tek sûre sayılacak kadar konu bütünlüğü olan ve peş peşe indirilmiş iki ayrı sûredir. Felak sûresi hakkında yazılanların hepsi Nâs sûresi içinde söylenebilir.

Bir önceki sûrede sabahın rabbine sığınma söz konusudur. Sabahın aydınlığı gündüzün başlaması anlamına gelmektedir. Kendisinden sakınılan şey de yaratılmışların şerridir. İnsanın şerri, şeytanın şerri, etrafı kaplayan karanlığın şerri, ay tutulduğunda ortaya çıkan karanlığın şerri, sihirbazların ve hasetçilerin şerri yaratılmış şerler olarak zikredilebilir Felak sûresinin üzerinde yoğunlaştığı konu kendisinden Allah'a sığınılan bu şerli varlıklardır. Kısaca Felak sûresinin temel konusu şerdir. Nâs sûresinde ise temel

⁴⁴⁷ Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, 1919-2920.

konu kime sığınılacağına açıklanmasıdır. O da insanların rabbi, meliki ve ilahıdır. Kendisinden sığınılan da insan ve cin şeytanlarının vesvesesidir. Fakat Felak sûresinde felağın rabbine yani, gecenin karanlığını yırtıp açan, gündüzü getiren, nimet verdiği kullarına huzur ve rahatlık bahşeden, onları sıkıntıdan kurtaran, eğiten, gözetten rabbe sığınılmıştır. Nâs sûresinde insanların rabbi, meliki ve ilahına sığınılmaktadır. Yani Felak sûresinde rab olarak gelen ibâre, Nâs sûresinde melik ve ilah şeklinde zikredilmiştir.⁴⁴⁸ Bu iki sûre o kadar iç içe geçmiştir ki, birini diğerinden ayırmak neredeyse imkânsızdır. İki sûrenin en belirgin münâsebâtı, kadir olan Allah'ın, görünen ve görünmeyen tüm şeytani varlıklardan kendisine sığınılan bir rab olmasıdır.

Sûre de geçen rabb, hükümdar ve ilah gibi üç ifade arasındaki münâsebât şöyle kurulabilir. “Allah'ı bırakıp hahamlarını, rahiplerini ve Meryem oğlu İsa Mesih'i rabb edindiler.”⁴⁴⁹ âyetinde insanların Allah'tan başkası için de rabb ve yönetici ifadelerini kullandıkları görülmektedir. İnsanların ilahı ifadesi ise yalnızca Allah'a özgü olup ortaklık kabul etmemektedir. Yani insanların rabbi denilerek önce insanların mutlak hükümdarı olarak açıklanmış, sonra da bu açıklama insanların ilahı ifadesiyle tamamen Allah'a özgü kılınmıştır.⁴⁵⁰ Sûreyi kendinden önceki sûre olan Felak sûresiyle değerlendirdiğimizde böyle bir tablo ortaya çıkmaktadır. Ancak sûreyi nâzil olacak yeni sûreler açısından ele aldığımızda ortaya başka bir tablo çıkmaktadır. Bu noktadan itibaren, Rabb'in bir başka ismi olan Allah lafzı sûrelerde kullanılmaya başlanmıştır. Bundan önceki sûrelerde kullanılmadığı görülmektedir. Bazı nüzûl eserlerinde birinci ve beşinci sıraya konulan Fâtîha sûresi bu çalışmada daha ileri bir sıraya çekilmiştir.

2.4. Birinci Evre Üçüncü Aşama Sûreleri (İhlâs ile Kureyş)

13 yıl sürecek olan Mekke döneminin, ilk evresinin üçüncü aşamasını oluşturan zaman dilimidir. Bu kısımda birinci evrede inen, üçüncü aşama sûreleri olan, *İhlâs*, *Fâtîha*, *Necm*, *Abese*, *Kadr*, *Şems*, *Buruc*, *Tîn* ve *Kureyş* sûreleri münâsebât türleri bağlamında incelenecektir. Bu aşama, baskı şiddet ve zulmün iyice arttığı aşamadır. Müşriklerin taptığı putların isimleri, bu aşamada inen sûrelerde açıkça zikredilmektedir. İslâm'da bu inanışın yerinin olmadığı da net bir dille vurgulanmaktadır. Ayrıca cennet ve cehennem tasvirlerinin ve inkârcıların akıbetlerinin ne olacağı açıkça ifade edilmektedir. Bu aşama, nübüvvetin 3 ve 4'ncü yıllarına tekabül eden aşamadır.⁴⁵¹

⁴⁴⁸ Câbirî, *Fehmü'l-Kur'an*, 1/91.

⁴⁴⁹ et-Tevbe 9/31.

⁴⁵⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1476.

⁴⁵¹ Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/301-305.

2.4.1. İhlâs Sûresi

Bu aşamanın birinci sûresi, nüzûl sırasına göre yirmi birinci sûre, elimizdeki Mushaf'a göre yüz on ikinci sûredir. Toplam dört âyetten oluşmaktadır. Nâs sûresinden sonra, Fâtîha sûresinden önce, bi'setin birinci yılında Mekke'de indirilmiştir. Adını “samimi olmak ve yürekten bağlanmak” anlamına da gelen İhlâs kelimesinden almaktadır. Sûrenin aynı zamanda esas, velâyet ve necat gibi anlamları da olup tevhidin özünü teşkil etmektedir.

İhlâs, metin olarak Kur'ân'ın en kısa sûrelerinden ikincisi olmasına rağmen, mana olarak son derece kapsamlı ve anlamlı sûrelerinden biridir. O da tıpkı Asr sûresi gibi lafız açısından kısa, ama mana açısından çok büyük bir çerçeveye sahiptir. Zira bu sûre, dinin esasını, temel taşını ve ruhunu teşkil eden bir tevhit sûresidir. Bu sûrede, Hz. Nebî'den “onlara ilan et” ifadesiyle Allah'a iftira atan müşriklere ve önceki din mensuplarına cevap vermiştir. Bu sûre yarattığı varlıkları hakkında O'na ortak koşanlara, cinlerle arasında soy bağı kuranlara ve çocuğu olduğu iftirasını atanlara karşı, kendisini tanıtmak için indirilmiştir.⁴⁵² İhlâs sûresini, sadece belli sûre ya da pasajla ilişkilendirip bağlantı kurmak mümkün değildir. Çünkü İhlâs sûresi hemen her sûrede bağlantısı olan, her sûrenin içeriğine net bir şekilde vurgu yapan sûrelerin başında gelmektedir. Konusu tevhidin temeli olan Allah'ın varlığı ve birliği olduğundan, aynı konuyu ele alan sûrelerle münâsebât halindedir. Mesela “*Üzeyir, Allah'ın oğludur...*”⁴⁵³, “*Melekler Allah'ın kızlarıdır...*”⁴⁵⁴ ve “*Allah için üçüncüsüdür...*”⁴⁵⁵ şeklindeki iftiralara, İhlâs sûresiyle net bir yanıt verilmiştir. Ayrıca sûrenin ilk âyeti ve son âyeti arasından Allah'ın birliği üzerinden net bir münâsebât ilişkisi orataya çıkmaktadır.

Bu sûrenin münâsebâtının, nüzûl dönemi Kureyş toplumunun Allah hakkındaki inançları çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Diğer bir deyişle bu sûrenin şu noktadan hareketle anlamlandırılması tercih edilmelidir. İslâm dini, Kureyşlilerin Allah tasavvurunu kabul etmiş, fakat bu tasavvura Kureyşliler tarafından ilâve edilmiş olan tahrifatları temizlemiştir.⁴⁵⁶ Nitekim bu tahrifatlardan arındırılmış sahih Allah tasavvuru Kur'ân tarafında hanif olarak nitelendirilmiştir. Bu açıdan, “*Yüzünü Hanif bir şekilde dosdoğru dine dön ve sakın müşriklerden olayım deme!*”⁴⁵⁷ âyeti vahiy gelmeden önce hanif adını uygun gören müslüman gurubun varlığından söz etmektedir.

⁴⁵² Duman, *Beyânu'l-Hak*, 1/476.

⁴⁵³ et-Tevbe 9/30.

⁴⁵⁴ el-Nahl 16/57.

⁴⁵⁵ el-Mâide 5/73.

⁴⁵⁶ Câbirî, *Fehmü'l Kur'ân*, 1/99.

⁴⁵⁷ er-Rûm 30/30.

İhlâs sûresi, kendinden önceki sûrelerle kuvvetle bağlantılıdır. Çünkü Felak ve Nâs sûrelerinde şeytan, cin ve hasetçilerin vesvesesinden insanların ilahı olan Allah’a sığınılması emredilmiştir. İhlâs sûresinde ise Allah lafzı defaatle vurgulanmıştır. Bu durum münâsebât açısından sûrenin en dikkat çekici özelliğidir. Çünkü rabb sözcüğü insanlar tarafından çeşitli merhalelerde kullanıldığı gibi suiistimal edilmeye de açık bir lafızdır. İhlâs sûresi, bu durumun önünü kesmiş, hiçbir şekilde ve surette ortak kabul etmeyen ve yaratılanlar tarafından kullanıma kapalı olan, Allah lafzını kullanmaya başlamıştır. Bu durum Kur’ân açısından yeni bir dönemin başladığını da göstermektedir.

2.4.2. Fâtiha Sûresi

Bu aşamanın ikinci sûresi, nüzûl sırasına göre yirmi ikinci sûre, elimizdeki Mushaf’a göre birinci sûredir. Toplam yedi âyetten oluşmaktadır. İhlâs sûresinden sonra, Necm sûresinden önce, bi’setin birinci yılında Mekke’de indirilmiştir. Adını “açan şey ve başlangıç” anlamına da gelen fâtiha sözcüğünden almaktadır. Bütün namazlarda okunduğundan sâlat olarak da bilinmektedir.

Sûre, genel olarak üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde kul bilerek, inanarak, isteyerek ve kalbinden gelerek Allah’a hamd ve şükür etmekte ve onu sıfatlarıyla övmektedir. Kul, Allah’ı din gününün mutlak hâkimi ve mutlak yöneticisi olma vasfıyla kalbinde yüceltmektedir. Burada sağlam bir Allah inancı verilmektedir. Allah kendisine ibadet için yönelene kendisini bu sûrenin ilk dört âyetinde tanıtmıştır. Bunun için üçüncü şahıs kipi kullanılmıştır.

İkinci bölümde ise yaratılışın ilk evresinde Allah’ın “Ben sizin rabbiniz değil miyim?” sözüne insanın, “Evet! sen bizim rabbimizsin.”⁴⁵⁸ karşılığıyla yanıtlamasına işaret etmektedir. Bu cevap cümlesiyle kul, insan olduğunu itiraf etmiştir. Artık bu inanç ve bilinçle yaşayacağını sözünü vermiş ve rabbine biz yalnız sana ibadet eder ve ancak senden yardım dileriz sözünü de bunu hayatında ikrar etmiştir. Burada biz kipi kullanılmıştır. Kendini ilk dört âyette tanıtan Allah’a, insanlar olarak o tanıma göre ibadet ve kulluk edeceklerini deklare etmiştir. Üçüncü bölümde ise bu iman ve bilinci insanoğlunun koruyabilmesi için rabbinin desteğinin şart olduğunu belirtmiştir. Kul, Allah’tan hidayet isteyip sırat-ı müstakim üzere kalmayı niyaz etmiştir.⁴⁵⁹ Sûre ayrıca hamd, âlem, Rab, rahman, din günü ve ibadet gibi kavramları da içerisinde barındırmaktadır.

Fâtiha sûresinin yedi âyet olduğu hususunda âlimler arasında ittifak mevcuttur. Ancak bazıları besmeleyi sûrenin başından bir âyet saymazken, صراط النين انعمت عليهم

⁴⁵⁸ Âyet için bk. el-A'râf 7/172-173.

⁴⁵⁹ Duman, *Beyânu'l-Hak*, 1/129.

cümlesini bir âyet saymaktadırlar. Çoğunluğun görüşüne göre besmele müstakil bir âyet olup *صراط الذين أنعمت عليهم* cümlesi son âyetten bir bölümü oluşturmaktadır.⁴⁶⁰ Nitekim İbn Abbâs'ın (ö.68/688) besmeleyle ilgili şu rivayeti bilinmektedir. “Kim besmeleyi terk ederse Allah Teâlâ'nın kitabından 113 âyeti terk etmiş olur.”⁴⁶¹ Bu rivayet besmelenin âyet kategorisinde değerlendirilmesine olanak sağlamıştır.

Sûrenin *بسم الله الرحمن الرحيم Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.*⁴⁶² âyetindeki ب harf-i ceri, hazfedilmiş olup *قرا* fiiline karşılık gelmektedir. Bu fiil söz konusu şekilde kullanıldığında Allah'ın adıyla okurum veya Allah'ın adıyla söze başlıyorum, şeklinde olmaktadır. Çünkü besmelenin hemen ardından gelen söz, okuma fiiline konu olmaktadır. Harf-i cerin ilişkili olup fiilin bu şekilde hazfedildiği başka misaller, Kur'ân'da mevcuttur. Bu konuda en bilinen misal, *إلى فرعون وقومه*, “*Firavuna ve kavmine gönderilen dokuz mucize içerisinde...*”⁴⁶³ ifadesi, dokuz mucizeyle birlikte git anlamındadır. Ancak bu duruma ters olup ihtilaf gibi görünen âyetlerde mevcuttur. Nitekim *اقرأ باسم ربك الذي خلق* “*Rabb'inin adıyla oku...*”⁴⁶⁴ âyetinde harfi cerin önüne fiil geçmiştir. Bunun nedeni de Alak sûresinin ilk inen sûre olması hasebiyle okuma fiilinin Allah'ın adıyla olmasından daha büyük önem arz etmesidir.⁴⁶⁵ Bu âyetler, sûre başlarındaki münâsebâtı göstermektedir. Bu durum kısaca, bir sûrenin başında bulunan kelimenin o sûredeki anlam bütünlüğünü sağlaması için sûreye hazfedilerek uyarlanması demektir. Nitekim farklı dönemler de inen Alak ve Fâtiha sûresi bunun en güzel örneklerindendir.

Yine sûrenin “*Hamd âlemlerin rabbi, rahmân ve rahîm olan Allah'a mahsustur.*”⁴⁶⁶ âyeti, kulların yaptıkları her tutum ve davranışta Allah'a hamd ve şükür etmesi gerektiğini bizlere bildirmektedir. Âyetin başına herhangi bir fiil eklendiğinde anlam ve ibare *نحمد الله حمد* “Allah'a hamd eder dururuz.” şeklinde olmaktadır. Burada hamdin ve şükrün ara ara olmaması, devamlılık arz etmesi vurgulanmıştır. Bu şöyle izah edilmiştir. *قالوا سلاما قال سلام*, Melekler ve Hz. İbrahim arasındaki konuşmalarda yaşanmıştır. Yani “*İbrahim'e elçilerimiz selam ederiz dediler. O'da onlara, selam olsun dedi.*”⁴⁶⁷ şeklinde anlamlı bir diyalog yaşanmıştır. İbrahim, onların verdiği selamdan daha güzel bir selamla onlara karşılık vermiştir.⁴⁶⁸ Allah'ın bizlere bahsettiklerine

⁴⁶⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/66.

⁴⁶¹ Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Şuâbü'l-Îmân*, (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2015), 6/24.

⁴⁶² el-Fâtiha 1/1.

⁴⁶³ en-Neml 27/12.

⁴⁶⁴ el-Alak 96/1.

⁴⁶⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/67-70.

⁴⁶⁶ el-Fâtiha 1/2.

⁴⁶⁷ Hûd 11/69.

⁴⁶⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/71.

karşın bizim O'na hamd ve şükür ederek karşılık vermemiz gerekmektedir. Buradaki münâsebât örneği yapılan bir iyiliğe karşılık daha güzeliyle cevap vermektir. Nitekim insana yapılan bir iyiliğe, daha güzeliyle karşılık vermek erdemlilik sayılmıştır.

Yine bu ilk âyette geçen “elhamdülillah” sözcüğü münâsebât açısından önemlidir. Bu sözcük, kendisinden önceki rahmân ve rahîm sıfatlarıyla uyumludur. Rahmân, rezzâk manasına gelmektedir. Rezzâk ise dünyada varolan bütün nimetleri bahşeden anlamındadır. Rahîm, ahiret nimetleri anlamına gelmektedir. Ahirette varolan nimetleri, onları hak eden müminlere vermek anlamındadır. Yani rahmân ve rahîm sözcükleri, hem dünya hem de ahiret nimetlerine işaret etmektedir. Bu sözcükler nimetlere işaret edince, sayılan bu nimetlerden sonra elhamdülillah sözcüğü yani hamd ve şükürün gelmesi icabet etmektedir. Âyetin kendi içinde kurduğu münâsebât böyledir.⁴⁶⁹

Yine Fâtiha sûresinin başında bulunan elhamdülillah sözcüğü, Kur’ân’ın diğer sûreleriyle de ilişkilidir. Fâtiha sûresinde olduğu gibi bu terkip, Kur’ân’da beş yerde geçmektedir. Fâtiha, Kehf, Fâtır, Enâm ve Sebe’ sûrelerine de elhamdülillah terkihiyle başlanmaktadır.⁴⁷⁰ Bu sûrelerin başında hamd kelimesinin geçmesindeki en temel etken şudur. Hamd, insan ve cin gibi varlıkların yaratılışındaki temel hikmet ve gayeyi tespit etmektir. Kâinattaki her şeyin bu iki varlık için yaratıldığı bilinmektedir. Bu iki varlığın yaratılmasındaki neden ve sonucunun hamd ile ortaya konulması mümkündür. Nitekim “Ben insanları ve cinleri yalnızca bana kulluk etsinler diye yarattım.”⁴⁷¹ âyeti bu varlıkların yaratılış gayesini ortaya koymaktadır. Hamd ve şükür bir çeşit sözlü ve davranışsal ibadet olarak bilindiğinden, insan ve cin gibi varlıkların temel gayesi, bu kulluğu yerine getirmektedir.

Yine Sûrenin “Yargılanma gününün tek sahibi odur.”⁴⁷² âyetini “مالك ve ملك” şeklinde okuyanlar mevcuttur. Tercihe uyan ve münâsebâta uygun olan ise meliki şeklinde okuyuştur. Bu “لَمِنَ الْمَلِكِ الْيَوْمَ”, “Bugün hükümler kimindir...”⁴⁷³, “ملك الناس” “İnsanları hükümdarına...”⁴⁷⁴ âyetlerinde bu şekilde olmaktadır. “Yalnız sana kulluk eder, yalnız senden yardım dileriz.”⁴⁷⁵ âyetindeki okuyuşlarla eş güdümlü olmaktadır. اِيَّاكَ nin fiilden önce olmasının nedeni, kulluğun yalnızca Allah’a yapılacağını göstermek içindir. Bu husus, “Siz, Allah’tan başkasına kulluk etmeyi mi emrediyorsunuz bana.”⁴⁷⁶

⁴⁶⁹ Bediüzzamân Saîd Nursî, *Arabî İşârâtü'l-İ'câz Meâl ve Şerhi*, çev. Muhammed el-Kersî, (İstanbul: Semendel Yayınları, 2017). 1/175-182.

⁴⁷⁰ Saîd Nursî, *İşârâtü'l-İ'câz* 1/175-182.

⁴⁷¹ ez-Zâriyât 21/56.

⁴⁷² el-Fâtiha 1/4.

⁴⁷³ el-Mü'min 40/16.

⁴⁷⁴ en-Nâs 114/2.

⁴⁷⁵ el-Fâtiha 1/5.

⁴⁷⁶ ez-zümer 39/64.

âyetinde görülmektedir. *"Bizi doğru yola ilet, nimete erdirdiklerinin yoluna, gazaba uğrayanların ve yoldan çıkanlarınkine değil."*⁴⁷⁷ âyetindeki nimete erdirdiklerinin yoluna, ifadesi sırat-ı müstakimin mukabilinde kullanılmıştır. Bu âmilin tekrar etmesinin nedeni, manayı pekiştirmek içindir. Bu, Kur'ân'ın sık kullandığı bir münâsebât çeşididir. *"Kavminin büyüklük taslayan, ileri gelenleri, küçük görülüp ezilen inanmışlara, yani onlar arasındaki müminler..."*⁴⁷⁸ âyetinde de bu durum görülmektedir.⁴⁷⁹ Görüldüğü üzere Fâtiha sûresi, harf, ayet ve sûre bakımından Kur'ân'ın her noktası ile ilişkilidir. Harfler arası münâsebât, kelimeler arası münâsebât ve bizzat sûrenin kendi münâsebâtını, Kur'ân'ın diğer noktalarıyla ilişkilendirmek mümkündür.

İçeriği genel itibarıyla göz önüne alındığında bu sûrenin, İhlâs sûresinin hemen ardına yerleştirilmesi uygun bulunmaktadır. Çünkü İhlâs sûresi, müşriklerin rabbini bize tanııt şeklindeki sorularına cevap olarak indirilmiş olduğu göze çarpmaktadır. Yani İhlâs, müşriklerin Allah'a isnad ettikleri tutarsız ithamlara en güzel cevabı vermiştir. Fâtiha sûresi ise Allah'ı tanımlama açısından dikkat çekicidir. Zira râhman, râhim ve din gününün sahibi olan Allah'tır. Yine bu tanımlamaların yanında Fâtih sûresi de tıpkı İhlâs sûresi gibi rabb isminin yanı sıra Allah lafzını da kullanmaktadır. Hamd âlemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur ifadesi bu iki ismin aynı müsemmasına işaret ettiklerini açıkça ifade etmektedir.⁴⁸⁰ Sûreyi buraya almamız, O'nun kitabın açılışı olması özelliğine her hangi bir hâlel getirmemektedir. Sûreyi ilk inen sûrelerden oluşan aşamaya yerleştirmemiz onun kitabın açılışı olarak konumlandırıldığını göstermektedir. Ayrıca sapıtanlar ve gazaba uğrayanlar Kur'ân'ın pekçok sûresinde anlatıldığından bu sûreyle o sûreler, bu âyetle o âyetler arasındaki münâsebâtları vurgulamaktadır. Zira Hz. Nebî onların yahudiler ve nasrâniler olduğunu beyan etmiştir.

2.4.3. Necm Sûresi

Bu aşamanın üçüncü sûresi, nüzûl sırasına göre yirmi üçüncü sûre, elimizdeki tertipli Mushaf'a göre elli üçüncü sûredir. Toplam altmış iki âyet ve dört pasajdan oluşmaktadır. Fâtiha sûresinden sonra, Abese sûresinden önce bi'setin ikinci ve üçüncü yıllarında Mekke'de indirilmiştir. Adını "yıldız" anlamına gelen ve birinci âyette geçen necm sözcüğünden almaktadır.

⁴⁷⁷ el-Fâtiha 1/6-7.

⁴⁷⁸ el-A'râf 7/175.

⁴⁷⁹ Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc el-Bağdâdî, *Maâni'l-Kur'ân*, thk. Abduh Şelebî Abdülcelîl, (Beyrut: Âlemu'l-Kutub, 1988), 1/47-48; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/71-76.

⁴⁸⁰ Câbirî, *Fehmü'l-Kur'ân*, 1/101.

İniş sırasına göre Hz. Resul'ün doğrudan putları hedef almış olduğu ilk sûrenin bu sûre olduğunu söylemek mümkündür. Bu sûre, sadece Hz. Peygamber tarafından Kureyşlilere karşı Kâbe'de alenen okunan ilk sûre olmasıyla değil, aynı zamanda İslâm inancının üç temel ilkesi olan tevhit, nübüvvet ve ahiret gibi İslâm'ın esaslarını da ortaya koymaktadır. Hz. Muhammed'den sonra patlak verecek olan fitneler çerçevesinde ihtilaflara neden olan konular açısından da Necm sûresi dikkat çekicidir. Yine bu dönemler de kelâm ilmi içerisinde birçok tartışmanın temelinde yer alan İlâhi irade-meşiet ikilemini doğrudan ele almasıyla da önem arz etmektedir.⁴⁸¹ Nitekim adı geçen bu üç temel konu Mekke'nin fethedilmesine kadar, Kureyşlilerin İslâm'a karşı çıkışının temel sebebini teşkil etmektedir

Sûrenin içeriğine baktığımızda dört temel konunun ele alındığını ve böylece sûrenin dört pasaj olarak işleneceği anlaşılmaktadır. **(1).** Hz. Muhammed'in görmüş olduğu ilahî sahnelerin doğruluğu ve Cebrail vasıtasıyla Allah tarafından Hz. Nebî'ye Kur'ân'ın inzal edilmişliğidir.⁴⁸² **(2).** Müşriklerin melekleri Allah'ın kızları olarak addetmeleri bir de Lât, Menat ve Uzza gibi putları da melekleri sembolize eden varlıklar olarak görmeleri burada ele alınmıştır. Bunun yanında Allah'ın birliği vurgulanmış, şirk reddedilmiş ve putlara saldırı konuları ele alınmıştır. Arapların putlara ve şefaatçilere dair inançları kınanmış, Allah izin vermedikçe kimsenin şefaat edemeyeceği belirtilmiştir.⁴⁸³ **(3).** Eski kavimlerin başlarına gelenler hatırlatılmış ve inananların bunlardan ibret almaları istenmiştir. Bunun yanında ölümden sonra, ahiret hayatının başlayacak olması, cennet ve cehenneme girmenin insanın amellerine bağlı olduğu bildirilmiştir.⁴⁸⁴ **(4).** Son olarak “*Kişiyi ancak çalıştığı için karşılığı vardır.*”⁴⁸⁵ âyetiyle Allah, kullarını dünyaları ve ahiretleri için çalışmaya sevk etmiş ve başıboş yaratılmadıklarını bildirmiştir. Bu husus sonucunda da salih iş yapanlar övülmüş, hayra engel olup kötülük yapanlar ise yerilmiştir.

Necm sûresinin giriş kısmında münâsebât açısından dikkat çeken âyet, Nebî'nin, Cebrail'i aslî suretinde görmesinin anlatıldığı âyettir. *فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ* “(Elçiye) olan mesafesi, iki yay aralığı kadar yahut daha az oldu.”⁴⁸⁶ âyetinde geçen yahut daha az oldu ifadesi bir araya gelme, karşı karşıya durma hususunu belirtmektedir. Bu yakınlık, Hz. Nebî'ye görülecek kadar Cebrail'in yakın olmasını ifade etmektedir. Yani insanoğlunun zihninde canlanan bir yakınlığa işaret edecek şekilde Hz. Elçi, Cibril'i aslî

⁴⁸¹ Câbirî, *Fehmü'l-Kur'ân*, 1/113.

⁴⁸² Demirci, *Kur'ân Tefsirinde Farklı Yorumlar*, 3/126.

⁴⁸³ Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, 2357-2360.

⁴⁸⁴ Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, 2356.

⁴⁸⁵ en-Necm 53/39.

⁴⁸⁶ en-Necm 53/9.

surette görmüştür. Bu durumun benzeri Kur'ân'da “*Biz onu yüz bin yahut daha fazla insana resul olarak gönderdik...*”⁴⁸⁷ âyetinde geçen او يزيدون veya daha fazla, yaklaşık olarak o civarda, anlamıyla örtüşmektedir.⁴⁸⁸ Kelimeler arasında varolan bu yakın ilişki, Kur'ân'daki anlamsal münâsebât çeşitlerine örnek gösterilmektedir.

Hız. Muhammed, Allah'ın elçisi olduğunu söyleyip kendisine vahyedilen âyetleri insanlara tebliğ etmeye başlayınca, Kureyş'in ekâbir takımı onun mecnun olduğu ve sapıttığı ithamında bulunmuştur. Hız. Nebî'yi çeşitli isnatlarla itham eden Mekke müşriklerinin söylemlerine karşın Kur'ân, “*Hayır, sen onların dediklerine bakma, sen rabbinin nimeti sayesinde mecnun değilsin.*”⁴⁸⁹ âyetiyle Hız. Nebî'ye geçmiş kalem sûresinde teselli vermiştir. Anlaşıyor ki müşriklerin ithamları, Hız. Nebî'nin psikolojisini bozmuş ve bu nedenle duyacağı endişe Cebrail'in aslî suretinde gösterilmesiyle teminat altına alınmıştır. Özellikle vahyin ilk aşamalarında endişeye kapılan ve kendinden kuşku duyan peygamberin, böylece yüklenmiş olduğu misyonu benimsemesi sağlanmıştır.⁴⁹⁰ Böylelikle Necm sûresinin ilk pasajı, bundan önce inzâl olan Kalem sûresinin ilk pasajıyla yakından ilişkilidir. Kalem sûresinde kaleme yeminle başlayıp, Resulullah'ın mecnun olmadığına, kimin aklını yitirdiğinin yakında ortaya çıkacağı belirtilmektedir. Bu sûrede de Kureyşlilerin tapındığı yıldızla yemin edilmiş ve Hız. Nebî'nin mecnun olmadığı, söylediği her şeyi Cebrail'den aldığı ve onu aslî surette gördüğü vurgulanmıştır.

Necm sûresinin bu ilk pasajı Tekvîr sûresinin ikinci pasajında işlenen ve “*Bu Kur'ân, kesinlikle bir elçinin sözüdür. O kuvvetli ve arşın sahibi yanında itibarlıdır. Orada sözü dinlenir ve güvenilir. Hemşehriniz Muhammed mecnun değildir. Yemin olsun ki O, Cibril'i ufukta apaçık görmüştür.*”⁴⁹¹ âyetleriyle de yakın bir münâsebât halindedir. Bu iki sûre arasındaki bağlantılarda göze çarpan en önemli husus, Resulullah'a baskı ve zulmü artıran müşriklere bir uyarı daha yapılmış olmasıdır. Daha sonra Muhammed'in elçiliği net bir şekilde bir kez daha bu pasaj özelinde vurgulanmıştır

Sûrenin ikinci pasajında Allah'ın birliğine, şirkten uzak durmaya ve putlara açıktan hedefe koyma konuları işlenmektedir. Lat, Uzza ve Menat, müşrik Arapların en büyük putlarıdır. İnançlarına göre üçü de dişidirler. Lat, Taif'te dikili olan bir put ve dört köşe bir kaya parçasından oluşmaktadır. Araplar onu Menat'tan çok sonra put olarak seçmişlerdir. Menat, putlar içerisinde en eski olanıdır. Mekke ile Medine

⁴⁸⁷ es-Sâffât 37/147.

⁴⁸⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/438-437.

⁴⁸⁹ el-Kalem 68/3.

⁴⁹⁰ Duman, *Beyânu'l-Hak*, 1/143.

⁴⁹¹ et-Tekvîr 81/19-24.

arasında bulunan Kudayd mevkisinde ve denizin kıyısında bulunmaktadır. Bütün Araplar, ona saygı gösterir, kurbanlar keser ve hediyeler takdim ederlerdi. Uzza ise Menat adlı puttan sonra edinilmiş bir puttur. Uzza, Mekke yakınındaki Şam bölgesinde Huraz denilen bir vadide bulunmaktadır.⁴⁹² “*Şu Lât’ı ve Uzza’yı ve diğer üçüncüleri olan Menât’ı hiç düşündün mü...?*”⁴⁹³ âyeti bu putların isimlerini açıkça zikretmektedir. Ancak burada münâsebât açısından önemli olan kısım “diğerleri, الآخرى” ifadesinde mevcuttur. Bu ifade, bir tür aşağılama anlamına gelmektedir. Çünkü o ilk iki puta göre değeri düşük olan arka planda kalan puttur. الآخرى kelimesinin bu maksattaki kullanımına *وقالت أولاهم لاأخراهم* âyetinde görülmektedir. “*Peşlerinden gidenler, kendilerine öncülük edenler için ey rabbimiz bunlar bizi saptırdılar.*”⁴⁹⁴ âyetinde de bu kabilden bir aşağılama mevcuttur. Nitekim bu putlar, isimlerden başka bir şey değillerdir. Yani isimlendirileni tanımlamaktan uzak, içi boş, tanrılıkla uyuşmayan nesnelerdir. “*Sizin onu bırakıp ta taptıklarınız, sizin ve atalarınızın takmış oldukları isimlerden başka bir şey değillerdir.*”⁴⁹⁵ denilmiştir. Bu, diğer sûrelerde anlatılan ve reddedilen putlarla ilgili münâsebâtı ortaya koymaktadır.⁴⁹⁶

Sûrenin bu pasajı genel itibarıyla, önceki işlenen İhlâs sûresiyle tam bir uyum arz ettiği göze çarpmaktadır. İhlâs sûresi Allah’ın birliği, doğmamış ve doğrulmamış olduğu üzerinde durulmuş ve hiçbir şeye muhtaç olmadığı vurgulanmıştır.⁴⁹⁷ Necm sûresi ikinci pasajda ise, müşriklerin Allah’a dişi çocuklar isnad etmeleri, O’na aracı putlar yapıp tapınmaları hususu üzerinde durmaktadır. Necm sûresinde müşriklerin bu yaptığının yanlışlığı dile getirilirken, putların açıkça ismi verilerek bizzat hedefe konulması sağlanmıştır.

Sûrenin “*Göklerde olanlar da yerde olanlar da Allah’ındır...*”⁴⁹⁸ âyetiyle başlayan üçüncü pasajın en önemli münâsebâtı, önceki pasajın cevabı olmasıdır. Putlar ve onlara inanan müşriklere karşı göklerde ve yerde bulunan her şey Allah’a aittir. Sizler yapmış olduğunuz bu tutumdan vazgeçip, Allah’a karşı gelmekten sakınanlardan olunuz. Çünkü sizi yaratan ve size şah damarından daha yakın olan Allah, bu yanlışlığınızı bilmekte ve sizi uyarmaktadır. Artık bu yanlışta ısrar edip kendinizi temize çıkarmaya çalışmayın bu yanlıştan dönün ve Allah’a karşı gelmekten sakınanlardan olun, emri verilmektedir. Bu müşriklere bir ültimatı yöneltilmektedir.

⁴⁹² İbn el-Kelbi Hişam b. Muhammed b. Sâib b. Bişr, *Geçmişten Günümüze Putlar*, çev. Erdinç Doğru, Kemal Çelik, (Ankara: Fecr Yayınları, 2005) 2005.

⁴⁹³ en-Necm 53/19-29.

⁴⁹⁴ el-A’râf 7/38.

⁴⁹⁵ el-Yûsuf 10/42.

⁴⁹⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/446-448.

⁴⁹⁷ Âyet için bk. el-İhlâs 112/1-4.

⁴⁹⁸ en-Necm 53/31.

Sûrenin “*Şu yüz çevirip gidene de baksana. Azıcık meylediverdi, ardından da dayattı...*”⁴⁹⁹ âyeti iman ve İslâm’a biraz meyledip taş gibi katılaştan şahıs Kalem, Müzzemmil ve Müddessir sûrelerinde bahsi geçen Velîd b. Muğîre’dir. Çünkü O, Resulullah’ı dinlediği zaman, hakkı görmüş ve hakikate geçici bir sürede olsa boyun eğmiştir. Fakat kavminin “Muhammed seni de mi büyüledi?” sözleriyle şiddet göstermesi üzerine aniden değişmiştir. Rol yaparak gördüğü hakikati hemen inkâr etmiştir. Bir daha asla hakikate yönelmemiştir.⁵⁰⁰ İlk inen sûrelerde adı geçmeyen, ama özellikleriyle tarihi kaynaklarca tanınan bu şahıs, ayağına gelen fırsatı kendi eliyle ve akran baskısıyla tepmiştir. Bu pasajda anlatılanlar, önceki sûrelerde anlatıla gelenlerle bağlantı kurmakta ve insanlara yeniden bir hatırlatma yapılmaktadır.

Sûrenin “*Musa’nın ve sözünün tam olarak yerine getiren İbrahim’in sayfelerinde yazılı olan bilgiler kendilerine haber verilmedi mi?*”⁵⁰¹ âyetinde Musa ve İbrahim’in sayfelerinde yazılı olanların aynısının Kur’ân’ı bu sûresinin 38 ve 55.inci âyetlerinde anlatıldığı belirtilmektedir. Bunların başında şu hükümler gelmektedir. Hiçbir günahkâr, başkasının yükünü çekmez. İnsana ancak çalıştığının karşılığı ahirette vardır. Herkese hakkı tam olarak ödenecektir. Herkes rabbinin huzuruna muhakkak çıkarılacaktır. Bu hususlardan bazıları da A’lâ sûresinin son pasajında ortaya konmuştur. Zaten orada Musa ve İbrahim’in sayfaları konu edilmiştir. Böylece A’lâ sûresinde yarım bırakılan konu, Necm sûresiyle daha geniş çerçevede açıklanmıştır. Bu hususlardan anlaşılacağı üzere Yüce Allah, sadece bu dönemde değil, insanların bulunduğu hemen her çağda uyarıcı ve elçi göndermiştir. Onları saçları ak eden o güne karşı uyarmış ve insanların sadece Allah’a ibadet etmeleri talep edilmiştir. Ne var ki dünya hayatını isteyen ve ahireti terk eden insanoğlu pek nankördür. Böylece Yahudiler ve önceki din mensularından İbrahimiler evresiyle münâsebât kurulmaktadır.

Sûrede söz konusu edilen kavimlerden bazıları, Fecr sûresinde de zikredilmiştir. Bu konu, “*(Ey Muhammed) Rabb’inin Ad’e, şehirler içinde benzeri kurulmamış olan, sütunlarla dolu İrem’e, vadide kayaları oyan Semud’a, kazıklar sahibi Firavun’a ne yaptığını görmedin mi?*”⁵⁰² âyetlerinde dile getirilmiştir. Bazıları da Kalem sûresinde zikredilmiştir. “*Şüphesiz biz vaktiyle bahçe sahiplerine bela verdiğimiz gibi onlara da bela verdik. Hani o bahçe sahipleri sabah erkenden bahçenin ürünlerini devşirmeye yemin etmişlerdi.*”⁵⁰³ âyetleriyle ilgili sûrelerde bulunan ve kavimlerin söz edilen pasajlar arasında münâsebât kurulmuştur. Kıssalar daha detaylandırılmış olarak ileri

⁴⁹⁹ en-Necm 53/33-34.

⁵⁰⁰ Duman, *Beyânu’l-Hak*, 1/150.

⁵⁰¹ en-Necm 53/36-37.

⁵⁰² el-Fecr 89/6-10.

⁵⁰³ el-Kalem 68/17-32.

gelecek sûrelerde işlenecektir. Bu kıssalarla Allah, kavimler üzerinden müşriklere mesaj vermekte ve onları uyarmaktadır. Bu uyarıyı yaparken artık fertten topluma, özelden genele bir anlayışla Kureyş'in tamamını baz almaktadır. Tek şahısla başlayan İslâm dini yavaş yavaş yayılırken, tek kişiler üzerinden başlayan uyarılar da artık tüm inkâr edenlere yöneltilmektedir.

Sûrenin “*Bu (Muhammed’de) önceki uyarıcılardan bir uyarıcıdır.*”⁵⁰⁴ âyetinin yer aldığı son pasaj aslında ilk pasajın şerhi ve açıklayıcı nihai hükmü barındırmaktadır. Yani sûrenin başıyla sonu arasındaki münâsebâtı ortaya koymaktadır. Çünkü bu pasajda Resulullah’ın şair ve mecnun gibi kendisine atılan iftiraların değil, önceki uyarıcılar gibi bir uyarıcı olduğu belirtilmektedir. Bu sûrede anlatılanlara rağmen onlar hâlâ burun kıvrırmakta ve sürdürdükleri yanlışta ısrar etmektedir. Yapılan bu uyarılara kulak vermeyenler için asıl son olan cehennem azabı kaçınılmazdır.

2.4.4. Abese Sûresi

Bu aşamanın dördüncü sûresi, nüzûl sırasına göre yirmi dördüncü sûre, elimizdeki Mushaf’a göre sekseninci sûredir. Toplam kırk iki âyet ve üç pasajdan oluşmaktadır. Necm sûresinden sonra, Kadr sûresinden önce, bi’setin ikinci yılında Mekke’de indirilmiştir. Adını “Yüzünü ekşitti ve suratını astı” anlamına da gelen ve birinci âyette geçen abese kelimesinden almaktadır.

Sûre, İbn Ümmû Mektum adlı sahabeyle ilgili bir olaya binaen nâzil olmuştur. Rivayete göre Hz. Nebî, Mekke’nin ileri gelenlerinden Ebû Cehil, Utbe ve Velîd gibi şahsiyetlere İslâm’ı tebliğ etmektedir. O esnada yanına gözleri âmâ olan ve Hz. Hatice’nin akrabası Abdullah gelmiştir. O, Resulullah’tan bazı Kur’ân âyetlerini kendisine öğretmesini talep etmiştir. Konuşmasının bölünmesinden rahatsızlık duyan Hz. Resul İbn. Ümm-i Mektum’a gereken ilgiyi göstermemiştir. Bu hadise üzerine Hz. Peygamber’in ilk kez, Kur’ân’da itâb edildiği Abese sûresinin ilk on âyeti inmiştir.⁵⁰⁵ Bu hadisenin yanında sûre, insanın yaratılışından, ölümünden, kabre konulmasından ve yeniden dirilme hadiselerinden bahsetmektedir. Ayrıca bu dönemde inen sûrelerin temel taşı olan vahiy ve nübüvvet konularına da sûrede değinilmiştir. Bu konular sûrenin önceki sûreler ile olan münâsebâtı da göstermektedir.

Sûrenin “*Âmâ yanına geldi diye surat astı ve yüz çevirdi.*”⁵⁰⁶ âyeti ilk pasajın soru üslûbuyla Hz. Muhammed’e yönelik bir ikazıyla başlamaktadır. Bu uyarı âdetâ Kureyşli zenginlerden birini İslâm’a çekmek için yoksul bir kimseden yüz çevirdiği uyarısıdır. Ancak onun küfründen arınmak istememesinin sana herhangi bir şekilde zararı yoktur.

⁵⁰⁴ en-Necm 53/56.

⁵⁰⁵ Derveze, *et-Tefsiru’l-Hadis*, 2721-2722.

⁵⁰⁶ Abese 80/1-3.

Diğer taraftan Kur'ân öğrenmek isteyen kimse Allah'tan korkmaktadır. Burada Hz. Elçi'nin, zengin kişi ve adamla meşgul olması âmâ kimseyi ihmal etmesine neden olmuştur.⁵⁰⁷ Bu ilk pasajda münâsebât bağı Hz. Nebî'nin vahyi insanlara aktarması ve insanları davete çağırması hususundan çok, davetteki ahlakilikte ortaya çıkmaktadır. Buna göre peygamber bu daveti bütün insanlara en güzel şekilde ulaştırmalıdır.

Bu ilk pasajla, önceki sûre olan Necm sûresinin ilk pasajı şu yönden irtibatlıdır. Necm sûresinde Hz. Muhammed'in sadece insanları uyarıcı olduğu vurgulanmaktadır. Müşriklerin kendisine şair, kâhin ve kezzâb gibi ithamlarda bulunması yersiz ve gereksizdir. Hz. Nebi, Abese sûresinin ilk pasajında ise bu insanların İslâm'a girmesini ve artık kendisine yersiz ithamlarda bulunmasını engellemek için âmâyı bırakıp önceliği bu kimselere vermiş olmaktadır. Hem onların bu ithamlarından kurtulmak hem de kitlesel bir İslâm'a girişi sağlamak için âmâyı cevap vermeyi geciktirmesi, Allah tarafından uyarılmasına neden olmuştur. Bu durum her iki pasaj açısından Resulullah'ın beşer yönüne vurgu yapmaktadır. Hz. Nebî'nin uyarılması ve ikaz edilmesi, dinsel konularla sınırlı kalmıştır. Bu Kur'ân'da birçok sûrede farklı âyetlerde anlatılmış ve uygulamaları sebebiyle Hz. Nebî'nin dikkati çekilmiştir. Bu ilahi ikaz anlamında itâb âyeti denilmiştir.

Sûrenin *"Kahrolası insan ne acayip nankördür! Yüce Allah onu nasıl bir şeyden yaratmış. Onu nutfeden/spermden yarattı, kendisine ölçülü mükemmel bir biçim verdi."*⁵⁰⁸ âyetinde yer verilen **قَدَرَهُ** sözcüğü münâsebât açısından bazı durumlar ortaya çıkartmaktadır. Bunun için Kur'ân'daki diğer kullanımlara odaklanmak gerekmektedir. Nitekim *"Biz insanı en güzel bir biçimde yarattık."*⁵⁰⁹, *"O, size önce topraktan, sonra az bir sudan, sonra alakadan yaratan, sonra çocuk olarak çıkaran, sonra ihtiyarlatan, sonra öldürecek olandır."*⁵¹⁰ ve *"Ey insan seni yaratan şekillendirip ölçülü yapan..."*⁵¹¹ âyetlerinde belirtilen anlamlara gelmesi kuvvetle muhtemeldir. Bütün bu yaratılış, çocukluk, gençlik, yaşlılık ve ölüm hadiselerinin meydana gelmesi sonucunda yeniden diriliş başlayacaktır. Bu ibare de *"Sûr'a üfürülür, bir de bakarsın ki kabirlerden çıkmış, rablerine doğru akın akın gitmektedirler."*⁵¹² âyetinde açıkça belirtilmektedir.⁵¹³ Anlaşıyor ki Abese sûresinin ikinci pasajında anlatılan insanın varoluş ve olgunlaşma evreleri, birçok sûreyle detaylandırılıp desteklenmektedir. Bu akıbetin sonu ise Yâsîn

⁵⁰⁷ Câbirî, *Fehmü'l Kur'ân*, 1/122.

⁵⁰⁸ Abese 80/17-19.

⁵⁰⁹ et-Tîn 95/4.

⁵¹⁰ el-Mü'min 40/67.

⁵¹¹ el-İnfîtâr 82/78.

⁵¹² Yâsîn 36/52.

⁵¹³ Duman, *Beyânu'l-Hak* 1/157.

sûresi 51'inci âyetle tamamlanmakta ve ahiret hayatının başlayacağı haber verilmektedir.

İkinci pasajın başı, sonunun açıklayıcısıdır. Daha önce de insanın alaktan yaratıldığı,⁵¹⁴ onun meniden yani erkek ve dişi olarak yaratıldığı ve ikinci defa tekrar yaratılacaklarına değinilmiştir.⁵¹⁵ Bu sûrenin ikinci pasajında da bu konuya tekrar temas edilmektedir. Yaratılıştan sonra hayatını devam ettirmesi için insana verilen nimetler sıralanmaktadır. Bu bağlamda yiyecek verildiği, yağmur yağdırıldığı, sebzeler, zeytinler, hurmalar ve bahçeler yetiştirildiği beyan edilmektedir. Ancak buna rağmen “...insanoğlu pek nankördür.”⁵¹⁶ âyetiyle insanın nankörlüğü vurgulanmıştır. Yani bütün insanlara bu nimetler verildiği gibi, yanına gelen zengin, malı mülkü olan, serveti olan, saygınlık sahibi o müşriğe de verilmiştir. Bu yüzden âmâyı bırakması onda ısrar etmesi doğru görülmemekte ve uyarılmaktadır. Bu tür itâbların bulunduğu diğer sûrelerle bu sûre, diğer âyetler ile bu âyet arasında münâsebât bulunmaktadır.

Sûrede “Kulakları sağır edecek o korkunç ses geldiğinde.”⁵¹⁷ Âyetiyle üçüncü pasaja girilmiştir. Burada diğer pasajlarda anlatılan nimetlerin, insanın yaratılışındaki inceliklerin, son sâat geldiği zaman artık hiçbir anlamı kalmayacağı mesajını vermektedir. Zengin ve fakir için tek gidilecek yer ahiret yurdu olacaktır. O gün insanlar insanlar iki gruba ayrılacaktır. Yüzlerinde aydınlık olanlar mutlu ve mesut olacaktır. Onlar, daha önceki işlediğimiz sûrelerde bahsi geçen salih işler yapan, yetimi yediren ve yoksulu doyuran kimselerdir. Yüzleri o gün kapkara olacak kimseler de vardır. Onlar İslâm davetine inanmayan, azgınlıkta ileri giden, Lat, Menat ve Uzza gibi putları aracı edinen ve müminlere eziyet eden kimselerdir. Bu hususlar öncceki sûrelerde tek tek anlatılmış ancak Abese sûresinde ise İslâm'ın üç temel ilkesinin bir arada verildiğini göstermektedir Zenginlik ve fakirlik üzerinden, nübüvvetin temel ilkesi olan adalet ve eşitlik arasındaki münâsebâta değinilmektedir.

2.4.5. Kadr Sûresi

Bu aşamanın beşinci sûresi, nüzûl sırasına göre yirmi beşinci sûre, elimizdeki tertipli Mushaf'a göre doksan yedinci sıradadır. Toplam beş âyetten oluşmaktadır. Abese sûresinden sonra, Şems sûresinden önce, bi'setin dördüncü yılında Mekke'de indirilmiştir. Adını “değerli ve yüce” anlamına da gelen ve birinci âyette geçen kadr kelimesinden almaktadır.

⁵¹⁴ İlgili âyet için bk. el-Alak 96/2.

⁵¹⁵ İlgili âyet için bk. en-Necm 53/45-48.

⁵¹⁶ Abese 80/17.

⁵¹⁷ Abese 80/33.

Sûrede bin aydan daha hayırlı olan kadir gecesinin önemine dikkat çekilmiştir.⁵¹⁸ Yüce Allah, Kur'ân'ın azametini bu sûrede üç yönden ortaya koymuştur. **(1)** İndirme işini, sırf Kur'ân'a özgü kılarak, vahyin indirilmesini yine Kur'ân'a dayandırmıştır. **(2)** Ona “o” zamiriyle işaret ederek Kur'ân'ın şan ve şöhretine dikkat çekmenin gereksizliğini vurgulamıştır. **(3)** Onun indirildiği geceyi ve o zamanın kıymetini artırmıştır.⁵¹⁹

Sûrenin “*Biz onu kadir gecesinde indirdik.*”⁵²⁰ âyetinde ilk dikkat çeken husus, Kur'ân ifadesinin açık bir şekilde kullanılmayışıdır. Sûrede Kur'ân'a “o” zamiriyle işaret edilmiştir. Müfessirlerin çoğu onu indirdik cümlesindeki “o” zamirinin Kur'ân'a isabet ettiğinde hemfikirdir. Bu durum Kur'ân'da desteklemektedir. “*Hâ mim. Apaçık kitaba yemin olsun ki biz o'nu mübarek bir gecede indirdik.*”⁵²¹ âyetinde de Kur'ân “o” zamiriyle ifade edilmiştir.⁵²² Bu durum âyet çerçevesindeki münâsebât açısından böyledir.

Sûreye bir de pasaj olarak baktığımızda Kalem sûresinde anlatılan ancak ismi verilmeyen şahıs, Müddessir sûresinde bahsi geçen ancak ismi açıklanmayan kişi ve bir önceki sûre olan Abese sûresinde anlatılan âmânın durumu, hep isim zikredilmeden zamirlerle ifade edilmiştir. Kur'ân, bazen üzerinde durmak istediği konuda, bazen de vurgulamak istediği kişiyi, bizzat adını vermeden zikredip tüm insanların ondan ibret almalarını sağlamaktadır. Bazen de bahsedilen şeyin önemini artırmak adına zamir kullanılmaktadır. Vahyin tüm insanlığa indirilmiş olması gibi burada da Kur'ân'ın inzâlinin önemi vurgulanmak adına o zamiriyle beyan edilmiştir. Bu durum hem âyetler ve sûreler arasında bulunan münâsebâtı hem de Kur'ân'ın vecih ve üslûp yönünü ortaya koymaktadır. Yani sûreler arasında olduğu gibi bazen de üslûplar arasında da bir takım münâsebât kurulabilmektedir.

Kadir gecesinin hangi gece olduğu tartışma konusu olmakla birlikte genel görüşe göre ramazan ayının yirmi yedinci gecesini olarak uygulanmaktadır. Fakat o gece, Kur'ân toptan mı indirildiği yoksa indirilmeye o gece mi başlandığı hususu asıl tartışmayı oluşturan konudur. Bu husus münâsebât açısından da önemli bir konudur. Bu münâsebât Kur'ân'ın geneli açısından açıklanmak durumundadır. Âyetlerde “*Biz sana ağır bir söz vah yedeceğiz.*”⁵²³ ve “*Eğer biz Kur'ân'ı bir dağa indirmiş olsaydık. Allah korkusundan*

⁵¹⁸ Demirci, *Kur'ân Tefsirinde Farklı Yorumlar*, 3/601.

⁵¹⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1372.

⁵²⁰ el-Kadr 97/1.

⁵²¹ ed-Duhâ 93/1-3.

⁵²² Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, 2836.

⁵²³ el-Müzzemmil, 73/5.

sen onu paramparça olmuş görürdün.”⁵²⁴ şeklinde ifade edilmektedir. Kur’ân’ın ilk inen beş âyetinin Hz. Nebî’yi ne denli etkilediği bilinmektedir. Nitekim ilk beş âyetinin bile insanı madden ve manen sarsan ve tümüyle indirildiği takdirde dağların paramparça olacağı da bilindiğine göre Kur’ân’ın bir insana tek seferde indirilmesi olası değildir. Öyle anlaşıyor ki Kur’ân Hz. Nebî’ye belli aralıklarla ve yaşanan olaylara binâen indirilmiştir.⁵²⁵

Kur’ân’ın belli aralıklarla ve bazı olaylara binaen indirilmesi hususu, sûrelerin birbirleriyle olan münâsebâtı açısından da önemlidir. Belli aralıklarla inen âyetler, insanların o anki durumlarına müdahale imkânı barındırmaktadır. Yeri geldiğinde anlık olaya müdahale, yeri geldiğinde ise gelecek olan bir durum üzerine âyetler aşama aşama indirilmiştir. Kadr sûresi de Kur’ân’ın indirilmeye başlandığı gece üzerine net bir vurgu yapmaktadır. O gecenin esenlik dolu olması, fecrin doğuşuna kadar sürmesi, meleklerin ve Cibril’in inmesi, bin aydan daha hayırlı olması bu zaman dilimini önemli hale getirmektedir. Yaratılış itibarıyla her vakit, aslında değerlidir. Bu açıdan Allah, insanları faydalı işler yapsınlar ve kulluklarını gereğince yerine getirsinler diye zamanı yaratmıştır. Kimisi bu nimetin farkında olup zamanını, dininin gerektirdiği şekilde değerlendirirken, kimileri de bize sonraki nâzil olan Şems sûresinde bahsi geçen nefsinin kötülöklere gömerek zamanını ziyan etmektedir. Bu açıdan Şems sûresiyle, zamanın değerlendirilmesi açısından da Asr sûresiyle münâsebâtın söz edilebilir. Ayrıca Kur’ân’ın zamandan söz eden diğör vahiyleriyle de ilişkilendirilebilir.

2.4.6. Şems Sûresi

Bu aşamanın altıncı sûresi, nüzûl sırasına göre yirmi altıncı sûre, elimizdeki tertipli Mushaf’a göre doksan birinci sıradadır. Toplam on beş âyet ve iki pasajdan oluşmaktadır. Kadr sûresinden sonra, Burûc sûresinden önce, bi’setin birinci yılında Mekke’de indirilmiştir. Adını “güneş” anlamına da gelen ve birinci âyette geçen şems kelimesinden almaktadır.

Bu sûrenin tanıtımında insana yerleştirilen nefis durumu ön plana çıkmaktadır. Dünya hayatında geçirmiş olduğı süreyi başarıyla atlatan temiz nefisle, en iyi şekilde yaratılmasına karşın bu nefsi, kirletip ziyan eden başka bir nefis olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan nefis, sûrede bizlere öz benlik ya da sorumluluğun vücutla eşleştiğı insan varlığı sunmuştur. Bu açıdan insanı elçilere uyan, salih kul yapan veya onu yalanlayan, ona asi olan zalim kul yapan özellikler nefis terimiyle anlatılmıştır. Ayrıca bazı kozmik olaylar üzerine yemin eden sûre, insana hem iyilik yapma hem de

⁵²⁴ el-Hasr 59/1.

⁵²⁵ Duman, *Beyânu’l-Hak*, 1/162-163; Demirci, *Kur’ân Tarihi*, 60-65.

kötülük yapma potansiyelinin verildiğini belirtmiştir.⁵²⁶ Nefsini kötülüklere bulaştıran geçmiş kavimlerden olan Semud'un Allah'ın emrini çiğnemeleri dolayısıyla başına gelenlere temas edilmiştir. Kısaca sûre, hem belli olaylara ve zamana dikkat çekmekte hem de anlatılan hadise üzerinden ibret alınmasını tavsiye etmektedir.

Sûre giriş itibarıyla bir önceki sûre olan Kadr sûresiyle, genel yapı itibarıyla ise Abese sûresiyle hatta yeminle söze başlayan Tekvîr ve Şems sûresiyle yakından ilişkilidir. Kadr sûresinde Kur'ân'ın indirildiği geceye dikkat çekilmekte ve o gecenin insanın iyiliğine veya kötülüğüne olan faydası ve önemi belirtilmektedir. Şems sûresinde ise gece, gündüz, güneş ve ay gibi birçok şeyi yaratana ve onlara belli özellikler bina edene dikkat çekilmektedir. Yörüngelerinde hareket eden bu varlıklar sebebiyle zaman oluşmaktadır. Bu zaman olgusu, içerisinde Kur'ân'ın indirildiği vakti saklı tutmaktadır. Sûrenin Abese sûresiyle olan münâsebâtına baktığımızda ise şahıslar ve tabiat üzerinden bir ilişki olmaktadır. Abese sûresinde kendisini üstün, mal mülk sahibi ve kibirli görüp Resulullah'ın davetine kulak asmayan kişiyle, peygamberi dinlemeye gelen onun davetine gönül verip yanına sokulan kişi üzerinden misâl vermektedir.

Şems sûresinde de aynı ikilemden söz edilmiştir. Ancak bu zıtlık Abese sûresinde şahıslar üzerinden verilirken, Şems sûresinde ise tabiat üzerinden verildiği görülmüştür. Kısaca Abese sûresinde insanın yaratılışından, yaşam seyrine, oradan da dış dünyaya geçiş yapılırken, Şems sûresinde ise bu olgu tabiatın oluşumundan ve olgunlaşmasından ahiret yurduna geçiş yapılmasından söz edilmektedir. Yine Abese sûresinde anlatılan amâ meselesi buradaki nefsin arındıran kurtuluşa ermiştir olayını desteklemektedir. Zenginlere ve ileri gelenlere meyil olayı ise nefsin kötülüklere gömen üzerinden temsil edilmektedir. Bu şekilde sûrelerin aralarındaki münâsebât açıkça ortaya çıkmaktadır

Sûrenin içeriğine baktığımızda nefsin ön plana çıktığı açıkça anlaşılmaktadır. Kur'ân'da nefsin bir takım derecelerinin bulunduğu âyetler belirtilmektedir. Bunlar zayıftan güçlüye doğru gelişen ve tasavvuf anlayışına göre yedi ayrı dereceden oluşan ahlaki durumu özetlemektedir. Mesala nefs-i emmarenin “*Nefs aşırı derecede kötülüğü emreder...*”⁵²⁷, nefs-i levvâmenin ise “*Kınayan nefse de yemin ederim ki...*”⁵²⁸ âyetlerinde açıklanmıştır. Yine nefs-i mülhemenin “*Nefs-e kötülük duygusunu ve takvasını ilham edene yemin olsun ki!*”⁵²⁹ ve nefs-i zekiyyenin “*Bir cana karşılık*

⁵²⁶ Demirci, *Kur'ân Tefsirinde Farklı Yorumlar*, 3/572.

⁵²⁷ el-Yusûf 12/53.

⁵²⁸ el-Kıyâme 75/2.

⁵²⁹ eş-Şems 91/8.

*olmaksızın suçsuz birinimi öldürdün...*⁵³⁰ âyetlerinde açıklandığı görülmektedir. Son olarak nefs-i mutmainnenin *“Ey huzur içinde olan nefis...”*⁵³¹ ve nefs-i merdiyyenin *“Sen, O’ndan razı O’da senden razı olarak rabbine dön.”*⁵³² âyetleriyle nefsin bir takım derecelerine temas edilmektedir. Bunlar, nefsin iyi ve kötü birtakım derelerceleleri olup Kur’ân’da ifade edilmiştir. Kur’ân’daki tüm nefis anlatımlarıyla da buradaki nefis açıklaması arasında bağlantı kurulmuştur. Kur’ân, bu dereceleri elde etme ve kazanımlara ulaşma yollarını da göstermiştir. Nitekim elde edilen bu nefis mertebeleri sonunda Şems sûresi bizlere bu basamakların akıbetini haber vermektedir. Bu bağlamda *“Nefsini arındırıp geliştiren kimse kurtulmuş. Onu kirletip alçaltanlar ise helak olmuşlardır.”*⁵³³ yargısı kurulmaktadır. Bu âyet, dünya hayatının sonucunu ahiret hayatının nasıl olacağını, bizleri orada nelerin beklediğini net bir şekilde ortaya koymaktadır.⁵³⁴

Nefsle ilgili bu ibareler Şems sûresinin, Kur’ân’ın geneliyle olan yakın münâsebât ilişkisini ortaya koymaktadır. Bu münâsebâtta nefsin tanımı verilmekte ve neden-sonuç ilişkisi üzerinden kazanım veya kaybediş anlatılmaktadır. Ancak sûre içindeki münâsebât ise nefsi kötülüğe gömen Semud kavmi üzerinden örneklendirilmektedir. Sûrenin ilk pasajında anlatılan bu nefis mertebeleriyle ikinci pasajında anlatılan Semud kavminin başına gelenler, birbirini takip eden silsile gibi durmaktadır. Nitekim Semud kavmi, nefsinin kötülüklere gömüp ziyan olanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sûrenin *“Semud kavmi azgınlığı sebebiyle Salih’i yalanladı.”*⁵³⁵ âyetiyle başlayan son pasaj, yeni bir dönemi de başlatmaktadır. İniş sıralamasına baktığımızda Şems sûresi, ilk kez resul kıssasına ve bir kavmin helak ediliş sebebine bu kadar detaylıca yer vermektedir. Şems sûresinin bu ikinci pasajı, Abese ve Necm sûreleriyle doğrudan ilişkilidir. Necm sûresi şirk inanışının yıkılmasını ve bu doğrultuda putların dahi adını açıkça vererek şefaatin bedbahtlık olduğunu belirtmektedir. Abese sûresinde ise zengin bir kişiyi İslâm’a çekmek uğruna, fakir bir kimsenin ihmal edilmesi üzerinden yapılan eleştiri yine iki sûre arasındaki münâsebâta işaret etmektedir. Nihayet bu sûrede Hz. Nebî’ye ve arkadaşlarına yapılan eziyet, Kureys’in önemli şahıslarından birisinin üzerinden, Semud kavminin azgın kişisiyle benzeştirerek anlatılmaktadır. Kur’ân’ın diğer sûrelerinde Semud’a yapılan uyarı ve açıklamalar detaylandırılmaktadır. Semud

⁵³⁰ el-Kehf 18/74.

⁵³¹ el-Fecr 89/27.

⁵³² el-Fecr 89/27.

⁵³³ eş-Şems 91/9-10.

⁵³⁴ Duman, *Beyânü'l-Hak*, 1/165-168; Ayrıca bk. Abdurrezzak Tek, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar* (Bursa: Emin Yayınları, 2017). 202-204.

⁵³⁵ eş-Şems 91/11.

kavmi ile ilgili yapılan bu anlatımlarda Şems sûresiyle arasındaki münâsebâtı ortaya koymaktadır.

2.4.7. Burûc Sûresi

Bu aşamanın yedinci sûresi, nüzûl sırasına göre yirminci sûre, elimizdeki tertipli Mushaf'a göre seksen beşinci sıradadır. Toplam yirmi iki âyetten oluşmaktadır. Şems sûresinden sonra, Tîn sûresinden önce, bi'setin üçüncü veya dördüncü yılında Mekke'de indirilmiştir. Adını “burçlar” anlamına da gelen ve birinci âyette geçen burûc sözcüğünden almaktadır.

Sûrede ashâbü'l-uhdûd diye belirtilen kavmin, zayıf müminlere yapmış olduğu zulüm ve onları inançlarından döndürmedeki baskıları anlatılmıştır. Bunlar, inançlarından ötürü müminleri ateşe atıp yakmaktan hiç çekinmemişlerdir. Onlar, hiç bir acıma belirtisi göstermeden müminlere eziyet etmektedir. Bu sebepten onlar, Kur'ân tarafından üzerine yemin edilerek lanetlenmiştir. Bu olay anlatılarak, müminlere moral verilmekte ve önceki kabilelerden Firavun ve Semud'un başına gelenler hatırlatılarak vazgeçmeleri istenmektedir.⁵³⁶ Ayrıca iman edip salih amel işleyenlerin ahirette karşılaşacağı güzellikler ve Allah'a nispet edilen bazı sıfatlar sûrenin içeriğini oluşturmaktadır. Bu sûrenin önceki sûre olan Şems sûresi ile net münâsebâtı, nefsinin kötülüğe gömen yöneticilerin, eziyet ve baskıyla inananlar üzerinde kurduğu zulümde ortaya çıkmaktadır.

Önceki Şems sûresinde yarımadanın kuzey bölgesinde yaşayan Semud halkının başına gelenlere kısaca temas edilmiştir. Semud kavminin Allah'ın devesini vahşice boğazlamaları ve daveti reddetmeleri nedeniyle helak oldukları ifade edilmiştir. Burûc sûresi de yine bir kıssa üzerinden mesaj vermektedir. Ancak bu kez Kur'ân bizi arap yarımadasının güney kısmına ashâbü'l-uhdûd kıssasına götürmektedir. Sûre, anlatılacak kıssaya uygun bir girişle başlamıştır. Nitekim burçlar sahibi semaya yemin edilmiştir. Sanki gökyüzü, insanların atıldığı çukurlara ve bulutlar da hendeklere benzetilmiştir. Şems sûresine de yeminle başlamış, insanların azgınlığı yüzünden, Semud kavminin başına gelenler anlatılmış ve onların cehennemlik oldukları beyan edilmiştir.⁵³⁷ Burûc sûresi, sanki Şems sûresiyle aynı yapıda ancak farklı lafızlarla indiği dikkati çekmektedir. Önce burçlar sahibine yemin edilip daha sonra insanları çukurlara atan ashâbü'l-uhdûd olayını anlatılmış ve onlara lanetler edilmiştir. Burada ashâbü'l-uhdûd kıssası üzerinden Mekke müşrikleri uyarılmaktadır. Ancak müşrikler yapmış oldukları bunca zulme rağmen tövbe etmeleri halinde affedileceği hatırlatılmaktadır.

⁵³⁶ Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, 2751.

⁵³⁷ Câbirî, *Fehmü'l Kur'ân*, 1/131.

Sûrede kahrolsun hakkında uhdud-denilmiş ve ashabu'l ⁵³⁸قُتِلَ أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ ifadesine yer verilmiştir. Bu âyetteki ashâbü'l-uhdûd kavmi olsa da hitap ve uyarı doğrudan Kureyş halkına ve diğer zorbalık yapan bütün insanlara yapılmıştır. Nitekim Kureyşin kâfir güruhu da tıpkı o hendeği kazanlar gibi lanetlenmiştir. Bu hitap yalnızca Kureyş halkıyla sınırlı kalmayıp, son sâate kadar gelecek zalimlere kesin bir uyarıdır. *“Kahrolası insan! Ne nankördür o!”*⁵³⁹ âyeti bizlere her dönemde Kureyş kâfirleri gibi toplumun varolacağını haber vermektedir. Bu sûrede *“Hani onun etrafında oturup da müminlere yaptıklarını seyredenler...”*⁵⁴⁰ âyetinde geçen “hani” sözcüğü “kahrolmuştur” fiilinin zarf tümleci olarak gelmektedir. Bu durumda âyetin anlamı, hendeklerin çevresinde oturarak ateşi seyre daldıkları ve kıllarını kıpırdatmadıkları için lanete uğramışlardır. Müminlerin yanmalarına şahit olanlar ve müminleri hendeklere dolduranlar, bunda hiç kusur etmemeleri ve onların bu zulmüne şahitlik yapmaları anlamına gelmiştir. Bu şahitlik, hiç şüphesiz kıyamet günü alehlerinde kullanılacaktır. Bu bağlamda *“İşlemiş oldukları günahtan dolayı dillerinin, ellerinin ve ayaklarının kendi aleyhlerinde şahitlik edeceği günde onlara çok büyük azap vardır.”*⁵⁴¹ âyetinde bu lanetlenmiş olanlara büyük bir azabın olduğu vurgulanmaktadır.⁵⁴² Sûre âyet çerçevesi bakımından öncesi, sonrası kezâ Kur'ân'ın birçok sûresindeki ilgili âyetlerle yakından ilişkilidir.

Bu açıdan sûrenin devamında münâsebât örneklerine rastlamak mümkündür. *“Orduların hadisesi, Firavun ve Semud'un başlarına gelenler sana anlatıldı mı?”*⁵⁴³ konusu öne çıkarılmaktadır. Firavun ve Semud ifadesi aslında *ordulara dair* ifadesinden bedeldir. Burada Firavun'un yalnızca kendisi değil, aynı zamanda kendisiyle birlikte hanedanı da kastedilmiştir. *“Firavun ve ileri gelenlerinin...”*⁵⁴⁴ âyetinde buna yer verilmiştir. Bu durumda şöyle bir münâsebât kurulmaktadır. Hz. Nebî'yi yalanlamaları yüzünden şu orduların başlarına gelenlerden artık haberiniz vardır. Buna rağmen yalanlamakta direnenler ve bunca nimete nankörlük edenler kesinlikle azaba müstahak olacaklardır.

Sûrenin *“Bu şanlı şerefli bir Kur'ân'dır. Levhi Mahfuz'dadır.”*⁵⁴⁵ âyeti yalanlamakta oldukları bu Kur'ân'ın kitaplar içinde en yüce olduğu açıklanmıştır. İşte bu inkârcılar kendilerine haber verilen bu gerçekleri, bile isteye inkâr etmektedir. Onlar,

⁵³⁸ el-Burûc 85/4.

⁵³⁹ Abese 80/17 .

⁵⁴⁰ el-Burûc 85/7.

⁵⁴¹ en-Nûr 24/24.

⁵⁴² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1231-1236.

⁵⁴³ el-Burûc 85/17/18.

⁵⁴⁴ Yûnus 10/83 .

⁵⁴⁵ el-Burûc 85/21/22.

her türlü hakikate kulaklarını tıkamış ve gözlerini bu gerçeklere kapatmıştır. Bütün bu uyarılara rağmen inkârda direten müşrikler, “*Aşağıların da aşağısına gark ettik.*”⁵⁴⁶ âyetiyle muhatap olacaklardır. Şüphesiz ki, müşriklerin inkârdarettiği bu Kur’ân, ne Muhammed’in uydurmasıyla üretilmiş ne de cinlerin sözlerinden alınmıştır. Çünkü “*Hiç şüphesiz ki bu Kur’ân, şerefli bir elçinin (Allah’ın katından) getirdiği sözdür.*”⁵⁴⁷ ve “*(O) Âlemlerin rabbinden indirilmedir.*”⁵⁴⁸ âyetleriyle Kur’ân’ın ne olduğu açıklanmaktadır. Sûrenin, Kur’ân’ın geneliyle ilgili münâsebâtı bu şekilde ortaya çıkmaktadır. Sûrenin önceki sûre olan Şems sûresiyle münâsebâtı, nefsinin kötülüğe gömen kavimler üzerinden ortaya çıkmaktadır. Ancak sûreye geniş açıdan bakıldığında Tîn sûresiyle yakından irtibatlı olduğuna dair veriler bulunmaktadır. Çünkü sûrede anlatılan ve zulümleri yapan kavimler, Tîn sûresinde aşağıların da aşağısına gark olan kimselerdir.

2.4.8. Tîn Sûresi

Bu aşamanın sekizinci sûresi, nüzûl sırasına göre yirmi sekizinci elimizdeki tertipli Mushaf’a göre doksan beşinci sıradadır. Toplam sekiz âyet ve iki pasajdan oluşmaktadır. Burûc sûresinden sonra, Kureyş sûresinden önce, bi’setin üçüncü yılında Mekke’de indirilmiştir. Adını “incir” anlamına da gelen ve birinci âyette geçen tîn kelimesinden almaktadır.

Sûrede, insanın doğduğu andan yetişkinlik çağına girinceye kadar, yetişkinlikten, yaşlılığa ve ahirete uzanan serüvenden bahsedilmiştir. Güzel şekilde yaratan ve insana verilen nimetler hatırlatılmıştır. O, insanın hizmetine nice meyveler, sebzeler, nimetler sunmuş, karşılığında ise ondan rabbine iman edip salih işler yapmasını istemiştir. Ne hazindir ki insanoğlu, hep bu nimetleri kullanmış ama kulluğu yapmamış kibirlenmiştir. Dahası o Allah’a aracı putlar edinmiş ve haddinide aşmıştır. Bu yüzden o insana “*Aşağıların aşağısına gark olmuştur.*”⁵⁴⁹ âyetiyle hitap edilmiştir. Bu durumda insanın en güzel biçimde yaratılmasıyla aşağıların aşağısına düşürülmesi fiziksel değildir. Tamamen ibadet ve kulluksaldır. Yani iman eden kendini güzelleştirmiştir. Etmeyen ise çirkinleşmiştir. Bu durum önceki sûrelerde geçen kavimlerin helakı ve Şems sûresinde anlatılan kötülüğe gömen gruplarla yakından irtibatlıdır.

Ayrıca sûrede Allah’ın adalet ve hikmetinin gerçekleşeceği vurgulanmış, hesap ve ceza günü üzerinden insanlara uyarı yapılmıştır. Sûreye hitap yönünden baktığımızda

⁵⁴⁶ et-Tin 95/5.

⁵⁴⁷ el-Hâkka 69/40.

⁵⁴⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1240-1242. Âyet için bk. el-Vâkıa 56/80 .

⁵⁴⁹ et-Tîn 95/5.

ise umumî bir özelliğe sahip olduğu açıkça gözükmektedir.⁵⁵⁰ Alak sûresin den bu sûreye kadar tüm sûrelerde iniş ortamı, şartlar ve olgular hemen hemen aynı düzeydedir. Zira tevhit, nübüvvet ve ahiret inancı üçgeninde ya Hz. Nebi'ye ya Kureyş halkına ya da müşriklere hatta sağlam durmaları adına Hz. Resul'un şahsında müminlere hitaplar yöneltilmektedir.

Sûrenin *أسفل سافلين* “Aşağıların da aşağısı...”⁵⁵¹ âyetinde yeri geldiğinde en üst olabilen insan, ashabu'l-uhdudda olduğu gibi yeri geldiğinde aşağıları aşağısına kadar alçalabilmektedir. İnsanlardan daha aşağı olan varlıklar ise kuşkusuz hayvanlardır. Hayvanlardan daha aşağısı da mevcuttur. Onlar, Kur'an'da ölümler olarak geçmektedir. Yani insanlık vasfını yitiren kişi, hayatta olsa bile ölümlerle eşdeğerdir. Nitekim “*Diriler ile ölümler bir olmaz.*”⁵⁵² ve “*Onları uyarsan da uyarman da onlar için birdir. İnanmazlar. Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir.*”⁵⁵³ âyetlerin de aşağıların aşağısına düşen insanın akıbeti belirtilmektedir. Zira bu insanlar için yine Kur'an' “*Yemin olsun ki biz, cinlerden ve insanlardan kalpleri olupta bunlarla anlamayan, gözleri olupta bunlarla görmeyen, kulakları olup da bunlarla işitmeyen birçokları için cehennemi var ettik.*”⁵⁵⁴ şeklinde uyarıda bulunmaktadır.⁵⁵⁵

Münâsebât açısından Kur'an'ın birçok yerinde denk geldiğimiz aşağıların aşağısı tabiri, şimdiye kadar işlenen birçok sûrede de yer almaktadır. Sûrenin giriş kısmı münâsebât açısından çok geniş bir çerçeveye sahiptir. Her sûrede esfele sâfilîn-e düşen kişi ya da guruplar mevcuttur. Misâl olarak “*Kendini yeterli görüp azan insan...*”⁵⁵⁶, “*Kur'an'a sihirdir diyen...*”⁵⁵⁷, “*inkâr edenler...*”⁵⁵⁸ ve “*Resulullah'a mecnun yakıştırmaları yapanlar...*”⁵⁵⁹ gibi âyetlerde bunlar ele alınmaktadır. Görüleceği üzere bu âyetlerin muhatap aldığı kişi ya da kişiler, aşağıların aşağısına düşmeyi hak eden kişilerdir. Sadece ilk inen sûrelere baktığımızda bile birçok örneğine rastladığımız bu kimselere, Kur'an'ın hemen her sûresinde denk gelmek mümkündür.

Bundan önceki birçok sûrede olduğu gibi Tîn sûresine de yeminle başlayıp konuya girilmiştir. Zira sûrelerin bağlamına birbirleriyle olan münâsebâtlarına bakıldığında bizzat sözü edilen şeylerin kendilerine değil, onların evrende dâhil oldukları ilahi düzene yemin edilmektedir. Bu ilahi düzenin işleyişi açısından hareketle

⁵⁵⁰ Derveze, *Et-Tefsiru 'l-Hadis*, 2816-2817.

⁵⁵¹ et-Tîn 95/5.

⁵⁵² Fatır 35/22.

⁵⁵³ el-Bakara 2/6-7.

⁵⁵⁴ el-A'râf 7/179.

⁵⁵⁵ Duman, *Beyânu 'l-Hak*, 1/174-175.

⁵⁵⁶ el-Alak, 1/7,8.

⁵⁵⁷ el-Müddessir 74/23.

⁵⁵⁸ el-Müzzemmil 73/17.

⁵⁵⁹ el-Kalem 68/2.

insan hayatının nasıl ana rahminde başlayıp daha sonra çocukluk, gençlik ve yaşlılık gibi evreler geçirdiğine vurgu yapılmaktadır. Nitekim insanın yaratılışı konusunda Kur’ân’da birçok âyet mevcuttur. Ancak yaratılış, ilk yapıdan en üst yapıya kadar “İnsanı yaratmaya çamurdan başladı. Sonra onun neslini öz bir sudan, değersiz sudan yarattı. Sonrada ona ruhundan üfledi. Sizin için işitme, görme ve idrak (akıl) duyularını yarattı.”⁵⁶⁰ âyetinde detaylandırılmıştır. Tabiatıta varolan olgu da bu düzeydedir. Sonbaharda solan ve kışın âdete uykuya dalmış ölü bir adamı andıran tabiatın, ilkbaharda yeniden doğmuşçasına yeşerdiği görülmektedir. İnsanı yaratan, belli evrelerden geçirip öldüren, sonra yeniden diriltecek olan Allah, bu düzen üzerinden bizlere açık bir mesaj vermektedir. Bu sûrede kısaca değinilen insanın yaratılması önceki sûrelerde ve sonraki sûrelerdeki yaratılış evresiyle net bir münâsebât kurmaktadır.

2.4.9. Kureyş Sûresi

Bu aşamanın dokuzuncu sûresi nüzûl sırasına göre yirmi dokuzuncu sûre, elimizdeki Mushaf’a göre yüz altıncı sıradadır. Toplam dört âyetten oluşmaktadır. Tîn sûresinden sonra, Kâria sûresinden önce, bi’setin ikinci yılında Mekke’de indirilmiştir. Adını birinci âyette geçen kureyş sözcüğünden almaktadır.

Allah’ın özelde Kureyş kabilesine genelde insanlık kabilesine vermiş olduğu imtiyazlar, ticari zenginlikler, güvenlik ve emniyet gibi nimetler üzerinde durulmuştur. Bu verilen nimetlere karşın onların Allah’a kulluk etmesi ve nimetleri Allah yolunda kullanması istenmiştir.⁵⁶¹ Kureyş topluluğu akrabalık bağları oldukça güçlü, saygın ve prestij sahibi bir topluluktur. Soyları, Hz. İsmail’e kadar dayanan bu topluluğun en büyük atası Adnan olarak bilinmektedir. Resulullah Kureyş’le ilgili olarak Allah’ın onlara yedi fazilet bahsettiğini vurgulamıştır. (1) İçlerinden beni peygamber yapmıştır. (2) Nübüvveti nasip etmiştir. (3) Kâbe’nin örtüsünü değiştirme görevi vermiştir. (4) Su ihtiyacını karşılamakla görevlendirmiştir. (5) Fil ordusundan korunmuştur. (6) Onlar, Allah’a ibadet etmiştir. (7) Kureyş sûresini indirmiştir.⁵⁶²

Kureyş sûresi, Fîl sûresinin devamı olarak da görülmüştür. Birçok tefsirci tarafından Fîl sûresinin, “Onları çiğnenmiş ekine çevirdi...”⁵⁶³ âyetini bu sûrenin ilk âyetiyle ilişkilendirmiş ve iki sûreyi bir sûre şeklinde açıklamaya çalışmıştır. Bu durumda onların çiğnenmiş ekine çevrilmesi aslında, Kureyş halkı ibadetlerini, ticaretlerini ve yolculuklarını rahatça yapabilsinler şeklinde yorumlanmıştır. Yani

⁵⁶⁰ es-Secde 32/7-9.

⁵⁶¹ Demirci, *Kur’ân Tefsirinde Farklı Yorumlar*, 3/639.

⁵⁶² Kesîr, *Hadislerle Kur’ân’ı Kerim Tefsiri*, 15/442-443.

⁵⁶³ el-Fîl 105/5.

rabbîn Ebrehe ve ordusunu çiğnenmiş ekine çevirmiştir. Zemahşerî eserinde bu konuyla ilgili şu ifadelere yer vermiştir. Beytin anlaşılmasının tek yolu, önceki beyitle ilişkilendirilen bu duruma şiir sanatında tazmin üslûbu denmektedir. Bu durumda şu Kâbe'nin rabbine kulluk edilmesini beyan eden âyetin başında bulunan ف şart edatı olarak kabul edilmiştir. Buna göre mana: Allah'ın onlar üzerinde sayısız nimetleri vardır. Madem verilen bunca nimetlere şükür olsun diye kulluk etmiyorlar. O zaman bu büyük ve açık nimet için kulluk etsinler şeklinde olmalıdır.⁵⁶⁴

Sûrenin “*Kendilerini açlıktan doyurması ve korkudan emin kılması sebebiyle şu beyt'in sahibine boyun eğip kulluk etmelidir.*”⁵⁶⁵ âyeti sûrenin nüzûl sırası açısından Tîn sûresinin devamı olarak görüldüğü ve bilindiğinde şöyle yorumlanmaktadır. Kureyş halkına verilen bunca nimete karşın onlar sadece rabbine kulluk etmelidir. Onlar, güvenli belde olan Kâbe'nin de içinde bulunduğu İncir dağı ve Sina dağı sebebiyle de oldukça korunaklıdırlar. Bu güvenli belde sayesinde onlara ticaret yapma imkânı tanınmıştır. Bu sayede onlar rabbinin nimetine kavuştular. Bunca nimete karşın hala iman etmiyorlarsa, Tîn sûresinde geçen “*aşağıların da aşağısına gark olmuşlardır.*”⁵⁶⁶ âyetine muhatap olmaktadır.

2.5. Birinci Evre Dördüncü Aşama Sûreleri (Kâria ile Sâd)

13 yıl sürecek olan Mekke döneminin, ilk evresinin dördüncü aşamasını oluşturan zaman dilimidir. Bu kısımda birinci evrede inen, dördüncü aşama sûreleri olan, *Kârîâ*, *Kıyâme*, *Zilzâl*, *Hümeze*, *Mürselât*, *Kaf*, *Beled*, *Târik*, *Kamer* ve *Sâd* sûreleri münâsebât türleri bağlamında incelenecektir. Bu aşama da inkârcıların, inananlar üzerindeki baskıları boykota kadar ilerlemiştir. Ne pahasına olursa olsun İslam'ın yayılışının önüne geçilmek istenmiştir. Müslümanlar açısından eziyet ve şiddet dayanılmaz hale gelmiştir. Bu baskı ve zulüm daha güvenli görülen Habeşistan'a hicret yapılmasına sebebiyet vermiştir. Baskı ve zulüm karşısında Hz. Nebî'den ve inanılardan sabır göstermesi istenmiştir. Bu aşama nübüvvetin 3 ve 5'inci yıllarına tekabül eden aşamadır.⁵⁶⁷

2.5.1. Kâria Sûresi

Bu aşamanın birinci sûresi, nüzûl sırasına göre otuzuncu sûre, elimizdeki tertipli Kur'ân'a göre yüz birinci sıradadır. Toplam on bir âyetten oluşmaktadır. Kureyş sûresinden sonra, Zilzâl sûresinden önce ve nübüvvetin üçüncü yılında Mekke'de

⁵⁶⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1222-1227.

⁵⁶⁵ Kureyş 108/3-4.

⁵⁶⁶ et-Tîn 95/5.

⁵⁶⁷ Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/349-351.

indirilmiştir. Adını “korkunç ses ve son sâat” anlamına gelen ve birinci âyette geçen kâria kelimesinden almaktadır.

Kâria sûresinde dikkat çeken en belirgin özellik son sâati ve ahireti tanıtmasıdır. İnsanlar o günün dehşetinden çekirge sürüsü gibi etrafa saçılacaktır. Yalnızca Allah’a inanıp iyi işler yapanlar hoşnutluk içinde olacaktır. Bu sûreyle birlikte Kur’ân artık yeni bir evreyi başlatmıştır. Son sâate dair sahnelerin ve ahiretteki yaşanacak akıbetlerin anlatıldığı bu yeni dönem, ağırlıklı olarak hicrete kadar inen sûrelerde genelde işlenmektedir. Zaman zaman Kur’ân’ın inzâlî tamamlanana kadar bu sahneler insanlara tekrar tekrar hatırlatılmış ve uyarılar yinelenmiştir. Ayrıca sûrenin umumî bir özellik arz ettiği de göze çarpmaktadır. Belli şahıslara ya da olaya bağlı değil, bütün insanlığa uyarı mesajı taşımaktadır. Zira aynı durum, Leyl, Şems ve A’lâ sûrelerinde de genelde görülmüştür.

Kâria sûresinin başı ve sonu arasındaki münâsebât dikkat çekmektedir. القارعة sözcüğü ansızın gelip çatacak olanı vurgulamaktadır. Aynı şekilde hakka, tamme ve el-ğaşiye sözcükleri de kâria gibi son sâatin ağırlığını ve dehşetini ifade etmektedir. Allah “Kârianın ne olduğunu sen nereden bileceksin...”⁵⁶⁸ âyetiyle insanların Resulullah’a sormuş oldukları bir soruya cevap vermiştir. Yani bildirmediğimize göre onu sana bildirecek kimse de yoktur. Bu durum tıpkı هاوية sözcüğünde ortaya çıkmaktadır. Zira هاوية, derin çukur ve yakıcı ateş anlamına gelmektedir. Kur’ân’da haviye ile aynı durumu ifade eden, nar, lezâ, hutame, sekar ve cahim gibi cehennemin adlarını ve oradaki ateşin azaptaki yakıcılık seviyesini anlatan isimler mevcuttur. Allah “Haviye’nin ne olduğunu sen nasıl bileceksin.”⁵⁶⁹ âyetiyle, bildirmediği müddetçe sana onu bildirecek kimse yoktur anlamına vurgu yapılmıştır. Bu açıdan القارعة sözcüğüyle aynı ibare tekrar edilmiştir.⁵⁷⁰ Burada ayırıcı usûl açısından bir konuya da yer verilmelidir. Kur’ân’da nerede vemâ edrâke ifadesine yer verilmişse mutlaka yanıtı da peşinden eklenmiştir. Nerede vemâ yüdrîke denilmişse yanıtı verilmemiştir.⁵⁷¹

Bu sûrenin bir sonraki Zilzâl sûresiyle münâsebât ilişkisi mevcuttur. İki sûre hemen hemen aynı özellik ve uyum içinde nâzil olduğu gözlenmektedir. İki sûreyi bu yüzden bir bütün olarak görmek de mümkündür. Kâria sûresinde tanıtılan son sâat ve onun dehşeti, Zilzâl sûresinde de aynı temada tanıtılmış daha sonra âhiret konusuna geçilmiştir. Böylece inkârcı insanın yaşayacağı felaketler, açıkça gözler önüne serilmiştir. Çünkü Allah ne kadar uyarsa da, uyarıcılar gönderse de insanoğlu, yine

⁵⁶⁸ el-Kâria 101/1-3.

⁵⁶⁹ el-Kâria 101/10-11.

⁵⁷⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1396-1399. Ayrıca bk. Duman, *Beyanu’l-Hak*, 1/182-184.

⁵⁷¹ âyetler için bk. el-Kâria 101/1; Abese 80/1.

batılı seçmekte ve cehennem azabın kendine layık görmekte, cennet nimetlerinden kaçınmaktadır. Bu husus böylesi insanın kafasının çalışmadığının da kanıtı olmaktadır.

2.5.2. Zilzâl Sûresi

Bu aşamanın ikinci sûresi, kronolojik sıraya göre otuz birinci sûre, tertip sınıflandırmasına göre doksan dokuzuncu sıradadır. Toplam sekiz âyet ve iki pasajdan oluşmaktadır. Kâria sûresinden sonra, Kıyâme sûresinden önce, nübüvvetin üçüncü yılında Mekke’de indirilmiştir. Adını “zelzele ve deprem” anlamına da gelen birinci âyette geçen zilzâl kelimesinden almaktadır.

Zilzâl sûresi, kısa bir sûre olmasına rağmen muhtevasında önemli iki konu incelenmektedir. İlk pasajıyla son sâatin devreye alındığını vurgulayan sûre, ikinci kısmıyla ölümlerin tekrar dirileceği, herkesin iyiliklerinin ve kötülüklerinin yazıldığı kitapların verileceği, öyle bir durumdayken toplanma alanına gidileceği ve bu alanda toplanılacağı bildirilmektedir. Artık birinci sûra üflenmiş ve son sâatin işlemleri başlatılmıştır. Dünya hayatı moleküllerine ayrılmıştır. Evren, hatta galaksideki tüm yaşam sona ermiştir. Artık Yâsin sûresinde de denildiği gibi inananlar ile inanmayanların ayrışma⁵⁷² vakti gelmiştir.⁵⁷³ Sûre, bu iki önemli konuyla birlikte Allah’ın en temel sıfatı olan adalet sıfatını da ön plana çıkartmıştır. Bu vasfı “*Herkes zerre ağırlığınca yaptığı iyiliği bulcak, yine herkes zerre ağırlığınca işlediği kötülüğü de defterinde yazılmış bulacaktır.*”⁵⁷⁴ âyetinde zikredilmiştir.

Zilzâl sûresini, medenî sûreler içerisine yerleştiren tefsircilerin sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. İniş sırasına göre doksan üçüncü sıraya yerleştirilen bu sûre, medenî sûreler arasında kabul görmüş ve değerlendirilmiştir. Ancak İbn Abbas, İbn Kesîr ve Begavî gibi bazı müfessirler, özellikle önceki sûreyle, arasındaki uyum sebebiyle mekkî sûreler içerisinde, Kâria’dan sonra indirildiğini belirtmiştir. Sûrenin öncesi ve sonrasıyla arasındaki bu uyum düşünüldüğünde Kâria sûresinden sonra indirildiği muhtevasından kuvvetli bir delil çıkmaktadır.⁵⁷⁵ Çünkü Zilzâl sûresinin ilk kısmı, Kâria sûresiyle aynı özellikleri yani son sâatin sahnelerini anlatmaktadır. İkinci pasajda ise iyilik yapıp salih amel işleyenlerin cennetle mükâfatlandırılacağı, kötülük yapıp şirk koşanların ise hâviye adlı cehenneme girecekleri belirtilmektedir.

Ayrıca sûrede “*Rabbini kendisine vahyettiği...*”⁵⁷⁶ anlamına gelen اوحى لها fiili, aslında اوحى اليها şeklinde olup, Allah’ın arza vahyetmesini vurgulamıştır. Ontolojik

⁵⁷² Âyet için bk. Yâsîn 36/59.

⁵⁷³ Derveze, *et-Tefsiru 'l-Hadis*, 2846.

⁵⁷⁴ ez-Zilzâl 99/7-8.

⁵⁷⁵ Câbirî, *Fehmü'l Kur'ân*, 1/169.

⁵⁷⁶ ez-Zilzâl 99/5.

olarak bu emri verme yetkisi olduğundan biz bunu mecaz ifade olarak değerlendiriyoruz. Bu ifade, “*Biz bir şeyin olmasını istediğimizde ona sözümüz sadece ‘Ol’ demektir. O da hemen oluverir.*”⁵⁷⁷ âyetinde kullanılan mecaz ifadeyle aynı hususiyeti barındırmaktadır.⁵⁷⁸ Bu iki sûrenin daha da detaylandırılacağı ve münâsebât ilişkisinin daha net ortaya koyulacağı yer bir sonraki sûre olan Kıyâme sûresidir. Kıyâme sûresi bunlardan hemen sonra inzâl olmuş ve bu sahneleri ayrıntılı bir şekilde işlemiştir. Böylece insanoğluna inkâr etmesi için artık herhangi bir bahane kalmamış ve bu da net bir dille vurgulanmıştır. Bu sûrede zamanda bir sıçrama yapılmış ve son sâatin ardından hemen hesaba geçilmiş oradan da ödül ve ceza zamanına geçilmiştir. Bu durumun benzer örneği de Kâria sûresinde kendisini göstermektedir. Aynı şekilde sonraki sûre olan Kıyâme ile de bu minvalde benzerlikler barındırmaktadır.

2.5.3. Kıyâme Sûresi

Bu aşamanın üçüncü sûresi, kronolojik sıralamaya göre otuz ikinci sûre, tertip sınıflandırılmasına göre yetmiş beşinci sıradadır. Toplam kırk âyet ve üç pasajdan oluşmaktadır. Zilzâl sûresinden sonra, Hümeze sûresinden önce, bi’setin üçüncü yılında Mekke’de indirilmiştir. Adını “kalkmak ve dikilmek” anlamına gelen ve birinci âyetinde geçen kıyâme sözcüğünden almaktadır.

Sûrede son sâatin mutlak sûrette gerçekleşecek olması açıkça belirtilmektedir. Ölümden sonra dirilişin vuku bulacağına ve insanların dünyada yapıp ettikleri amellere göre hesaba çekileceğine dair konular işlenmektedir. Bunların yanında Hz. Nebi, Cebrail’den almış olduğu vahiy hususunda uyarılmıştır. Ayrıca kâfir olanların ve mü’min olanların ahiret ahvalleri üzerinde durulmuştur.⁵⁷⁹

Müşrikler sadece Allah’ı inkâr etmekle yetinmemiş, aynı zamanda ahirete de inanmamıştır. Onlara göre her şey ölümle bitecek, insanın dirilişi gibi olaylar olmayacaktır. Mesela azılı din düşmanı Âs bir keresinde eline bir avuç çürümüş kemik parçası almış ve Hz Nebi’ye gelerek “Senin Allah’ın bunları bir araya getirip bizleri yeniden diriltecek öyle mi?” demiştir. O böylece ahiret hayatını ve Allah’ın insanları diriltmesini alaya almıştır. Bu kişinin her ne kadar Âs veya başka rivayetlerde ise Rebîa ve Ebû Cehil oldukları belirtilmişse de şu husus kesindir ki bu sûrenin bağlamı o milletin ileri gelenleri hakkında olduğudur.

Bütün bu hususlar dâhilinde sûrenin genel itibarıyla dört ana tema üzerinde şekillendiği görülmektedir. **(1)** Sûrenin adından da anlaşılacağı üzere son sâatten ve onun dehşetinden kaçışın, asla mümkün olmadığı hatırlatılmaktadır. **(2)** Ahiret

⁵⁷⁷ el-Nahl 16/40.

⁵⁷⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1383-1387.

⁵⁷⁹ Derveze, *et-Tefsiru’l-Hadis*, 2678-2679.

hayatında yeniden dirilişin mümkün olduğuna inanmayan müşriklere, bu durum örnek üzerinden anlatılmakta ve Allah'ın kudret ve gücünün her şeye yettiği belirtilmektedir. (3) Hz. Muhammed aldığı vahiyleri unutmamakla ilgili endişesi ve vahiylerin açıklanmasının Allah'a ait olduğu söylenerek teminat altına alınmıştır. (4) Rü'yetullahın âhirette yani cennette gerçekleşeceği vurgulanmaktadır.⁵⁸⁰

...أقسم... “Hayır, kıyamet gününe yemin olsun ki!”⁵⁸¹ âyetinde kasem fiilin başına cinsini nefyeden لا gelmiştir. Bu durum Arapların söz ve şiirlerinde, sık rastlanılan bir durumdur. Kur'an'ın edebi sözler ve sanatlar açısından en üstün özelliklere sahip kitap olması, bu özelliği kullanmasına sebebiyettir. Cinsini nefyeden لا edatını kullanarak yapılan, yemini kuvvetlendirmek ve dikkati o yöne çekmek istenmektedir. Bu durum Kur'an'da birçok yerde geçmektedir. Mesela, “Hayır! Rabbine yemin olsun ki onlar, tam bir teslimiyetle iman etmiş olmazlar...”⁵⁸² ve “Hayır Yıldızların iniş yerlerine yemin ederim ki!”⁵⁸³ âyetleri de bu kabildendir. لا أقسم ifadesinde kıyamet gününe yapılan yemin dikkati çekmektedir. Bu kaseme cevap “İnsan zann ediyor mu ki kemiklerini bir araya getiremeyeceğiz.”⁵⁸⁴ ifadesiyle verilmektedir. Nitekim Vâkıa sûresinde yıldızların yerlerine yapılan yeminden hemen sonra “O, değerli bir Kur'an'dır.”⁵⁸⁵ ile yemine cevap verilmektedir.⁵⁸⁶ Bu durum âyetlerin birbirleriyle olan münâsebâtının yanında Kur'an'ın edebi yönünü de ortaya koymaktadır. Kendisinde indiği ortamın özelliklerini barındıran Kur'an, dönemin söz ve üslûbunu en güzel şekilde kullananmaktadır.

Sûrede bir başka âyetler arası münâsebât çeşidi de يسأل أيان يوم القيامة “Ne zamanmış kıyamet günü?”⁵⁸⁷ anlamına gelen âyetinde mevcuttur. Bu soru, kâfir kimsenin son sâatin kopmasının yalan veya onun gerçekleşmesinin imkânsız olduğu anlayışıyla sorulmuştur. Bu durum “Bu tehdit ne zaman diyorlar.”⁵⁸⁸ âyetinde de benzer bir tehdit edasıyla sorulmuştur. Bu iki sorunun cevabı, yine Kıyâme sûresinde ortaya konmaktadır. “gözün dehşete kapıldığı, ayın ışığını kaybettiği, güneşle kamerin bir araya geldiği gündür...”⁵⁸⁹ denilmiştir. Dolayısıyla âyetinin son kısmına tehdidin gerçekleştiği gündür ibaresi eklenmesi münâsebât açısından uygundur. Bu açıdan

⁵⁸⁰ Demirci, *Kur'an Tefsirinde Farklı Yorumlar*, 3/458-467.

⁵⁸¹ el-Kıyâme 75/1.

⁵⁸² en-Nisâ 4/65.

⁵⁸³ el-Vâkıa 56/75.

⁵⁸⁴ el-Kıyâme 75/3.

⁵⁸⁵ el-Vakı'a 56/77.

⁵⁸⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1242-1244.

⁵⁸⁷ el-Kıyâme 75/6.

⁵⁸⁸ el-Yûnus 10/48.

⁵⁸⁹ el-Kıyâme 75/7-10.

Kıyâme sûresi altıncı âyetiyle Yûnus sûresinin kırk sekizinci âyeti, aynı amaca yönelik sorulmaktadır.⁵⁹⁰

Kıyâme sûresinin, Zilzâl sûresiyle bir münâsebâtı da kıyâmet ve insanın nankörlüğü arasında ortaya çıkmaktadır. Zilzâl sûresinde son sâatin sahneleri net bir şekilde ifade edilmiştir. Kıyâme sûresinde bu büyük güne yemin ederek başlanmış ve insan nefsi de bunun yanına eklenmiştir. Aslında insanın kıyâmetteki durumu vurgulanmıştır. Zilzâl sûresinde anlatılan son sâatin sahneleriyle, Kıyâme sûresinin giriş kısmında, insanın ortaya koymuş olduğu nankörlük arasındaki bağ oldukça kuvvetli görülmektedir.

Sûrenin “*İnsan kendinin kemiklerini tekrar diriliş için bir araya toplayamayacağımızı mı sanıyor?*”⁵⁹¹ âyeti, Zilzâl sûresinin son pasajında geçen, “*O gün insanlar amellerini görüp bölük bölük çıkarlar...*”⁵⁹² âyetiyle yakından irtibatlıdır. Aslında Zilzâl sûresinin son pasajı, Kıyâme sûresinin ilk pasajının bir anlamda açıklayıcısıdır. Bu münâsebât şu cümlelerde açıklanmaktadır. Hiç düşünmeden ahiret hayatını inkâr eden insan aslında, yeniden yaratılmayacağını sanan ve bu doğrultuda iyice ileri giden bir varlıktır. Bununla da yetinmemiş eline kemik parçaları almış ve bu büyük günle alay edecek kadar da aşağılamıştır. İşte bu insana, gözün dehşete kapılıp belirttiği o vakit, kaçacak yer arayacağı belirtilmiştir. Bu ifadeye cevap olarak o gün, insanlar için artık ne yaparsanız yapın bütün inkârlarınıza rağmen bölük bölük huzura çıkarılacaksınız denilmektedir. Artık zerre ağırlığınca hayır işleyenlerle, zerre miktarınca kötülük işleyenler hatta bununla alay edenler, amel defterlerinde onları bulacaktır.

Sûrenin “*Aceleden dolayı Kur’ân’ı okumak için dilini oynatma. Kuşkusuz onu toplamak ve okumak bize aittir.*”⁵⁹³ âyetiyle sûrenin bu kısmı ara cümle olma özeliğindedir. Bu hususta Resulullah’a bir hatırlatma yapılmaktadır. Vahyin gelişi artık iyice hızlanmıştır. Hz. Nebi, gelen âyetleri aklında tutmak ve unutmamak için hızlı hızlı okuma cihetine gitmiştir. Yüce Allah, bu durumu daha önce işlenen “*Biz sana Kur’ân’ı okutacağız ve sen onu unutmayacaksın, ancak Allah’ın dilediği hariç.*”⁵⁹⁴ âyetlerinde de belirtmiştir.⁵⁹⁵ Kıyâme sûresinde Resulullah’a bu hususta tekrar bir hatırlatma yapılmaktadır.

⁵⁹⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1048.

⁵⁹¹ el-Kıyâme 75/3.

⁵⁹² el-Zilzal 99/6-8.

⁵⁹³ el-Kıyâme 75/16-17.

⁵⁹⁴ el-A’lâ 87/7-8.

⁵⁹⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1052.

Sûrenin “*Oysa bir takım yüzler o gün sevinçten parlamakta, sadece Rabb’lerine bakmaktadırlar. Yine o gün bir takım yüzler ise asıktırlar.*”⁵⁹⁶ âyetleri ehl-i sünnetle mutezile arasında azımsanmayacak tartışmalara yol açmıştır. Ehl-i sünnet âlimleri, bu pasajlarda geçen ilk âyetleri Allah’ın görüleceği konusunda delil saymışlardır. Mu’tezile âlimleri ise âyette Allah’tan nimet beklerler anlamını vermişlerdir. Bu iki görüş ele alındığında, her iki kesimin de münâsebât açısından sûreye bakmadıkları öne çıkmaktadır. Hem mu’tezile hem ehl-i sünnet ru’yetullahla ilgili gördükleri bu âyetleri, birer ara cümle olarak ele almıştır. Öncesi ve sonrası arasındaki münâsebâtı bakmaksızın âyetlere maksadının dışında anlamlar yüklemişlerdir. Zira âyetin devamında bulunan “*Bir takım yüzler o gün parlak olacak, rabblerine bakacak...*” ifadesi özgün bağımsız bir cümle değildir. Bu âyet devamındaki “*Yine o gün bir takım yüzler asıktır. Zira bellerini kıracak azabın uygulanacağına kesin kanaat getirmişlerdir.*”⁵⁹⁷ âyetiyle doğrudan irtibatlıdır. Zira münâsebât açısından bakıldığında bu âyetlerde bir karşılaştırma olduğu anlaşılmaktadır. Parlak yüzlerin yanında asık, yüzlerin bulunması, azabı tadacakların yanında, nimete kavuşacakların olması, bu karşılaştırmayı göstermektedir.⁵⁹⁸ Bir önceki sûre olan Zilzâl sûresinin son âyetlerinde hayır ve şer gibi zıtlık ifade eden terimler kullanılmıştır. Bu durum gösteriyor ki, âyetleri tek başına, öncesi ve sonrasıyla bağlantısız okumak, bazı yanlışlara yol açabilmektedir. Kur’ân’ı okuyup anlamaya çalışırken her zaman kendi iç tutarlılığı sağlanmalıdır. Bu şekilde yaklaşıldığında büyük yanlışların ve hataların önüne geçilmiş olunmaktadır.

Sûrenin “*O akıtılan meniden bir nutfeye değil miydi? Sonra o bir alaka oldu, daha sonra Allah onu şekillendirip, mükemmel bir biçim verdi.*”⁵⁹⁹ pasajında aktarılan embriyonun yaratılış evreleri Kur’ân’ın birçok sûresinde tekraren işlenmektedir. Misâl: “*O, insanı alaktan yarattı.*”⁶⁰⁰, “*Az bir Su’dan yarattık...*”⁶⁰¹ “*Çamurdan yarattık, karargâha (rahme) yerleştirdik, suyu alaka haline getirdik, alakayı da mudga yaptık, mudga yı da kemiklere dönüştürdük, kemiklere de et giydirdik.*”⁶⁰² âyetlerin de bu husus, daha da detaylandırılmıştır. Kur’ân’da insanın topraktan ve alaktan yaratılması birçok sûrede anlatılmıştır. Bu yüzden o sûrelerdeki anlatımlarla, bu sûredeki açıklamalar münâsebât varlığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu pasajda insanın yaratılışının anlatılması Kıyâme sûresinin genelinde anlatılan müşriklerin dirilişi inkâr etmeleri

⁵⁹⁶ el-Kıyâme 75/22-24.

⁵⁹⁷ el-Kıyâme 75/24-25.

⁵⁹⁸ Câbirî, *Fehmü'l Kur’ân*, 1/175-178.

⁵⁹⁹ el-Kıyâme 75/37-38.

⁶⁰⁰ el-Alak 96/2.

⁶⁰¹ el-İnsân 76/2.

⁶⁰² el-Mü’minûn 23/12-14.

dolayısıyladır. Yüce Allah, yaratılışını da mı görmüyorsun? şeklinde hatırlatma yapmaktadır. Çünkü ikinci yaratma, birinci yaratmadan her zaman daha kolaydır. Burada Âs ve onun gibilere burada açıkça bir tehdit yapılmaktadır. Yaptıkları inkârdan dönmeleri konusunda ikaz edilmektedir.

2.5.4. Hümeze Sûresi

Bu aşamanın dördüncü sûresi, kronolojik sıraya göre otuz üçüncü sûre, tertip sınıflandırmasına göre yüz dördüncü sıradadır. Toplam dokuz âyetten ve tek pasajdan oluşmaktadır. Kıyâme sûresinden sonra, Mürselât sûresinden önce, bi'setin üçüncü veya dördüncü yılında Mekke'de indirilmiştir. Adını “arkadan çekiştirme” anlamına gelen ve birinci âyette geçen hümeze kelimesinden almaktadır.

Hümeze sûresi, önceki birçok sûrede olduğu gibi Kureyş'in ileri gelenleri hakkında indirilmiştir. Onlar, Hz. Resul'e sadece maddi olarak savaş açmamış aynı zamanda psikolojik savaş da yürütmüşlerdir. Resulullah'ı evlat yoksunluğundan, yetimliğinden ve öksüz oluşundan dolayı kınamış ve böylece onu yıpratmaya çalışmışlardır. Hayatlarını mal biriktirmeye adayan bu gibi kimseler, âdetâ hiç ölmeyecekmiş gibi sürekli mallarıyla meşgul olmaktadır. Bunlar servetlerine servet katmak için her yolu mübah görmektedir. Onlar bu mal ve mülk biriktirme hırsı yüzünden Allah'ı, ahireti ve yeniden dirilişi hiç önemsememektedirler. Yine onlar, dünya hayatında sonsuza kadar yaşamayı düşünmekte ve ölümle her şeyin biteceğine inanmaktadırlar.⁶⁰³ Bunların ahirette cehennem azabıyla karşılaşacak olması, sûrenin mutlak niteliğini ön plana çıkarmaktadır. Hümeze sûresinde anlatılan bu durum, Zilzâl sûresinin son kısmında anlatılan, insan yapıp ettiklerini eksiksiz olarak amel defterlerinde göreceğine dair âyetleriyle, Kıyâme sûresinin son pasajını oluşturan, (bk. Kıyâme 36-40) insanın yaratılış evrelerinin anlatıldığı kısımlarla doğrudan münâsebât halindedir.

Sûrenin “*İnsanları arkadan çekiştirip eğlenceye alanlara yazıklar olsun.*”⁶⁰⁴ şeklindeki ilk âyeti münâsebât açısından bu sûrenin en dikkat çeken âyetidir. Âyette insanları hor ve hakir gören, onlara iftira atan ve onların kusurlarını araştıran bu yüzden ayıplayan kimselerden bahsedilmektedir.⁶⁰⁵ İslâm, gibi davranışları yasaklamış ve bir başkasının gıybetini yapmayı, ölmüş kardeş etini yemeye eşdeğer tutmuştur. Bu durumu izah eden en dikkat çekici âyet, “*...Birbirinizin kusurlarını ve mahremlerini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini*

⁶⁰³ Duman, *Beyânu'l-Hak*, 1/197.

⁶⁰⁴ el-Hümeze 104/1-2.

⁶⁰⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1046.

yemekten hoşlanır mı?”⁶⁰⁶ cümlesiyle ortaya konulmuştur. Bu âyet aslında hümeze kelimesinin açıklayıcısı konumundadır.

Sûreye bütüncül olarak baktığımızda, Kıyâme sûresinde insanın nutfeden, alaka haline sonrasında erkek ve dişiye dönüştüğü anlatılmıştır. Hümeze sûresinde ise bu maddeden yaratılan insanın, adeta bozgunculuk çıkaran, kınayan, dedikodu yapan, mal ve mülk derdinden başka bir şey bilmeyen bir kişiliğe büründüğü açıklanmaktadır. Yine bu gibi kimselerin varıp gidecekleri yer, Hümeze sûresinde belirtilmektedir. Onların son derece yakıcı, kavuran ve kalplere varıncaya kadar bütün cismi kuşatan bir ateşe hutameye girecekleri belirtilmektedir. Bu beyan önceki sûrelerin birçoğunda açıklandığından, onlarla bu sûre arasındaki münâsebât ortaya çıkmaktadır.

2.5.5. Mürselât Sûresi

Bu aşamanın beşinci sûresi, kronolojik sıraya göre otuz dördüncü sûre, tertip sınıflandırılmasına göre yetmiş yedinci sûredir. Toplam dokuz âyetten oluşmaktadır. Hümeze sûresinden sonra, Kâf sûresinden önce, bi’setin üçüncü veya dördüncü yılında Mekke’de indirilmiştir. Adını “gönderilenler” anlamına gelen ve birinci âyette geçen mürselât kelimesinden almaktadır.

Mürselât sûresi içerik açısından diğer sûrelere göre daha sert bir üslûba sahiptir. Bu sûrede on kez tekrarlanan “*Artık yalanlayanların vay haline.*”⁶⁰⁷ âyeti Allah’ın müşriklere olan net mesajını gözler önüne sermektedir. Sûrede son sâatin ve o günün dehşetli yapısı hatırlatılmakta ve o anlar, insanların zihninde tekrar tekrar canlandırılmaktadır. Müşriklere yapıp etmiş oldukları kötülükler neticesinde ahiretteki durumları hatırlatılmaktadır. Müminler ise yaptıklarına karşın kendileri için hazırlanan nimetlerle ve mükâfatlarla dirençleri artırılmaktadır.⁶⁰⁸ Bunların yanında Allah’ın birliği, varlığı, kudreti, ölüm sonrası ahiret ve melekler gibi konular hakkında da bilgi vermektedir.⁶⁰⁹

Müşrikler son sâati ve ahireti reddetmiş, yeniden dirilişi ise asla mümkün görmemişlerdir. Onlar, ölümle her şeyin biteceğini düşünmüş ve Hz. Nebî’ye karşı gelmişlerdir. Allah, yarattığı insanın aklını, zihnini, düşüncesini ve psikolojisini bildiğinden insanı kuşatan her türlü yöntemi denemiştir. Bu yöntemlerle, insanları düşmüş oldukları şirk batağından kurtarmak için her türlü ikna yöntemini âyetlerde denemiştir. Mürselât sûresi hem içerik hem de konu bakımından önceki sûrelerle yakından irtibatlıdır. En belirgin münâsebât, Kıyâme sûresi 1-2’nci, Tîn sûresinin 1-

⁶⁰⁶ el-Hucurât 49/12.

⁶⁰⁷ el-Mürselât 77/19.

⁶⁰⁸ Derveze, *et-Tefsiru’l-Hadis*, 2697.

⁶⁰⁹ Demirci, *Kur’ân Tefsirinde Farklı Yorumlar*, 3/477.

4'üncü, Burûc sûresinin 1-4'üncü ve Şems sûresinin 1-9'uncu âyetlerinde olduğu gibi bu sûreye de yeminle giriş yapılmasıdır.

Sûrenin ilk pasajında, iki ayrı husus üzerine yemin edilmektedir. Mesela “*Peş peşe gönderilenlere, estikçe esenlere, yaydıkça yayanlar...*”⁶¹⁰ cümlesinde ilk yeminlere vurgu yapılmaktadır. Bu ilk yeminin, Allah'ın vermiş olduğu bütün emirleri yapmakla görevli olan melekler olduğu söylenmiştir. Çünkü onlar verilen her türlü görevi yüksünmeden anında yapmaktadırlar. Ancak münâsebât açısından yemin edilen bu hususlar ele alındığında rüzgârların olma ihtimali daha kuvvetli görülmektedir. Nitekim bu durum Kur'ân'ın diğer âyetlerinde desteklenmektedir. Bu bağlamda “*Allah rüzgârları göndermiştir. Onlar bulutları harekete geçirir.*”⁶¹¹ âyetinde bezer bir durum ifade edilmiştir.⁶¹²

İkinci yemin ise “*Zikri indirenler...*” üzerine yapılmaktadır. Bu kimseler de vahiyle görevli meleklerdir. Bu vahiy peygamberler aracılığıyla insanlığa ulaştırıldığından aslında yemin, peygamberler üzerine yapılmış olmaktadır. Bu durumu destekleyen ve açıklayan âyetler Kur'ân'da mevcuttur ve onlarla bu âyetler arasında münâsebât kurulmaktadır. “*Yemin olsun ki biz Musa ile Harun'a, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için o Furkan'ı bir ışık ve öğüt olarak verdik*”⁶¹³ ve “*Biz bir peygamber göndermedikçe azap edecek değiliz...*”⁶¹⁴ âyetlerinde zikri insanlara ulaştırmanın kimler olduğu açıkça belirtilmiştir.⁶¹⁵ Bu durumda iki yemin üzerinden, iki ayrı münâsebât ortaya çıkmış olmaktadır. Bir âyetin ifade ettiği manayı anlamaya çalışırken diğer ayet ya da pasajlardan destek alınmalıdır. Bu durum Kur'ân'daki münâsebât bağının ne denli güçlü olduğu da ön plana çıkartmaktadır.

Sûrenin “*Size vaat olunan mutlaka gerçekleşecektir.*”⁶¹⁶ şeklindeki âyetini de içine alan pasajın son âyetinde varolan münâsebât, yapılan kasemlere bir cevap niteliği taşımaktadır. O gün yıldızlar **طمت** söndürülecek, yani silinecek veya azaltılacaktır. Buna nuru giderilecek veya noksanaştırılacak gibi anlamlar da yüklenmiştir. “*Yıldızlar saçıldığı zaman...*”⁶¹⁷ ve “*yıldızlar bulanıp söndüğü vakit...*”⁶¹⁸ âyetlerinde bu münâsebât ortaya çıkmaktadır. Yine o gün gök yarılacak ve dağlar toz halinde savrulacaktır. Dağların bu denli yok olması **نسفت** terimiyle ifade edilmektedir. Burada

⁶¹⁰ el-Mürselât 77/1-3.

⁶¹¹ er-Rûm 30/48.

⁶¹² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1090.

⁶¹³ el-Enbiyâ 21/48.

⁶¹⁴ el-İsrâ 21/48.

⁶¹⁵ Duman, *Beyânu'l-Hak*, 1/202.

⁶¹⁶ el-Mürselât 77/7.

⁶¹⁷ el-İnfitâr 82/2.

⁶¹⁸ et-Tekvîr 81/2.

نسفت fiiliyle vurgulanan dağların savrulması aslında bir şeyin elekten geçirilmesi ve en ufak parçalara ayrılması anlamında alınmıştır. Yine “*Dağlar parça parça dağıldığı zaman...*”⁶¹⁹ ve “*Dağların akıp giden kum yığını olacağı gün...*”⁶²⁰ âyetlerinde belirtilenler gerçekleştiğinde insanlara vaad olunan sâat mutlaka gerçekleşecektir.⁶²¹

Sâatin bu sahnelerinden sonra, daha önce bunlarla aynı şekilde uyarı yapılmakta ancak bunları umursamayanların akıbetlerinden bir sahne sunulmaktadır. *الم نهلك الاولين* “*Öncekileri helak etmedik mi?*”⁶²² âyetinin devamında gelen “*ثم نتبعهم*”⁶²³ onların peşlerine... ifadesi, Mekkelileri tehdit eden başlangıç pasajını oluşturmaktadır. Daha önce gelenlere yapılanların bir benzeri de bunlara yapılacaktır denilmiştir. Çünkü bunlar da tıpkı öncekiler gibi âyetleri yalanlamıştır. Bu yüzden öncekilerin girdiği yola, bunlarında sokulacağı beyan edilmektedir.⁶²⁴ Bu durumda âyetler arasında şöyle bir münâsebât kurulmaktadır. Allah, öncekilerden olan Nûh, Âd ve Semûd kavimlerini helak etmiştir. Bunların peşine Mûsa, Şuayb ve Medyen kavimlerini de takmış ve onların girdiği yola bunları da sokmuştur.

Sûrenin “*O gün yalanlayanların vay haline!*”⁶²⁵ âyetiyle başlayan bu ikinci pasaj münâsebât açısından birinci pasajı detaylandıran ve açıklayan konumunda olmaktadır. Burada birçok önemli hususa yemin edilerek müşrikler, fasl/hüküm veya yargılanma gününe karşı uyarılmıştır. Ancak onlar bu uyarılara kulak tıkamış ve hala yalanlama da ısrar etmektedir. Bu noktadan sonra artık Nûh, Firavun ve Âd kavmi gibi, kavimlerin başına gelenlerin bu müşriklerin başına da geleceği açıklanmakta âdeti bir ültimatı verilmektedir. Güçlü ve isyankâr Kureyş halkını, bundan önce isyan eden ve şirkte direten kavimlere yapıldığı gibi, yerlerine yeni nesiller getirilebileceği mesajı verilmiştir. İnsanı yaratan, onu nutfe halinden ana rahmine, sonra da çocukluk, gençlik ve yaşlılık dönemlerine getiren Allah, onlara bunu yapmaya muktediridir. İnsanoğluna bu açık mesajlar verildiği halde hâlâ isyanında direten Kureyş halkına, sözün artık fayda vermeyeceğini son pasajda açıklamıştır.

Sûrenin “*Buna da inanmadıktan sonra, onlar artık hangi söze inanacaklar ki!*”⁶²⁶ âyetiyle başlayan sûrenin son pasajında aslında bir giriş, gelişme ve sonuç şeklinde olay örgüsünden bahsedilmektedir. Birinci pasajda insan için önemli olan ve onun hikmetine sunulan değerli şeyler üzerine yemin edilmiş ve insanın inanması istenmiştir. İkinci

⁶¹⁹ el-Vâkıa 56/5.

⁶²⁰ el-Müzzemmil, 73/14.

⁶²¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1094.

⁶²² el-Mürselât 77/16.

⁶²³ el-Mürselât 77/17.

⁶²⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1095-1097.

⁶²⁵ el-Mürselât 77/19.

⁶²⁶ el-Mürselât 77/50.

pasajında ise inanmamaları halinde, eski kavimlere reva görülenler gibi bunların yerine başka toplumların getirileceği beyan edilmektedir. Son pasajında ise hâlâ inkârda directmeleri durumunda Allah’a karşı gelmekten sakınanlar ve sakınmayan inkârcılar olarak ikiye ayrılmaları emredilmektedir. Yani müminler kavuşacakları gölgeler, pınar başlarındaki sefayı ve yiyecekleri meyveler gibi nimetleri düşünmekteyken, inkârcılar karşılaşacakları yakıcı azap olan hutameyi bekleyeceklerdir. Çünkü bunca delile rağmen hâlâ iman etmeyenlere artık söz fayda vermeyecektir. “*Buna da inanmadıktan sonra, onlar artık hangi söze inanacaklardır.*” âyeti isyankâr Kureyş toplumunun kalbinin mühürlendiğine işaret etmektedir. Mürselât sûresindeki âyet ve pasajların bu bağlantısı, sûrenin kendi içindeki bütünlüğünü göstermektedir. Bu bütünlük, sûrenin kendi içindeki münâsebâtının yanında önceki ve sonraki sûrelerle olan bağlantısının daha kolay anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

2.5.6. Kâf Sûresi

Bu aşamanın altıncı sûresi, kronolojik sıraya göre otuz beşinci sûre, tertip sınıflandırılmasına göre ellinci sıradadır. Toplam kırk âyet ve dört pasajdan oluşmaktadır. Mürselât sûresinden sonra, Beled sûresinden önce, bi’setin üçüncü veya dördüncü yıllarında Mekke’de indirilmiştir. Adını hurûf-ı mukattaa olarak bilinen ve birinci âyette geçen kâf harfinden almaktadır. Ayrıca bu sûre kronolojik olarak içinde hurûf-u mukattaa olan ikinci sûredir

Kâf sûresini Hz. Nebi’nin cuma hutbelerinde, sabah namazının farzlarında ve bayram günlerinde sık sık okuduğu rivayet edilmektedir. Sûre, hemen her açıdan önceki sûre olan Mürselât sûresinin içeriğiyle aynı konuları işlemektedir. Kâf sûresinde yeniden dirilişi inkâr etmeleri, şirk batağında yüzmeleri, öldükten sonra her şeyin biteceğini söylemeleri ve asla yeniden dirilmeyi kabul etmemeleri gibi konular üzerinde durulmuştur. Bu aşamadaki sûrelerin içeriğinde genel olarak değişik vesilelerle Allah’ın birliğini kanıtlama, evrendeki düzenliliği vurgulama, insanın nutfe halinden belli bir organizmaya bürünerek mükemmel bir canlıya dönüşmesi anlatılmaktadır. Sûrenin önemli bir başlığı da eski kavimlerin, elçileri yalanlamaları nedeniyle başlarına gelenleri hatırlatmadır.⁶²⁷ Ayrıca bu hatırlatmayla Hz. Muhammed’e güven aşılarmakta ve teselli verilmektedir. Diriliş, hesap günleri, mümin ve kâfirlerin akıbetlerine de değinen Kâf sûresi, öncelikle Mürselât sûresi olmak üzere önceki birçok sûrede anlatılan konuları detaylandırma özelliği göstermektedir.

Sûrenin ilk pasajında şerefli Kur’ân’a yemin edilerek başlanması, mekkî sûrelerin en belirgin özelliklerinden bir tanesidir. Bazı sûreler kuşluk vaktine, tîne,

⁶²⁷ Derveze, *et-Tefsiru’l-Hadis*, 2319-2322.

zeytine, on geceye, yıldızlara ve burçlara yeminle başlamaktadır. Bazıları sadece harflere ardından Kur'ân'a yemin ederek başlamaktadır. Nitekim bir önceki sûre olan Mürselât sûresinde, peş peşe gönderilenlere, estikçe esenlere, yaydıkça yayanlara ve zikri indirenlere yemin edilip konuya girilmiştir. Kâf sûresinde de aynı şekilde bunların tamamını kapsayan şerefli Kur'ân'a yemin edilerek konuya girilmesi, iki sûresinin ilk pasajlarının, belirgin münâsebâtını oluşturmaktadır. Sâd Bu ifade ⁶²⁸ *ق والقران المجيد* sûresinin giriş kısmında yer alan, *ص ولقران ذي الذكر* yani “Şerefli Kur'ân'a yemin olsun ki!”⁶²⁹ âyetiyle net bir münâsebâta işaret etmektedir. Bu sûrede Kâf sûresindeki gibi yeminden sonra müşriklerin durumu belirtilmektedir. Kâfirlerin bir büyüklenme ve ayrılık içinde oldukları ifade edilmektedir. Kısaca Kâf sûresinin giriş âyetiyle Sâd sûresi başlangıç âyeti üslûp ve anlatım bakımından aynı münâsebâta sahiptir.⁶³⁰

Nitekim bir hadiseye daha belirgin vurgu yapılması için öncesine kasem koyulması, Kur'ân'ın çokça kullandığı bir yöntemdir. Mekkeli müşriklere göre kendileri gibi yiyip içen, gezen, alışveriş yapan birisi asla elçi olamaz. Onların zihin yapılarındaki elçi algısı, “...Bu ne biçim elçi! Yemek yer, çarşı pazarda dolaşır. Ona bir melek indirilseydi de bu onunla beraber bir uyarıcı olsaydı ya!”⁶³¹ âyetinde ifade edildiği üzere insanüstü bir varlığa dayanmaktadır. Sûrenin bu yönüyle öncesi ve sonrası açısından münâsebâtı belirgin şekilde ortaya çıkmaktadır. Yeminle başlaması açısından hem daha önce işlenen sûrelerle hem de bir önceki Mürselât sûresiyle, hitabet olarak da Sâd sûresiyle yakından irtibatlı olduğu anlaşılmaktadır.

Kâf sûresinin ilk pasajının ana konusu, Mürselât sûresinin son pasajını detaylandıran ve tamamlayan özelliktedir. Bu şöyle ifade edilebilir. Kâf sûresinin ilk kısmında müşriklerin yeniden dirilişi inkâr etmeleri üzerinde durulmaktadır. Onlar ahireti ve öldükten sonra dirilmeyi açıkta reddetmektedir. Aksine ölümle her şeyin tamamen biteceğini ve insanın toprak olacağını ileri sürmektedir. Mürselât sûresi son kısımda ise dünya hayatına dalıp giden müşriklere net bir uyarı yapılmaktadır. Yalanladığınız kıyamet mutlaka gerçekleşecektir. Bu anlamda yeniden diriliş tıpkı ilk yaratılıştaki olduğu gibi yeniden yaratılarak gerçekleşecektir. Bu kimselerin bütün bu yok saymaları ve inkâr etmeleri, Kâf sûresinin ilk pasajıyla ortaya serilmiştir. Çünkü burada müşrikler için artık hani neredeymiş dedikleri günün geldiği açıklanmaktadır. Onlar bu durumdayken, kafaları karma karışık halde akıbetlerini beklemektedir.

⁶²⁸ Kaf 50/1.

⁶²⁹ Sâd 38/1.

⁶³⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/342.

⁶³¹ Duman, *Beyânü'l-Hak*, 1/209. Âyet için bk. el-Furkân 25/7

Sûrenin “*Kendilerinden önce de Nuh’un kavmi, Resliler ve Semud kavmi peygamberlerini yalanlamışlardı. Aynı şekilde Âd, Firavun ve Lût’un kardeşleri, Eyke’iler ve Tübba kavmi de yalanlamıştı. Bunların hepsi de elçilerini yalanladılar.*”⁶³² âyetlerinde tarihsel vurgular verilmektedir. Buradaki münâsebât, Firavun ve kavminin ileri gelenleri arasında bulunmaktadır. Çünkü burada Firavun isminin tek kullanılmış olması, kavminin azaptan kurtulduğu tartışmalarını doğurmuştur. Ancak hem genel görüşe hem de âyetler arasında bulunan münâsebâta baktığımızda Firavun ile ordusunun kastedildiği ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu durum bir başka âyette farklı bir boyutta zikredilmektedir. Orada *من فرعون وملأه* “*Firavun ve ileri gelenleri...*”⁶³³ âyetinde bu durum belirginleştirilmiştir. Nitekim bu âyetin tamamında atfedilenlerin hepsi gruptur.⁶³⁴

Kâf sûresinin ikinci pasajı, önceki sûre olan Mürselât sûresinin ikinci pasajıyla mana ve anlam itibarıyla benzer özellikler göstermekte ve aynı konuları işlemektedir. Mürselât sûresinin ikinci pasajının ilk âyeti olan “*Öncekileri helak etmedik mi? Sonra onların peşlerinden diğerlerini getirmedi mi?*”⁶³⁵ denilmekte ve helak edilenlerin kimler olduğu Kâf sûresinin ikinci pasajında açıklanmaktadır. Bu kimseler Nûh kavmi, Eyke halkı ve Semud milleti aynı şekilde Âd kavmi, Firavun kavmi, Lût’un kardeşleri ve Tübba toplumu, helak edilenler arasına katılmıştır.

Sûrenin “*Biz ilk kez yaratırken aczemi düştük! Doğrusu onlar yeniden yaratma hususunda bir şüphe içerisindedirler.*”⁶³⁶ âyeti, aslında inkârcıların bütün homurdanma sebebini gözler önüne sermektedir. Onlar yeniden dirilişi karmakarışık zannetmektedir. Bu varsayım onların ölümlerinin dirilmesinin de imkânsız olduğunu düşünmelerine sebebiyet vermektedir. Âs gibi müşrikler, daha da ileri giderek eline aldığı kemik parçasını Resulullah’ın yüzüne doğru üflemiştir.⁶³⁷ Resulullah’a karşı “*...Çürümüş kemikleri kim diriltecek...*”⁶³⁸ ifadelerini kullanmıştır. Kâinattaki her şeyin yok iken var edildiğini, hiç bir şeyin kendi kendine oluşmadığını düşünüp anlayan insan için yeniden yaratılmayı kavramak hiç de zor değildir. Mesela “*Onları, ilk defa var eden diriltecektir.*”⁶³⁹ âyetiyle bu diriltmenin nasıl olacağı, Kur’ân’da zaten açıklamaktadır.

Bu hadiseler neticesinde insanın yine inkâr etmesi, onu helak edilmiş kavimler düzeyine indirmektedir. Nitekim burada dikkat çeken önemli bir husus da Kur’ân’ın bir

⁶³² Kaf 50/12-14.

⁶³³ Yûnus 10/83.

⁶³⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/348.

⁶³⁵ el-Mürselât 77/16-17.

⁶³⁶ Kaf 50/15.

⁶³⁷ Duman, *Beyânu’l-Hak*, 1/210.

⁶³⁸ Yâsîn 36/78.

⁶³⁹ Yâsîn 36/79.

önceki sûreyle bir sonraki sûrenin münâsebâtını sağlamak için yarım bıraktığı konuların diğer sûrede tamamlanmasıdır. Burada öncekiler helak edildiği gibi gerekirse bunlarında helak edileceği açıklanmıştır. Yine öncekilerin kim olduğu Kâf sûresinde açıklanmıştır ki bu, Kur'ân'ın çokça kullandığı bir özelliktir. Bu olgu, vahye muhatap olan insanların zihinlerini canlı tutma, akletmelerini sağlama ve düşüncelerini geliştirmek için Arap dilinin özelliklerini de temel alarak kullanılan bir yöntemdir.

Sûrenin “*Ölüm sarhoşluğu bir hakikat olarak insana gelir ve ona, işte bu, senin öteden beri kaçıp durduğun şeydir, denir. Sûra üfürülecek (ve son sâat gerçekleşecek) işte bu, tehdidin gerçekleşeceği gündür.*”⁶⁴⁰ âyetlerinde ölüm sarhoşluğuyla, son sâatin kopması sırasında onların inkâr ettikleri ve yok saydıkları yeniden dirilişin oluşturacağı hengame müşrikler üzerinden şaşkınlıkları dolayısıyla yeniden ifade edilmiştir. Bu “*Allah'ın ol deyip te her şeyin oluvereceği gün...*”⁶⁴¹ ibaresiyle açıklanmaktadır.⁶⁴²

Sûrenin bu üçüncü pasajı yine ahirete inanmayan gafil kimseleri konu edinmektedir. Çünkü onlar dünya hayatında elçilere ve vahye iman etmemiştir. Nitekim onlar elçiler vasıtasıyla anlatılan bu bilgilere karşı da oldukça ilgisiz kalmıştır. Onların bu hakikatleri görmelerine engel teşkil eden dünyevi perdeler, artık kalktığından gözlerdeki keskinlik ve görme kabiliyetleri son derece güçlü hale gelmiştir.⁶⁴³ Çünkü artık bunlara ölüm gelip çatmış sûra üflenmiştir. Mürselât sûresinde sürekli tekrar eden “*O gün yalanlayanların vay haline!*”⁶⁴⁴ âyeti son sâat ve kıyamet günü karşılaşacakları şeyler yüzünden onların durumunun hiç iyi olmayacağını belirtmektedir.

Sûrenin “*Yandaşı, bu yanımda hazırdır der...*”⁶⁴⁵ âyetinde Allah, öğüdüne yüz çeviren kimselerin, şeytan ya da şeytanlaşmış kimselerle yandaş olduklarını haber vermektedir. Mesela “*Kim râhmanın öğüdünden yüz çevirirse biz onun başına bir şeytan musallat ederiz.*”⁶⁴⁶ âyetinde de belirtildiği üzere, insana musallat edilen ve yandaş olan şeytandır. Yine bu sûrede bulunan “*...Rabbim ben onu azdırmadım...*”⁶⁴⁷ âyeti bu açıklamayı desteklemektedir.⁶⁴⁸ Kâfirler üzerine yapılan bunca uyarıdan sonra sûre, muttakiler için getirilen bazı teşvikleri hatırlatmaktadır. Âyette “*Haddi-zatında uzak olmayan cennet, muttakilere iyice yaklaştırılmıştır.*”⁶⁴⁹ buyrulmaktadır. Mürselât sûresinin son pasajında da muttakiler zikredilmiştir. Bu durum göstermektedir ki artık

⁶⁴⁰ Kaf 50/19-20.

⁶⁴¹ el-En'âm 6/73.

⁶⁴² Duman, *Beyânu'l-Hak*, 1/212.

⁶⁴³ Duman, *Beyânu'l-Hak*, 1/212.

⁶⁴⁴ el-Mürselât 77/19.

⁶⁴⁵ Kaf 50/23.

⁶⁴⁶ ez-Zuhruf 43/36.

⁶⁴⁷ Kaf 50/27.

⁶⁴⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/360.

⁶⁴⁹ Kaf 50/31.

ilahi kitap, sadece müşrikleri tehdit etmekle kalmıyor, aynı zamanda inananları da teşvik ediyor. Mürselât sûresinde pınar başlarında olan ve dilediğinden yiyen, her türlü imkâna sahip olan muttakilerden bahsedilmiştir. Burada Kâf sûresinde de onların cennete girecekleri ve orada ebedi kalacakları vurgulanmaktadır.

Kâf sûresinin başı ve sonu arasında da münâsebât mevcuttur. Sûrenin “*Resülüm! Sen onların söylediklerine aldırma...*”⁶⁵⁰ âyeti, aslında bu sûrenin ilk pasajında cevaplanmaktadır. Çünkü inkârcılar, bir uyarıcının gelmesine şaşırılmış ve öldükten sonra dirilmeyi inkâr etmiştir. Yine onlar, türlü türlü bahaneler uydurup, isyana ve inkâra kalkışmıştır. İşte bütün bunlara karşılık Hz. Nebî’ye düşen, rabbini övgüyle tesbih etmektir. Gecenin bir kısmında rabbini anmak ve ona secde etmektir. “*...uyarılarımızdan korkanlara Kur’ân ile öğüt ver.*”⁶⁵¹ âyeti, artık onlar için hiçbir öğüdün fayda sağlamayacağını ve onların kalplerinin mühürlendiğini beyan etmektedir.

2.5.7. Beled Sûresi

Bu aşamanın yedinci sûresi, kronolojik sıralamaya göre otuz altıncı sûre, tertip tasnifine göre doksanıncı sıradadır. Toplam yirmi âyet ve iki pasajdan oluşmaktadır. Kâf sûresinden sonra, Târık sûresinden önce, bi’setin dördüncü veya beşinci yılında Mekke’de indirilmiştir. Adını “memleket” anlamına gelen ve birinci âyette geçen beled kelimesinden almaktadır.

Bu sûrede geçen şahıs, şehirlerin anası sayılan Mekke’ye yığınca mal harcadığını söyleyen, kendisinin de şehir hakkında söz sahibi olması gerektiğini iddia eden şehrin zorbalarından biridir.”⁶⁵² Bu şahıs psikolojik olarak tam bir bocalama durumundadır. Bu kişi her türlü günahı işlemekte ve Hz. Nebî’den günahlarına karşılık cevap istemektedir. “Muhammed’e uyduğumdan beri dünya kadar malımı heba ettim.” şeklindeki söylemleri yapmış olduğu iyiliklerin samimiyetsiz olduğunu göstermektedir. Sûre her ne kadar özel bir şahsa binaen inmiş olsa da, âhirette hiç hesap vermeyecekmiş gibi yaşayan, mallarıyla mülkleriyle övünen ve kibirlenen insanları anlatmaktadır. İnsanın hayır ve şer işleme noktasında tercih yapma hakkının bulunduğu da belirtilmektedir.⁶⁵³

Ayrıca sûrede baba ve evladın kutsallığı bağlamında, bu ikisi yemine değer görülmüştür. Bunların yanında Allah’a isyan edip, karşı gelenlerin ve iman edenlerin durumlarına da değinilmektedir.⁶⁵⁴ Yine bu sûrede mümin ve müşriklerin ahiret ahvalleri gibi durumların yanında insanların sosyal konuları da işlenmiştir. Bu şekilde

⁶⁵⁰ Kaf 50/39.

⁶⁵¹ Kaf 50/45.

⁶⁵² Duman, *Beyânu’l-Hak*, 1/217.

⁶⁵³ Derveze, *et-Tefsiru’l-Hadis*, 2789-2795.

⁶⁵⁴ Demirci, *Kur’ân Tefsirinde Farklı Yorumlar*, 3/565.

kişinin sosyal hayatını düzenlemekte, yapıp ettiklerine karşılık ahirette elde edeceği mevkiden söz edilmektedir.

لا اقسم بهذا البلد şeklindeki, “Hayır! Şu şehre yemin olsun ki...”⁶⁵⁵ âyetinde Allah, müfessirlerin çoğunluğuna göre şehirlerin anası sayılan Mekke’ye yemin etmektedir.⁶⁵⁶ Burada لا bu beldeye yemin olsun ki sizin dedikleriniz doğru değildir anlamını hasıl kılmaktadır. Şehrin Mekke olduğu hususunda, “Şehirlerin anası ve bütün çevresini uyarasın diye indirdiğimiz bir kitaptır.”⁶⁵⁷ âyetiyle sabittir. Tîn sûresinde belde-i emin, burada ise beled denilmesi, iki sûre arasında konu bazlı münâsebâtı vurgulamaktadır. Buradaki beled ile aslında Tîn’deki beled-i emin kastedilmektedir.

Beled sûresi kendi iç tutarlılığı açısından belli münâsebât örneklerini barındırmaktadır. Nitekim Allah, bu sûrede iki ayrı yemin yapmıştır. Ancak diğer yemine geçmeden ara cümle şeklinde, “Sen bu beldenin yerlisisin” cümlesi özellikle vurgulanmıştır. Bu durumda sûre içindeki münâsebâtı sağlamak açısından mana şöyle olur. İçinde yaşadığın şu mübarek şehre yemin olsun ki sen bu beldenin yabancısı değil, bilakis yerlisisin ve bu beldede herkesten çok da söz sahibisin. Mekkeliler, bırak bir insanı öldürmeyi, av dahi yapmadıkları, ağacı bile kesmedikleri ve böylece haram addettikleri bu beldede söz konusu sen olunca seni öldürmeyi ve sürgün etmeyi düşünmektedirler. Bu şekilde yapılan bir yorum sûre içindeki bütünlük ve münâsebât açısından uygun olmaktadır.⁶⁵⁸

İki yemin arasına konulan yerli olmasından sonra sûre baba ve oğul bağlamında “Babaya da oğluyla yemin olsun ki”⁶⁵⁹ âyetiyle devam etmiştir. Bunun yanında soyu Hz. İbrahim ve İsmail’e dayanan Hz. Nebî’nin de kastedilmiş olması muhtemeldir. Çünkü âyette bulunan yerlilik ifadesi, baba ve oğulla yakından irtibatlıdır. Şöyle ki, Hz. Nebî, Kâbe’yi inşa eden iki elçinin torunudur. Yani müşrikler Hz. Nebî’yi Mekke’den çıkarmayı bırak, Mekke hakkında alınan her türlü kararda oranın yerlisi olarak ona danışmak durumundadır.⁶⁶⁰

Sûre, bütüncül açıdan incelendiğinde Kâf sûresindeki genellemelerden sıyrılmaktadır. Yani Beled sûresinde genelden özele geçildiği görülmektedir. Kaf sûresinde diriliş, ahiret ve insanın yaratılması gibi konular tafsilatlı bir şekilde işlenmektedir. Yine Kâf sûresinde bu konuların, Kureyş’in tamamı baz alınarak anlatılmaktadır. Ancak Beled sûresindeki durum, daha farklıdır. Ahiret hayatının ve

⁶⁵⁵ el-Beled 90/1.

⁶⁵⁶ Duman, *Beyânu’l-Hak*, 1/219.

⁶⁵⁷ el-Enâm 6/92.

⁶⁵⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/360.

⁶⁵⁹ el-Beled 90/3.

⁶⁶⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1302-1304.

hesap vermenin gerekliliğinden korktuğu, yaptığı kötülöklere kefaref için samimi olmayan bazı iyilikler yapan bir Kureyş önderi hakkında indiğı açıktır. Böylelikle iki sûre arasındaki muhteva ve içerikle ilgili münâsebât dikkatlere sunulmuş olmaktadır.

2.5.8. Târik Sûresi

Bu aşamanın sekizinci sûresi, kronolojik sıralamada otuz yedinci sûre, tertip tasnifine göre seksen altıncı sıradadır. Toplam on yedi âyet ve iki pasajdan oluşmaktadır. Beled sûresinden sonra Kâmer sûresinden önce ve bi'setin üçüncü yılında Mekke'de indirilmiştir. Adını “karanlığı delen parlak yıldız” anlamına gelen ve birinci âyette geçen târik kelimesinden almaktadır.

Birçok mekkî sûrede olduğu gibi bu sûrede de genelden söz eden mutlak ifadeler sûrede yer almaktadır. Allah'ın varlığını ve kudretini teyitle başlayan sûre, her canlı için koruyucu melekler bulunduğunu vurgulayarak devam etmektedir. Sûre Allah'ın insanı bir nutfeden yaratma sanatına da değinmektedir. Bu hususların yanında, Kur'ân'ın hakikati ve İslâm'ın ehemmiyeti gibi konular da sûrede yer almaktadır.⁶⁶¹

Sûrenin “*Semaya ve târika yemin olsun! Târikın ne olduğunu sen nereden bileceksin! O, gecenin karanlığını delip görünen bir yıldızdır.*”⁶⁶² âyetlerinde delip geçmek aydınlatmak anlamlarında kullanılmıştır. Yani karanlığa ışıqla nüfuz eden demektir. Sanki burada mecazen, târik Hz. Muhammed'i ifade etmektedir. Araplarda bu yıldızı bilirlerdi. İslâm'ı getiren Hz. Resul'de cehaleti delip geçen hidayeti ortaya çıkaran bir yıldız olarak lanse edilmiştir. Ancak reel olarak Târikla kastedilen yıldızlar ya da şeytanların taşlandığı yakıcı ışıklar atan yıldızlardır. Yüce Allah, bu ilk âyetlerde bir kelimeyi diğeriyle tercüme etmiştir. Önce târika yemin edilmiş, sonra târikın ne olduğu sorulmuş ve nihayetinde sorunun cevabı da verilmiştir. Cevap olarak da karanlığı delip geçen yıldız denilmiştir.⁶⁶³ Daha önce değinildiği üzere vemâ edrâke ifade biçimine birçok sûrede yer verilmektedir. Bu sûreyle bu anlamda Hümeze, Kâria ve diğeri sûrelerle bir münâsebât kurulmaktadır. Yine bu ifade biçimi, vemâ yüdrîke gibi muzari kullanımından farklıdır. Zira mazii kullanımda cevaplanan soru, muzari kullanımında cevapsız bırakılmıştır.

Kur'ân'ın kullandığı bu ifade biçimi, yıldızın yüceliğini ve bulunduğu durumun üstünlüğünü göstermek içindir. Bu durum, Kur'ân'da yıldızlar üzerine yapılan yeminlerde ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda “*Yıldızların yerlerine yemin ederim ki, eğer bilerseniz bu büyük bir yemindir.*”⁶⁶⁴ âyeti yeminin büyüklüğünü ve önemini

⁶⁶¹ Demirci, *Kur'ân Tefsirinde Farklı Yorumlar*, 3/537.

⁶⁶² et-Târik 86/1-3.

⁶⁶³ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 6/1244.

⁶⁶⁴ el-Vâkıa 56/75-76.

göstermesi açısından önemlidir.⁶⁶⁵ Böylece Kur'ân inkârcıların dikkatlerini belli bir sözcükte belli bir konuya teksif etmektedir. Açıkçası o sözcük üzerinde ilgileri toplaması, merak uyandırması ve zihinleri canlı tutması açısından çok önemli görülmüştür.

Sûrenin “*Hiç bir insan yoktur ki üzerinde koruyucu melek bulunmasın...*”⁶⁶⁶ âyetinde münâsebât kuran, kollayan, gözetleyen ve kontrol altında tutan manalarına gelen hafız kelimesi kullanılmıştır. Buradaki hafız sözcüğüyle şüphesiz ki insanoğlu üzerinde tüm tasarruf yetkisine sahip olanın Allah olduğu vurgulanmakta, inkârcıların bunu düşünmesi istenmektedir. “*Şüphesiz Allah, her şeyi gözetleyendir.*”⁶⁶⁷ ibaresi de bu hususu desteklemektedir. Görüldüğü üzere Allah, yaratmış olduğu her şeyi koruyup gözetleyen, işlediği hayır ve şerri kaydeden hafızlar görevlendirmiştir. Sûrede bir başka münâsebât “*O halde insan neyden yaratıldığına baksın...*”⁶⁶⁸ âyetinde gözlenmektedir. Bu âyetin bir önceki âyetle münâsebâtı için Allah, her insanın kendisini gözetleyen hafızlar olduğuna yer verince, şimdi de insan neyden yaratılmış olduğuna bir bakmasına salık vermektedir. Bu soruya insanın fışkıran bir sudan yaratıldığı cevabı verilmektedir.⁶⁶⁹ Bütün bunların ve cevaplarının başlıca nedeni müşrikler olmaktadır. Çünkü onlar ahireti inkâr etmekte, ikinci yaratılışı mümkün görmemektedir.⁶⁷⁰ Allah onlara nutfeden yaratıldıklarını hatırlatmış, ikincisinin ilkinden daha kolay olacağı ve bunda tereddüt edilmemesi gerektiğini tekraren bildirmektedir.

Târık sûresinin ilk pasajının, Müddessir sûresinin ikinci kısmından sonra indiği de rivayet edilmiştir. İlk pasajı itibarıyla Müddessir sûresi, son pasajı itibarıyla da Kâmer sûresiyle olan münâsebâtı, bu sûrenin iki ayrı dönemde indiğini göstermektedir. Târık sûresinin ilk pasajının, Müddessir sûresinin ikinci pasajından sonra indiğini gösteren en güçlü rivayet şu şekildedir. “*İnsan neyden yaratıldığına bir baksın! O, bel ile göğüs arasından tazyikle çıkan bir sudan yaratılmıştır. Muhakkak ki Allah tüm bunların açığa çıkarılacağı gün onu, tekrar hayata döndürmeye kadirdir.*”⁶⁷¹ âyetinin bir deve kemiği üzerine çıkıp beni buradan kimse indiremez diyen Ebu'l-Esad hakkında indiği söylenmiştir. O, bu âyet inzâl olunca eline kemik parçasını alıp, Muhammed cehennemde 19 melek olduğunu söylüyor. Onların on yedisini ben hallederim geriye

⁶⁶⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1244.

⁶⁶⁶ et-Târık 86/4.

⁶⁶⁷ el-Ahzâb 33/52.

⁶⁶⁸ et-Târık 86/5.

⁶⁶⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1246.

⁶⁷⁰ Zeynep CERAN, *Kur'an'ın Tarih İnşasını Ortaya Koyan Anlatımlar* (Ankara: Fecr Yayınları, 2022), 251.

⁶⁷¹ et-Târık 86/5-8.

iki tane kalır, diyen şahıstır.⁶⁷² Nitekim O, İslâm'ın en azılı düşmanlarından olup vahyin hemen başında Hz. Nebi'ye, türlü eziyetleri reva gören kişidir. O, hem peygamberliğin Hz. Muhammed'e verilmesine katlanamamış, hem de inen her âyete bir kulp takmaya çalışılmıştır. İki pasaj arasındaki bu münâsebât Târik sûresinin ilk pasajının, Müddessir sûresinin ikinci pasajından sonra indiğini göstermektedir.

Her ne kadar güçlü rivayet bu şekilde olsa da sûre yeminlerle başlamaktadır. Bu durum da sûrenin, öncesindeki Beled sûresiyle ve sonrasındaki Kâmer sûresiyle yakın bir münâsebât kurulmaktadır. İlk pasajdaki yeminle nasıl semanın sırlarını izleyen yıldızlar varsa, aynı şekilde her insanın amellerini kaydeden meleklerin bulunduğu vurgulanmaktadır.⁶⁷³ Bu meleklerle ilgili olarak parlaklığıyla karanlıkları delen yıldız yemin edilmekte ve her zaman tayin edilmiş hafızât diye tabir edilen koruyucu meleklerden söz edilmektedir. Bu melekler aynı zamanda bir başka yerde muakkibat olarak da isimlendirilmektedir. Bunlar, korunması icap ettiği zaman ve zeminlerde korumakla görevli oldukları insanları, Allah'ın emriyle ölümcül kazalara karşı korumaktadır. Bu yüzden bazı kimseler çok büyük felaketleri bile burnu dahi kanamadan atlatabilmektedir.⁶⁷⁴ Nitekim ülkemizde yakın zamanda 6 şubat 2023'te meydana gelen büyük deprem felâketinde enkaz altından on günlük ve altı aylık bebekler canlı bir şekilde çıkarılmıştır. Bunların saatlerce orada yaşaması elbette Allah'ın gönderdiği melekler vasıtasıyla olmaktadır. Bu şekilde Allah, insan aklının sınırlılığını gidermekte ve ufkunu vahiyle açmaktadır. Böylece insanoğlunun daha geniş açıdan ve farklı perspektiften olaylara bakmasını sağlamaktadır. Bu durum, bazı icat ve keşiflerin yapılmasına da katkı sağlamaktadır.

Sûrenin *“Yağmurlar geri döndüren semaya, çatlak çatlak olmuş arza yemin olsun bu Kur'ân, kesinlikle ayırt edici bir kelâmdır.”*⁶⁷⁵ âyetleri ikinci yeminleri ifade etmektedir. Burada yağmuru getiren ve ekinleri sulayan bulutlar üzerine yemin yapılmaktadır. Bu yeminin hemen akabinde Kur'ân, hak ile batılı ayırıcı söz olduğuna işaret edilmektedir. Buradaki münâsebât bulut, yağmur ve ekin döngüsünde olduğu gibi yeniden diriliş ve hesap konularının çok ciddi meseleler olduğu, bu nedenle Kur'ân'ın, oyun ve boş söz olmadığını vurgulamaktadır.⁶⁷⁶ Daha önce birçok sûrede öldükten sonra dirilişle ilgili âyetlerin inzâl edildiği vurgulanmıştır. Onlarla bunlar arasındaki münâsebât oldukça açıktır. Nitekim bu diriliş döngüsü aynı zamanda tabiatta var olan bir döngüdür. Zamanı geldiğinde kuruyan tabiat, zamanı geldiğinde yeşerip adeta

⁶⁷² Câbirî, *Fehmü'l- Kur'ân*, 1/215.

⁶⁷³ Câbirî, *Fehmü'l- Kur'ân*, 1/218.

⁶⁷⁴ Duman, *Beyânu 'l-Hak*, 1/222-223.

⁶⁷⁵ et-Târik 86/11-13.

⁶⁷⁶ Câbirî, *Fehmü'l- Kur'ân*, 1/28.

dirilmiş gibi olmaktadır. Zira zamanı geldiğinde ana rahminden çıkıp belli merhaleleri geçip, vefat eden insanın, zamanı geldiğinde yeniden dirileceği net olarak bir kez daha vurgulanmaktadır.

2.5.9. Kâmer Sûresi

Bu aşamanın dokuzuncu sûresi, kronolojik sıralamaya göre otuz sekizinci sûre, tertip sınıflandırmasına göre elli beşinci sıradadır. Toplam elli beş âyet ve dört oluşmaktadır. Târik sûresinden sonra, Sâd sûresinden önce, bi'setin dördüncü yılında Mekke'de indirilmiştir. Adını “ay” anlamına gelen ve birinci âyette geçen kâmer sözcüğünden almaktadır. Kur'ân'da geçen tüm kamerle ilgili âyetlerle bu sûre ve ondaki âyetler arasında konusal bazda açık bir münâsebât bulunmaktadır.

Bu sûrede geçen ayın yarılması hadisesi, tefsirciler tarafından çok tartışılmıştır. Kimilerine göre ayın yarılması, son sâatin yaklaşması, diğerlerine göre yalnızca ay tutulmasından ibaret görülmektedir. Ay'ın yarılması hadisesini, tutulma olarak değerlendirenler bu görüşü, İbn Abbas'tan gelen şu rivayete dayandırmaktadır. Hz. Nebi'nin zamanında ay tutulduğu ve bunu gören müşrikler Muhammed'in sihir yaptığını dile getirdiler. Bu hadise üzerine Kâmer sûresi indirilmiştir. Nitekim sûrede geçen “*Bu sûre gelen bir sihirdir*” ibaresi bu görüşü desteklemektedir. Ayrıca sûre de son sâatin yaklaşmasıyla ayın yarılacağı hakikatı karşısında inkârcılar uyarılmaktadır. Allah'ın âyetlerini yalanlayıp kibirlenen ve büyülenen kâfirlere karşı Kur'ân, karşı bir atak yapmıştır. Bu hamle, sizler gibi yalanlayan geçmişteki kavimlerin başlarına gelenlerin durumunu, ibret almanız için hatırlatmaktadır.⁶⁷⁷ Sûreyle ilgili diğer ömeli durum 44-46'ncı âyetlerde ön plana çıkarılmaktadır. Bazı müfessirler bu âyetlerin medenî olduğunu öne sürmektedir.⁶⁷⁸ Sûrede yer alan âyetlerin birbirleriyle olan uyumu, bölümlerin tam bir bağlılık ve bütünlük gibi maddi deliller, sebebiyle ileri sürülen bu tür görüşlere şüpheyile bakılmasına neden olmaktadır

Sûrenin “*Sâat yaklaştı ve Ay'da yarıldı...*”⁶⁷⁹ âyeti için kaynaklarda kamerin yarılması, Hz. Muhammed'in açık mucizelerinden birisi olarak anlatılmaktadır. Kâfirlerin Hz. Muhammed'den bir mu'cize istemeleri sonucu ayın ikiye yarıldığı rivayet edilmektedir.⁶⁸⁰ Enes b. Mâlik (ö. 93/712), bu konuda “Mekkeliler, Resûlullah'tan kendilerine bir mu'cize göstermelerini istemiştir. Hz. Nebî, onlara ayın iki yana ayrılması mu'cizesini gösterdi.”⁶⁸¹ demiştir. Bazı müfessirlere göre de ay son

⁶⁷⁷ Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, 2377-2378.

⁶⁷⁸ Demirci, *Kur'ân Tefsirinde Farklı Yorumlar*, 3/242.

⁶⁷⁹ el-Kamer 54/1.

⁶⁸⁰ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, 3/283.

⁶⁸¹ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, 3/284; ayrıca bk. Muhammad Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, (Ankara: İmaj Yayınları, 2003), 1/124-125.

sâat günü yarılacak ya da son sâatle birlikte ayın yarılma zamanının yaklaştığı ifade edilecektir.⁶⁸² Buradaki münâsebât, yaklaştı ifadesinde ortaya çıkmaktadır. Nitekim Kur’ân’da bu ifadeye benzer hususlar başka âyetlerde zikredilmiştir. Mesela “*İnsanların hesaba çekilmeleri yaklaştı. Onlar gaflet içinde yüzmektedirler.*”⁶⁸³ ve “*Allah’ın emri gelecektir. Artık onun acele gelmesini istemeyin...*”⁶⁸⁴ âyetlerinde olduğu gibi yaklaştı ibaresi son sâati haber vermektedir.

Buradaki bir diğer münâsebât şekli, mu’cize teriminde görülmektedir. Bu Resulullah’ın yegâne mu’cizesinin Kur’ân olduğuna işaret etmektedir. Sûrede bulunan ve dikkatleri üzerine çeken ayın yarılmsı meselesi artık son sâatin vaktinin yaklaştığını haber vermektedir. Bu durumda konuyla ilgili şu yorum önemlidir ve denilmek istenen belki de şöyledir. Son sâat neredeyse geldi çattı, artık ayda yarılrsa sizler inanmayacaksınız. Buna gözlerinizle ayan-beyan şahit olsanız da bunun için “*...Bu süregelen bir sihirdir.*”⁶⁸⁵ diyeceksiniz. Her ne kadar, rivayetler yukarıda anlatıldığı şekilde olsa, bu sûrenin ilk pasajını anlamak için bir önceki sûresin son âyetiyle irtibatı göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Orada “*Onlara mühlet ver, onları biraz da kendi haline bırak...*”⁶⁸⁶ şeklinde zikredilen Târik sûresinin bu son kısmı, Kâmer sûresinin başına yerleştirildiğinde ortaya tam bir uyum çıkmaktadır. Şöyle ki, onlar için verilen mühlet artık iyice daralmıştır. Yalanladıkları o günün gelmesi de yakındır. Yani son sâatin yaklaştığı, hesabın sorulacağı ve kabirdekilerin dışarı çıkarılacağı kıyâmet gününde, onlara yakıcı azap gösterilecek ve cehennemde de bu azap onlara tattırılacaktır.

Sûrenin “*Yemin olsun ki onları kötülükten uzaklaştıracak nice haberler geldi.*”⁶⁸⁷ âyetindeki nice haberler ifadesiyle önemli haberlerden bilgi sahibi olduklarının vurgulanması hedeflenmektedir. Çünkü Kur’ân’da zikredilen hiçbir haber, gereksiz olarak ve boş yere zikredilmemiştir. Bu önemli haberler, kâfirlere verilecek azabı anlatan, onların ahiret ahvalleri hakkında bilgiler sunan, geçmiş asırlarda bu tutumu sergileyenler hakkında önemli bilgiler veren Kur’ân’da açıklanan haberlerdir. Sûrenin bu bölümünde gramer açısından da belli münâsebât ilişkisinin olduğu görülmektedir. Bu münâsebât vazgeçirecek, uzaklaştıracak anlamında **مزدجر** sözcüğünde mevcuttur. **مزدجر** masdar olarak ve vazgeçirme yeri anlamında ism-i mekândır. Bu şekilde aldığımızda Kur’ân için şu açık münâsebât yorumunda bulunmak mümkündür. Bu Kur’ân, sizleri

⁶⁸² Mustafa Kayhan, *Kur’ân’da Sâatin Ön Göstergeleri ve Son Sâat* (Gümüşhane: Üniversite Yayınları, 2023), 143-145.

⁶⁸³ el-Enbiyâ 21/1.

⁶⁸⁴ el-Nahl 16/1.

⁶⁸⁵ el-Kamer 54/2.

⁶⁸⁶ et-Târik 86/17.

⁶⁸⁷ el-Kamer 54/4.

gafletten, şirkten ve kötülükten vazgeçirecek hususlar ihtiva etmektedir. Yüce Allah “Allah’ın elçisinde sizler için güzel örnekler vardır.”⁶⁸⁸ âyeti bağlamında Hz. Nebî’de bulunan bu özelliklerin rehber edinilmesi, insanın gafletten, şirkten ve kötülüklerden ancak bu rehberlik sayesinde korunacağını bildirmektedir.⁶⁸⁹

Sûrenin “(görülmemiş bir şeye) Çağırdığı gün o çağıran...”⁶⁹⁰ âyetinde çağıran kişiden maksadın, İsrâfil olduğu açıklanmıştır. Çağırma şekli, son sâatte, iki kez sûr borusuna üflemek olacaktır. Bu çağırma meselesine Kur’ân’ın birçok âyetinde açıkça temas edilmiştir. Mesela “Sûr’a üfürüleceği...”⁶⁹¹ ve “Sûr’a bir defa üfürülünce...”⁶⁹² âyetlerinde bu husustan söz edilmektedir. Yine “İşte o gün, gözleri düşmüş bir halde çekirge sürüsü gibi kabirlerden çıkarlar.”⁶⁹³ âyetinde de gramer yapısı açısından bazı münâsebâtlar bulunmaktadır. Bu âyette bulunan يوم يدعوا الداع ifadesindeki يوم sözcüğü, mansub olarak gelmiştir. Âyette bulunan münâsebât ise اداع sözcüğünde ortaya çıkmaktadır. Çünkü اداع kelimesinin yâ harfi atılmış, kesreyle yetinilmiştir.⁶⁹⁴ Bu durumun benzer kullanım şekilleri, Kur’ân’da karşımıza çıkmaktadır. Mesela يوم يناد “Gür sesli birinin sesleneceği gün...”⁶⁹⁵ âyetinde bu şekilde bir kullanım mevcuttur. Bu misâller, bir âyetin anlamsal ilişkisinin yanında gramer açısından da münâsebât bulunduğunu ortaya koymaktadır. Böylece Kur’ân, sadece içerik ve anlattığı hadiseler üzerinden değil, aynı zamanda gramer yapısı bakımından da kendisini tamamlayan bir bütünlük oluşturmaktadır.

Sûrenin bu ilk pasajından Hz. Nebî ve Kureyşliler arasındaki ilişkilerin artık son derece gerilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Zira sûre zaten dört ve beşinci yıllarda inmiştir. Bu dönemde müşriklerin sözlü saldırılarının iyice arttığı, müşriklerin saldırılarının dayanılmaz hale geldiği anlaşılmaktadır. İlk hicret için artık günler sayılıdır. Nitekim sûrenin dört ve beşinci âyetlerinde geçen ibareler, Kureyşliler’e uyarı yapmanın artık bir fayda vermeyeceğini göstermektedir. Bu durum, iki taraf arasındaki gerilimin ulaştığı son noktayı göstermektedir. Artık Hz. Nebî’den istenen, “Onlara mühlet verip onları kendi haline bırakmandır...”⁶⁹⁶ âyetiyle belirtilmektedir. Çünkü bu saatten sonra müşrikler, son sâatin sürecine girmesiyle ayın ve güneşin yörüngelerinden çıktıkları ve parçalanmaya başladıklarını görseler dahi inanmazlar. Onlar bu hadiseleri gördüklerinde

⁶⁸⁸ el-Ahzâb 33/21.

⁶⁸⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/470.

⁶⁹⁰ el-Kamer 54/6.

⁶⁹¹ en-Neml 27/87.

⁶⁹² el-Hâkka 69/13.

⁶⁹³ Duman, *Beyânu ’l-Hak*, 1/228.

⁶⁹⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/472.

⁶⁹⁵ Kâf 50/41.

⁶⁹⁶ el-Âl-i imran 3/178.

bunun süregelen bir sihir olduğunu düşünecek yalanlamayı sürdüreceklerdir. O halde açık tebliğ ettiğinden, artık onlardan yüz çevirmesi istenmiştir.

Sûrenin “...Haydi, azabımı ve uyarılarımı tadın!”⁶⁹⁷ âyetinden itibaren sûrenin büyük bir bölümü helak edilen kavimleri açıklamaktadır. Onların başlarına gelenlerin, inkârlarından doğduğunu ve bu sebeple azaba uğradıklarını ifade etmektedir. hiçbir uyarıya kulak asmayan kavimleri en nihayetinde “Bir sabah erkenden kalıcı azap kendilerini bastırırverdi.”⁶⁹⁸ âyetine muhatap olarak helak edildikleri anlatılmaktadır. Sûrenin bu pasajında bulunan münâsebât ilişkisi, erkenden gelen azap kısmında mevcuttur. Nitekim sabah erkenden gündüzün başlangıcı, ufkun aydınlanma saati veya uykunun en tatlı zamanı olarak açıklanmıştır. Bu vakit, Kur’ân’da belli zaman dilimlerini ifade eden kelimelerde geçmektedir. Mesela *مشرقين* “Kuşluk vaktinde...”⁶⁹⁹ ve *مصبحين* “Sabahla birlikte...”⁷⁰⁰ âyetleri bu zaman dilimi hakkında bilgi vermektedir.

Münâsebât açısından dikkat çeken bir diğer husus kavimlerin helak edilme dönemlerinin genel itibariyle insanoğlunun en zayıf olduğu zamanlardır. Bu zaman, Kur’ân’ın ifadesiyle sabah vakti yani uykunun derin ve en tatlı aynı zamanda rızıkların dağıtıldığı vakit olarak bilinmektedir. Allah, kavimlerin helâkıyla Kureyşli müşriklere bazı sualler yöneltmiştir. Onlara daha önce helak edilen bu isyankâr ve kâfir kavimlerden daha mı hayırlı olduklarının yanıtını vermeleri istenmiştir. Güçlerinin Allah’ın güçlerinin yanında bir değeri var mıdır? Bu sorulardan da anlaşılacağı üzere, artık müşriklerine karşı üslup ve tutum değişmiştir. Burada Kureyş’in belli büyük şahısları hedef alınmamaktadır. Onların tamamından yüz çevrilmesi, Hz. Nebi’den istenmektedir. Bu durum “Öyleyse bizim zikrimizden yüz çeviren ve dünya hayatından başka bir şey istemeyen kimselerden yüz çevir.”⁷⁰¹ âyetiyle daha önce Resulullah’a iletilmiştir. Ancak kapsam buradaki gibi geniş tutulmamıştır. Artık Kureyş’in durumu, tıpkı önceki kavimlerin durumuna benzetilmekte ve toplu halde onlardan yüz çevrilmesi istenmektedir.

Nitekim sûrenin son kısmında “Onlara vaad edilen zaman sâatin gerçekleşeceği...”⁷⁰² âyeti daha önceki ümmetlerden bazılarına olan toplu azabın, artık Resulullah’ın muhataplarına gelmeyecek olmasıdır. Onların cezası son sâate ve ardınan devreye girecek olan kıyâmete veya ahirete ertelenmiştir. Sonraki Sâd sûresinde “Sen onların söylediklerine aldırma, sabret. Güçlü kulumuz Davud’u hatırla. Kuşkusuz o, özü

⁶⁹⁷ el-Kamer 54/37.

⁶⁹⁸ el-Kamer 54/38.

⁶⁹⁹ el-Hicr 15/23.

⁷⁰⁰ el-Hicr 15/83.

⁷⁰¹ en-Necm 53/29.

⁷⁰² el-Kamer 54/46.

Allah'a dönük bir kul idi."⁷⁰³ âyetinde önceki elçiler gibi Hz. Muhammed'in sabretmesi tavsiye edilmektedir. Sûrenin geneline bakıldığında Allah, Resulullah'a şöyle bir tavsiye yapmaktadır. Ey Muhammed! Sana yapılan bunca zorbalık ve zulüm karşısında sabır göstermelisin. Ümmetine toplu helak uygulanmayacaktır. Fakat savaşlarla biraz örselenecekler. Onlar için son nefeslerini verene kadar tevbe kapısı onlara açık olacaktır. Onların cezası, ahirette görülecektir. Sûrenin bu şekilde hem iç dizaynında hem öncesiyle hem de sonrasıyla münâsebâtı, ortaya çıkmaktadır.

2.5.10. Sâd Sûresi

Bu aşamanın onuncu sûresi, kronolojik sıralamaya göre otuz dokuzuncu sûre, tertip sınıflandırmasına göre otuz sekizinci sıradadır. Toplam seksen sekiz âyet ve altı pasajdan oluşmaktadır. Kâmer sûresinden sonra, A'râf sûresinden önce, nübüvvetin beşinci yılında Mekke'de indirilmiştir. Adını "hurûf-ı mukattaa" olarak da bilinen ve sûrenin başında bulunan sâd harfinden almaktadır. Sûre, birinci evre mekkî sûreler içinde üçüncü defa hurûf-ı mukatta bulunan sûredir.

Bu sûrede, Hz. Muhammed'in toplumu aydınlatmak için seçilmiş bir elçi olduğuna ve Kur'ân'ın hak olarak indirildiğine dair öğütler bulunmaktadır. Allah'ın rahmetinin daha önce gelen elçiler üzerindeki etkisine değinen sûre, onlara verilen saltanat, güç, bilgi ve nimetleri hatırlatmaktadır. Allah'ın, Hz. Muhammed'i elçi olarak seçmesine karşın, mürriklerin şaşkınlıklarına da temas eden sûre, müşrikleri önceki kavimler üzerinden uyarmaktadır.⁷⁰⁴ Sûre ayrıca Âdem (a.s)'ın yaratılışını⁷⁰⁵ ve meleklerin ona secde etmeleri konusunu kısmen işlemektedir. Yine bu kısımda İblis'in secde emrine yüz çevirmesi nedeniyle mühlet verilenlerden olduğundan bahsedilmektedir. Son sâate kadar mühlet verilen İblis'in ve ona uyacak olanların ise varacakları yerin cehennem olduğu belirtilmiştir. Dahası bu sûrede gözün gördüğü şu kâinatı Allah'ın birliğini ve kudretini gösteren eşsiz örneklerin olduğu da anlatılmıştır. Bütün bu işaretler, kâinatın boş yere yaratılmadığına ve mutlak olarak ahiret hayatının varlığına delalet etmektedir.⁷⁰⁶

Sûrenin âyetlerine, bölümlerine ve sûrenin pasajlarının birbirleri arasındaki denge ve uyuma bakıldığında tek seferde indiği ya da bölümler halinde peş peşe indiği anlaşılmaktadır.⁷⁰⁷ Sâd sûresi kronolojik olarak bu anâ kadar işlenen her sûreden

⁷⁰³ es-Sâd 38/17.

⁷⁰⁴ Abdullah Mahmud Şehhate, *Ehdaflu Külli Sûre ve Mekasidüha fi'l-Kur'ân'il-Kerim* (Mısır: Muadil Kitap, 1976), 335.

⁷⁰⁵ Zeki Keskin, "Hz. Âdem ve Soyunun Yaratılışı" *Journal Of Social And Humanities Sciences Research* 5/1(2018), 771-780.

⁷⁰⁶ Demirci, *Kur'ân Tefsirinde Farklı Yorumlar*, 2/699.

⁷⁰⁷ Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, 2018.

kendisinde bir şeyler barındırmaktadır. Nitekim bu sûre Kur'ân'da yeni bir dönemin başladığını ve bu sûreyle yeni bir döneme geçildiğini de göstermektedir. Önceki sûrelerin âdetâ bir özeti olan Sâd sûresi, gelecek sûrelerin konularının ipuçlarını vermektedir. Sâd sûresinden sonra devam edecek olan sûreler iniş ve içerik olarak yeni bir döneme girildiğini göstermektedir. Ancak bu sûre, diğer sûrelerden şekil olarak biraz farklılık arz etmektedir. Zira kısa, veciz, kafiye ve edebi algısı yüksek ifadelerden oluşan âyetlerin yanında, artık epeyce uzun âyetlere geçilmesi ve elçiler kıssalarının daha da detaylandırılarak anlatılması bu hususu desteklemektedir.

ص والقران ذي الذِّكْر “Sâd Zîkr dolu Kur'ân'a yemin olsun ki.”⁷⁰⁸ âyetinde Allah, bu hurûf-ı mukattayla meydan okumak ve Kur'ân'ın mu'cizliğine dikkat çekmektedir. Bu kullanım önceki sûrelerin bazılarında karşımıza çıkmıştır. Nitekim “Kâf, Şerefli Kur'ân'a yemin olsun ki”⁷⁰⁹ ve “Nûn, kaleme ve satırlara yazdıklarına yemin olsun ki.”⁷¹⁰ âyetlerinde bu ifade açıkça zikredilmiştir. Sûrenin girişinde önceki sûrelerle yakından irtibat, bu şekilde ortaya konulmaktadır. Ancak sûrenin giriş kısmında bulunan ve hurûf-u mukattaa olarak geçen ص harfinde gramer yapısı açısından da münâsebât mevcuttur. Burada kullanılan ص harfi, mahzuz bir mübtedanın haberi olduğundan ve bu sûrenin ismi kabul edildiğinden böyle kullanılmıştır. Bu durumda bu ص harfidir. Yani sizleri aciz bırakan sözdür anlamına gelmektedir. Bu durum, Kâf sûresinde de aynı şekilde kullanılmıştır. Sûrenin ilk âyetinde geçen ق harfi, bu şekildedir. Burada Allah, önce yemin ibaresini kullanmış, dikkatleri çekmiş ve daha sonra asıl konuya yoğunlaşmıştır. Bunun için “...Asıl nankörler inkâr edenlerdir.”⁷¹¹ âyeti bu minvalde dile getirilmiştir.⁷¹²

Sâd sûresinin giriş pasajı, Kâmer sûresinin son pasajından ayrılmayacak şekilde, iç içe ve birbirinin devamı niteliğinde sûrelerdir. Bu birliktelik iki sûrenin aynı dönemde ve benzer şartlarda indiğine şüphe bırakmayacak derecede kesinlik arz etmektedir. Bu açıdan Kâmer sûresinin son pasajında kâfirlere belli sorular yöneltilmektedir. Bu sebeple “Siz öncekilerden daha mı hayırlısınız? Beraat ettiğiniz ilahi kitaplarda yazılmış mıdır? Kendinizi yenilmez mi görüyorsunuz? Yakında azabı ve hezimetini göreceksiniz. Sizin azabı tadacağınız zaman ise son sâattir...”⁷¹³ şeklinde kâfirlere bir takım ithamlarda bulunulmuştur. Bu itham edilme sebepleri ise bir anlamda sanki Sâd sûresine bırakılmıştır. Bu sebepler, “Çünkü sizler anlamsız bir gurur ve ayrılık

⁷⁰⁸ Sâd 38/1.

⁷⁰⁹ el-Kaf, 50/1.

⁷¹⁰ el-Kalem 68/1.

⁷¹¹ et-Tûr 52/42.

⁷¹² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/788-789.

⁷¹³ el-Kamer 54/43-46.

içindesiniz. Sizler, sizden önceki kavimlere yaptıklarımıza bakıp ibret alınız. Bütün bu uyarılara rağmen sizler hala içinizden bir elçi gelmesine şaşırıyorsunuz...”⁷¹⁴ âyetleriyle ifade edilmektedir. Burada dikkat çeken husus, Kâmer sûresinde müşriklerle yapılan sert uyarıların bir benzeri, Sâd sûresinde artarak devam etmiştir.

Taberî bu konuyla ilgili detaylı bilgiyi şöyle açıklamıştır. “Onlar içlerinden kendilerine bir yaratıcının gelmesine şaşılar ve bu işinde mahir bir yalancı ve usta bir sihirbazdır” dediler. Şu müşriklerle de baksana içlerinden kendilerine bir uyarıcının gelmesine şaşıyorlar. Bu yüzden Allah’ın birliğini inkâr edenler, Hz. Muhammed’e yalancı, büyücü ve sihirbaz gibi iftiralar attılar. Bu durumun devam etmesi ve önü alınmaz bir hale gelmesiyle endişeye kapılan müşrikler, Ebu Talip’e gittiler ve yeğeniyle aralarında arabuluculuk yapmalarını istediler. Ona, yeğenine söyle bizim tanrılarımızı küçük düşürücü sözler sarf etmesin ve inandıklarını yaymaya çalışmasın. Biz de onu kendi tanrısıyla baş başa bırakalım. Aksi halde onun hakkında iyi şeyler olmayacak diye tehdit ettiler. Ebu Talip teklifi iletince Allah Resul’ü onları La İlâhe İllallah sözünü diyerek itaate çağırdı. Onlar, Tanrıları bir tek tanrı mı kıldı. Bu şaşılacak şeydir. diyerek kalkıp gittiler.⁷¹⁵ Görülüyor ki Kâmer sûresinde sertleşen üslûp, Sâd sûresinde putları açıktan hedef almaktadır. Allah, Hz. Nebîyle müşrikler arasına mesafe koymuş ve iman edenler ve etmeyenler şeklinde toplumsal ayrışma yaşanmaya başlamıştır.

Sûrenin *أَجْعَلْ لِّلْأَلِهَةِ الْإِلَهَآ وَاحِدًا* “Tanrıları tek bir tanrıya mı? düşürdü.”⁷¹⁶ âyetinde Nebî kendisine inananları tek bir tanrıya iman etmeye davet etmiştir. Bu tebliğle insanları la ilâhe illallah demeye davet etmiş ve iman etmeleri konusunda uyarmıştır. Bunu duyan kâfirler grubu bu sûrede zikredilen “Ne yani, tanrılarımızın tek bir tanrı olduğunu mu iddia etti şimdi bu.” şeklinde Hz. Resul’e tepki göstermiştir. Bu ifade, “Meleklerin dışı olduğunu iddia ettiler.”⁷¹⁷ âyetiyle benzerlik göstermektedir. Şöyle ki, iki ifade de *جعل* fiili bir şeyi ileri sürüp onun öyle olduğunu iddia etmekte kullanılmaktadır. Yani bir şeyi başkalaştırmak anlamındadır.⁷¹⁸ Nitekim Hz. Muhammed İslâm’ın ilk geldiği andan itibaren insanları tek tanrıya ve ona inanmaya davet etmiştir. Müşrikler Allah’a iman yanında yardımcı putlar da edinmeleri, onların böyle bir soru sormalarına neden olmuştur.

Bu sûrede detaylarından bahsedilen ceza verilmiş bazı kavimlerin kıssaları, münâsebât açısından önemlidir. Bu açıdan âyetlerde “Onlardan önce Nuh kavmi, Âd

⁷¹⁴ Sâd 38/2-4.

⁷¹⁵ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 6/334-335.

⁷¹⁶ Sâd 38/5.

⁷¹⁷ ez-Zuhruf 43/19.

⁷¹⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/795-796.

kavmi, kazıklar sahibi Firavun, Semûd kavmi, Lut kavmi ve Eyke halkı da elçilerini yalanlamışlardı.”⁷¹⁹ buyrulmaktadır. Sûrenin büyük bölümü helak edilen bu kavimlerle ilgilidir. Önceki inkârcılardan misâller verilerek, öğüt ve ibret alınması istenmektedir. Sâd sûresi, 12-27’nci âyetleri arasında anlatılan kavimler, Kâmer sûresi 18-40’ıncı âyetleriyle aynı münâsebât ilişkisine sahiptir. İki sûrede de kavimlerden söz edilmiş ve onlar üzerinden Kureyş halkına uyarı yapılmıştır. Resulullah’a ise teselli ve sabır tavsiye edilmiştir. İki sûrede anlatılan müşriklerin bu tavırlarına karşın açıklama yine Sâd sûresine bırakılmıştır. Bunlarda “*Sen onların söylediklerin aldırma. Güçlü kulumuz Davud’u hatırla. O, özü sözü bir olup, Allah’a dönük bir kuldu. Süleyman’ı hatırla. Onu da ağır bir sınava tabi tuttuk. Şeytanın yorgunluk ve eziyet verdiği Eyyüb’ü hatırla. Basiret sahibi İbrahim, İshak ve Yakup’u hatırla. Bunlar gibi seçilmiş kimselerden olan İsmail, Elyesa ve Zülkif’i hatırla, an.*”⁷²⁰ buyrulmuştur. Bu anlatımlarda Hz. Nebî’ye hitap edilmiştir. Hz. Nebî’den Kureyş’in bu aldatma ve yalanlamalarına boyun eğmemesi istenmiştir. Hz. Elçi’den sürekli büyük mu’cizeler bekleyen Kureyş halkına, daha önce kendilerine her türlü mu’cize gösterilmesine rağmen yalanlayan ve inkâr eden kavimlerin sonlarından bahsedilmiştir. Bu sayede eski kıssalarla Kureyş halkı bir kez daha uyarılmaktadır. Hz. Nebî’den başına gelebilecek her şeye “*Sen onların söylediklerine aldırma sabret!*”⁷²¹ âyetiyle teselli verilmektedir. Kısaca, senden önce nice elçilerin başına gelenler, belli ki senin de başına gelecektir. Hiç şüphe yok ki onları koruduğumuz gibi, seni de korumaya muktediriz mesajı Hz. Nebî’ye verilmektedir.

Nebîler, Allah’ın rızasını ve ahiret yurdunu kazanma uğraşı veren, her türlü kötülüğe karşın sabır gösteren, sağlam ve dayanıklı kişilerdir. Onlar, Allah’ın yardımıyla hakikatleri görmüş ve gerçekleri kavramıştır. Allah rızası için de, kendilerini insanların hizmetine, onların doğru yolu bulmalarına adanmış, irade sahibi ve zeki insanlardır.⁷²² Bu açıdan Allah’ın ondan istediği şey, içinde bulunduğu bu zor durum karşısında Davud’un tecrübesinden ve aklından örnek almasıdır. Bunun yanında Süleyman’ın engin bilgi ve tecrübesinden faydalanmasıdır. Yine Eyyüb’ün sabrı gibi sabır göstermektir. İbrahim, İshak ve Yakub resulleri de hatırlamasıdır. Burada ön plana çıkan en önemli münâsebât, Hz. Nebî’nin diğer tüm elçilerde de bulunan özelliklerden kendisinde barındırıyor olmasıdır.

⁷¹⁹ Sâd 38/12-13.

⁷²⁰ Sâd 38/44-48.

⁷²¹ Sâd 38/17.

⁷²² Duman, *Beyânu’l-Hak*, 1/240.

Sûrenin “*Aralarında tartıştıkları sırada, mele-i a’lâ hakkında benim hiç bilgim yoktur. Bana ancak, sadece benim bir uyarıcı olduğum vahyediliyor.*”⁷²³ âyetinin yer aldığı son kısımda mele-i a’lâ ifadesi dikkat çekmektedir. Sûredeki bir münâsebât örmeği de bu terkip üzerinden karşımıza çıkmaktadır. Mele-i a’lâ âyetinden sonra sûrede meleklerin, Hz. Âdem’e secde etmesine geçilmektedir. Yine bu kısımda şeytanın kendisini üstün gördüğünden isyan ettiği son sâate kadar mühlet istediği hadiselerine temas edilmektedir. Mele-i a’lâ’nın nasıl bir yer olduğuyla ilgili bu karşılıklı diyaloglar, bazı tahminleri ön plana çıkartmaktadır. Araştırmalar, mele-i a’lâ’nın, en üst kısmın bulunduğu yüceler meclisi, seçilmişlerin bulunduğu makam ya da meleklerin en üstlerinden oluşturulmuş bir istişare meclisi olduğunu göstermektedir. Yani mele-i a’lâ Allah’ın yapmış olduğu veya yapacağı bir işi meleklerine bildirmesi, onlara danışması olarak anlaşılmaktadır.⁷²⁴ Bu konunun daha net anlaşılması için pasajın diğer sûre ya da pasajlarla münâsebâtı önemlidir. Bu konuyla ilgili Kur’ân “*Allah gökleri ve yeri, ikisi arasındakileri altı günde yaratan sonra da arşa kurulandır.*”⁷²⁵, “*Onlar, yüce topluluğu dinleyemezler. Kovulmaları için her taraftan taşlanırlar.*”⁷²⁶ ve “*Katımızdan bir emirle...*”⁷²⁷ âyetleri mele-i a’lâ’nın nasıl bir yer olduğu hakkında bizlere ipuçları sunmaktadır.

Sûrenin diğer pasajı da bu pasajla yakından irtibatlıdır. Zira orada “*Muhakkak ben çamurdan bir insan yaratacağım. Onu şekillendirdiğim ve ruhumdan üflediğim zaman ona secdeyle eğilin.*”⁷²⁸ âyeti mele-i a’lâ kavramını içinde barındırmaktadır. Bu iki pasaj arasında net bir münâsebât ve akıcılık kurulduğu düşünülmektedir. Böylece hem inananlarda hem de müşriklerde mele-i a’lâ’nın ne olduğu hususunda merak uyandırmaktadır. Önceki pasajda geçen mele-i a’lâ terkiбинin ne olduğu, diğer pasajda uygulamalı olarak gösterilmektedir. Yani “*Ben çamurdan bir insan yaratacağım onu şekillendirip ruhumdan üflediğim zaman sizlerde ona secde edin, eğilin.*” âyetiyle mele-i a’lâ’nın nasıl bir istişare meclisi olduğu açıklanmaktadır.

Sâd sûresinin son kısmı münâsebât açısından oldukça önemlidir. Çünkü bu pasaj, çalışmanın nihayete ermesinde bir prototip olmaktadır. Yapılan çalışmanın ve işlenen konunun kısa özeti, sûrenin bu son pasajında açıkça görülmektedir. Zira bu pasajda “*Onlara söyle: resul olmaktan dolayı ben sizden herhangi bir ücret istemiyorum ve sizi istemediğiniz bir şeye de zorlayanlardan değilim. Bu, ancak âlemlere bir öğüttür. Onun*

⁷²³ Sâd 38/67-70.

⁷²⁴ Duman, *Beyânu’l-Hak*, 1/246.

⁷²⁵ es-Secde 32/4.

⁷²⁶ es-Sâffât 37/8.

⁷²⁷ ed-Duhân 44/4.

⁷²⁸ Sâd 38/71-72.

vermiş olduğu haberin bir süre sonra kesinlikle doğru olduğunu göreceksiniz."⁷²⁹ denilmektedir. Münâsebât açısından Sâd sûresinin bu son pasajı, bundan önceki hemen her sûresin son kısmına yerleştirilecek seviyededir. Mesela Alak sûresinin ikinci pasajında, belli bir şahıs ismi verilmeden rezaletlerinden bahsedilmektedir. Yaptıklarına bir son vermesi istenmektedir. Bunu devam ettirdiği takdirde kıyâmette perçeminden yakalanacağı ve cehenneme atılacağı belirtilmektedir.⁷³⁰ Bütün bunlara karşın yine de Hz. Nebi, onu uyarmakta ve başına gelecekleri ona hatırlatmaktan vazgeçmemektedir.

Sâd sûresinde Hz. Resul'ün bu davet ve uyarılar için herhangi bir ücret istemediği açıkça belirtilmiştir. Onları zorlamadığı ve onlar üzerinde herhangi bir baskı kurmadığı, onlar için sadece uyarıcı olduğu ifade edilmiştir. Yine Müddessir sûresi son pasajında müşriklerin Hz. Nebî'nin öğüt ve uyarılarından yüz çevirdikleri ifade edilmektedir. Onların vurdumduymaz tavırları açıklanmakta ve ahiretten korkmamalarına şaşılmaktadır.⁷³¹ Sâd sûresinde bütün bu olup bitenlere karşın onları uyarması talep edilmekte ve bu uyarılara karşılıkta ücret talep etmemesi emredilmektedir. Yine bir başka sûre olan Leyl sûresinin son pasajında Hz. Nebî'ye, bu kimselerin inadına karşı, doğru yolu göstermek görevi olduğu belirtilmektedir. Âhiret de dünya da kesinlikle Allah'a aittir. Bu yüzden köpüren ve dalga dalga yanan cehenneme karşı onların uyarıldığı belirtilmektedir.⁷³² Müşriklere yapılan bunca uyarı, onlar için verilen bunca öğütler, yine de onları ikna etmeye yetmemiştir. Onlar yakında sözlerinin gerçekliğini görecek ve alevli ateşe gireceklerdir.

Yine kısaca değinmek gerekirse, Mesed sûresinde Ebû Leheb ve karısının iman etmeyip yakında gerçeği göreceklerinden bahsedilmektedir. Kâfirûn sûresinde "*Sizin dininiz size benim dinim bana.*"⁷³³ ifadeleri Hz. Nebî'nin defalarca tebliğini, kâfirlerin de defalarca reddettiğini ortaya koymuştur. Yakın gelecekte Hz. Muhammed'in söylemlerinin doğruluğu, müşriklerce idrak edilecektir. Yine A'lâ sûresinde "*Sonra içine atıldığı ateşte ne ölecek ne de yaşayacaktır...*"⁷³⁴ âyeti, Sâd sûresiyle yakından irtibatlıdır. Çünkü Hz. Resul onları bugüne karşı, herhangi bir ücret talep etmeden uyarmıştır. Yaptıklarını tastamam defterlerinde göreceklerdir. Sâd sûresi son pasajı, buraya kadar işlenilen hemen her sûreden bir parçayı içinde barındırmaktadır. Çünkü Alak sûresiyle başlayan bu süreçte müşriklerin her türlü eziyetleri, işkenceleri ve baskıları sonuçsuz kalmıştır. Onlar, Resulullah'ı bir an olsun davasından

⁷²⁹ Sâd 38/86-88.

⁷³⁰ âyetler için bk. el-Alak 96/15-19.

⁷³¹ âyetler için bk. el-Müddessir 74/49-56.

⁷³² Âyet için bk. el-Leyl 92/12-16.

⁷³³ el-Kâfirûn 109/6.

⁷³⁴ el-A'lâ 87/13.

vazgeçirememiştir. Hz. Nebî'ye makam, mevki ve bir insanın dünya nimetlerinden isteyeceği en güzel şeyleri teklif etmişlerdir. Bütün bu teklifler, Hz. Nebî'de herhangi bir karşılık bulmamıştır. Onların bu azgınlıkları, Hz. Muhammed'in davasına daha da sıkı bağlanmasına neden olmuştur. Nihayetinde müşrikler, Hz. Peygamber'i ve ona inanıp, güvenen ve onun yolunda ölümü dahi göze alan bir avuç mümini, tereddüte düşürememiştir.

3. SONUÇ

Kur'ân, hem mana yönünden, hem de nazım yönünden ayrılmaz bir bütündür. İlk bakışta âyet ve sûreler arasında herhangi bir münâsebât göze çarpmasa da derinlerine inildiğinde yalnızca âyet ve sûrelerin değil, harf ve sözcüklerin dahi birbiriyle ilişkili olduğu görülmektedir. Âyet ve sûreler arasındaki bu ilişkiyi inceleyen ilim dalına münâsebâtü'l-Kur'ân denilmektedir. Bu bakımdan âyet ve sûreler arasındaki ilişkinin tespit çalışmasından önce bu ilim hakkında ön bilginin yapılmış olması gerekmektedir. Bu bağlamda Kur'ân'ın nüzûlü, sûrelerin tasnifi ve Kur'ân'ın cem edilmesi gibi hususların dikkatlice araştırılması gerekmektedir. Ayrıca münâsebâtü'l-Kur'ân ilminin tarihi, önemi ve gelişim süreçlerini dikkate almak, âyet ve sûreler arasındaki ilişkilerin tespitini de kolaylaştırmaktadır.

Kur'ân'ın âyet ve sûreleri arasında kimi yerlerde münâsebât mevcuttur. Bu münâsebâtın tespitini kolaylaştırmak, âyet ve sûreler arasındaki akıcılığı sağlamak için nüzûl tarihlerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Bunun neticesinde sûreleri evrelere ayırmak; sûrelerin birbirleriyle bağlantılarının tespitini yanında, hangi dönemlerde indiğinin bilinmesine de katkı sağlamaktadır. İlk dönem sûrelerinde varolan bu münâsebât ağının çözümlenmesi ve tespit edilmesini sağlamak için mekkî sûreleri evrelere ve aşamalara ayırmak önemlidir. Bu çalışmada birinci evre birinci aşama sûreleri, Alak ile başlayıp İnşirâh ile bittiği tespit edilmiştir. Bu sûreler, münâsebât bağlamında incelenmiş, âyet ve sûreler arasındaki ilişki, sûrelerin pasajları arasındaki bağlantının tespiti yapılmıştır.

Nitekim bu doğrultuda ilerlemek, hem Kur'ân'ın çözümlenmesine, hem de sûrelerde anlatılan hadiselerin hangi olaylar üzerine tenzil edildiğinin saptanmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda mekkî sûrelerin birinci evresinin ikinci aşamasında inen ve Âsr sûresiyle başlayıp Nas sûresiyle biten sûreler, kendi kategorisinde değerlendirilmektedir. İslâm'ın yayılması ve inkârcıların üslûbunun sertleşmesi bu kategorideki sûreleri ilk inzâl olan sûrelerden ayırmıştır.

İnkârcıların üslûbunun sertleşmesiyle sûrelerdeki üslûbun sertleşmesi arasında orantılı bir bağ bulunmaktadır. Bu sertliğin mekkî sûrelerin ilk evresinin üçüncü aşamasında zirve noktaya ulaştığı söylenebilir. Bu bağlamda üçüncü aşama sûrelerini kendi kategorisinde ele alıp değerlendirmek sûreler arasındaki münâsebât, âyetler arasındaki bağlantı ve Kur'ân'ın tümüyle olan ilişkisinin incelenmesine olanak sağlamaktadır.

Müşriklerin tutumlarında direktmeleri, isyandan geri durmamaları sûrelerdeki üslûbun da değışmesine neden olmuştur. Artık ayrışmaların yaşandığı, inkârda diretenlerin bulundukları hal üzere bırakılmaları istenmiştir. Mekkî sûrelerin ilk evresinin dördüncü aşaması, ağırlıklı olarak müşriklerin bu tutumlarına temas etmektedir. Cennet ve cehennem tasvirlerin yoğunlaştığı bu aşama, Kâri'a sûresiyle başlayıp, Sâd sûresiyle bitmektedir. Böylece ilk evre sûreleri tamamlanmakta ve Kur'ân açısından yeni bir dönemin başlangıcı oluşmaktadır.

Bu minvalde kronolojik olarak Münâsebâtü'l-Kur'ân ilmi, Kur'ân içindeki düzen ve irtibatın muazzam bir yapıda olduğunu göstermektedir. Âyetlerin farklı zaman ve mekânlarda indirildiği halde aynı gerçekleri ifade edip birbirini desteklediği anlaşılmaktadır. Bu olgu, Kur'ân'i bütünlük, sûre ve âyetler arasındaki uyum ve düzen, Kur'ân'ın mu'ciz yönünü de göstermektedir. Sonuç olarak incelenen sûrelerde Kur'ân'ın her bir harfinin, kelimesinin, âyetinin ve sûresinin birbirine bağlı halkalar gibi durduğu görülmüştür. Kur'ân'ın Mekke döneminin birinci evresinde nâzil olan, Alak sûresinden Sâd sûresine kadar bütün olma özelliği taşıdığını tespit edilmiştir. Yani Alak sûresini anlamak için Müddessir sûresine, Müddessir sûresini anlamak için Kalem sûresine bakmanın gerekliliği görülmüştür. İnzâl olan bir âyeti ya da sûreyi, diğer inzâl olan âyet ve sûrelerden bağımsız okumak, değerlendirmek ve anlamaya çalışmanın eksikliklere neden olacağı bu çalışmayla birlikte tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Albayrak, H. (2020). *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri*, İstanbul: Şule Yayınları.
- Kur'an'ı Kerim Meâli*. çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2016.
- Apak, Â. (2006). *Anahatlarıyla İslâm Tarihi I Hz. Muhammed Dönemi*, Bursa: Ensar Neşriyat.
- Buhârî, Ebû 'Abdillâh Muhammed. b. İsmail b. İbrahim el-Cufî. (2011). *el-Câmî'u's-Sahîh*, (Cilt. 1-15). Kahire: Mektebetü's-Selefiyye ve'l-Mektebe.
- Bektaş, A. (2018). *Mekkî sûrelerde edebi üslûp özellikleri meryem sûresi örneği*. (Yüksek lisans tezi). Yöktez. (52546).
- Birişik, A. (2009). Sûre. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 37, ss. 538-539). İstanbul: TDV Yayınları.
- Bâkîllânî, Ebûbekir b. Muhammed. (2012). *el-İntisâr li'l-Kur'an*, (Muhammed es-Seyyid Osmân Thk.). Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Bursevî, İ. H. (2016). *Rûhu'l-Beyân Kur'an Meâli ve Tefsiri*, (Cilt. 1-23.). (İ. Tüfekçi, Çev.). İstanbul: Erkam Yayınları.
- Bikaî, Burhaneddin İbrahim b. Ömer. (1477). *Nazmû'd-Dürer fi Tenâsübi'l-âyât ve's-sûver fi Tefsiri'l-Kur'an*. (Cilt. 1-22). Kahire: Dâru'l-kitâbi'l-İslâmî Yayınları.
- Bilgiz, M. (2006). *Âyetler ve Sûreler Arası Münâsebet*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- Cerrahoğlu, İ. (1971). *Tefsir Usulü "İlmü Usûlit-Tefsir"*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Câbirî, M. A. (2014). *Siyer Eşliğinde Kur'an'ı Anlamak Fehmu'l-Kur'an Nüzûl Sırasına Göre Tefsir*. (Cilt. 1-3). (M. Coşkun, çev.). İstanbul: Mana Yayınları.
- Demirci, D. (2011). *Tefsir Usulü*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Demirci, M. (2015). *Kur'an Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Demirci, M. (2017). *Kur'an Tefsirinde Farklı Yorumlar Tespitler-Değerlendirmeler*. (Cilt. 1-3.). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Derveze. M. İ. (1963). *et-Tefsiru'l-Hadis Nüzûl Sırasına Göre Kur'an Tefsiri* (Ş. Karataş – A. Çelen – M. Çelen. Çev.). İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- Duman, Z. (2006). *Beyanü'l-Hak Kur'an'ın Nüzûl Sırasına Göre Tefsiri*. (Cilt. 1-3). Ankara: Fecr Yayınları.

- Ebû Zeyd, N. H, (2001). *İlahi Hitabın Tabiatı Üzerine Metin Anlayışımız ve Kur'ân İlimleri Üzerine*. (M. E. Maşalı. Çev.). Ankara: Kitabiyat Yayınları.
- Elmalılı, M. H. Y. (2021) *Hak Dini Kur'ân Dili*. (Cilt. 1-6). (A. S. Köksal – M. Kaya, Haz.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Eşari, E. H. (2011). *El- İbane An Usuli'd-Diyane*, (Cilt. 1-7). (A. et-Temîmî, Thk.). Riyad: Darü'l-Fazile Yayınları.
- Ebî Dâvûd, Ebû Bekr Abdullah b. Ebî Dâvûd Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî. (2002). *Kitâbu'l-Mesâhif*, (Mühıbbüddin Abdussubhan Vâiz thk.), Beyrut:Dâru'l-Beşâru'l-İslamiyye.
- Ersoy, M. Â. *Safahat*, (2007). (M. Ertuğrul Düzdağ, Neşr.). Ankara: TDV Yayınları.
- Evgi, C. (2022). *Nüzûl sırasına göre yazılmış olan tefsirlerin tarihsel arka plan*. (Yüksek lisans tezi). Yöktez. (774026).
- Ertürk, M. (1997). “Havz-ı Kevser”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 16/546-549). İstanbul: TDV Yayınları.
- Ferâhîdî. Ebû Abdırrahmân el-Halîb b. 'Amr b. Temîm. (2003). *Kitabu'l- 'Ayn*, (Cilt. 1-4). (Abdulhamid Hindavi Thk.). Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Fîrûzâbâdî, Mucîdu'd-Dîn Ebû Tahir Muhammed b. Yakub, (1987). *Kâmûsu'l-Muhît* Beyrut: Lübnan Kütüphanesi.
- Filinte, H. (2018). *Mekkî sûrelerde kişilik inşâsı*. (Yüksek lisans tezi). Yöktez, (529480).
- Fidan, A. (2021). *Kur'ân dilinde mekkî ve medenî âyetlerin bütünlüğü*. (Doktora tezi). Yöktez. (705363).
- Gırnâtî, Ahmed b. İbrahim b. Zübeyir. (1990). *el-Burhân fî tenâsubi suveri'l-Kur'ân*, Mağrib: Vizâretu'l-Evkâf ve Şuûni'l-İslâmî.
- Hişâm. Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik. (1990). *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, (Cilt. 1-4). (Umar Abd al-Salam Tadmuri Thk.). Beyrut: Darü'l-Kitabi'l-Arabi
- Hocaoğlu, M. (2018). Teşride tedricilik konusuna farklı bir yaklaşım, *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 266-286.
- Hamidullah, H. (2003). *İslâm Peygamberi*, (Cilt. 1-2). (S. Tuğ, Çev.). Ankara: İmaj Yayınları.
- Izutsu, T. (2012). *Kur'ân'da Allah-İnsan*. (S. Ateş, Çev.). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. Ankara: Yeni Ufuklar Neşriyat Yayınları.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail. (2018). *Hadislerle Kur'ân Tefsiri* (cilt. 1-16). (B. Karlığa - B. Çetiner, Çev.). Çağrı Yayınları.
- İsfehânî, R. (2010). *Müfredat/Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, (A. Güneş – M. Yolcu. Çev.). İstanbul: Çıra Yayınları

- Karaman, H. vd. (2020). *Kur'ân Yolu Tefsiri Türkçe Meâl ve Tefsir*. (Cilt. 1-5). Ankara: DİB Yayınları.
- Kazvînî, Ebü'l-Huseyn Ahmad b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzi. (1991). *Mu'cemu Mekâyisi-Lüga*, Beyrut: Darü'l-Fikr Yayınevi.
- Koç, İ. (2018). Münâsebâtü'l-Kur'ân âyet ve sûreler arasındaki irtibatı yeniden düşünmek. *Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi*, 2/187-192.
- Kurt, Y. (2012). Nüzûl süreci ve nüzûl sırasını esas alan tefsir üzerine, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*,(33), 5-39.
- Köktaş, Y. (2014). *Tüm Yönleriyle Ahlâk Hadisleri I*, Ankara: Sts Yayınları.
- Kayhan, M. (1996). *İslam hukuku açısından kur'ân kıssalarının kritiği*. (Yüksek lisans tezi). Yöktez. (054139).
- Kayhan, M. (2022). *Mehmet Âkif'in Eserlerinde Kur'ân ve Tefsir*, Gümüşhane: Üniversite Yayınları.
- Kayhan, M. (2014). Kâf sûresi örnekliğinde mekkî sûrelerdeki medenî âyetler meselesi” *Marîfe Dini Araştırmalar Dergisi* 1(14), 133-155.
- Kayhan, M. (2023). *Kur'ân'da Sâatin Ön Göstergeleri ve Son Sâat*, Gümüşhane: Üniversite Yayınları.
- Keskin, Z. (2018). *Kur'ân'a Modernist Yaklaşımların Eleştirisi*, İstanbul: Ensar Yayınları.
- Keskin, Z. (2018). *Edebi ve İctimâî Açından Asr Sûresi*, Bursa: Emin Yayınları.
- Keskin, Z. (2018) “Hz. Âdem ve Soyunun Yaratılışı” *Journal Of Social And Humanities Sciences Research* 5/1, 771-780.
- Meydânî, A. Hasan Habenneke, (2018). *Kur'ân'ı Anlamanın Kaideleri*, (M. Yolcu – A. Yolcu. Çev.). İstanbul: Yarın Yayınları.
- Mevdûdî, Ebu'l-Âlâ. (t.y.). *Tefhimu'l Kur'ân* (cilt. 1-7). (M. Kayani, Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Mukâtil b. Süleyman. (2003). *Kur'ân Terimleri Sözlüğü* (A. M. Şehhâte, Thk.). (M. B. Eryarsoy, çev.). İstanbul: İşaret Yayınları.
- Nevfel, A. (2018). *Kur'ân'da Ölçü ve Ahenk*, (M. Kalaycıoğlu, Çev.). İstanbul: Erkam Yayınları.
- Nursî, B. S. (2017). *Arabî İşârâtü'l-İ'câz Meâl ve Tefsir* (Cilt. 1-7). (M. Kersî Çev.). İstanbul: Semendel Yayınları.
- Nüzûl Sırasına Göre Kur'ân-ı Kerim Meâli Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri, (2016). (M. Öztürk, Çev.). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

- Oseymîn, Muhammed b. Sâlih b. Muhammed. (2001). *Usûl fî't-tefsîr*, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî.
- Ünsal, H. (2014). *Erken dönem mekkî sûrelerin muhteva tahlili*. (Doktora tezi). Yöktez. (375337).
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Huseyn. (2005). *et-Tefsîr-î Kebîr Mefâtîhu'l-Ğayb* (Cilt. 1-33). Beyrut: Darü'l-Fikr Yayınevi.
- Sâbûnî, M. Ali, (1981). *Safvetü't-Tefsîr*, (Cilt. 1-3.). Beyrut: Dâru'l-Kur'ân'ı-Kerim, Sarıçam, İ. (2002). *H. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara: DİB Yayınları.
- Subhi, S. (2015). *Kur'ân İlimleri*, (M. S. Şimşek, Çev.). Konya: Hibaş Yayınları.
- Sülün, M. (2009). Nefs-i mutma'inne âyetine yeni bir yaklaşım, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 50(1), 1-24.
- Süyûtî, C. (2008). *el-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (Ş. Arnavûd, Thk.). Beyrut: Muessesetu'r-Risâle.
- Süyûtî, C. (2018). *Muhtasar- el-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (Ö. Kara, Çev.). İstanbul: Ravza Yayınları.
- Suyûtî, C. (2004). *Kur'ân Sûrelerinin Sıralanışındaki Sırlar Tenâsuku'd-dürer fî tenâsubi's-suver*, (A. A. Atâ, Thk.). (M. Karakoç, Çev.). İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Şehhate, A. M. (1976). *Ehdaflu Külli Sûre ve Mekasidüha fî'l-Kur'ân'il-Kerim* Mısır: Muadil Kitap.
- Tuğberk, Y. (2022). *Münâsebâtü'l-kur'ân çerçevesinde mekkî sûreler arası bağlam*, (Doktora tezi. Yöktez. (756123).
- Tekkoyun, F. (2009). *Rûhu'l-maânî'de âyetler ve sûreler arası münâsebât*. (Yüksek lisans tezi). Yöktez. (330392).
- Taberi, Muhammed b. Cerir. (1995). *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân* (Cilt. 1-7.). Beyrut: er-Risâle Vakfı.
- Tek, A. (2017). *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*. Bursa: Emin Yayınları.
- Yıldız, S. (1986). Âyet ve sûreler arasında ki münâsebât, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (7).
- Yılmaz, M. F. (2009). *Âyetler ve Sûreler Arasında ki Münâsebet*. Ankara: TDV Yayınları.
- Yılmaz, M. (2010). *Muhamed ebû zehre ve zehretü't-tefsîr isimli tefsirindeki metodu*. (Doktora tezi. Yöktez. (258494).
- Ceran, Z. *Kur'ân-ı Kerim'de Ahiret Hayatının Aşamaları* (Ankara: Fecr Yayınları, 2022).

- Ceran, Z. *Kur'an'ın Tarih İnşasını Ortaya Koyan Anlatımlar* (Ankara: Fecr Yayınları, 2022).
- Ceran, Z. “Belâğatin, insanın ruhsal durumlarını yansıtmaya kur'an'dan bir örnek: ألم e-lem soru kalıbının kur'an'da ispatlama, hatırlatma ve eleştirme maksatlı kullanımı, *Amasya İlahiyat Dergisi* (21), 597-636.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî. (1988). *Maâni'l-Kur'ân*, (Cilt. 1-6). Abdülcelîl Abduh Şelebî, Thk.). Beyrut: Âlemu'l-kutub.
- Zebîdî. Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed 'Abdirrezzak el-Hüseynî. (1194). *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, (Cilt. 1-40). (Âli eş-Şîrî thk.). Kuveyt: Hükümet Bakanlığı.
- Zerkeşî, (2006). Ebu Abdullah Muhammed b. Bahadır, (2006). *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (cilt.1-4). (Ebil Fadl ed-Dimyâtî, Thk.). Kahire: Dâru'l-Hadis Yayınları.
- Zemahşerî, Mahmud b. Ömer b. Muhammed, (2016). *el-Keşşâf'an Hakâ'iki Ğavâmidî't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fî Vücûhi't-Te'vîl*, (Cilt.1-6). (Muhammed Coşkun- Adil Bebek - Necdet Çağıl - Ömer Çelik. Çev.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Yapar, A. (2024). *Muhammed el- mütevellî eş-şa'râvî'nin tefsirinde münâsebâtü'l-kur'ân*, (Doktora tezi. Yöktez. (864730).
- Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Ca'fer b. Vehb b. Vâdih. (1995). *Târihu'l-Ya'kûbî* Beyrut:Müessesetü'l-Âlemîli'l-Matbuât.

EKLER

Ek 1. Nüzûl Sırasına Göre Birinci Aşamada Nâzil Olan Mekkî Sûreler (1-39)

Sûrenin Adı	Nüzûl Sırası	Mushaf Sırası	Sûrede Bulunan Medenî Âyet
A'râf	40	7	163-170. âyetleri hariç mekkîdir.
Cin	41	72	Tamamı mekkîdir.
Yâsîn	42	36	45. âyet hariç mekkîdir.
Furkân	43	25	68-70. âyetleri hariç mekkîdir.
Fâtır	44	35	Tamamı mekkîdir.
Meryem	45	19	58 ve 71. âyetleri hariç mekkîdir.
Tâhâ	46	20	130-131. âyetleri hariç mekkîdir.
Vâkıa	47	56	80-81. âyetleri hariç mekkîdir.
Şuarâ	48	26	197 ve 224'ten sonrası hariç mekkîdir.
Neml	49	27	Tamamı mekkîdir.
Kasas	50	28	52-55 âyetleri hariç mekkîdir.
İsrâ	51	17	26-32, 33-57 âyetleri hariç mekkîdir.
Yunûs	52	10	40. âyet ve 94-96 arası hariç mekkîdir.
Hûd	53	11	12-17 ve 114. âyetler hariç mekkîdir.
Yûsuf	54	12	1-3 ve 7. âyetler hariç mekkîdir.
Hicr	55	15	87. âyet hariç mekkîdir.
En'âm	56	6	20,91,93,114,151-153 hariç mekkîdir,
Sâffât	57	37	Tamamı mekkîdir.
Lokmân	58	31	27-29. âyetler hariç mekkîdir.
Sebe'	59	34	6. âyet hariç mekkîdir.
Zümer	60	39	52-54. âyetler hariç mekkîdir.
Mü'min	61	40	56-57. âyetler hariç mekkîdir.
Fussilet	62	41	Tamamı mekkîdir.
Şûrâ	63	42	23-25 ve 27. âyetleri hariç mekkîdir.
Zuhruf	64	43	54. âyet hariç mekkîdir.
Duhân	65	44	Tamamı mekkîdir.
Câsiye	66	45	14. âyet hariç mekkîdir.
Ahkâf	67	46	10,15 ve 35. âyetleri hariç mekkîdir.
Zâriyât	68	51	Tamamı mekkîdir.

Ğâşîye	69	88	Tamamı mekkîdir.
Kehf	70	18	20. ve 83-101. âyetleri hariç mekkîdir.
Nahl	71	16	Son üç âyet hariç mekkîdir.
Nûh	72	71	Tamamı mekkîdir.
İbrâhîm	73	14	28 ve 29. âyetler hariç mekkîdir.
Enbiyâ	74	21	Tamamı mekkîdir.
Mü'minûn	75	23	Tamamı mekkîdir
Secde	76	32	16-20. âyetler hariç mekkîdir.
Tûr	77	52	Tamamı mekkîdir.
Mülk	78	67	Tamamı mekkîdir.
Hâkka	79	69	Tamamı mekkîdir.
Meâric	80	70	Tamamı mekkîdir.
Nebe	81	78	Tamamı mekkîdir.
Nâziyât	82	79	Tamamı mekkîdir.
İnfitâr	83	82	Tamamı mekkîdir.
İnşikâk	84	84	Tamamı mekkîdir.
Rûm	85	30	17. âyet hariç mekkîdir.
Ankebût	86	29	1-11. âyetleri hariç mekkîdir.
Mutffifîn	87	83	Tamamı mekkîdir.

Ek 2. Nüzûl Sırasına Göre Nâzil Olan Medenî Sûreler

Sûrenin Adı	Nüzûl Sırası	Mushaf Sırası	Sûrede Bulunan Mekkî Âyet
Bakara	88	2	Tamamı medenîdir
Enfâl	89	8	30 ve 35. âyetler hariç medenîdir.
Âl-i İmrân	60	3	Tamamı medenîdir
Ahzâb	91	33	Tamamı medenîdir
Mümteherine	92	60	Tamamı medenîdir
Nisâ	93	4	Tamamı medenîdir
Hadîd	94	57	Tamamı medenîdir
Muhammed	95	47	Tamamı medenîdir
Ra'd	96	13	Tamamı medenîdir
Rahmân	97	55	Tamamı medenîdir
İnsân	98	76	Tamamı medenîdir
Talâk	99	65	Tamamı medenîdir
Beyyine	100	98	Tamamı medenîdir
Haşr	101	59	Tamamı medenîdir
Nûr	102	24	Tamamı medenîdir
Hac	103	22	52-55 âyetleri hariç medenîdir
Münâfikûn	104	63	Tamamı medenîdir
Mücâdele	105	58	Tamamı medenîdir
Hucurât	106	49	Tamamı medenîdir
Tahrîm	107	66	Tamamı medenîdir
Teğâbun	108	64	Tamamı medenîdir
Saf	109	61	Tamamı medenîdir
Cuma	110	62	Tamamı medenîdir
Fetih	111	48	Tamamı medenîdir
Mâide	112	5	Tamamı medenîdir
Tevbe	113	9	Son iki âyet hariç medenîdir.
Nasr	114	110	Tamamı medenîdir

ÖZGEÇMİŞ

Oğuz ilköğretim okulundan 2008 yılında mezun olmuştur. 2009 yılında Arsin'in Yeşilyalı beldesi Falkoz Kur'an kursunda hafızlık eğitimine başlamıştır. 2010 yılında hafızlık eğitimini başarıyla tamamlamıştır. Aynı yıl Arsin Anadolu İmam Hatip Lisesine girmiştir. 2014 yılında lise eğitimini tamamladıktan sonra aynı yılın Eylül ayında Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans eğitimine adımını atmıştır. 2019 yılında İlahiyat Fakültesinden mezun olmuştur. 2020 yılının Eylül ayında Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde yüksek lisans eğitimine başlamıştır. Haziran 2019'da Diyanet İşleri Başkanlığına imam-hatip olarak atanmıştır. 2023 Kasım ayında Arsin Kaymakamlığına özel kalem olarak geçiş yapmıştır. Halen bu görevine devam etmektedir.